

ARŞİV BELGELERİ İLE TARİH ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. M. Ahmet TOKDEMİR

Alim Baki AKKOÇ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
DEVLET ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI

Yayın No:13

ARŞİV BELGELERİ İLE TARİH ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. M. Ahmet TOKDEMİR

Alim Baki AKKOÇ

İstanbul

2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI**

Yazarlar

Doç. Dr. M. Ahmet TOKDEMİR
Alim Baki AKKOÇ

Grafik Tasarım

İbrahim KESECEK
Nazlı GENÇ GÜLTEKİN

Kapak Resmi: Selanik Kalesi Planı, BOA,PLK. p, 1339

ISBN

978-625-8459-00-5

İstanbul 2021

Sertifika No: 42220

ARŞİV BELGELERİ İLE TARİH ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. M. Ahmet TOKDEMİR

Alim Baki AKKOÇ

Sunuş

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, ülkemizde arşivcilik alanında yürütülen faaliyetleri düzenleyip kamuda belge yönetimini sağlayan, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından günümüze kadar bürokratik alanda üretilen ve devri gerçekleşen belgeleri muhafaza eden bir kurumdur. Bünyesindeki ana hizmet birimleri tarafından belgelerin intikali, tasnifi, restorasyonu, dijitalleştirilmesi, muhafazası ve araştırmaya sunulması faaliyetleri yürütülmektedir.

Modern arşivcilik hizmetlerine bakıldığında, geleneksel anlamda sürdürülen iş ve işlemlerin yanı sıra eğitime dönük hizmet alanlarının da oluşmaya başladığı görülmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arşivlerle eğitimciler arasında sistematik bir işbirliğine gidilmiştir. Bu çerçevede arşiv kaynaklı yürütülen eğitim faaliyetlerinde, tarih dersleri için gerçekleştirilen çalışmalar öne çıkmaktadır.

Arşiv belgeleri, mahiyeti itibarıyla tarih öğretiminde birinci el kaynak kullanımının merkezine konumlandırılmaktadır. Osmanlı Dönemi belgelerinin dil açısından bazı zorlukları olsa da yorum içermemeleri nedeniyle doğrudan kullanılabilme özelliği bulunmaktadır. Öte yandan belgelerin fiziki yapısının otantik bir görüntü arz etmesi, öğrencilerin dikkatini çekerken geçmişle yapılacak empatiye de yardımcı olmaktadır. Bu nitelikleriyle arşiv belgeleri, öğretim programında yer alan konuların daha kalıcı şekilde öğretilmesine katkı sağlarken öğrencilere de yeni ufuklar açmaktadır.

Arşivlerin eğitime dönük öncelikli fonksiyonu, sahip oldukları birinci el kaynakları öğretmen ve öğrencilere sunarak bunların öğretimde ne şekilde kullanılacağını göstermesidir. Bu amaca atfen hazırlanan “Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi” adlı eserimiz, farklı öğretim kademelerindeki öğretmen ve öğrencilerin rahatlıkla istifade edebilecekleri şekilde hazırlanmıştır. Daha önce Kurumumuz tarafından yayımlanmış olan eserlerden seçilen konu başlıkları, ilgili öğretim kademesindeki müfredatla ilişkilendirilmiştir. Ders etkinliklerinde kullanılan belgelerin öğretme-öğrenme alanlarına üst düzeyde katkı sağlayıcı nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Eserde belge görüntülerinin yanı sıra çeviri yazıları ile işleniş pratiklerine göre sadeleştirilmiş metinleri de sunulmuştur. Böylece öğrencilerin birinci el kaynaktan istifade edebilmesindeki engeller ortadan kaldırılarak özellikle belge ile doğrudan etkileşimde bulunmalarının önü açılmıştır.

Öğretmen ve öğrencilere ders sürecinde arşiv belgelerini tanıma fırsatı sunan söz konusu eserin hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Uğur ÜNAL
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
Devlet Arşivleri Başkanı

Önsöz

Devletlerarası ilişkiler ya da mülkiyete ilişkin işlemler gibi diplomatik/bürokratik işleyişte geçmişteki durumun bilinmesi zaruridir. Bu zaruret arşivlerin oluşumuna -kayıtların iyi tutulması ve yapılacak değişiklik ya da güncelleme için kayıtların gözden geçirilmesi- kaynaklık etmiştir. Ulus devletlerin kurulması ve toplumların kendini tanımlama istekleri arşivlerin geçmişin yeniden yapılandırılması anlamında işlevini genişletmiştir. Cari işlere yön vermek dışında geçmişte ne olduğunu görmek arzusu ve geçmişi yeniden yaratmayı (tarih yazımı) teşvik etmek/desteklemek modern arşivin en önemli işlevi olmuştur. Bu hali ile toplumsal yapı ve devletlerin hâfızası olarak görebileceğimiz arşivler, kültürel mülkiyet belgesi olarak değerlendirilebilir. Zira arşivi olmayan bir devlet ya da toplumun kendini tanımlama ve varlığını ispat etme anlamında sorunları olabilmektedir.

Modern arşivcilikte artık, arşivlerin toplumsal kimliği besleyen bu kültürel işlevinin yanı sıra eğitim işlevleri de dikkat çekmektedir. Bu bakımdan arşivler yalnızca devlet görevlileri ve tarih araştırmacılarına hizmet eden kurumlar olmaktan çıkmıştır. Arşiv bünyesinde kurulan müzeler, çeşitli konularda hazırlanan sergiler ve yayınlar gibi hem kültürel hem de eğitsel misyona hizmet eden çalışmaların yanında öğretim atölyeleri oluşturma ve öğretim materyali hazırlama gibi eğitim alanında yapılan birçok çalışma arşivlerin temel hizmet alanı haline gelmiştir.

Arşivlerin öncelikli eğitim işlevi, birinci el kaynakları öğretmen ve öğrencilere sunması; bu kaynakların öğretimde nasıl kullanılabileceğine ilişkin örnekleri ortaya koymasidir. Öğrencilere arşivde bulunan belge ve kayıtların tanıtılması, bu belge ve kayıtların öğretim programlarında yer alan amaçlar doğrultusunda kullanılmasına dair atölye çalışmaları, öğretmenlerin arşiv belgelerine/kayıtlarına dayalı materyal hazırlaması ve bu materyalleri derslerinde kullanabilmesine yönelik eğitilmesi gibi hususlar arşivlerin eğitim işlevleri arasında sayılabilir.

Bu yayın, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının eğitim işlevleri bağlamında tarih öğretimi alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Hazırlanan bu çalışmada öncelikle Devlet Arşivleri Başkanlığının eğitim işlevleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Arşiv belgelerinin tarih öğretiminde kullanımının gerekliliği ve önemine ilişkin kısaca bilgi verilmiş ve arşiv belgelerinin tarih derslerinde nasıl kullanılabileceğine ilişkin örnekler sunulmuştur. Yayının hedef kitlesi ortaöğretim kurumlarında görev yapan tarih öğretmenleridir. Tarih öğretmenlerinin yanı sıra sosyal bilim disiplinleri diyebileceğimiz alan öğretmenleri ve öğretmen adayları ile eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştiren akademisyenlerin de bu çalışmadan istifade edebilecekleri düşünülmektedir.

Hazırlanan etkinliklerle arşiv belgelerinin tarih öğretiminde nasıl kullanılabileceği örneklenmeye çalışılmıştır. Etkinliklerde kullanılan belgeler Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınlarında yer alan, tüm öğretmenlerin rahatlıkla erişim sağlayabileceği belgelerdir. Yayınlar da belgelerin görüntülerinin yanı sıra çeviri yazı ve kısa özetini de bulmak mümkündür. Kitapta, öğrencilerin arşiv belgeleri ile buluşabilmesi için kullanılan belgelerin görsellerine özellikle yer verilmiştir. Belgelerin otantikliğini görmek suretiyle öğrencilerin (belgeyi okuyamaları bile) geçmişle gerçek bir bağlantı kurabilmeleri ve geçmişe sahip çıkma, saygı duyma değerlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Ortaöğretim kurumlarında eğitim görmekte olan öğrencilerin büyük çoğunluğunun tarihçi ya da tarih öğretmeni olmayacağı açıktır. Ancak sağlıklı bir toplum yapısı için bütün öğrencilere bilimsel bir metot olarak kanıt kullanma ve tarihsel düşünme becerilerinin öğretilmesi gerekmektedir. Tarih derslerinde arşiv belgelerinin kullanılması hem bu becerilerin öğrencilere kazandırılmasına hem de geçmişle olan bağı güçlendirerek değerler alanına fayda sağlayacaktır.

Katkı sağlaması dileği ile ...

Doç. Dr. M. Ahmet TOKDEMİR
Alim Baki AKKOÇ

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
ÖNSÖZ	7
İÇİNDEKİLER	9
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞININ KURUMSAL YAPISI İLE BAŞKANLIĞIN VE BAZI ÜLKE ARŞİVLERİNİN YÜRÜTTÜKLERİ EĞİTİM FAALİYETLERİ 15

I- Devlet Arşivleri Başkanlığı ve Faaliyet Alanları	15
A- Belgelerin Muhafazası Restorasyonu ve Dijitalleştirilmesi	17
B- Tasnif ve Araştırma Hizmetleri	17
C- Uluslararası Faaliyetler, Sergi ve Yayın Çalışmaları	18
II- Devlet Arşivleri Başkanlığında Eğitim Faaliyetleri	19
A- Hazine-i Evrak Dâimî Sergi Alanı	21
B- Osmanlı Sarayı ve Yönetimine İlişkin bir Tiyatro Oyunu: Hâfıza-i Saltanat	22
C- Okullara Gönderilen Tarih Köşesi Materyalleri	23
D- Hazırlanan Sergiler	24
E- Başkanlık Yayınları	26
III- Bazı Ülke Arşivlerinin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri	29
A- Amerika Birleşik Devletleri	29
B- Birleşik Krallık (İngiltere)	31
C- Fransa	32
D- Avustralya	33

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖĞRETİMİNDE ARŞİV BELGELERİNİN KULLANILMASI..... 35

I- Tarihin Kaynakları	35
A- Mahiyetine Göre Kaynaklar	36
B- Tanıklık/Müşahede Durumuna Göre Kaynaklar	37
II- Arşiv Kaynakları	38
III- Tarih Öğretiminde Kaynak Kullanımı	42
A- Kaynak ve Kanıt	45
B- Tarih Öğretimi ve Tarihçi Becerileri	46

IV- Tarih Öğretiminde Arşiv Kaynaklarının Kullanımı	49
A- Tarih Derslerinde Arşiv Kaynaklarının Kullanımının Fayda ve Sınırlılıkları	51
B- Arşiv Belgelerinin Derslerde Kullanımında Öğretmenin Yapması Gerekenler	53
1- Arşiv Kaynağının Tespiti ve Temini	54
2- Arşiv Belgesinin Ders İşleyişinde Nasıl Kullanılacağına Planlanması	54
3- Sunum/İşleyiş	55
4- Değerlendirme	60
C- Tarih Derslerinde Arşiv Kaynaklarının Kullanımında Öğretim Yöntem ve Teknikleri	60
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ÖRNEK ETKİNLİKLER.....	63
I- Arşivden Devlete Divan-ı Hümayun'u Osmanlı Arşiv Rehberi'nden Tanımak	66
II- Mühimme Defterinde Buyruldu Ki;	82
III- Padişah'tan Mektup Var!	94
IV- Cihan-Penâh (Osmanlı Devletinde Yardım Kültürü).....	102
V- Osmanlı Kaleleri ve Şehircilik: Selanik Örneği.....	116
VI- Osmanlı Devleti'nde Sarayda ve Çalışma Hayatında Kadın	126
VII- Osmanlı Devleti'nde Gösteri Sanatları.....	136
VIII- Gâvur İşi Eğlenceden Eğitim Materyaline Osmanlı'da Sinema	146
IX- Birinci Dünya Savaşı'nın Ateşleyicisi: Gavrilo Princip	160
X- Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Cephe: Çanakkale Farklı Hikayelerin Buluşması	170
XI- Tehcir Kararı Neden Alındı?	186
 CEVAP ANAHTARI.....	206
KAYNAKÇA.....	207
ARŞİV BELGELERİ	210

KISALTMALAR

Hicri Ayların Rumuzları

M.	Muharrem	B.	Receb
S.	Safer	Ş.	Şaban
Ra.	Rebîülevvel	N.	Ramazan
R.	Rebîülahir	L.	Şevval
Ca.	Cemâziyelevvel	Za.	Zilkade
C.	Cemâziyelâhir	Z.	Zilhicce

ARŞİV FON KODLARI

A.DVNS.MHM.d	Bâb-1 Asafl Divan-1 Hümayun Sicillatı Mühimme Defterleri
A.DVNS.NMH.d	Bâb-1 Asafl Divan-1 Hümayun Sicilleri Nâme-i Hümayun Defterleri
BEO	Bâb-Âli Evrak Odası Evrakı
BOA	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
DH.İD	Dahiliye Nezâreti İdare Evrakı
DH.EUM.2.Şb	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye 2. Şube
DH.İ.UM.EK	Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Evrakı Ekleri
DH.KMS	Dahiliye Nezâreti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı
DH.ŞFR	Dahiliye Şifre Kalemi
HAT	Hatt-ı Hümayun
HR.SYS.	Hariciye Nezâreti Siyasi
HRT.h	Harita
ME.MKT	Maârif Nezâreti Mektubi Kalemi
MV	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
PLK.p	Plan Proje Kroki
Y.PRK.EŞA	Yıldız Perakende, Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik
ZB	Zabtiye Nezâreti Evrakı

Diğer Kısaltmalar

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ATASE	Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DAGM	Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
DAB	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EBA	Eğitim Bilişim Ağı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TS.MA.d	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, defter
TS.MK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
T'TKB	Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı
vb.	ve benzeri
vr.	varak
yay.	Yayınları/ Yayınlayan

GİRİŞ

Arşivler, kütüphaneler ve müzeler milletlerin sahibi olduğu kültürel varlık ve mirasın temayüz ettiği önemli mekânlardır. Milletler sahip oldukları kültür varlıklarını bu tür kurumları vasıtası ile devam ettirirler. Arşivler, tarih başta olmak üzere farklı disiplinler için vazgeçilmez kaynakları barındırır. Kurumların (tüzel kişiliklerin) kişilerden daha fazla belge ürettikleri gerçeği göz önünde tutulduğunda geçmişte bürokratik kanallarca üretilen belgelerin bulunduğu arşivlerin geçmişin yeniden oluşturulması (tarih yazımı) ve birikimle ilerleyen bilim alanının (özellikle de tarihin) gelişmesi için ne kadar önemli olduğu görülecektir.

Ülkemizde arşiv deyince akla gelen ilk kurum T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığıdır. (Bundan sonra Devlet Arşivleri Başkanlığı / Başkanlık) Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun kayıtlarının muhafazası ile başlatılabilecek arşiv geçmişi 1846 yılında Hazine-i Evrak'ın kurulması ile kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Böylece arşiv, bürokratik işleyişe hizmet dışında gelecek nesillerin geçmişi anlaması ve yeniden yapılandırabilmesi anlamında tarih araştırmalarına hizmet edebilecek bir yapıya kavuşmuştur. Bu misyonunu günümüze kadar devam ettiren Devlet Arşivleri Başkanlığı belgelerin muhafazası ve araştırmacıya sunulması anlamında hizmet kalitesini arttırarak günümüze kadar gelmiştir. Teknolojik gelişmeler arşivcilik faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiş ve araştırmacıların belgeye erişimlerini oldukça kolaylaştırmıştır. Katalogların web ortamında taranabilmesi, kelime bazlı arama yapılabilmesi gibi kolaylıkların ardından belgelerin sayısal ortama aktarılması ve web üzerinden belge görüntülerine erişim sağlanması araştırmacılara verilen hizmetin ne kadar ilerlediğini göstermektedir.

Vermiş olduğu bu hizmet alanlarının yanında Devlet Arşivleri Başkanlığının faaliyet gösterebileceği üçüncü bir alan da eğitimidir. Günümüzde gelişmiş ülke arşivlerine bakıldığında arşivlere bağlı eğitim departmanlarının oluşturulduğu; bu departmanların öğretim materyalleri hazırlamadan atölye çalışmalarına kadar birçok faaliyeti yerine getirdiği görülmektedir. Ülkemizde ise Devlet Arşivleri Başkanlığınca *Hazine-i Evrak Daimi Sergi Alanı* ve bu alana yapılan öğrenci gezileri, okullara gönderilen *Tarih Köşesi Materyalleri*, çeşitli konularda hazırlanan *sergiler ve yayınlar* ile başlatılmış olan arşivin eğitim işlevi tarih öğretimine katkı sağlayacak şekilde genişletilmelidir. Şüphesiz ki arşivin eğitim işlevlerinin geliştirilmesi tıpkı Hazine-i Evrak Nezâretinin kurulması veya belgelerin dijitalleştirilmesi gibi kendine has bir sıçrama ve etki alanını genişletme imkânı sunacaktır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, bu imkânı aynı zamanda bir sorumluluk/gereklilik alanı olarak değerlendirmektedir. Arşivin eğitim işlevlerinin geliştirilmesine yönelik ilköğretimden yükseköğretime kadar her kademedede yapılabilecek birçok çalışma mevcuttur. Elinizdeki eser bu çalışmalardan biri durumundadır. Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınlarının herkesin erişimine açık olduğu gerçeğinden hareketle bu yayınların tarih öğretmenleri tarafından nasıl kullanılabileceğini göstermek, eserin hazırlanmasındaki temel hedeftir. Daha önemli bir hedef ise bilhassa tarih öğretmenlerini derslerinde arşiv belgelerini kullanmaya teşvik etmektir.

Hazırlanan bu eserde, öncelikle Devlet Arşivleri Başkanlığı kısaca tanıtılmış daha sonra kurumun eğitim işlevleri ele alınmış, ardından arşivlerin eğitim işlevlerine ilişkin dünyadan örnekler incelenerek Devlet Arşivleri Başkanlığının bu alanda ne tür imkânlarla sahip olduğu değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise arşiv belgelerinin tarih öğretiminde kullanılmasına odaklanılmıştır. Tarih öğretiminde birinci el kaynakların kullanımına ilişkin literatür taranmış; kaynak ve kanıt kavramlarına odaklanılarak tarih derslerinde arşiv belgelerinin kullanımının önemi, fayda ve sınırlılıkları ile ele alınarak, arşiv belgelerinin kullanımında hangi yöntem ve tekniklerin kullanılabileceğine ilişkin bilgiler verilmiştir. Eserin son bölümünde ise arşiv belgelerinin kullanıldığı etkinlik örneklerine yer verilmiştir. Hazırlanan etkinliklerin tamamı Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınları kullanılarak oluşturulmuştur. Bütün etkinliklerde hangi yayından yararlanıldığı belirtilmiş ilgili yerlerde bu yayınlardan ayrıca hangi alanlarda faydalanılabileceği hususunda atıflar yapılmıştır. Kullanılan belgelerin tamamının görüntüleri etkinlikler üzerinde görülmektedir. Her belgenin arşiv aidiyet bilgisi (fon kodu, dosya/gömlek ve belge numarası) görselin hemen altında verilmiştir. Kullanılan belgelerin görüntülerine Devlet Arşivleri Başkanlığının web sayfası üzerinden (<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>) ulaşılması mümkündür.

I. BÖLÜM

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞININ KURUMSAL YAPISI İLE BAŞKANLIĞIN VE BAZI ÜLKE ARŞİVLERİNİN YÜRÜTTÜKLERİ EĞİTİM FAALİYETLERİ

Ülkemizde arşivcilik alanına ilişkin esasları belirleyen düzenleyici ve denetleyici bir kurum olan Devlet Arşivleri Başkanlığı uhdesinde bulunan Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi evrakını arşivcilik standartlarına uygun olarak muhafaza etmekte ve araştırmacıların hizmetine sunmaktadır. Bu faaliyetleri yürüten personelin birden fazla rolü bulunmaktadır. Bu rolleri koleksiyonculuk, araştırmacılık, kütüphanecilik, tarihçilik ve eğitimcilik olarak sıralamak mümkündür. Devlet Arşivleri Başkanlığı, bu rollerin tamamının sahnelendiği bir kurum olarak ülkemiz ve dünya kültürel mirasına katkı sunmaktadır. Bu bölümde Devlet Arşivleri Başkanlığının yapısı, görevleri ve çalışmalarına kısaca değinilmiş, mevcut çalışmalar içinde eğitim alanına katkı anlamında değerlendirilebilecek faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir.

I- Devlet Arşivleri Başkanlığı ve Faaliyet Alanları

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığına bağlı başkanlıklardan birisi olup 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile arşiv hizmet faaliyetlerini düzenlemek ve kamuda belge yönetimini sağlamak üzere kurulmuştur. Başkanlık, TBMM ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı haricindeki bütün kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerini (cari olmayan ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken belgelerini) devretmekle mükellef olduğu bir kurumdur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde kurumların ürettiği bu belgelerin yanı sıra Osmanlı Devleti döneminde bürokratik kurumlar ile vakıf ve dernekler gibi yarı resmî kurum niteliğinde sayılabilecek tüzel kişiliklerin ürettiği belgeler de Devlet Arşivleri Başkanlığı uhdesinde bulunmaktadır. İlgili kararnamede Başkanlığın görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Devlet arşivlerine ilişkin esasları belirlemek, bunların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek.
2. Devlet ve kişilerin ulusal ve uluslararası haklarını belgelemek ve korumak.
3. Kamu, özel ve yurt dışı arşivlerinde bulunan devlet ve millet hayatını ilgilendiren belgeleri tespit ve tescil etmek, sertifikalandırmak, korumak, gerektiğinde satın alarak Devlet Arşivlerine kazandırmak, bunların tasnifini yaparak araştırmaya açmak.
4. Arşiv belgelerinin tahribini önleyecek tedbirleri almak, arşiv laboratuvarı kurmak veya laboratuvar hizmeti satın almak, bunların tamir, konservasyon ve restorasyonunu yapmak veya yaptırmak.
5. Arşivlerde gerçekleştirilecek mikrofilm ve dijitalleştirme faaliyetleri ile yenilikçi tekniklerin uygulanması alanında usul ve esasları belirleyerek rehberlik yapmak ve bu alanda koordinasyonu yürütmek.
6. Devlet Arşiv Ağını ve Devlet Arşivi Veri Merkezini oluşturmak, koordine etmek, araştırmaya açık bilgi ve belgeleri kullanıma sunmak.
7. Arşivlerden yararlanma usul ve esasları belirleyerek arşivlere erişimi artırmak.
8. Kâğıt ve elektronik ortamda oluşturulan arşiv belgelerinin her türlü güvenliğine ilişkin önlemlerin alınmasını sağlayacak usul ve esasları belirlemek.
9. Belge yönetimi ve arşivcilik alanında araştırma yapmak veya yaptırmak, rehberlik, eğitim ve sertifikasyon hizmetlerini sunmak, yerli, yabancı kuruluşlar ve üniversitelerle işbirliği yapmak.
10. Tarihi ve kültürel değeri olan arşiv belgelerini tanıtmak, yayın yapmak veya yaptırmak, arşiv müzesi kurmak, yurt içinde ve yurt dışında sergiler açmak.
11. Kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak.

Bu görevleri yerine getirmek üzere kurulan başkanlığın temel hizmet birimleri ise şunlardır:¹

- Cumhurbaşkanlığı Arşivi Dairesi Başkanlığı
- Belge Tespit ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı
- Tasnif ve Araştırma Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
- Bilgi İşlem ve Elektronik Arşiv Dairesi Başkanlığı
- Muhafaza ve Bakım Dairesi Başkanlığı
- Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı
- Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
- Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı
- Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı

Devlet Arşivleri Başkanlığı, bünyesinde barındırdığı bu ana hizmet birimleri ile arşivcilik çalışmalarını devam ettirmektedir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kurum olması, geniş ve tecrübeli bir kadroyu bünyesinde bulundurması, stratejik ve uzun vadeli hedeflerinin açık olarak belirlenmesi, küresel ölçekte bilinirliği ve büyük bir araştırmacı potansiyeline sahipliği Devlet Arşivleri Başkanlığının alanındaki güçlü yönleri olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti'nden devralınan büyük evrak mirası ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi belgeleri ile Devlet Arşivleri Başkanlığı sayı ve muhteviyat anlamında dünyanın en önemli arşivlerinden biri durumundadır. Bu bağlamda Devlet Arşivleri Başkanlığının arşivcilik ve tarihçilik açısından ne kadar büyük potansiyel ve öneme sahip olduğu aşikardır.

Devlet Arşivleri Başkanlığının görev alanlarına ilişkin ilgili mevzuat ele alındığında kurumun en önemli görevinin Türkiye'de arşivcilik iş ve işleyişine ilişkin kuralları belirlemesi ve bu kuralların uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi olduğu görülür.² Başkanlık, bu yönüyle arşivcilik alanına ilişkin hukuki düzenlemeleri hazırlayarak Türkiye'de arşivciliğe ilişkin standartların geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda kamu kurumlarının arşiv hizmetlerini yürütmelerine ilişkin *Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*³ Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bunların yanı sıra araştırma hizmetlerine ilişkin yönetmelik ile belgelerin muhafaza koşulları ve dijitalleştirilmesi için standartların güncellenmesine yönelik çalışmalar ise devam etmektedir.

Arşivlerin oluşumu, korunması ve araştırmaya açılmasına ilişkin prosedürlerin yazılı hale getirilmesi; bu amaçla yönetmelik, yönerge ve teknik rehber niteliğinde dokümanların hazırlanarak kamuya sunulması başkanlığın arşivciliğe ilişkin düzenleyici kurum görevlerindendir. Bu dokümanların hazırlanması ve kamuoyuna sunulması sonrasında arşivciliğe ilişkin kurum faaliyetlerinin denetlenmesi gerekecektir. Başkanlığın bu yöndeki çalışmaları devam etmektedir.

Başkanlığın öncülü olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü zamanında başlatılan ve halen devam eden çalışmalarla kurumlarda tespit edilen devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü arşiv malzemesi arşiv bünyesine kazandırılmakta ve bu belgeler arşivcilik faaliyetlerine tabi tutularak araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü döneminde istisnai kurum olup kuruluş kararnamesi ile mükellef kurum haline gelen Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi kurumların yanı sıra üniversiteler ve Kızılay gibi kurumların da evraklarını Devlet Arşivleri Başkanlığına devri hususunda çalışmalar devam etmektedir.

Kurumlarda tespit edilen arşiv belgelerini toplamak, değerlendirmek, tasnif etmek, dijitalleştirmek, gerekli hallerde belgeleri restore etmek ve belge görüntülerini araştırmacıların hizmetine sunmak kurumun görevleri arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra arşivcilik standartları ve arşivde bulunan koleksiyonlara ilişkin yayınlar hazırlamak, belge koleksiyonlarının tanıtımı için sergiler düzenlemek de kurumun görevleri arasında bulunmaktadır. Başkanlık yukarıda listelenen hizmet birimleri ile bu görevlerini modern arşivlerin ortak ilkesi olan açıklık ve hızlilik prensipleri ile araştırmacı dostu bir kurum olarak devam ettirmektedir.

Aşağıda Başkanlığın Ankara ve İstanbul birimlerinde arşivcilik faaliyetleri kapsamında yaptığı çalışmalar kısaca özetlenmiştir.

¹ Resmî Gazete, 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, sayı: 30480 (16. 07. 2018).

² Resmî Gazete, 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

³ Resmî Gazete, Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, sayı: 30922 (18.10.2019).

A- Belgelerin Muhafazası Restorasyonu ve Dijitalleştirilmesi

Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde bulunan arşiv malzeminin önemli bir kısmını kağıt evrak ve defterler oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra az da olsa fotoğraf, film, ses kaydı ve müzelik malzeme olarak adlandırılabilir çeşitli materyaller de envanterde bulunmaktadır. Başkanlık bu malzemeleri uluslararası standartlara sahip 109'u İstanbul ve 45'i Ankara'da olmak üzere toplam 154 muhafaza alanında tutmaktadır. Toplamda bu alanlar 230 km'yi aşan bir raf uzunluğuna sahiptir. Arşiv malzemelerinin muhafaza edildiği bu depolarda bulunan evrakın restorasyonu da kurumun arşivcilik bağlamındaki ana işlerinden biri durumundadır. Bu bakımdan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinden günümüze kadar ulaşan ve gerekli muayene sonucunda restorasyon ihtiyacı olduğu tespit edilen belgeler, Belge Şifhanesindeki personeller tarafından restore edilerek bakımı yapılmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan değişim ve gelişmeler arşivcilik alanını da etkilemiş, arşiv hizmetleri bağlamında dijitalleştirme (belgelerin sayısal ortama aktarılması) arşiv iş ve işlemlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Böylece fiziksel ortam, kâğıt vb. materyallerden oluşturulan arşiv, bilgisayar ve dijital dönüştürücü diğer aygıt ve sistemlerin işin içine girmesiyle beraber bilginin korunması, bilgiye ulaşılması ve erişime açık bilginin yayılması bağlamında dijital arşive doğru evrilmekte; fiziksel arşiv paralelinde onu destekleyici bir dijital arşiv oluşmaktadır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki dijitalleştirme çalışmaları çağın gereği olarak son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Belgeler hızla sayısal ortama aktarılmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında bugüne kadar yaklaşık 50 milyon belge görüntüsü (belge ve defter) sayısal ortama aktarılarak araştırmaya açılmış durumdadır. 2020 yılında ise belge görüntülerinin web ortamında görüntülenebilmesi sağlanmış ve araştırmacıların belgeye erişimi konusunda çok önemli bir adım atılmıştır.

Belgelerin Muhafaza Edildiği Depolardan Görünüm

Belgelerin Restorasyon Aşaması

Belgelerin Dijitalleştirilme Süreci

B- Tasnif ve Araştırma Hizmetleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı arşiv belgelerini derlemek, korumak ve tasnif çalışmalarını yapmakla görevli bir kurumdur. Bu manada, kişi ve devlet haklarını belgeleyecek her türlü bilgi ve belgenin titizlikle korunması ve bunlara erişimin sağlanması hususunda gerekli işlemler yapılmaktadır. Günümüzde Osmanlı dönemine ait 90 milyon civarı belge ile 400 bin defterin büyük çoğunluğu tasnif edilmiş ve araştırmaya açılmıştır. Benzer şekilde Cumhuriyet dönemine ait 40 milyona yakın belgenin dörtte biri; 95 bin defterin ise tamamına yakını tasnif edilmiş olup araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Başkanlığa araştırmacı olarak başvurmak ise oldukça kolay ve pratiktir. 18 yaşını doldurmuş yerli ve yabancı herkes araştırmacı olmak için başvurabilmektedir. Bu başvurular, kurumun web sayfasından yapılabildiği gibi Ankara ve İstanbul'da bulunan kurumun yerleşkelerinde hizmet veren araştırma salonlarına gelmek suretiyle de yapılabilmektedir. Türk vatandaşları nüfus cüzdanları, yabancı uyruklular ise pasaportları ile müracaat etmeleri halinde hızlıca kayıtları oluşturulmaktadır. Böylece Belge Tarama Sistemine girebilmeleri ve arşiv hizmetlerinden faydalanabilmeleri sağlanmaktadır.

⁴ <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/YeniKayit.aspx>

Araştırmacıların istedikleri bilgi ve belgeye daha kolay erişebilmesi amacıyla hazırlanmış olan kataloglar 2004 yılında web ortamında hizmete sunulmuştur. 2015 yılında belgelerin araştırma salonlarında araştırmacılara verilmesi uygulaması sonlandırılmış; araştırmacılara belgelerin dijital kopyasının verilmesi uygulaması başlamıştır. 2017 yılında başlayan belge görüntülerinin web ortamında satın alınabilmesi imkânı 2020 yılında bir üst seviyede hizmet ile geliştirilmiştir. 2020 yılından itibaren dijital görüntülerin web ortamında bedelsiz görülebilmesi hizmeti başlamıştır. Bu hizmetle kataloglarda arama yapma ve belge görüntülerini satın almanın ötesinde özet ve indeks bilgisi olan belgelerin web ortamında okunabilmesi sağlanmış; Türkiye’de olmak şartıyla yerli ya da yabancı tüm araştırmacıların kendi çalışma ortamlarından belgeye erişebilmesi imkânı oluşturulmuştur. Günümüzde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait milyonlarca belge, araştırmacıların bir nevi elinin altında diyebileceğimiz yakınlıkta erişilebilir duruma getirilmiştir. Bütün bu çalışmalar bir yandan araştırmacıların belgeye erişimini kolaylaştırırken diğer yandan belgeye teması azaltmakta, yani belgelerin maruz kalabileceği muhtemel tahribattan korunmasına büyük katkı sağlamaktadır.

C- Uluslararası Faaliyetler, Yayın ve Sergi Çalışmaları

Arşivler, geçmişte ya da günümüzde etkileşim halinde olan devlet ve toplumlara ilişkin tarafsız ve sağlam kaynakları ihtiva ederler. Bu kaynaklar kültürel miras ve etkileşimin kanıtı olmanın yanı sıra aracı da olabilmektedir. Bu anlayışla milletlerarası işbirliğine büyük önem veren Devlet Arşivleri Başkanlığı bugüne kadar dünyanın farklı coğrafyalarından 40’tan fazla ülke ile arşivler arası iş birliği protokolü imzalamıştır. Bu protokoller karşılıklı iyi niyete dayalı, tarafların milli mevzuatları ve uluslararası arşivcilik teamüllerine uygun olarak hazırlanmaktadır. Bu protokollere genellikle, taraf ülkeler arasında daha önce imzalanmış olan Kültürel Değişim Programı veya başka bir anlaşma dayanak teşkil etmektedir. İmzalanan protokoller ortak eserler yayınlanması, belge sergileri düzenlenmesi, taraf ülkelerin tarihini ilgilendiren belge örneklerinin değişimi, personel teatisi ile bunların eğitimi gibi hükümleri ihtiva etmektedir. Bu protokoller ülkelerin mevzuatlarına göre hükümetler arası ya da kurumlar arası olarak imzalanabilmektedir. Hükümetler arası protokoller yine ülke mevzuatlarına göre yasal onay süreçlerinin tamamlanmasını birbirlerine bildirdikleri tarih itibariyle yürürlüğe girmektedir. Kurumlar arası olarak imzalanan protokoller ise imzalandığı tarih itibariyle yürürlüğe girmektedir.

Selefi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde muhafaza edilen arşiv belgelerine dayalı olarak tarihî, kültürel, politik, ekonomik vb. konularda pek çok eser yayımlanmıştır. Bu yayınları aşağıdaki gibi kategorize etmek mümkündür:

- Osmanlı Devleti teşkilat yapısı ve işleyişi ile ilgili temel belge ve defter yayınları.
- Osmanlı coğrafyasına dâhil olup günümüzde bağımsız olan devletler ya da bölgelerin Osmanlı belgelerindeki yansımalarını içeren yayınlar.
- Arşiv çalışmaları ve arşivciliğe ilişkin yayınlar.
- Önemli tarihi konuları ele alan yayınlar.
- Sosyal, ekonomik ve kültürel içeriğe sahip popüler konulara ilişkin yayınlar.
- Süreli yayın çalışması.
- Sergi katalogları.

Aşağıda “Başkanlık yayınları” başlığı altında kurum tarafından yapılan yayınlar hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

Devlet Arşivleri Başkanlığının bir diğer faaliyeti ise yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde hazırlanan sergilerdir. Günümüze kadar Türk arşivlerinin tanıtımı amacıyla arşiv belgelerinin örneklerinden oluşan birçok sergi düzenlenmiş durumdadır. Aşağıda, yapılan sergilere ve bu sergilerin tarih derslerinde kullanılabilirliğine ilişkin “*Hazırlanan sergiler*” başlığı altında daha geniş bilgi verilecektir.

II- Devlet Arşivleri Başkanlığında Eğitim Faaliyetleri ⁵

Her toplumda kültürel miras olarak yeni nesillere aktarılan kimlik ve değerler vardır. Kültür varlıkları ve kültürel miras, millet olmanın en önemli gereklerinden biridir. Arşivler bu mirasın en önemli unsurlarından biri olarak ülkenin tapusu, halkın kimlik ve varlığının göstergesi; geçmişi günümüze ve geleceğe bağlayan ülkenin en değerli tarihi ve kültürel hazinesidir. ⁶ Arşivler belge muhafazasının yanı sıra bulundurdıkları belgeleri araştırmacılara hızlıca ulaştırabilmekle yükümlüdürler. Bu görevlerin yerine getirilmesi, teknolojinin de yardımı ile günden güne kolaylaşmakta ve hızlanmaktadır.

Arşivler, belgelere nasıl ulaşılabileceği ve belgelerin nasıl incelenebileceğine ilişkin tarih araştırma yöntemlerinin öğretilebileceği ortamlar olmanın yanı sıra yükseköğretim, ortaöğretim ve ilköğretim öğrencilerinin çeşitli konularda atölye çalışması yapabileceği bir ortam sağlamaktadır. ⁷ Modern arşivciliğin en önemli özelliklerinden biri de eğitim içerikleri üretmesidir. Zira arşivler hem araştırmacı olarak tarihçiye hem de öğretimsel amaçlarla öğretmenlere ve öğrencilere materyal sağlayacak imkânlarla sahiptir. ⁸

Arşiv bünyesinde yürütülen çeşitli faaliyetlerle öğretim materyalleri hazırlanabilmekte ve bu materyaller öğretmen ve öğrenciler tarafından tarih öğreniminde kullanılabilmektedir. Hazırlanan materyaller arşiv ziyaretleri ile erişilebilir olmanın yanında web sayfalarında yayımlanmak suretiyle de öğretim ortamlarına ulaştırılmaktadır.

Arşivlerin öncelikli eğitim işlevi birinci el kaynakları öğretmen ve öğrencilere sunması; bu kaynakların öğretimde nasıl kullanılabileceğine ilişkin örnekleri ortaya koymasındır. Arşivlerin sağladığı birinci el kaynakların analiz edilmesi ve yorumlanması öğrencilerin tarih bilgilerini arttırmanın yanı sıra arşiv ve arşivciliğe dair öğrencilerin ilgi ve duyarlılığını arttıracaktır. Bunun yanı sıra öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerinin gelişimine de katkı sağlayacaktır. ⁹ Öğrenciler, arşivde bulunan malzeme hakkındaki bilgilerini arttıracak, bu malzemenin değer ve potansiyel kullanımına ilişkin bir öngörüye sahip olacaklardır. Birinci el kaynakların kullanılması bağlamında arşivler ve arşivcilerin eğitime katkılarına ilişkin çeşitli çalışmalar yapıldığı halde tarihçilik ya da tarih öğretimi bağlamında arşivlerin kullanımına dair standartlar henüz çıkarılmamıştır. ¹⁰ Bu da tarihçilerin ya da tarih öğretmenlerinin öğrencileri ile birinci el kaynaklara ilişkin yaptıkları çalışmalarda yeterli derecede rehberlik yapmalarını engellemektedir. Bu standartların oluşturulmasında eğitimciler ve tarihçilerin yanı sıra arşiv uzmanlarının aktif rol oynamaları bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde birçok arşivin bünyesinde eğitim uzmanlarına yer verdiğini; sergi alanları ve atölye çalışmaları bağlamında öğrencilere kapılarını açabildiğini, web sayfalarında çeşitli yaş grupları seviyelerinde etkinliklerle tarih öğretimine katkıda bulunduklarını görmek mümkündür. ¹¹ Bu çalışmalar arşivlerle okullar arasındaki etkileşimi arttırmakta ve arşivcilerle eğitimciler arasında köprü olmaktadır. Osborne, arşivciler ve eğitimciler arasındaki iletişimin artması ve arşiv malzemesinin eğitimde kullanılmasının geliştirilmesi için okul temelli arşivcilik kavramından bahsetmektedir. ¹²

⁵ Bu kısım 18. Türk Tarih Kongresinde (1-5 Ekim 2018- Ankara) M. Ahmet Tokdemir tarafından sunulan “Osmanlı Arşivinde Tarih Öğretim İmkânları ve Yapılan Yayınların Tarih Öğretimi Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı bildirinin ilk bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır.

⁶ Müşerref Can, *Kültürel Miras ve Müzecilik, Kültür ve Turizm Bakanlığı Çalışma Raporu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.; İsmet Binark, "Turkish Archival Studies", *Türk Kütüphaneciliği*, 9 (3), 1995, s. 258-264.

⁷ Julia Hendry, "Primary Sources in K-12 Education: Opportunities for Archives", *The American Archivist*, C. 70, (2007). s. 115-118; Peter Carini, 'Archivists as Educators: Integrating Primary Sources into the Curriculum', *Journal of Archival Organization*, 7: 1, (2009), s. 41- 50.

⁸ Konu için bkz: Burçak Şentürk 'The Use of Archives in Education: Examples from Abroad', *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 4(1), (2013), s. 108.; Mesut Güvenbaş, *Tarih Öğretiminde Arşiv Belgeleriyle Hazırlanan İnternet Destekli Öğretim Materyaline İlişkin Öğretmen Görüşleri*, (Yüksek lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013, s. 1-11.; Carini, 'Archivists as Educators', s. 41- 50.; Marcus C. Robyns, 'The Archivist as Educator: Integrating Critical Thinking Skills into Historical Research Methods Instruction', *American Archivist*, S. 64,(2001), s. 363-384.

⁹ Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007, s. 42-58.

¹⁰ Sammy Morris, Lawrence J. Myktyuk ve Weiner Sharon, 'Archival Literacy for History Students: Identifying Faculty Expectations of Archival Research Skills', *The American Archivist*, 77 (2), (2014). s. 396.

¹¹ Web ortamında eğitim içeriği sunan arşivlere “Dünya Arşivlerinde Eğitim Çalışmalarından Örnekler” başlığı altında yer verilmiştir.

¹² Ken Osborne , 'Archives in the Classroom', *Archivaria The Journal of the Association of Canadian Archives*, 23 (Winter 1986-87) s. 23.

Eğitime dair literatüre bakıldığında birinci el kaynakların eğitimde kullanılmasının gerekliliğinin sıklıkla dile getirildiği görülmektedir.¹³ Örneğin ortaöğretim *Tarih Dersi Öğretim Programı*'nda öğrencilerin, “birinci el ve ikincil kaynaklarda yer alan kanıtları belirleme, analiz etme, yorumlama ve değerlendirmeyi içeren tarihe özgü yeterlilik ve becerileri geliştirmeleri, edindikleri bilgilerin doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulayarak kanıtlarla desteklenen çıkarımlarda bulunmaları” dersin amaçları arasında sayılmıştır.¹⁴ Benzer şekilde, “*Tarih Öğretmeni Özel Alan Yeterliklerinde*” de öğretmenlerin birinci ve ikinci elden kaynakları etkili bir şekilde kullanmaları bir yeterlik ifadesi olarak konulmuştur.¹⁵

Bunun sağlanması için öncelikle tarih öğretmenlerinin arşivlerle etkileşiminin arttırılması, arşivciler ve öğretmenlerce ortaklaşa yapılacak çalışmalarla temalar ya da konular bazında materyal paketlerinin hazırlanması ve bunların nasıl kullanılabileceğine ilişkin hizmet içi eğitim faaliyeti benzeri öğretmen eğitimi çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar arşiv malzemesinin (dijital kopyası) sınıfa getirilmesi ya da öğrencilerin arşive gelmesini sağlayacak, böylece Osborne'un bahsettiği okul temelli arşivcilik ifadesi karşılığını bulacaktır. Okul temelli arşivcilikle öğrencilerin birinci el kaynak durumunda olan arşiv malzemesi ile buluşturulması sağlanarak öğrencilerin bilgi ve becerilerinin gelişimine katkıda bulunulacaktır.

Gelişmiş ülke arşivleri ile karşılaştırıldığında Devlet Arşivleri Başkanlığının bu bağlamda sınırlı çalışma yürüttüğü görülmektedir. Bunun temel sebebi arşivde çalışan personelin eğitim alanından, eğitim camiasının da arşiv ve mahiyetinden yeterince haberdar olmamalarıdır. Devlet Arşivleri Başkanlığının kurumsal yapısı ele alındığında eğitim öğretimi destekleyecek bir şube /alt şube oluşturulmadığı görülmektedir. Kuruluş kararnamesine bakıldığında da eğitim işlevlerine ilişkin bir atfın bulunmadığı; mevcut personelin de bu anlamda bir eğiliminin olmadığı görülmektedir.

Eğitim camiasına bakıldığında da benzer bir durum olduğu görülmektedir. Tarih Öğretim Programında ve Tarih Öğretmeni Özel Alan Yeterliklerinde birinci el kaynakları kullanımı ve kanıt temelli öğretim uygulamalarının kullanımına ilişkin ifadeler yer alsa da öğretmenlerin arşiv kaynaklarına erişimi ve bu kaynakları nasıl kullanılabileceğine ilişkin yeterlilikleri öğretmenin kişisel inisiyatifine bağlı durumdadır. Tarih ders kitaplarında da birinci el kaynakların kanıt olarak yeterli derecede kullanılmadığı ifade edilebilir.¹⁶ Sınav odaklı eğitim anlayışı ve ülkemizde yaşanan dilde dönüşüm gibi hususlar öğretmenlerin arşiv kaynaklarını derslerinde kullanımını zorlaştırmaktadır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesinde İstanbul'da bulunan Hazine-i Evrak Daimi Sergi alanında sergilenen materyaller, okullara gönderilen tarih köşesi materyalleri, hazırlanan sergiler ve yapılan yayınlar tarih öğretiminde arşiv belgelerinin kullanımını kolaylaştırmakta ve eğitime katkı sağlamaktadır. Bunların yanı sıra 2020 yılında “*Hâfıza-i Saltanat*” adında II. Selim dönemi saray hayatı ve yönetimini ele alan tarihsel içerikli bir tiyatro oyununun hazırlanarak sahnelenmesi sağlanmış; ilgili oyunun kurumun web sayfasına yüklenerek öğretmen ve öğrencilerin hizmetine sunulmuştur.

Devlet Arşivleri Başkanlığının eğitim işlevleri ile ilgili olarak belirtilen bu faaliyetlerin yanı sıra bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise lisans ve lisansüstü düzeyde araştırma salonunda hizmet alan öğrencilere araştırma usul ve esasları ile belgelerin yapısına ilişkin bilgi verilmesidir. Araştırma salonunda görev yapan arşiv personeli tarafından verilen bu hizmet uygulama esaslı anlamlı bir eğitim işlevi durumundadır. Ancak bu çalışmada daha çok ortaöğretim bağlamında arşivin eğitim işlevlerine değinileceğinden bu konuya girilmeyecektir. Arşivin eğitim işlevlerine ilişkin olarak hem arşivcilerin hem de eğitimcilerin dikkatini çekmek amacı ile hazırlanan bu yayında başkanlığın eğitim alanıyla ilişkilendirilebilecek ve öğretimde yararlanılabilecek çalışmalarından kısaca bahsedilmiştir.

13 Konu ile ilgili olarak bkz: Osborne, a.g.m., s. 18-22; Keith C. Barton, ‘Primary Sources in History: Breaking Through the Myths’, *Phi Delta Kappan*, C. 8 (10), (2005). s. 745-753; Hasan Işık, ‘Tarih Öğretiminde Doküman Kullanımının Öğrencilerin Başarılarına Etkisi’, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (2), (2008).; Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*, s. 42-48.

14 MEB Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı, (2018), s. 12

15 MEB Tarih Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri, (2011).

16 Hilal Kibar, *Ortaöğretim Tarih Ders kitapları Kanıt Temelli Öğrenme Yaklaşımının Neresindedir? Bir Saptama Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019, s. 73-88.

A- Hazine-i Evrak Daimi Sergi Alanı

Devlet Arşivleri Başkanlığının günümüzde örgün eğitime katkı anlamındaki en önemli faaliyetlerinden biri bünyesindeki Hazine-i Evrak Daimi Sergi Alanı'na yapılan öğrenci gezilerinde öğrencilere rehberlik yapmak ve öğrencilerin tarihe karşı ilgi ve sevgisini arttırarak arşiv ve Osmanlı Devleti hakkında öğrencileri bilgilendirmektir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Külliyesi, Osmanlı Devleti'nden günümüze gelen arşiv malzemelerinin bulunduğu birimdir. Modern arşivcilik standartları dikkate alınarak inşa edilmiş olan ve dünyanın en büyük arşiv komplekslerinden biri olarak inşa edilen külliye Hazine-i Evrak adında bir dâimî sergi alanı oluşturulmuştur. Bu alanda, başta belgeler olmak üzere arşiv tarihi ve Osmanlı dönemine ilişkin çeşitli materyaller sergilenmektedir. Sergilenen belge ve materyallere ilişkin katalog Türkçe, İngilizce ve Arapça olmak üzere basılmıştır.¹⁷ Sergilenen malzemelere ilişkin görselleri Başkanlığın web sayfasında da görmek mümkündür.¹⁸ Hazine-i Evrak Dâimî Sergisi hazırlanan içerik ve oluşturulan ortam bakımından ziyarete gelen öğrencilere tarih öğretimi bağlamında katkı sağlayacak imkânlar sunmaktadır.

Açıldığından beri 20 binin üzerinde öğrencinin sergi alanını ziyaret ettiği tespit edilmiştir.¹⁹ Düzenlenen bu ziyaretlerle öğrenciler, arşiv tarihi ve Osmanlı Devleti tarihine ilişkin belge ve objeleri görme imkânı bulmaktadırlar. Arşiv ve Osmanlı tarihine ilişkin belge ve objelerden oluşturulan sergi alanında bir derslik alanı ve dokuz bölüm bulunmaktadır. Sergi alanının girişinde seminer salonu şeklinde düzenlenmiş 40 kişilik bir alan mevcut olup gelen gruplara burada sergi alanı ile ilgili ön bilgi verilmektedir. Bu alan etkileşimli ders işleme ve yapılan ziyaretleri değerlendirme bağlamında da kullanılabilecek bir yapıya sahiptir. Derslik alanı dışında sergi alanında bulunan bölümler şunlardır:

- Arşiv tarihi
- Fermanlar, beratlar
- Padişahlar ve kızlarına ait el yazıları
- Osmanlı yönetim anlayışı
- Osmanlı modernleşmesi
- Vakfiyeler
- Madalyalar ve paralar
- Muahedeler ve mektuplar
- Osmanlı Hariciye Nezâreti

Hazine-i Evrak Daimi Sergi Alanı

¹⁷ DAGM, Ottoman Archive Gallery, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay. İstanbul, 2013.

¹⁸ Bkz: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Galeri.aspx>

¹⁹ Bu öğrencilerin çoğunluğu ortaöğretim düzeyinde olup Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ortak çalışması ile "Lise Öğrencilerine İstanbul Gezileri" projesi kapsamında Daimi Sergi alanını ziyaret etmiştir.

Her bir bölümde farklı sayılarda obje ve belge (imitasyon) sergilenmektedir. Oluşturulan sergi alanında Osmanlı tarihine ilişkin belge imitasyonlarının yanı sıra çeşitli paralar ve arşiv tarihi ile ilgili malzemeler bulunmaktadır. Ayrıca sergi alanında beş multimedya uygulaması ile ziyaretçilere bilgilendirme yapılmaktadır. Çeşitli boyutlardaki sekiz ekranda gösterilen multimedya uygulamaları ile Osmanlı Devleti döneminde 'kağıt', 'kalem ve mürekkep', 'toplumsal yaşam', 'Osmanlı milletleri' ve 'diplomatika' konuları ziyaretçilere gösterilmektedir.

Sergi alanında bulunan bölümlerden biri arşiv tarihine ilişkin olup bu bölümde geçmişte arşivcilik bünyesinde kullanılan malzemeler ile arşiv tarihine ilişkin belgelerden (imitasyon) örnekler sergilenmektedir. Burada sergilenen belgelerden bazıları şunlardır: Yeni yapılan hazine-i evrak dairesine taşınacak belge ve defterlerin ayrılmasında uyulacak usul ve esasları bildiren talimatname, Stokholm Müzesi memurlarından Dr. Marten'e İsveç Kralı XII. Şarl hakkında araştırma yapabilmesi için verilen izin, belge ve defterlerin korunması için Hazine-i Evrak binası yapılması hakkında irade.

Hazine-i Evrak Daimi Sergi Alanı'nda bulunan diğer bölümler Osmanlı tarihi ile ilgilidir. Osmanlı tarihine ilişkin önemli belgelerin imitasyonunun bulunduğu bu bölümlerde sergilenen unsurların bir kısmı şunlardır: Kanun-ı Esasi Sureti, Islahat Fermanı, Gülhane Hâtt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı), Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusunun kurulduğuna dair emir, Berlin Antlaşması, Küçük Kaynarca Antlaşması, Boğaz Köprüsü Planı.

B- Osmanlı Sarayı ve Yönetimine İlişkin Bir Tiyatro Oyunu: Hâfıza-i Saltanat

Başkanlığın eğitim işlevlerine ilişkin önemli bir adım 2020 yılında atılmıştır. Bir tiyatro grubu ile yapılan sözleşme ile konusu ve içeriği arşiv belgelerine dayalı bir tiyatro oyunu sahnelenmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Saray hayatı, karar alma süreçleri ve kararların yazıya dökülerek belgelerin oluşturulmasını odağına alan oyunda dönemin önemli kişileri olarak karşımıza çıkan Sultan II. Selim, Sokullu Mehmet Paşa, Mihrimah Sultan gibi karakterler yer almıştır.

Hâfıza-i Saltanat Oyunu

Öğrencilere gösterim amacıyla hazırlanan oyun pandemi koşulları nedeni ile ancak iki sahne oynanmış, kayda alınan oyun web ortamında yayınlanarak izleyici ile buluşturulmuştur. Oyunda; dönemin edebi iklimi şair Baki üzerinden, sosyo-kültürel iklimi musiki meclisleri üzerinden, toplumsal durum ise çok uluslu halkın kendi aralarında yaşadıkları dönemsel gelişmeler üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Oyunda saray hayatını temsil ise Harem-i Hümayun'da ön planda olan Sultan II. Selim ile Mihrimah Sultan ve diğer tarihsel figürler üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Oyunun sahneye konulmasında sanatın ve dramatik kurgunun olmazsa olmazı aşk ve entrika da ihmal edilmeyerek bu tarihsel ve kültürel panorama içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Ülkemizde görsel sanat alanlarında tarihi olayları ele alan çalışmaların önemli bir bölümü mizansen tarafı ağır basan çalışmalar olmuştur. Hâfıza-i Saltanat oyunu ise konusu itibarıyla birinci el belgeler ışığında (Divan-ı Hümayun defter kayıtlarından) oluşturulmuş bir oyundur. Oyunda yer alan karakterler ve ele alınan konuların tarih öğretiminde birçok açıdan kullanılması mümkündür. Bürokratlar arasındaki çekişmelerden kadınların saraydaki yeri ve etkisine kadar birçok hususu oyunda görmek mümkündür. Bu nedenle oyun, tarih derslerinde öğretim materyali olarak kullanılabilir bir içeriğe sahiptir. Hazırlanan oyunun Başkanlığın web sayfası üzerinden izlenmesi ve öğrencilere izlettirilmesi mümkündür.²⁰

C- Okullara Gönderilen Tarih Köşesi Materyalleri

Başkanlığın tarih öğretimine katkı anlamında değerlendirilmesi gereken diğer bir çalışması okullara gönderilen tarih köşesi materyallerine ilişkindir. Okulların yazılı taleplerine binaen Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) kataloglarında yer alan çeşitli belge ve görsellerin yüksek çözünürlüklü poster baskıları tarih köşelerinde kullanılmak üzere okullara gönderilmektedir. DAB Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığına bağlı tanıtım birimi tarih öğretim programında yer alan konuları da dikkate alarak standart bir içerik listesi oluşturmuştur. Okulların talepleri doğrultusunda yerel tarihe ilişkin belge görselleri bu standart listeye eklenebilmektedir. Talepler doğrultusunda bu belgelerin baskıları yapılarak okullara gönderilmektedir. Daha çok 50x70 cm ölçülerinde basılan malzeme isteğe göre farklı ebatlarda da basılabilmektedir.

Tarih Köşesi Materyallerinden Örnekler

²⁰ Oyunu izlemek için bkz: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Etkinlikler.aspx>

Tarih köşesi kapsamında okullara gönderilmek üzere hazırlanan içerikte yer alan unsurlardan bazıları şunlardır:

- Salıpazarı'nda, inşâ edilen Emreâbâd Yalısı'nın, Pâdişâh'ın kızı Fatma Sultan'a verildiğine dair mülkname.
5 Mayıs 1725 (BOA, MFB, 72)
- Kızanlık'ta oturan Avrupa-Acem ve Hindistan tüccarlarından Todori İstiyani'ye verilen imtiyaz beratı.
3 Mart 1834 (BOA, MFB, 795)
- Mora Adası'ndaki Termiş Tuzlası'nda çalışan köylülerden kanun dışı vergi alınmaması hakkında ferman.
1741 (BOA, MFB, 935)
- İstanbul'da Valide Hanı'nda ikamet edip Acem, Hindistan ve Avrupa ticaretiyle uğraşan Aleksi oğlu Yorgi'ye verilen imtiyaz beratı.
26 Şubat 1838 (BOA, MFB, 799)
- Bâyezid Sancağı Kalesi hassının yurtluk ve ocaklık olarak Mahmûd'a verildiğine dair berat.
28 Nisan 1720 (BOA, MFB, 62)
- Hanîfe Hanım'ın sahip olduğu ferâşet berâtının cülûs sebebiyle yenilenmesi hakkında berat.
10 Ocak 1776 (BOA, MFB, 296)
- Fatih Sultan Mehmed Han'ın Bosna ruhbanlarının dini hayatlarını serbestçe sürdürebilmeleri hakkındaki fermanı.
4 Nisan 1478 (BOA, A.DVN.DVE.d, 14/2_1)
- Yük hayvanlarına fazla yük yüklenmemesi, nallarına ve semerlerine gerekli özenin gösterilmesi hakkında emir 18 Mart 1587 (BOA, A.DVNS.MHM.d, 62/37).
- Kâbe ve civarı
1868 (BOA, PLK.p, 46)
- İspanya ve Portekiz'den kovularak Osmanlı Devleti'ne sığınan ve Edirne'ye yerleştirilen Musevilerin tahrir defteri'ndeki kayıtları.
1519 (BOA, TT.d, 77/39-42)
- Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa tarafından hazırlanıp II. Mahmud'a onaylatılan Sened-i İttifak
29 Eylül 1808 (BOA, HAT, 746/35242)
- Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun kurulduğuna dair emir.
1826 (BOA, HAT, 318/51356-C)
- Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu).
4 Kasım 1839 (BOA, MFB, 48)
- Islahat Fermanı.
17 Şubat 1856 (BOA, MFB, 663)
- Akdeniz'den Kızıldeniz'e Süveyş bölgesinden bir kanal açılması için keşif yaptırılması hakkında hüküm.
17 Ocak 1568 (BOA, A.DVNS.MHM.d, 7/721)
- Dünya Savaşı'na katılımı sağlamak için yayınlanan cihat fetvası.
10 Mart 1915 (BOA, DH.SYS, 123-12/35)
- Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yapılan işbirliği antlaşması.
2 Ağustos 1914 (BOA, MHD, 437)
- Mondros Ateşkes Antlaşması.
30 Ekim 1918 (BOA, MHD, 460)
- Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması.
18 Ekim 1912 (BOA, MHD, 419)
- İrlandalı fakirlere yapılan maddi yardımdan dolayı Sultan Abdülmecid'e gönderilen teşekkür mektubu.
1847 (BOA, HSD.MLE, 12)
- Prut Antlaşması
22 Temmuz 1711 (BOA, Nâme-i Hümayun Defteri 6/217 hüküm 133)
- Fossati albümü
1852 (BOA, Kütüphane, 6980)

D- Hazırlanan Sergiler

Tarih öğretimine katkı bağlamında Başkanlıkça yapılan faaliyetlerden bir diğeri ulusal ve uluslararası düzeyde hazırlanan sergilerdir.

Anlamli günler, kurum ya da devletlerarası ilifkilerde belirli konu bafllıkları dâhilinde belge görüntülerinden olufan sergiler hazırlanmaktadır.

Ortalama 20-25 belge görüntüsü ile hazırlanan sergiler Cumhuriyet ve Osmanlı dönemi fonlarına ait kataloglarda yapılan tarama sonucunda olufsturulmaktadır. Fotobloklar üzerine basılan görüntüler sergilenecekleri mekânlarda ziyaretçilerin dikkat ve beğenisine sunulmaktadır.

Hazırlanan belge görüntüleri kısa özetleri ile birlikte estetik anlayıfa dikkat edilerek hazırlanmaktadır. Belirlenen konu ile alakalı olarak seçilen belge görüntüleri Cumhurbaşkanlığı veya bakanlıklar düzeyinde uluslararası ilifkiler bağlamında yapılan ziyaretlerde kullanılacaksa belge bafllıkları ve kısa özetleri ilgili dile çevrilmektedir. Hazırlanan sergilerde kullanılan belge görüntülerinin bir kısmı Devlet Arşivleri Başkanlığına ait web sayfasında yayınlanmaktadır.²¹ 1992 yılından günümüze 293'ü yurt içi ve 79'u yurt dışı olmak üzere toplam 372 sergi hazırlanmış ve açılıflar, sempozyumlar, kongreler, çeşitli kültürel faaliyetler ve uluslararası ziyaretler sırasında sergilenmiştir.

İçeriklerine bakıldığında ulusal sergilerin önemli kısmının yerel tarih ile ilifkili olduğu görölmektedir. Bunların yanı sıra önemli tarihi olaylara ilifkin sergiler de hazırlanabilmektedir. Uluslararası sergiler ise büyük oranda ziyaret edilen yahut ziyaretçilerin geldiği devlete ilifkindir. Bu minvaldeki sergilerin malzemesi ilgili devletin Osmanlı Devleti'ndeki durumu ile ilgili olabileceği gibi Osmanlı egemenliğine girmemiş bir ülke ise Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde bu ülke ile ilifkiler bağlamında olufsturulmaktadır. Her sergi konusu ile ilgili Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ilifkin farklı zamanlardan belge örneklerinin yanı sıra haritalar, fotoğraflar vb. görsel materyalleri de içermektedir.

Hazırlanan sergiler, tarih öğretiminde katkı sağlayabilecek içeriğe sahiptir. Zira bu sergilerde siyasi tarihe ilifkin olaylara dönük belgelerin yanı sıra sosyal ve kültürel hayata ilifkin belgelerde bulunmaktadır. Hazırlanan sergiler görsel anlamda bir standarda sahiptir. Bütün sergi içerikleri tasarımcı maharetiyle olufsturulmakta, kronoloji ve konu içeriğine göre sergi malzemesi sıralanmaktadır. Her sergiye -mümkün mertebe- harita, resim gibi unsurlar konularak içeriğin çeşitlenmesi sağlanmaktadır. Türk tarihinde önemli yer tutan ve tarih öğretiminde de bilgi ve değerler bağlamında öğrencilere aktarılması gereken birçok konuya ilifkin belgeleri bu sergilerde bulmak mümkündür. Örneğin Çanakkale Savaşlarına ilifkin sergi öğrencilerin ilgili konuyu işlerken birinci elden kaynaklarla buluşmasına imkân sağlayabilecek niteliktedir. Bu sergide yer alan belge örnekleri öğrencilerin konuya ilgisini çekmek için kullanılabileceği gibi, belge içerikleri üzerinden hazırlanacak etkinliklerle tüm dersin işlenebilmesi de mümkündür.

Aşağıda 2018- 2020 yıllarında hazırlanan sergilerden bazıları örnek olarak verilmiştir:

- Belgelerle Osmanlı Döneminde Erzurum,
- Osmanlı Döneminde Kudüs,
- Belgelerle Osmanlı'da Kadın,
- Belgelerle Fatih ve Fetih,
- Belgelerle Yargıtay,
- Dünya Savaşında Filistin Cephesi,
- Belgelerle Osmanlı Döneminde Nevruz Geleneği,
- Gelibolu 1915, Türk ve Dünya Tarihinde Çanakkale,
- Belgelerle Osmanlı'da Jandarma,
- Türk-Rus İlişkileri,
- Belgelerle Osmanlı-Müslüman Azınlık İlişkileri,
- Osmanlı Belgelerinde Bor,
- Belgelerle Osmanlı Devleti-Türkistan Hanları Münasebetleri,
- Belgelerle Ankara'nın Gönül Sultanları.
- Osmanlı Döneminde Sağlık,
- Osmanlı Belgelerinde Trabzon,
- Arşiv Belgelerine Göre Milli Mücadelede Maraş²²

²¹ <https://www.devletarsivleri.gov.tr>

²² Hazırlanan sergilerin bir kısmı için bkz: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Sergiler.aspx>

E- Başkanlık Yayınları

11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde başkanlığın görevleri arasında sayılan hususlardan birisi de alana ilişkin yayın yapmak ve yaptırmaktır. Yayın Hizmetleri Şube Müdürlüğü'nün bağlı olduğu Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı'nın yayına ilişkin görevlerini ilgili kararname ışığında şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Dünyada meydana gelen arşiv gelişmelerini izlemek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayınlamak ve bunları arşivciliğin hizmetine sunmak.
- Tarihî ve kültürel değeri olan arşiv belgelerini tanıtmak, yayın yapmak veya yaptırmak.
- Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv belgelerinden arşive kazandırılanlar arasından uygun görülenleri yayımlamak.
- Belgeye dayalı her türlü ilmi araştırmaları mümkün kılacak ve kolaylaştıracak mahiyette katalog ve bibliyografyalar yayımlamak.²³

Tarihsel yazılı kanıtlara ulaşmak günümüzde eskisine nazaran oldukça kolaydır. Ülkemizde bir çok kamu ve özel kurum yayınlar ve online hizmetler vasıtası ile geçmişe ilişkin belgeleri araştırmacılara ve öğrencilere sunmaktadır.²⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı da bu kurumlardan bir tanesidir. Bünyesinde bulunan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi evrakından seçkiler kitap ya da katalog (sergi kataloğu) halinde yayımlanmıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığı ile öncülü Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce 1982 yılından günümüze çoğunluğu belge yayını olmak üzere 150'nin üzerinde eser yayımlanmıştır. Bu yayınları içerikleri doğrultusunda şu şekilde sınıflamak mümkündür:

1. Osmanlı Devleti teşkilat yapısı ve işleyişi ile ilgili temel belge ve defter yayınları: Osmanlı Fermanları (1992), 5 Numaralı Mühimme Defteri (1994), 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (1995), 373 Numaralı Ayntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (2000), 111 Numaralı Kerkük Livası Mufassal Tahrir Defteri (2003), 367 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (2007), 397 Numaralı Haleb Livası Mufassal Tahrir Defteri (2010), 82-1 Numaralı Mühimme Defteri (2020) gibi eserler bu bağlamda yapılan yayınlara örnek olarak gösterilebilir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer önemli bir çalışma da Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü (2020) adlı eserdir. Eser arşivciler ve tarihçiler için yer adlarının tespiti için başucu eser durumundadır.

2. Osmanlı coğrafyasına dâhil olup günümüzde bağımsız olan devletler ya da bölgelerin Osmanlı belgelerindeki yansımalarını içeren yayınlar: Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri 1516-1919 (1992), Makedonya'daki Osmanlı Evrakı (1996), Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI-XX. Yüzyıllar) (2004), Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen (2008), Osmanlı Belgelerinde Karabağ (2009), Osmanlı Belgelerinde Mısır (2012), Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk - Macar İlişkileri (2016), Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (2020) gibi eserler bu kategori altında değerlendirilen yayınlara örnek olarak verilebilir.

3. Arşiv çalışmaları ve arşivciliğe ilişkin yayınlar: Bu kapsamda yapılan en önemli çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (1992, 1995, 2010, 2017) adlı yayındır. Arşivde yapılan çalışmalar dolayısıyla kataloglar büyüdüğünden rehber çeşitli aralıklarla güncellenerek yeniden basılmıştır. Bunun dışında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnif Talimatnamesi (1992), Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri (1994), Osmanlı Belgelerinde Siyakat Yazısı (1994), Belgelerle Arşivcilik Tarihimiz (Osmanlı Dönemi) I, II (2000), Arşiv ve Arşivcilik: Kuram, Strateji ve Uygulamalar (2021) gibi eserler bu bağlamda değerlendirilebilecek örnekler olarak sıralanabilir.

4. Önemli tarihi konuları ele alan yayınlar: Osmanlı Arşivinde yapılan yayınların bir kısmı Türk tarihinde önemli yeri olan tarihi olaylara ilişkindir. Bu bağlamda Ermeni meselesi ve Rum mezalimi, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşları gibi tarihi konulara ilişkin çeşitli yayınlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri I (2001), Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (2004), Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I (2005), Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk (2007), Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I (2013), Arşiv Belgelerine Göre Kütül Amare Zaferi (2016), Arşiv Belgelerine Göre Tehcire Giden Yol (2016).

²³ 11 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

²⁴ 11 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.

5. Sosyal, ekonomik ve kültürel içeriğe sahip popüler konulara ilişkin yayınlar: Son yıllarda yapılan yayınların kapsamının ekonomik ve sosyal konulara da teşmil edildiği görülmektedir. Bu kategoriye dâhil edilebilecek yayınlardan bazıları şunlardır: Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme (2014), Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diploması Cihan-Penâh (2014), Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın (2015), Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları (2015), Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fervaları (2015), Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri (2016), Hatt-ı Rikkat: Padişah Hanımları ve Kızlarının El Yazıları (2016) ve Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat (2017).

6. Süreli yayın çalışması. Ülkemizdeki tarih araştırmalarına kaynak teşkil eden belgelerin bulunduğu ana kurum olan Devlet Arşivleri Başkanlığının akademik içeriğe sahip bir süreli yayının olmayışı yıllarca sürmüş bir eksiklikti. Devlet Arşivleri Başkanlığı 2019 yılından itibaren *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi* adında akademik bir dergi ile süreli yayınlar alanında da faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁵ Dergi, sosyal ve beşeri alanlarda arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan bilimsel araştırmalar, Türkiye'de ve dünyada çeşitli isim ve idari yapı altında bulunan arşiv malzemesinin tanıtımı, Arşivcilik Tarihi ve Gelişimi, Arşiv Sistemleri, Belge Restorasyonu, Dijitalleştirme Yöntemleri, Kamuda Belge ve Arşiv Yönetimi, e-Arşiv Sistemleri, Elektronik Belge Yönetimi, Arşivcilik vb. konularında yapılan çalışmaların yayımlandığı *ulusal hakemli* bir dergidir. Arşivcilik, tarih ve arşiv belgesine dayalı araştırmaların yayını ile sınırlanan dergi içeriğinde hakemli akademik makalelerin yanı sıra *Tanıtım- Değerlendirme* ve *Kitabiyat* başlıkları altında Başkanlık bünyesinde bulunan fonlarda yer alan özel konular ve yeni çıkan yayınlara ilişkin kısa değerlendirmelerde ele alınmaktadır.

7. Sergi Katalogları: Çeşitli konular hakkında hazırlanan sergi malzemelerine ilişkin kataloglar da Dış İlişkiler ve Tanıtım Dairesi Başkanlığınca yayınlanmaktadır. Daimi sergi alanında sergilenen malzemelere ilişkin katalog ve I. Dünya Savaşı Belgeleri başta olmak üzere birçok katalog bu bağlamda yayımlanmıştır.²⁶

Yapılan yayınlar incelendiğinde arşivcilik standartları ve arşiv işleyişi haricinde olan yayınların çoğunluğunun belge yayını olduğu görülecektir. Yayınlar genellikle belge görüntüleri ve çeviriyazıları (transkripsiyon) birlikte verilmiştir. Bazı yayınlarda ise çeviriyazının yanı sıra belge günümüz Türkçesi ile özetlenerek verilmiştir. Özellikle sergi katalogu şeklindeki yayınlarda belge görüntüsü ve özet kullanılmıştır. Son yıllarda yapılan yayınlarda transkripsiyon ve özetlerin birlikte kullanımının arttığı görülmektedir. Belge görüntüsünün yanı sıra çeşitli görsellerin de yayınların içine serpiştirildiği görülmektedir. Örneğin Osmanlı Eğitiminde Modernleşme isimli yayında Osmanlı dönemi eğitime ilişkin çeşitli görsellere yer verilmiştir.²⁷ Son yıllarda yapılan yayınlar görseller açısından tarih öğretiminde kullanılabilecek zengin bir içeriğe sahiptir.²⁸

Kurum yayınlarının değerlendirilmesinde tarih öğretimine ilişkin etkinlik örnekleri ve eğitsel içeriklerin oluşturulmamasını bir eksiklik olarak dile getirmek yanlış olmayacaktır. Zira dünya arşivlerine bakıldığında birçok ülke arşivinin bünyesinde eğitim departmanı oluşturduğu ve eğitimin her kademesinde kullanılmak üzere hem öğretmenler hem de öğrenciler için eğitim materyalleri oluşturdukları görülmektedir.²⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığının faaliyetlerine bakıldığında bu maksada direkt hizmet edecek bir yayın ya da faaliyetin olmadığı görülmektedir. Yapılan yayınların yükseköğretim ya da ortaöğretimde kullanılabileceği olanağı olsa da bu anlamda öğretmenleri motive edecek yahut yönlendirecek bir çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır. Elinizdeki bu yayınlara bu eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesi amaçlanmaktadır.

²⁵ <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hed>

²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınlarına ulaşmak için bkz: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx>

²⁷ DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, İstanbul 2014, s. 27,33.

²⁸ Örnek için Bkz: DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları*, İstanbul: 2015, s. 70,75,87, 123,135; DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, İstanbul, 2015. s. 292, 316, 454.

²⁹ Çeşitli ülkelerin bu bağlamdaki faaliyetleri için bkz: Amerikan Ulusal Arşivi (<http://www.archives.gov>), İngiliz Milli Arşivi (<http://www.nationalarchives.gov.uk>); Avustralya Ulusal Arşivi (<http://www.naa.gov.au/visitus/education/resources/index.aspx>), Kanada Ulusal Arşivi (<http://www.collections.canada.gc.ca/education/index-e.html>). Bunların yanı sıra www.europeana.eu ve www.beta.historiana.eu web sayfalarına da bakılabilir.

Mevcut yayınlar bilgi aktarımı ve Osmanlı Türkçesi öğretimine dönük örnek içermeleri nedeniyle lisans ve lisansüstü eğitimde kullanılabilme imkânına sahiptir. Belge örneği ve çeviriyazılarda standart oluşturma bağlamında arşiv yayınlarını kullanmak mümkündür. Özellikle Osmanlı Türkçesi derslerinde³⁰ belge örnekleri okunabilir, yapılan özetler ve çeviriyazılar analiz edilerek çeşitli kavramlar ve resmî yazışmalarda kullanılan (hitap cümleleri gibi) standart ifadelerin öğretimine dikkat çekilebilir.

Yükseköğretimde özellikle Osmanlı Medeniyet Tarihine ilişkin derslerde ve Bilgi Belge Yönetimi bölümlerinde Osmanlı Arşiv Rehberi adlı yayının kullanılması da mümkündür. Zira bu yayın arşivin yapısı ve Osmanlı döneminden kalan evrakın niteliği hakkında bilgi verdiği gibi Osmanlı teşkilat yapısını anlamaya yardımcı olacak bir içeriğe de sahiptir. Benzer şekilde 2020 yılında hazırlanan Yer Adları Sözlüğü de Osmanlı coğrafyasında yer alan nahiye ve üstü yerleşim yerlerinin adlarının tespiti, bunların yazımı ve zaman içindeki değişimi vb. hususlar açısından lisans ve lisansüstü öğrenciler -ve tüm akademi- için başucu kaynak niteliğindedir.

Ortaöğretim tarih öğretimi açısından değerlendirildiğinde yayınların birinci el kaynakları öğretmen ve öğrencilere ulaştırma anlamında kullanışlı bir kanal olduğu ifade edilmelidir. Öğretmenlerin yayınlarda kullanılan belge ve görseller ile öğretim amaçlarına uygun ders içerikleri ve etkinlikler oluşturmaları mümkündür. Her belge, belgenin oluşturulma sürecinden geçmişte kullanılan kavram ve terimlere; diplomatik dilin kullanımından tezhip ve süslemelere kadar farklı konularda bilgi vermektedir. Örneğin belge çeviriyazısı ile özeti üzerinden diplomatik dil ve günlük dil arasındaki farklılıklara ilişkin tespitler yapılmaya çalışılabilir ya da belgenin içeriği üzerinden çıkarımlar yapılarak tarihsel anlamaya katkı sağlanabilir. Benzer şekilde kullanılan görseller üzerinden de sayısız etkinlik üretilebileceği açıktır.

Son yıllarda yapılan yayınların isimlerine bakıldığında hem siyasi hem de sosyal ve ekonomik tarih konularının işlenişinde öğretim materyali olarak kullanılabilecek içeriğe sahip oldukları görülmektedir. 2015'ten günümüze Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayımlanan eserlerin bazıları şunlardır :

- Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi Cihan-Penâh
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları
- Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları
- 91 Numaralı Mühimme Defteri
- Arşiv Belgelerine Göre Tehcire Giden Yol
- Arşiv Belgelerine Göre Kutü'l Amâre
- Arşiv Belgelerine göre Osmanlı Kaleleri
- Hatt-ı Rikkat Padişah Hanımları ve Kızlarının El Yazıları
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat
- I. Dünya Savaşı Belgeleri (Sergi Kataloğu)
- Birinci Dünya Savaşı (Sempozyum Bildirileri)
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor
- Kudüs'te Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi
- Osmanlı Rus Antlaşmaları
- Belgelerle Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs
- Mücebince Amel Oluna, Hattı Hümayunlar (Sergi Kataloğu)
- Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü
- Osmanlı Ferman ve Beratları.³¹

³⁰ Bu dersler üniversitelerde paleografya, Osmanlı diplomatikası, Osmanlıca vb. farklı isimlerle karşımıza çıkabilmektedir.

³¹ Başkanlık yayınlarını PDF formatında indirmek için <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx>

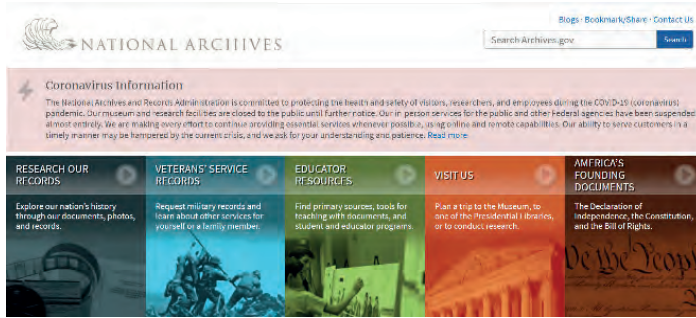
Kitabın üçüncü bölümünde yer alan etkinlik örnekleri ile Başkanlık yayınlarının tarih derslerinde nasıl kullanılabileceğine ilişkin örnekler verilmiştir. Bu örneklerin oluşturulmasında yayınlarda kullanılan belgelerin kullanılma sebebi her öğretmen tarafından rahatlıkla erişilebilir olmalarıdır. Belgelerin görüntüsünün yanı sıra özet ve/veya çeviri yazısının bulunuyor olması bu yayınlarda kullanılan belgelerin tarih derslerinde kullanımını kolaylaştırmaktadır. Hazırlanan etkinliklerin öğretmenler tarafından hazırlanabilecek etkinlikler için örnek oluşturması ve Başkanlık yayınlarının tarih öğretmenleri tarafından kullanılması bu yayının hazırlanmasının temel nedenidir.

III- Bazı Ülke Arşivlerinin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri

Dünya Arşivlerine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Fransa milli arşivleri gibi bazı arşivlerin başta öğretmen ve öğrencilere yönelik eğitsel içerikler olmak üzere çok yönlü olarak tarih öğretimine katkıda bulundukları görülmektedir. Arşiv bünyesinde bulunan malzeme ile eğitimcilerin buluşturulmasının ötesinde birinci el kaynakların öğretimde nasıl kullanılabileceğine dair eğitici eğitimleri, atölye çalışmaları vb. faaliyetlerle arşivlerin eğitim işlevlerinin geliştirildiği görülmektedir. Bu anlamda faaliyet gösteren arşivlerin bünyelerinde eğitim uzmanları istihdam ettikleri ya da eğitimcilerle ortak çalışmalar yürüttükleri anlaşılmaktadır. Ülkemizdeki arşiv çalışanları ve eğitimcilerin (özellikle tarih öğretimi üzerinde çalışanların) arşivlerin bu faaliyetlerinden haberdar olmaları faydalı olacaktır. Aşağıda eğitim işlevleri ile öne çıkan ülke arşivlerinin web sayfaları üzerinden yapılan derleme ile bu arşivlerin eğitim faaliyetleri kısaca aktarılacaktır.

A- Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivi (NARA: National Archives and Record Administration) 1934 yılında

Birleşik Devletler hükümetine ait arşiv ve kayıtlarını muhafaza maksadı ile kurulmuştur.³² Zamanla kapsam alanı genişleyen NARA günümüzde farklı koleksiyonları havi arşivleri bünyesinde bulunduran ve 40'tan fazla mekânda hizmet veren çatı kuruluşudur. Eyaletlerde bulunan arşivler (Federal Record Centers, FRCs) Başkanlık Kütüphanesi (Presidential Libraries)³³, Federal kayıt kurumu (the Federal Register) vb. bir çok alt kurum NARA çatısı altında bulunmaktadır. Günümüzde NARA Amerika Bir-

leşik Devletlerindeki resmî kayıtların muhafazası ve halkın erişimine sunulması ile görevlidir.³⁴

Amerika Milli Arşivi kullanıcı dostu bir web sayfasına sahiptir. Ana sayfada farklı renklerden oluşturulan beş temel linkle kullanıcı yönlendirilmektedir. Bu linkler şunlardır:

- Tarama.
- Gazi Kayıtları.
- Eğitimciler için kaynaklar.
- Bizi ziyaret edin.
- Amerika'nın kuruluş dokümanları.

Ana sayfada yer alan *Eğitimci Kaynakları* linkine tıklandığında eğitim içeriklerine ilişkin temel faaliyetlerin olduğu sayfaya girilmektedir. Burada öğretimin odağındaki öğrenci ve eğitimcilere yönelik içerikler için erişim linkleri bulunmaktadır. Bu linklerin bir kısmı sürekli içerikler iken bir kısmı ise çeşitli etkinliklere ilişkin duyurular halindedir.

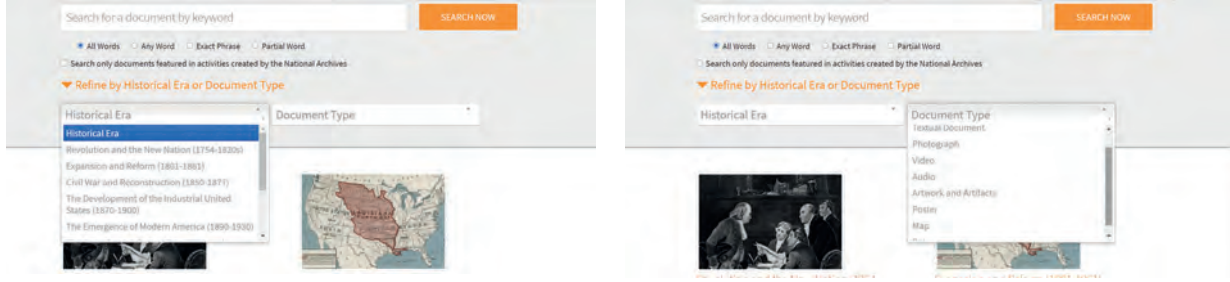
Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivi eğitime ilişkin temel hizmet alanını DocsTeach (Belgelerle öğretim) adlı online uygulama üzerinden yürütmektedir. Bu uygulama öğrenci ve öğretmenlerin etkileşimli kullanabilecekleri oldukça kapsamlı bir içerik ve alt yapı sunmaktadır. Ücretsiz üyelikle kullanılabilen uygulama ile binlerce birinci el kaynağa ulaşılabilen, bu kaynaklarla hazırlanan eğitim içerikleri uygulanabilmektedir.

³² <https://www.archives.gov/about/history>

³³ Kütüphane olarak adlandırılrsa da başkanlık kayıtlarını muhafaza ettiğinden arşiv işlevi e görmektedir

³⁴ <https://www.archives.gov/about/history/about/history/history-and-mission>

Öğretmen ya da öğrencilerin kendi etkinliklerini üretmek sayfaya yüklemeleri; öğretmenlerin öğrencilerini ödevlendirilmesi ya da uygulama üzerinden verilen ödevlerin incelenerek değerlendirilmesi ve öğrencilere dönütler verilebilmesi mümkündür.³⁵

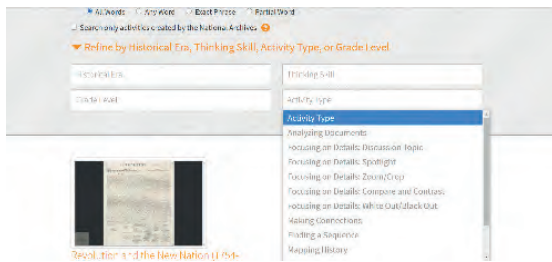
Uygulamanın menü bölümüne girildiğinde ana sayfa, belgeler, aktiviteler, aktivite araçları, popüler konular, kaynaklar ve hesabım linkleri çıkmaktadır. Belgeler sekmesinde kronolojik olarak sınıflandırılmış dönemler içinde ya da doküman tipine göre seçim yapılarak arama yapılabilir.

Uygulama üzerinde aktiviteler sayfasına gidildiğinde ise tarihsel dönem, öğrenim kademesi, tarihsel düşünme becerileri ve aktivite çeşitleri filtreleri ile arama olanağı verilmektedir. Öğretim kademesi olarak ilkökul (ilk yıllar), ilkökul (üst yıllar), ortaokul, lise ve üniversite seçenek olarak sunulurken; Düşünme becerileri filtresinde kronolojik düşünme, tarihsel düşünme, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel araştırma becerileri ve tarihsel olayların analizi ve karar verme becerilerine yer verilmiştir.

Aktivite tipi kısmında yapılan filtreleme ile doküman analizi, bir konuyu tartışma, belgenin bir kısmına odaklanma, yakınlaştırma- kesme, kıyas ve karşılaştırma, bağlantılar kurma, sıralama yapma, harita çizme, büyük resmi görme, veriyi yorumlama ve kanıtı tartma seçeneklerinden biri üzerinden arama yapmak mümkündür. Sayfa üzerinde bu filtrelerin yanı sıra kelime bazlı arama, ilişkisel yakınlık, başlıklar, yazar ismi ve popülerite düzeyine ilişkin seçim yapılarak arama yapmak da mümkündür.

Menü kısmında verilen popüler konular milli tarih günü, Amerika'da haklar, Kızılderililer, kadın hakları, Amerikan Devrimi, Sivil Savaş, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Vietnam Savaşı, 1970'lerde Amerika, anayasa, kongreler, Amerika'yı değiştirmek, seçimler, Amerikalılar ne yer, imzalar, Nixon ve Ford yılları gibi başlıklar bulunmaktadır.

Amerikalılar ne yer konu başlığına tıklandığında yiyecek üretimi, endüstrisi, dağıtımı, savaş zamanında yiyecekler, çiftçilik, yiyeceklerle ilgili düzenlemeler, Amerikan okullarında yiyecekler gibi farklı başlıklar altında onlarca belge (doküman, fotoğraf, film vb.) sunulmakta ve bu belgelerin içerisinde yer aldığı aktiviteler de listelenmektedir.

Seçilecek her hangi bir aktivitenin hangi yaş grubundaki öğrencilere uygun olduğu, hangi tarihsel döneme ilişkin olduğu, hangi düşünme becerisine odaklandığı, bu aktivitenin Bloom taksonomisinde hangi seviyeye karşılık geldiği gibi bilgiler her aktivite için verilmiştir.

Her konu başlığı altında onlarca farklı etkinliğin bulunabildiği DocsTeach menü çubuğunda yer alan kaynaklar linki üzerinden eğitimcilerin eğitimine de yer verilmiştir. Online ve uzaktan eğitim şeklinde verilen eğitimlerle etkinliklerin nasıl araştırıldığı, nasıl hazırlandığı, belgelerle öğretimin ne olduğu vb. birçok hususta eğitimcilerin eğitimine yönelik içerikler oluşturulmuştur.

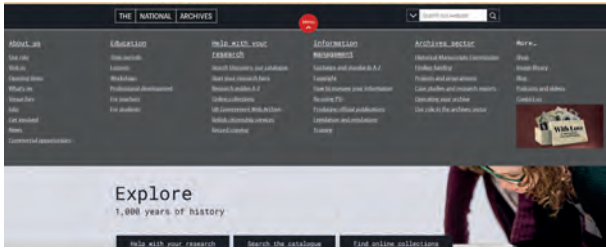
³⁵ <https://www.docsteach.org/>

Amerika Milli Arşivi, DocsTeach dışında müze ve başkanlık kütüphanesine yapılan öğrenci gezileri kapsamında da eğitsel faaliyetler yürütmektedir. Bunların yanı sıra belgelerle öğretim konusunda etkileşimli webinarlar (online seminer) düzenlenmektedir. Eğitimcilerin profesyonel gelişiminin amaçlandığı bu çalışmalarda birinci el kaynakların sınıfta nasıl kullanılacağı ele alınmaktadır. Bu hizmetler dışında Washington DC’de arşiv öğrenme laboratuvarı, Newyork ve Philadelphia’da öğrenciler, öğretmen adayları, öğretmenler ve yöneticiler için çeşitli atölye çalışmaları (workshop) yapılmaktadır.

B- Birleşik Krallık (İngiltere)

Birleşik Krallık Milli Arşivi (The National Archives) Birleşik Krallık yönetimi ile İngiltere ve Galler yönetimlerinin resmî arşiv hizmetini yürütmektedir (İskoçya ve Kuzey İrlanda ayrı arşiv kurumlarına sahiptir).³⁶ Arşiv malzemesinin bin yıl kadar geriye götürülebildiği Birleşik Krallık Milli Arşivinin kullanıcı dostu bir web sayfası bulunmaktadır. Arşivin eğitim işlevleri bağlamında önemli çalışmalar yürütmekte olan kurumun web sayfasında her düzeyde öğrenci ve eğitici için içerikler ve yönergeler oluşturulmuştur. Birleşik Krallık Milli Arşivine ait web sayfasında ana menüde bulunan eğitim (education) linki üzerinden ilgili sayfaya yönlendirme yapılmaktadır.

Arşive ait ana sayfada bulunan menü kısmı açıldığında arşive ait temel işlevler görüntülenmektedir. Eğitim (Education) bu işlevler içinde ikinci sütunda yer almaktadır. Eğitim sütununda yer alan alt başlıklar ise tarihi dönemler, dersler, atölye çalışmaları, profesyonel gelişim, öğretmenler için ve öğrenciler için şeklinde verilmiştir.³⁷

Eğitim başlığı altında oluşturulan sayfada ise öğretmenler başlığı altında *kaynaklar ve atölye çalışmaları*, öğrenciler başlığı altında *keşif ve öğrenme*, ileri düzey başlığı altında projeler ve sergiler ve aile başlığı altında *olaylar ve aktiviteler* motto-ları kullanılmıştır. Oluşturulan bu linklerin içerisinde farklı içerikler oluşturularak kapsamlı bir eğitim hizmeti sunulmaktadır. Sayfanın sonraki kısmında tarihi dönemlere ilişkin

linkler oluşturulmuştur. Burada yer alan tarihi dönemler şu şekildedir: Orta Çağ 974-1485, Erken Modern Dönem 1485-1750, İmparatorluk ve Endüstri Dönemi 1750-1850, Viktorya Hanedanı Dönemi 1850-1901, XX. yüzyıl başı 1901-1918, iki savaş arası dönem 1918-1939, İkinci Dünya Savaşı Dönemi 1939-1945 ve savaş sonrası dönem 1945-günümüz. Eğitim ana sayfasında bunların yanı sıra sınıf seviyelerine ilişkin linkler (Key stages) ile öne çıkan kaynaklara ilişkin linklere yer verilmiştir. Bunların yanı sıra online ve yerinde atölye çalışmaları, temalar, odaklanılmış başlıklar, ayın filmi, ayın belgesi gibi diğer hususlara ilişkin linklere yer verilmiştir. Böylece eğitime ilişkin oluşturulan bu sayfa üzerinden tüm içeriklere ulaşmak mümkün hale getirilmiştir.

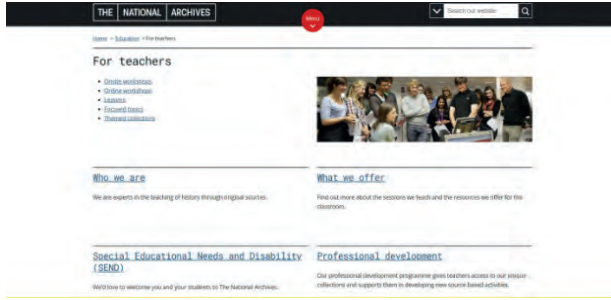
Eğitim içerikleri içerisinde arama yaparken tarihi dönemler, sınıf seviyeleri ya da kaynak tipi bağlamında seçimler yapılarak arama yapılabilir. İngiltere’de tarih dersleri birinci sınıftan itibaren başladığından sınıf seviyeleri de 5-7 yaş (Key stage 1) ile başlatılmıştır. Hazırlanan içeriklerin PDF formatında indirilmesi/kaydedilmesi mümkündür. Oluşturulan içeriklerde yer alan görsel malzemelerin büyük formatta indirilmesine de imkân verilmiştir. Oluşturulan içerikler için tanıtım, konunun detaylandırıldığı bir arka plan, öğrencilerin yapması istenilen görevler, öğretmenler için yönerge ve konuya ilişkin linkler gibi unsurlar yerleştirilmiştir. Sınıfta kullanılabilecek kaynakların oldukça çeşitlendirildiği web sayfasında belge görüntüleri, resimler, çizimler, videolar, grafikler vb. birçok unsurun kullanıldığı görülmektedir.³⁸

³⁶ <https://www.nationalarchives.gov.uk/about/our-role/>

³⁷ <https://www.nationalarchives.gov.uk/>

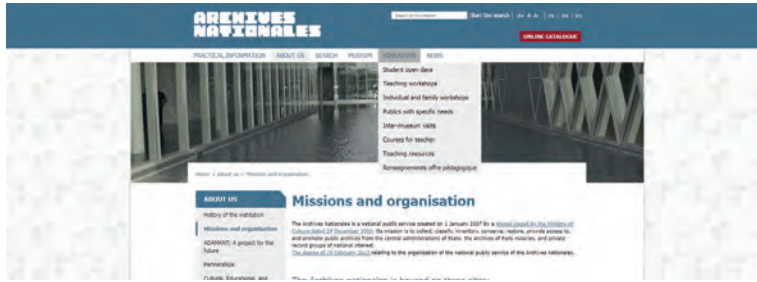
³⁸ <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/sessions-and-resources/>

İngiltere Milli Arşivinin öğretmenler için hazırlanan içeriklere bakıldığında online ve yerinde atölye çalışmaları, dersler, odaklanılmış konular ve tematik koleksiyonlar başlıkları altında linkler verildiği görülmektedir. Eğitici eğitimi anlamında arşiv malzemelerinin nasıl kullanıldığına ilişkin zengin içeriklerin oluşturulduğu görülmektedir. Yerinde ve çevrimiçi atölye çalışmaları ve bu anlamda oluşturulan içerikler Birleşik Krallık'ta çalışan öğretmenler için ücretsiz olarak verilmektedir.

C- Fransa

Fransız Milli Arşivi (Archives Nationales), Fransa Kültür Bakanlığına bağlı bir kurum olup üç farklı yerleşkede hizmet vermektedir. İdari yapılanmada dört ana bölümün oluşturulduğu arşivde eğitim ve rehberliğe ilişkin hizmetler *Halkla İlişkiler Birimi* (La direction des publics / The public management division) tarafından yürütülmektedir.

Okuma salonları ve kütüphane hizmetleri, okuyuculara rehberlik hizmeti, belgelere erişim hizmeti, eğitim ve kültüre ilişkin hizmetler (müze alanı, sergiler ve eğitim hizmetleri) ve sosyal medyaya ilişkin hizmetler bu birim tarafından yürütülmektedir.³⁹ İçerik açısından ABD ve Birleşik Krallık arşivleri kadar zengin olmasa da Fransa Milli Arşivi de web sayfasında eğitim hizmetlerine yer vermiştir.

Fransız Milli Arşivine ait web sayfasında arşiv adının/ logosunun hemen altında yer alan araç çubuğunda altı link bulunmaktadır. Bu linklerden beşincisi (*Offre Pédagogique /Education*) eğitim başlığını taşımaktadır. İmleç buraya getirildiğinde bu başlık altında yer alan başlıklar; öğrenci günleri, öğretim atölyeleri, bireysel ve aile atölye çalışmaları, özel ihtiyaçları olan gruplara hizmetler, öğretmenler için dersler, eğitim kaynakları başlıkları karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim başlığı altında yer alan bu sayfaların çoğunda yapılan/yapılacak olan etkinlikler hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Örneğin *Öğrenci Günleri* sayfasına gidildiğinde hangi tarihte hangi yerleşkede öğrencilere yönelik etkinlikler yapılacağı hakkında bilgilendirmeye yer verildiği görülmektedir. Buradan hareketle Fransız Milli Arşivinin eğitim faaliyetlerinin çevrimiçi materyallerden ziyade yerinde atölye çalışmaları ve dersler şeklinde yapıldığını ifade etmek mümkündür.

Eğitim başlığı altında verilen genel bilgilere bakıldığında 2017 yılında 9634 öğrencinin arşive ait iki yerleşkeyi ziyaret ettiği; 474 öğretmenin arşivde verilen hizmet içi eğitim kurslarına katıldığı belirtilmiştir. Verilen bilgiye göre eğitim departmanı arşiv yerleşkelerinde farklı tarihi dönemlere ilişkin birçok konuda öğretim atölyesi çalışması yürütmektedir. Bu atölye çalışmalarında öncelikle öğrencilere konu ile ilgili, kültürel miras olarak görülen belgeler tanıtılmakta ardından bu belgelerin arşivdeki hikayesi (derleme, muhafaza, erişim, restorasyon, erişim vb. süreçler) anlatılmaktadır. Bunun sonrasında bu belgelerle yapılan atölye çalışması ya da sergi ile öğrencilerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Benzer şekilde tarih, edebiyat, sanat gibi alan öğretmenlerinin öğretim çalışmalarını da desteklediği ifade edilmiştir. Fransız Milli Arşivinde yapılan atölye çalışmalarından bazıları şunlardır:

³⁹ <https://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/en/web/guest/missions-et-organisation>

- Fransız Milli Arşivi ve Yazılı Kültürel Miras.
- Orta Çağ ve Fransız Milli Arşivi.
- 18. Yüzyılda Soubise ve Rohan Otelari.
- Paris Tarihi.
- 19. Yüzyılın Büyük Değişimleri.
- I. Dünya Savaşı.
- II. Dünya Savaşı.
- Fransız Milli Arşivinde Mimari Miras.
- Coğrafya.⁴⁰

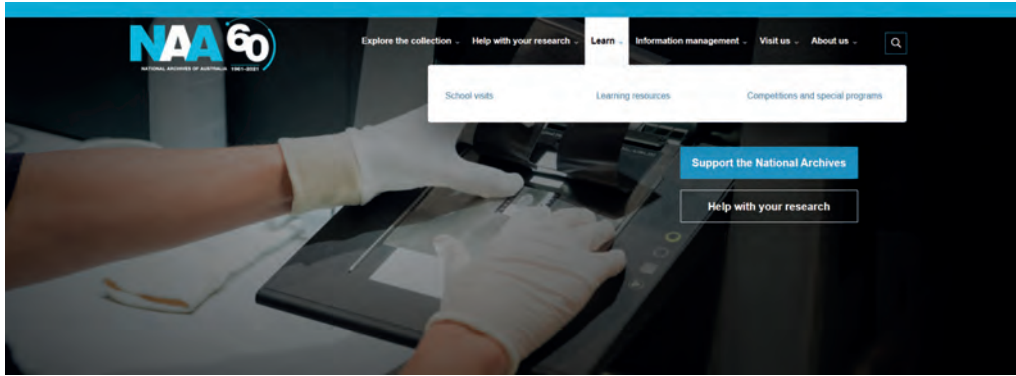

Sonuç olarak Fransız Milli Arşivinin web sayfasında eğitime ilişkin bir içerik oluşturulmuşsa da bu içerik daha çok yapılan faaliyetlere ilişkin bilgi vermeye dönüktür. Öğretmen ya da öğrencilerin tarih ya da sosyal bilim disiplinlerinin öğretiminde kullanabileceği bir paket program/materyal serisi ve bu serinin derslerde nasıl kullanılabileceğine ilişkin yönerge benzeri içerikler ise bulunmamaktadır.

D- Avustralya

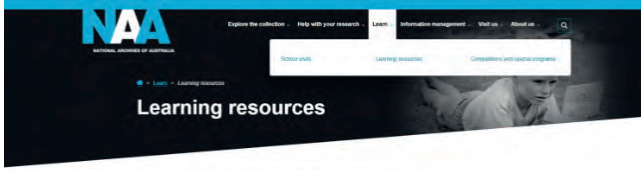
Görev tanımını Avustralyalıları milli hâfıza, kimlik ve tarihleri ile buluşturmak olarak belirten Avustralya Milli Arşivi (National Archives of Australia/NAA) eğitim alanında önemli çalışmalara imza atan ülke arşivlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuruma ait web sayfası incelendiğinde ana sayfanın üst kısmında yer alan araç çubuğunda yer alan öğren (learn) linki üzerinden eğitim ile ilgili sayfalara yönlendirme yapılmaktadır.⁴¹ İmleç bu kısma getirildiğinde içerikte yer alan unsurların *okul ziyaretleri*, *kaynaklar ve yarışma* ve *özel programlar* adlı üç başlık altında toplandığı görülmektedir. Bu başlıklar Avustralya Milli Arşivinin eğitime sunduğu içerikleri özetlemektedir.

⁴⁰ <https://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/en/web/guest/ateliers-pedagogiques>. Atölye çalışmalarının hangi yerleşkede yapıldığı ve hangi düzey öğrenciler için uygun olduğu gibi bilgiler web sayfasında belirtilmiştir.

⁴¹ <https://www.naa.gov.au/>

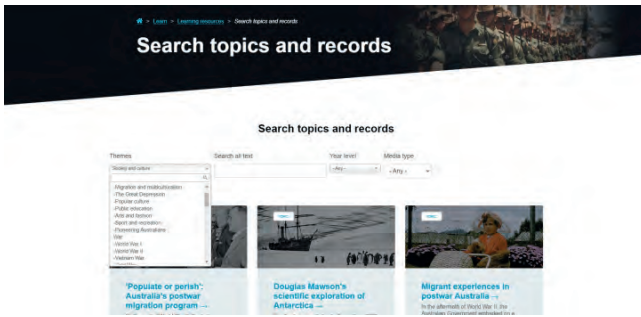

Our online learning resources help students do research with primary sources. These resources include original records and material to help you understand a subject.

About these resources

- 1. **Records** – each record is a single item from the National Archives' collection. Some records are original documents, photographs and audiovisual material. Some records contain extra information to help you interpret them.
- 2. **Themes** – records are categorised into themes such as First Australians or science and technology. A record can relate to more than one theme.
- 3. **Guides** – a topic is a collection of records with interpretation and inquiry questions. Each topic is aligned to the Australian Curriculum and focuses on an aspect of Australian history.

vatandaşlar için deneyim) olarak verilen eğitimlerin uygun ortamlarda (son teknolojiye sahip sergi alanları, araştırma merkezi kafe ve arşiv mağazası) verildiği ve öğrencilere özgün ve unutulmayacak bir deneyimin yaşatılacağı ifade edilmiştir.

Web sayfasında okul ziyaretleri ile ilgili kısma girildiğinde okul ziyaretleri için arşivin neden iyi bir seçim olacağı, yapılacak okul ziyaretinin nasıl planlanacağı ve randevu işlemlerine ilişkin seçenekler çıkmaktadır. Arşivin okul ziyaretleri için iyi bir seçenek olduğunun vurgulandığı ilk kısımda arşivde yapılan etkinliklerin öğretim programına uyumlu olduğu ve XX. yüzyıl Avustralya tarihinin önemli olaylarına odaklanıldığı belirtilmektedir. Bu kısımda, geleceğe dönük (çevreci, demokratik değerlerle donanmış bireysel hak ve sorumluluklarını bilen

Eğitime ilişkin en önemli içeriğin *öğrenim kaynakları* başlığı altından toplandığı görülmektedir. Bu kısım kayıtlar, *temalar ve başlıklar* olmak üzere üç başlıktan oluşturulmuştur. İçerikte öğrenim seviyesi, arşiv malzemesinin çeşidi ve tema üzerinden filtreleme yapılarak başlıklar ve kayıtlar içinde arama yapmak mümkündür

Avustralya Milli Arşivi eğitim sayfasında sekiz ana tema belirlenmiştir. Bunlar *Avustralya ve dünya, çevre ve*

doğa, ilk Avustralyalılar, yönetim ve demokrasi, sağlık ve refah, bilim ve teknoloji, toplum ve kültür ve savaş başlıklarını taşımaktadır. Bu sekiz ana tema alt temalardan oluşturulmuş olup her alt tema başlık ve kayıtlardan oluşan içerikle kullanıcıya sunulmaktadır. Sunulan kaydın kaynağı, arşiv adresinin yanı sıra ilişkili olduğu konulara dair anahtar kelimeler verilmiştir. Ancak sunulan içeriğin öğretimde nasıl kullanılması gerektiğine dair öğretmenler için herhangi bir yönerge konulmamıştır. Yani sunulan arşiv malzemelerinin derste nasıl kullanılacağı öğretmenin tercih ve yeteneğine bırakılmıştır.

Birinci sınıftan 12. sınıfa kadar her kademede öğrenciler için yüzlerce içeriği öğrenci ve öğretmenlerin kullanımına sunan Avustralya Milli Arşivinde *yarışma ve özel programlar* başlığı altında ise öğrenciler için hazırlanmış olan çeşitli projeler ve yarışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Bu içerikten Avustralya Milli Arşivinin tarih ve sosyal bilim disiplin alanlarının öğretiminde kaynak sağlamanın ötesinde öğrencileri araştırmaya yönlendiren, öğrenmeyi teşvik edici faaliyetler yürüttüğü de anlaşılmaktadır. Web sayfası incelendiğinde eğitici/öğretmen eğitime ilişkin herhangi bir içeriğe rastlanılmamıştır. Diğer taraftan okul ziyaretlerinin dışında arşiv mekânlarında farklı etkinlikler yapıldığı da *bizi ziyaret edin* başlığı altında verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

II. BÖLÜM*

TARİH ÖĞRETİMİNDE ARŞİV BELGELERİNİN KULLANILMASI

Geçmişin anlaşılabilmesi için edebiyattan sanata, politikadan ekonomiye, dilden düşünceye, teknolojiye sağlığa insana dair her şeyin geçmişle ele alınıp yorumlanması gerekir.⁴² Geçmiş doğru yorumlayabilmek için tarihin geçmişten gelen kanıtlarla inşa edilmesi lazım gelir. Bu inşa sürecinde tarihçilerin en çok kullandığı kanıtları yazılı belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler, tarihçilerin malzemesi olmanın yanı sıra tarih öğretiminde de kanıt temelli öğretim bağlamında kullanılması gereken unsurlardır. Zira tarih öğretiminde kanıt kullanılması öğrencilerin tarihsel bilgi edinmesine ve tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesine direkt katkı yapar. Bunun yanında belgeler içeriklerine göre değer eğitiminde de kullanılabilir.

Bu bölümde öncelikle tarih öğretiminde kaynakların kullanımının önemine değinilecektir. Tarihi kaynakların neler olduğu ve nasıl sınıflandırıldığı hakkında kısaca bilgi verilecek; ardından tarih öğretiminde kaynak kullanımının önemine değinilerek belge ve kanıt ilişkisi üzerinde durulacaktır. Tarih öğretiminde arşiv belgelerinin kullanımının faydaları ve sınırlılıkları ile arşiv belgelerinin derslerde hangi yöntem ve tekniklerle işlenebileceği hakkında literatüre dayalı bilgi verilecektir.

I- Tarihin Kaynakları

Tarih nedir sorusuna çok farklı cevaplar vermek mümkündür. Literatür incelendiğinde tarih kavramının iki farklı yaklaşımla ele alınabileceği görülmektedir. Bunlar:

- **Geçmişin Kendisi Olarak Tarih:** Asla tam olarak bilinemez, tekrar edilemez olmuş, bitmiş/ya da bitmemiş, üzerinden zaman geçmiş yaşantılar bütünü. Bu tanımda tarihin faili bizzat olayların içinde olan insanlardır. Tek versiyonu vardır. Özgündür.
- **Yöntem Bilim Olarak Tarih:** Geçmişin kanıtlar çerçevesinde olayların oluş tarihinden sonraki zamanlarda yeniden yapılandırılmış hali. Bu tanımda tarihin faili tarihçi/ geçmiş araştırman insandır. Tarihçi kaynakların el verdiği ölçüde geçmiş kendi dili ve yorumu ile yeniden oluşturur. Kaynakların olmadığı durumlarda boşlukları doldurur. Bu bakımdan birçok versiyonu olabilir. Tarihçinin çalışma süreci ve ortaya koyduğu ürüne odaklanmış bir yaklaşımdır.

Tarihe ait bilgilerimizin çok azı kendi gözlemlerimize dayanır. Togan'ın da belirttiği gibi gözlemlerimiz kendi çevremiz ve yaşantımızla ve hatırlama kapasitemizle sınırlıdır.⁴³ Diğer taraftan insanların geçmişte ne yaptıkları, nasıl yaşadıkları gibi hususların gözlemlenebilmesi ancak geçmişten gelen kaynaklar vasıtası ile olabilir. Tarihin konusu olan geçmişteki insanların yaşayışları ve ilişkileri hakkında bilgi veren unsurlara kaynak denir. Tarihin kaynakları diyebileceğimiz bu unsurlar pek çok tarihçi tarafından ele alınmış ve sınıflandırılmıştır. Literatürde tarihi kaynaklar genellikle mahiyetine ve ele alınan olaya tanık olma durumuna göre iki yönlü olarak sınıflandırılmıştır.

* Bu bölüm Doç. Dr. Muhammet Ahmet TOKDEMİR tarafından yazılmıştır.

⁴² Erdal Aslan, 'Neden Tarih Öğretiyoruz?', *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 20, İzmir (2006). s. 163-164.

⁴³ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, 4. Basım, Enderun Kitabevi, İstanbul (1985), s. 36.27

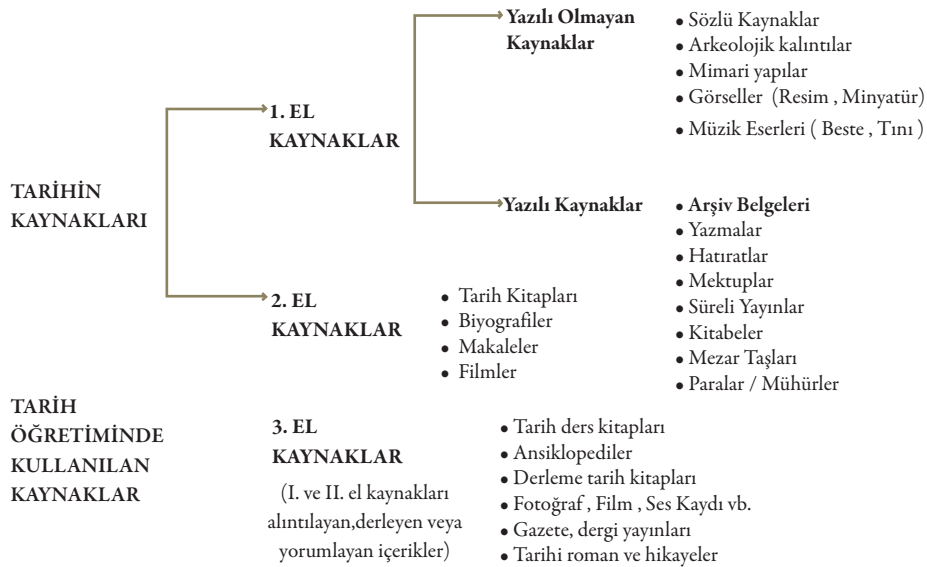
A- Mahiyetine Göre Kaynaklar

Literatüre bakıldığında tarihçilerin geçmişin izlerini taşıyan kaynakların derecelendirilmesi ve isimlendirilmesi hususunda tanımlamalar yaptıkları görülmektedir. Togan'a göre tarihin kaynakları (menbalar) rivayetler, yazılanlar ve maziden kalan kalıntılardır.⁴⁴ Kütükoğlu'na göre ise kaynaklar: sözlü kaynaklar; yazılı, çizili, sesli ve görüntülü kaynaklar ve müzelik malzeme olmak üzere üçe ayrılır.⁴⁵ Amerikan Kongre Kütüphanesi ise kaynakları ele alınan dönemde oluşturulan belgeler ve nesneler olarak tanımlamaktadır.⁴⁶

Kütükoğlu, sözlü kaynakları tarihi şiirler, hikâyeler, efsaneler, mitler, destanlar, menkıbeler, fıkralar ve atasözleri olarak sıralamıştır. Yazılı, çizili, sesli ve görüntülü kaynakları ise arşiv ve kütüphane malzemesi olarak ikiye ayırmıştır. Bunların birincisini yazılı, çizili, görüntülü ve sesli arşiv malzemesi oluştururken ikincisini ise şecereler, takvimler, yıllıklar, vakayinameler, biyografi ve otobiyografiler, hatıralar, seyahatnameler, süreli yayınlar ve diğer malzemelerden oluşan kütüphane malzemesi oluşturmaktadır. Kitabe, âbide, heykel, zafer takı, lahid ve mezar taşları, hudud ve kilometre taşları, madalyalar, insan vücudu bakiyeleri, örf ve adetlere aid maddi kalıntılar, dil, paralar ile arma ve mühürler ise müzelik malzeme olarak sınıflandırılmıştır.⁴⁷

Tarihçiler genellikle arşiv malzemesi gibi yazılı kaynakları kullanırlar. Stradling bunu “*bütün tarih çalışmalarının can damarını belgeler ve diğer yazılı kaynaklar oluşturur.*” cümlesi ile ifade etmiştir.⁴⁸ Zira tarih araştırmacısına bilgi sağlayan kaynaklar içinde en kullanışlı olan, en geniş, gerçekçi ve derin bilgiyi barındıran kaynaklar yazılı kaynaklardır. Yazılı kaynaklar geçmişte neyin nasıl olduğunu, insanların neden ve nasıl hareket ettiklerini, gerçek zamanlı olarak (olayın geçtiği zaman) ve gerçek bir dille (olayın geçtiği zamanın dili) bize aktarırlar. Bu bakımdan içerdikleri bilgiden daha fazlasını günümüze taşımış olurlar. Tarihi çağların yazıyla başlatılmış olması kabulü yazı yoksa tarih de yoktur (var ise de hikayesidir/tevatürdür) kabulünü beraberinde getirmektedir.

Yazılı kaynakların yanı sıra yazılı olmayan (sözlü kaynaklar, fotoğraflar, filmler, mimari unsurlar vb.) kaynaklar da geçmişe ilişkin bilgi verir. Tüm bu kaynakların ortak özelliği tarihçilerin geçmişi anlamak ve yorumlamak için kullandığı işlenmemiş materyaller olmalarıdır.⁴⁹ Dolayısıyla bu kaynaklara literatürde daha çok birinci el kaynak ya da ana kaynak denmiştir. Bu kaynakların işlenmesi/yorumlanması ile oluşturulan yeni eserler ise genellikle ikinci el kaynaklar olarak isimlendirilmiştir. İkinci el kaynakların derlenmesi ile oluşturulan eserler ise üçüncü el kaynakları oluşturmaktadır.⁵⁰

⁴⁴ Togan, *Tarihte Usûl*, s. 36

⁴⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, 2. Basım, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul (1991), s. 18-28.

⁴⁶ Amerikan Kongre Kütüphanesi, <https://www.loc.gov/programs/teachers/getting-started-with-primary-sources/>

⁴⁷ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, s. 19-28.

⁴⁸ Robert Stradling, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, çev. Ayfer Ünal, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul (2003), s. 210.

⁴⁹ Ruth W. Sandwell, 'Using Primary Documents in Social and History', *The Anthology of Social Studies Issues and Strategies for Secondary Teachers*, C. II, Ed: R. Case ve Penney Clark, Pasific Educational Press, Vancouver. (2008), s. 295-307.

⁵⁰ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, s. 17

B- Tanıklık/Müşahade Durumuna Göre Kaynaklar

Birinci el kaynaklar: Tarihsel olarak incelenen döneme ilişkin ilk elden bilgi veren, döneme ve olaya şahitlik etmiş (ya da şahitlik edenleri dinlemiş), yahut incelenen dönemin yakın sonraki döneminde oluşturulmuş bilgi taşıyan yazılı yazısız her türlü malzeme birinci el kaynaktır. Birinci el kaynaklar tarihsel bilginin oluşturulmasında temel taşıyıcılar olurlar. Yani tarih, birinci el kaynakların getirdiği bilgiler üzerinde inşa edilir. Bu sebeple birinci el kaynaklar ana kaynak olarak da isimlendirilir.⁵¹

Geçmişten günümüze bilgi taşıyan işlenmemiş her kaynak birinci el kaynaktır.⁵² Arşiv belgeleri, devlet kurumları tarafından üretilmiş istatistiki bilgiler, seyahatnameler, günlükler, gazeteler, yıllıklar, vakayinameler, kurum kayıt defterleri, mektuplar, fotoğraflar, resimler, filmler, ses kayıtları, çizimler, haritalar, paralar, arkeolojik eserler, mimari eserler gibi kaynaklar birinci el kaynaklar arasındadır.

İkinci el kaynaklar: Birinci el kaynaklara dayanılarak oluşturulmuş bilgi ve yorumlardır. Tarihçilerin çalışmaları ikinci el kaynakların en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra gazete ve dergi yazıları, araştırma makale ve tezleri, geçmişteki kişilere ilişkin biyografiler, birinci el kaynaklara ilişkin her türlü eleştiri yazısı gibi kaynaklar ikinci el kaynak durumundadır.

Üçüncü el kaynaklar: Tarih öğretiminde birinci el ve ikinci el kaynakların yanı sıra üçüncü el kaynaktan da bahsetmek gerekir. İkinci el kaynaklara dayalı olarak yazılan -derleme diyebileceğimiz- çalışmalar üçüncü el kaynaklar olarak nitelendirilebilir. Tarih derslerinde kullanılan ders kitabı vb yardımcı kaynaklar tarih öğretiminde üçüncü el kaynaklar olarak adlandırılabilir. Üçüncü el kaynaklar tarih disiplinin konusu olmaktan çok tarih öğretimini ilgilendiren kaynaklar olarak değerlendirilmelidir.⁵³

Tarih öğretiminde birinci el kaynaklar sorgulanırken (ki bu sorgulama öğrencilerin tarihçi becerilerini geliştirmeleri için oldukça önemlidir.) ikinci el ve üçüncü el kaynaklar genellikle sorgulanmaz.⁵⁴ Tarih öğretiminde birinci el kaynakların kullanılması ve sorgulanması bilgi kazandırmanın ötesinde bilginin yapılandırılması sürecine de katkı yapar.

Tarihi bilginin oluşturulmasında birinci el kaynaklar önemli iken bu bilginin aktarımında (yani tarih öğretiminde) ikinci ve üçüncü el kaynaklar daha önemli ve işlevsel hale gelebilir. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bir kaç maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- Birinci el kaynakların erişimi her zaman kolay olamayabilir. Birinci el kaynaklar genellikle arşiv, müze ya da kütüphane gibi yerlerde bulunduğundan erişimi sınırlı olabilmektedir. Bulunduğu mekâna gidilse bile bu tür kaynaklar fiziksel durumları itibarıyla erişimi sınırlı olan kaynaklar olabilirler. (Günümüzde teknolojinin gelişimi ile bu sınırlılık azalmıştır. Ders kitaplarının yanı sıra web üzerinden birçok kaynağa ulaşmak mümkündür.)
- Birinci el kaynakların dili zordur. Canlı bir yapı olan dil zamanla değişime uğrayabilmektedir. Toplular arası etkileşim dilin değişmesine sebep olmaktadır.

⁵¹ Bu hususta tam bir mutabakat yoktur. Örneğin M. S. Küttükoğlu ana kaynaklarla birinci el kaynağı ayırır. Bir kaynağın birinci el ya da ikinci el olması çalışılan konuya bağlı olarak değişebilir.

⁵² Geçmişten günümüze bilgi taşıyan her unsurun kaynak olup olmadığı tartışılabilir. Örneğin XIX. yüzyılın sonrasında çıkarılan gazeteler birinci el kaynak olarak görülebilir. Ancak gazetelerde yer alan köşe yazıları taraflı ve yanlış bilgi içeriyor olabileceği gibi ideolojik taraflılık da olabilir. Böyle bir durumda yazı sahibi kişiye ilişkin yapılacak bir çalışma için gazete ve gazete yer alan köşe yazısı birinci el kaynak olacaktır. Ancak daha genel konular bağlamında gazete ve köşe yazısının birinci el ya da ikinci el kaynak olma durumu tartışılabilir. Bazı durumlarda bu tür içerikler kaynak olarak kabul edilmeyebilir de. Dolayısıyla geçmişten günümüze bilgi taşıyan malzemenin tanıklığı ve tarafsızlığı kadar tarihçinin kaynağa bakış açısı da önemlidir.

⁵³ Frederic D. Drake, ve Lynn R. Nelson, *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, New Jersey, Pearson Education. USA. (2005). s. 145.

⁵⁴ Tarih öğretiminde birinci el kaynakların sorgulanması süreci öğretimsel amaçlara hizmet eder. İkinci ve üçüncü el kaynaklar ise sınıfa gelmeden önce sorgulanmalı ve sorunlu ise öğretim amacı ile kullanılmamalıdır. Dolayısıyla öğretimde kullanılan ikinci ve üçüncü el kaynaklar öğretimsel amaçlarla sorgulanmaz.

- Ülkemizde Osmanlı Devleti ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ilişkin belgelerde alfabe farklıdır. Her ne kadar dil Türkçe ise de Osmanlı Devleti döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Arap alfabesinin kullanılmış olması bu dönemde oluşmuş olan birinci el kaynakların okunup anlaşılabilmesini zorlaştırmaktadır.

- Birinci el kaynaklarda disipline ait kavramaların yanı sıra dönemin bürokrasi veya diplomasi kültürüne göre anlamları değişen kelime ve söz öbekleri olabilir. Kaynağı anlamak için birinci el kaynakların ele aldığı konuya ilişkin bilgi sahibi olunması gerekir.

Birinci el kaynakların doğru anlaşılabilmesi kaynağın oluşturulduğu döneme ilişkin şartların bilinmesini gerektirir. Aksi takdirde kaynağın taşıdığı bilginin yanlış yorumlanması ihtimali bulunmaktadır.

Birinci el ve ikinci el kaynakları her zaman belirgin bir şekilde birbirinden ayırmak mümkün olmayabilir. Bir konuda birinci el kaynak durumunda olan bir eser başka bir çalışmada birinci el kaynak olarak değerlendirilmeyebilir. Mesela Mehmed Fuad Köprülü tarafından yazılan tarih ders kitapları eğitim tarihi çalışan bir araştırmacı ya da Mehmed Fuad Köprülü'nün hayatını araştıran bir tarihçi için birinci el kaynak durumunda iken yeniçağ yahut yakın çağ tarihi çalışan bir araştırmacı için ancak ikinci el kaynak olabilir. Bu nedenle kaynaklar incelenirken öğrencilerin birinci el ile ikinci el kaynak ayrımı yapabilmeleri için onları yönlendirmek faydalı olacaktır. Bu, kaynakların kim tarafından ne zaman oluşturulduğuna dikkat çekmek ve bu yönde sorular sormak suretiyle yapılabileceği gibi direkt olarak öğretmen tarafından da ifade edilebilir. Önemli olan öğrencilerin birinci el ve ikinci el kaynak farkını anlayabilmeleridir.

Ontolojik olarak birinci el kaynaklar ikinci el kaynaklardan daha değerlidir. Ancak bu her zaman birinci el kaynakların kesin bilgi içerdiği ya da her zaman doğru olduğu anlamına gelmez. Bazı durumlarda bunun istisnalarından bahsetmek gerekir. Mesela, birinci el kaynakların taraflı olma ihtimalleri vardır. Özellikle günlükler, mektuplar, otobiyografiler vb. birinci el kaynaklarda nesnellik sınırlıdır. Buna karşın ikinci el bir kaynakta ilgili tüm birinci el kaynakları taramak, karşılaştırmak ve yorumlamak suretiyle daha doğru bir bilgi oluşturulmuş olabilir.

Arşiv kaynakları bu anlamdaki zayıflıklardan uzaktır. Olay ve olguları objektif/nesnel /tarafsız bir şekilde ortaya koyarlar. Arşiv kaynaklarında yorum yoktur. Bunlara ilişkin yorumlar daha çok ikinci ve üçüncü el kaynaklarda yer alır. Bu sebeple arşiv kaynakları tarihçiler tarafından net bilgi içeren kaynaklar olarak tanımlanırlar.

II- Arşiv Kaynakları

Arşiv kelimesi Türkçe Güncel Sözlük'te **"belgelik"** olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵ Geçmişten günümüze bilgi taşıyan ve belge temelli (yazılı, çizili, görüntülü sesli ya da dijital) tarihi malzemelerin bulunduğu yer arşivdir. Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkındaki Yönetmelik'te arşiv belgesi ile ilgili yapılan tanımlama arşiv kaynakları hakkında bilgi vericidir. Bu yönetmelikte arşiv belgesi şöyle tanımlanmıştır:

*"Son işlem tarihi üzerinden yirmi yıl geçmiş veya on beş yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış bulunan ve günlük iş akışı içinde işlevi bulunmayan, varsa tâbi olduğu diğer mevzuatlar ile saklama planlarındaki saklama sürelerini tamamlayan, üretim biçimleri, donanım ortamları ne şekilde olursa olsun geleceğe, bir değer olarak intikal etmesi gereken ve bir bilgiyi içeren yazılmış, çizilmiş, resmedilmiş, görüntülü, sesli veya elektronik ortamlarda üretilmiş belge."*⁵⁶

⁵⁵ <https://sozluk.gov.tr/>

⁵⁶ Devlet Arşiv Hizmetleri hakkında yönetmelik, 18.10.2019 tarih ve 30922 sayılı Resmî Gazete,

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere geçmişten günümüze bir değer olarak intikal eden ya da bir bilgiyi taşıyan yazılı, çizili, görüntülü, sesli veya dijital unsurlar arşiv kaynağı durumundadır. İçerdikleri bilginin kesinliği ve nesnelliği bağlamında tarih araştırmacılarının en çok kullandığı kaynaklar arşiv kaynaklarıdır. Arşiv deyince akla ilk olarak kamu arşivleri geliyorsa da kurum (şirket), aile ve kişi arşivlerinden de söz etmek mümkündür. Literatüre bakıldığında devlet arşivleri başta olmak üzere şehir arşivleri, dini arşivler, hastahane arşivleri, özel arşivler, noter arşivleri, film arşivleri vb. birçok arşive rastlamak mümkündür.

Günümüzde arşiv kaynaklarını hukuki ve kültürel değeri, hangi kurum tarafından üretildiği, üzerine kayıtlı olduğu taşıyıcı, kayıt ediliş tekniği vb kriterlerle farklı şekillerde kategorize etmek mümkündür. Bu çalışma tarih öğretimine katkı sağlamayı ve Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınlarının bu bağlamda nasıl kullanılabileceğini örneklemeyi amaçladığından tarih araştırmaları ve tarih öğretimi bakımından arşiv kaynaklarına odaklanılmıştır.

Kütükoğlu, arşiv kaynaklarını yazılı, çizili, görüntülü ve seli arşiv malzemesi olarak dört kısma ayırmıştır.⁵⁷ Kütükoğlu tarafından yapılan bu grupta daha çok Osmanlı Devleti dönemi evrakına odaklanılarak yapılmış bir grupta olup günümüz arşiv materyalleri düşünüldüğünde yeterli değildir. Tarih araştırmacısı/tarih öğretmeni ya da öğrenci gözüyle arşiv materyallerini yazılı, çizili, basılı, görsel, işitsel, hareketli, hareketsiz, ikonografik, kartografik, sayısal, optik ve efemera materyaller olarak sınıflandırmak mümkündür.⁵⁸

Bu çalışmada yer alan etkinlik örnekleri Osmanlı Arşivi fonlarında yer alan materyallerin kullanılması ile oluşturulmuştur. Osmanlı Arşivi Fonlarında yer alan materyaller, başkanlıkça hazırlanan Osmanlı Arşivi Rehberi'nde şu şekilde gruplandırılmıştır:

*** DEFTER TASNİFLERİ

- Divan-ı Hümayun ve Bâb-ı Âsafî ve Defterhâne-i Âmire defterleri
  - Divan-ı Hümayun ve Bâb-ı Âsafî defterleri
  - Defterhâne-i Âmire defterleri
- Bâb-ı Defteri (Maliye Dairesi) ve müteferrik konulu defterler
  - Bâb-ı Defteri (Maliye Dairesi) ve bağlı birimlerine ait defterler
  - Müteferrik konulu defterler
- Bâbîâli Defterleri
  - Sadâret Defterleri
  - Bâbîâli Evrak Odası defterleri
  - Bâbîâli bünyesindeki diğer dairelere ait defterler
- Yıldız Sarayı Arşivi defterleri
  - Yıldız maruzât defterleri
  - Yıldız esas evrakı defterleri
- Nezâretlere, taşra arşivlerine, müfettişliklere ait defterler
  - Nezâretler
  - Taşra Arşivlerine ve müfettişliklere ait defterler

*** BELGE TASNİFLERİ

- Divan-ı Hümayun ve Bâb-ı Âsafî ve Defterhâne-i Âmire belgeleri
  - Divan-ı Hümayun ve Bâb-ı Âsafî belgeleri
  - Defterhâne-i Âmire belgeleri
- Bâb-ı Defteri (Maliye Dairesi) ve müteferrik konulu belgeler
  - Bâb-ı Defteri (Maliye Dairesi) ve bağlı birimlerine ait belgeler

⁵⁷ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, s. 21-22.

⁵⁸ İshak Keskin, "Yapılandırmacı Öğretim Bakımından Arşiv Kaynaklarının Önemi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 2013, s. 1-29.

- o Bâbîâli belgeleri
  - Bâbîâli Sadâret dairesi kalemlerine ait belgeler
  - Bâbîâli Evrak Odası (arşivi) belgeleri
  - Bâbîâli bünyesindeki diğer dairelere ait belgeler
- o Yıldız Sarayı Arşivi belgeleri
  - Bâb-ı Defteri (Maliye Dairesi) ve bağlı birimlerine ait defterler
  - Müteferrik konulu defterler
- o Bâbîâli Defterleri
  - Yıldız esas evrakı
  - Yıldız maruzât
  - Yıldız perakende evrakı
- o Nezâretlere, taşra arşivlerine, müfettişliklere ait belgeler
  - Nezâretler
  - Taşra arşivlerine ve müfettişliklere ait belgeler
- o Diğer belge tasnifleri
  - Ali Emirî tasnifi belgeleri
  - İbnülemin tasnifi belgeleri
  - Muallim Cevdet tasnifi belgeleri
  - Hatt-ı hümayun tasnifi
  - Müzehheb ferman ve beratlar
  - Muâhedeler
  - Fetvalar
- o Harita, plan, proje-kroki ve fotoğraflar
  - Haritalar
  - Plan, proje ve krokiler
  - Fotoğraflar
- o Şahıslardan intikal eden (hibe- satın alınan- devredilen) arşiv malzemesi
  - Ali Fuat Türkgeldi evrakı
  - Cavit Baysun evrakı
  - Sivaslı Ali Baba Zaviyesi evrakı
  - Mazhar Bey Terekesi evrakı
  - Somuncu Baba evrakı
- o Yurt dışı arşivlerinde bulunan Osmanlı dönemine ait belge ve defterleri
  - Bulgaristan
  - Gürcistan
  - Makedonya
  - Rusya
  - Kıbrıs Milli Arşivi⁵⁹

Yapılan bu grupta Devlet Arşivleri Başkanlığı uhdesindeki Osmanlı Devleti dönemine ilişkin fonların defter ve belge esaslı olduğunu göstermektedir. Tarihi, kültürel ve sanatsal değere sahip müzehheb *ferman ve beratlar* ile görsel içeriğe sahip *harita, plan- kroki ve fotoğraf* gibi materyaller de Osmanlı dönemi belgeleri arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra müzelik malzeme olarak değerlendirilebilecek içinde madalya, nişan, para, kıyafet, belgelerin konulduğu çuval gibi nesneler de arşivde bulunabilecek materyaller arasında yer almaktadır.

⁵⁹ DAGM, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, (2017).

Cumhuriyet dönemine ilişkin tasnifte de Osmanlı döneminde olduğu gibi evrak ve defter kayıtları ayrı gruplar olarak tutulmuş ve aşağıdaki ana fonlar oluşturulmuştur:

***

DEFTER TASNİFLERİ

- o Özel İdareler (126-0-0-0)
- o Maliye Vekaleti (140-0-0-0)
- o İl İskân Defterleri
- o Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü (302-0-0-0)
- o Seyr-i Sefain İdaresi (611-0-0-0)
- o Umumi Murakabe Heyeti (37-0-0-0)
- o Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı (34-0-0-0)
- o Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) 13-0-0-0
- o Milli Eğitim Bakanlığı (Maârif Vekaleti) (180-0-0-0)
- o Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü (626-0-0-0)
- o Posta Telgraf Ve Telefon Umum Müdürlüğü (628-0-0-0)

***

BELGE TASNİFLERİ

- o Türkiye Büyük Millet Meclisi (5-0-0-0)
- o Anayasa Mahkemesi Başkanlığı (10-0-0-0)
- o Yargıtay Kararları (Hukuk Daireleri) (11-12-0-0)
- o Yargıtay Kararları (Ceza Daireleri) (11-13-0-0)
- o Başbakanlık (30-0-0-0)
- o TUBİTAK (36-0-0-0)
- o Umumi Murakabe Heyeti (37-0-0-0)
- o Kalkınma Bakanlığı (50-0-0-0)
- o Diyanet İşleri Reisliği (51-0-0-0)
- o Adliye Vekaleti (100-0-0-0)
- o Milli Savunma Bakanlığı (110-0-0-0)
- o İçişleri Bakanlığı (121-0-0-0)
- o Belediyeler (125-0-0-0)
- o Dışişleri Bakanlığı Belgeleri (Hariciye Vekaleti) (130-0-0-0)
- o Hazine Müsteşarlığı (141-0-0-0)
- o Milli Eğitim Bakanlığı (Maârif Vekâleti) (180-0-0-0)
- o Kültür Bakanlığı (200-0-0-0)
- o Nafia Vekâleti (230-0-0-0)
- o Ziraat Vekâleti (250-0-0-0)
- o Orman Umum Müdürlüğü (260-0-0-0)
- o Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı (270-0-0-0)
- o Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (271-0-0-0)
- o Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (310-0-0-0)
- o Siyasi Partiler (490-0-0-0)
- o Ziraat Bankası Umum Müdürlüğü (509-0-0-0)
- o Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü (626-0-0-0)
- o Ayaz İshaki İdilli Özel Arşivi (900-1-0-0)
- o Türk Ocakları (920-1-0-0)
- o Azerbaycan Milli Arşivindeki Türk Tarihi İle İlgili Belgeler (930-1-0-0)
- o Rusya Milli Arşivindeki Türk Tarihi İle İlgili Belgeler (930-2-0-0)

III- Tarih Öğretiminde Kaynak Kullanımı

Ülkemizde tarih dersine ilişkin öğrenci görüşlerine bakıldığında öğrencilerin tarihi ilgi çekici bulmadığı ve tarih derslerinde sıkıldığı, konuların daha çok askeri ve siyasi olduğu; dersin daha çok sınav odaklı bir yaklaşımla bilgi aktarımına dayalı olarak işlendiği söylenebilir. Oysa literatürde bilgi temelli ve tekrara dayalı sınıfta tarih öğretimi demode olmuş ve etkili olmayan bir öğretim olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰

Eğitimde bilginin yanı sıra beceri ve değerler bağlamında öğrencilerin gelişimini sağlamak bakımından uygulamaya ağırlık veren bir öğretim yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Tarih derslerinde bunu sağlamanın yollarından biri –öğrenci seviyesine uygun konular bağlamında- sorgulayıcı/araştırmacı tarih yazıcılığı ile eleştirel düşünmeye vurgu yapmak ve öğrencilerin tarihi yorumlamalarını sağlamaktır. Bu yaklaşım öğretim programı tarafından da desteklenmektedir.⁶¹

Öğrencilerin birinci el kaynaklarla çalışması, aynı olay ve olguya ilişkin farklı bakış açılarını birinci el ve ikincil kaynaklar üzerinden görmeleri onların tarihçi becerilerini kazanmalarına yardımcı olur.⁶² Stradling, tarih öğretiminin öğrencilere tarihsel bilgi kazandırmanın yanı sıra çeşitli beceri ve süreçleri de fark ettirdiğini belirtir.⁶³ Tarih öğrenimiyle kazanılan becerilerden biri de birinci el ve ikincil kaynakları analiz ederek kullanabilmek ve bu kaynaklar arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve çelişkileri belirleyebilmektir.

Sorgulayıcı/araştırmacı tarih öğretimi yaklaşımında tarih araştırmalarının temel yapı taşı olan birinci el kaynaklarla çalışmak zorunludur. Öğrenciler bu tür kaynakları kullanarak araştırma becerilerini geliştirirken geçmişe dair bilgiler edinirler. Yapılacak olan atölye çalışmaları kaynaklara dokunarak onu tanımlamaya fırsat vermenin yanında bu malzemelerin tarihçiler tarafından nasıl ele alındığı ve işlendiğine dair bir yaşantıyı da içereceğinden tarih öğretimine her açıdan önemli katkı sağlar. Fines, kaynak materyallerin kullanımı ile öğrencilerin tarihçiler gibi hissedeceğini belirtir ve tarihçilerin kaynaklarla nasıl çalıştığının öğrencilere öğretilmesinin gerekliliğine vurgu yapar.⁶⁴ Eğer bu yapılmazsa tarih konuları ezberlenen ancak kavranamayan bilgiler haline dönüşür. Bu bağlamda tarih derslerinde yazılı belgeler başta olmak üzere kaynak kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Literatürde geçmişin izini taşıyan malzemeler birinci el kaynak olarak tanımlanmakta ve tarih öğretiminde bu kaynakların kullanımına vurgu yapılmaktadır.⁶⁵ Tarih derslerinde birinci el kaynakların kullanımına ilişkin ilk fikirler XX. yüzyılın başından itibaren dile getirilmiş ancak bu yüzyılın son çeyreğine kadar çok az öğretmen tarafından uygulanmıştır.⁶⁶ Başta kaynağı anlama ve kaynağın verdiği bilgiye odaklanma ile başlayan tarih derslerinde kaynak kullanma süreci zamanla öğrencilerin tarih yapmaları ve tarihçi gibi düşünebilmeleri bağlamında eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, kaynaklar arasındaki çelişkilerin fark edilmesi ve yorumlanması, hatta etkili vatandaşlık eğitiminin geliştirilmesine kadar ilerletilmiştir.⁶⁷

⁶⁰ David Korbin, *Beyond the Textbook: Teaching History Using Documents and Primary Sources*, Portsmouth: Heinemann, (1996). s. 6-11.

⁶¹ MEB, TTKB. (2017). Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı.

⁶² FredericD Drake, ve L. R. Nelson, *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, s 141-150.

⁶³ Robert Stradling, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, s. 70-81.

⁶⁴ Joh Fines 'Evidence: The Basis of the Discipline?', *Teaching History* (Ed. Hilary Bourdillon), London: Routledge, (1994). s. 122.

⁶⁵ Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*, s. 78-79; Ken Osborne, 'Archives in the classroom', s. 18-21; John Fines, 'Evidence: the Basis of the Discipline?', s. 122.

⁶⁶ Tony McAleavy, 'The Use of Sources in School History 1910-1998: A critical Perspective', *Teaching History*, No: 98, (1998), s. 11; Jamie Byrom, "Working with Sources: Scepticism or Cynicism? Putting the Story Back Together Again", *Teaching History* No. 91, s. 32-35.

⁶⁷ Tony McAleavy, a.g.m., s.11.

Tarih öğretiminde birinci el kaynaklarının kullanılmasının öğrencilerin bilgi ve becerilerine yaptığı katkılara literatürde sıklıkla yer verilmiştir.⁶⁸ Birinci el kaynakların ortaöğretim düzeyinde kullanımı öğrencilerin tarih okuryazarlık yeterlilikleri arasında sayılmaktadır.⁶⁹

Öğrencilerin birinci el çalışabilmeleri birinci el kaynaklarla bir araya gelmelerini zorunlu kılar. Sınıfta ya da sınıf dışında öğrencileri birinci el kaynaklarla buluşturmak için öğretmenlerin kütüphaneler, müzeler ve arşivler gibi kurumlarla irtibata geçmeleri ya da bu kurumların yaptıkları çalışmaları takip etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda bir taraftan öğretmenlerin öğrencileri birinci el kaynakların bulunduğu arşiv kütüphane vb. alanlara yönlendirmesi; diğer taraftan ise bu alanlarda bulunan arşivci ve kütüphaneci gibi görevlilerin öğrencilere ilgili oldukları ders ve kazanımlar doğrultusunda birinci el kaynaklarla nasıl etkileşime girebileceklerine dair rehberlik edebilmeleri gerekmektedir.⁷⁰ Böylece öğrenciler aktif öğrenenler olarak -tarihçiler gibi- kaynakları argümanları doğrultusunda kanıt olarak kullanacak ve üst düzey düşünme becerilerini geliştireceklerdir.

Son dönemlerde arşiv, kütüphane ve müzelerde yapılan dijitalleştirme çalışmaları ile öğrencilerin birinci el kaynaklarla buluşturulması artık çok daha kolaydır.⁷¹ Kaynaklarının dijitalleştirilmesi arşive gitmeksizin birinci el kaynaklar üzerinde sınıfta çalışmalar yapılabilmesine imkân vermektedir. Dijital platformdaki birinci el kaynaklarla yapılan çalışmaların öğrencilerin teknolojiyi kullanma becerilerini geliştirmenin yanında düşünme becerilerini de geliştireceği ve böylece öğrencilerin tarihsel kavrayışının artacağı belirtilmektedir.⁷² İyi yapılandırılmış bir yazılım ve web sayfası öğretmen ve öğrencilerin birinci el kaynaklarla çalışmasını kolaylaştıracak ve öğrenmenin pekişmesine katkı sağlayacaktır. Günümüzde internet aracılığı ile öğrenciler direkt olarak birinci el kaynak durumundaki arşiv belgelerine ulaşabilmektedir.

Tarih derslerinde birinci el kaynakların kullanılma nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Birinci el kaynaklar tarihi olaylar için ilk elden bilgi verirler ve gerçeklikleri öğrencilerin ilgisini çeker.
- Birinci el kaynaklar öğrencileri eleştirel düşünmeye ve yorumlamaya zorlar.
- Birinci el kaynaklar geçmişe ilişkin önyargılara meydan okur.
- Birinci el kaynaklar öğrencilerin geçmişteki olaylarla bağ kurmalarına yardımcı olur.
- Birinci el kaynakların kullanılması olaylara ilişkin çıkarımlar yapılmasını sağlar.
- Birçok ülke müfredatı birinci el kaynakların kullanılmasını gerekli görür.
- Birinci el kaynaklar araştırma ve inceleme yöntemine götürür.
- Birinci el kaynakların kullanılması ile öğrenciler bilginin yorumlanabilir olduğunu ve kanıtın bulguları etkilediğini anlarlar.
- Birinci el kaynakların kullanılması ile öğrenciler tarih yapar, tarihsel tartışmaların ve yorumların parçası olabilirler.
- Birinci el kaynakların kullanılması ile öğrenciler varsayımlara itiraz etmeyi, sonuçları tartışmayı öğrenirler.⁷³

⁶⁸ Keith C. Barton, 'Primary Sources in History: Breaking Through the Myths', s. 746; Ellen E. Jarosz ve Stephen Kutay, 'Guided Resource Inquiries: Integrating Archives into Learning and Information Literacy Objectives', *Communications Information Literacy*, 11(1), 2017, s. 205-206.

⁶⁹ Marcus C. Robyns, 'The Archivist as Educator: Integrating Critical Thinking Skills into Historical Research Methods Instruction', s.367-369; Ayrıca bkz: CCSSI, "Literacy in History/Social Studies", *English Language Common Core State Standard Initiative*, <http://www.corestandards.org/ELA-Literacy/RH/11-12/>.

⁷⁰ Barbara Rockenbach, 'Archives, Undergraduates, and Inquiry-based Learning: Case Studies from Yale University Library', *The American Archivist*, 74 (2011), s. 297-305.

⁷¹ Susan H. Vecchia, *Uncovering Our History Teaching with Primary Sources*, American Library Association, Chicago, USA, (2004), s.1-2.

⁷² Richard J. Cox, Janet C. Alcalá, ve Leanne Bowler, (2002). 'Archival document packets: A teaching Module in Advocacy Training Using the Papers of Governor Dick Thornburgh', *The American Archivist*, 75, s. 371-392, (Fall/winter 2012); Bill, Tally ve Lauren B. Goldenberg, 'Fostering Historical Thinking with Digitized Primary Sources.' *Journal of Research on Technology in Education*, 38 (1), 2005, s. 1-21.

⁷³ Guidelines for using primary sources in your classroom, The National WWII Museum, <https://www.nationalww2museum.org/sites/default/files/2017-07/using-primary-sources.pdf>.

Tarih derslerinde birinci el kaynakların kullanılması öğrencilerin araştırma becerilerini geliştirir, araştırma temelli öğretim yöntemlerinin kullanılmasına imkân sağlar. Araştırma inceleme temelli öğrenme yöntemlerinde işlenmemiş bilgi kaynaklarının öğrenciler tarafından değerlendirilmesi öğrenme için bir fırsattır. Öğrenciler birinci el kaynakları kullanırken yaparak yaşayarak öğrenir ve Dewey tarafından vurgulanan tecrübe ve öğrenci merkezli eğitim gerçekleşmiştir.⁷⁴ Barton, tarih öğretmenlerinin birinci el kaynakları ders kitapları, alıştırma yaprakları ve anlatıma bir alternatif olarak kullanabileceğini ve böylece tarihin öğrenciler için daha ilgi çekici olabileceğini belirtir.⁷⁵

Birinci el kaynakların öğrencilerin anlamalarına katkı sağlaması için öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal olarak kaynak ile etkileşim içinde olması gerekir. Bu etkileşimin sağlanması için kaynağın yakından incelenmesi, önceki bilgilerin kullanılması, nedenler ve sonuçları bağlamında argümanlar üretilmesi ve üretilen argümanların kanıtlarla desteklenmesi gerekir.⁷⁶ Kaynakların bilişsel ve duyuşsal kullanımına ilişkin bu alışkanlıklar sosyal bilimler ve diğer disiplinlerde eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde önemli rol oynar.

Birinci el kaynakların tarih derslerinde kullanılması ile öğrenciler yaşanan tarihle fiili bir bağ kurar ve olayları anlamaları kolaylaşır. Böylece öğrenciler tarihi daha iyi anlayabilirler. Birinci el kaynaklara sorulan sorular ve bu sorular üzerinden yapılan tartışmalar tarih derslerine ilgiyi artırır.⁷⁷ Bu kaynakların kullanılmasının diğer bir faydası da öğrencilerin tarihsel kaynağın nasıl kanıt olabildiğini fark etmeleridir. Her kaynak kanıt olarak kullanılmaz ve öğrencilerin birinci el kaynakları tarihçiler gibi kanıt olarak kullanabilmeleri kolay değildir.⁷⁸ Kaynaklar arasındaki gerilim ve çelişkiler öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlar.⁷⁹

Devletin olağan bürokratik işleyişi içinde oluşturulan arşiv kaynakları diğer birinci el kaynaklara nazaran (mektuplar, günlükler, gazete yazıları, otobiyografiler, seyahatnameler gazeteler vb) daha kesin bilgi içerirler. Bu durum onların tarih araştırmalarında daha kolay kullanılmasına imkân verse de tarih öğretiminde kullanılmaları bu kadar kolay değildir. Zira arşiv kaynaklarını bulmak, okumak, anlamak, yorumlamak, onun nasıl değerlendirilebileceğini bilmek belli bir süreci ve becerileri gerektirir. Bu sürecin ilk adımı kaynağın seçimidir. Kaynağı belirlerken öğretim amaçları ve konu belirleyici olur. Öğretilmek istenilen konunun öğretiminde hangi kaynağın kullanılacağı bu kaynağın nereden bulunacağı vb. hususlar ile kullanılacak kaynağın dil ve içeriğini anlama yeterlikleri gibi hususlar bu süreç içinde değerlendirilmesi gereken hususlardır.

Kaynak seçimi ve nereden temin edileceğinin belirlenmesi sonrasında bu kaynağın derste nasıl kullanılacağı karşımıza çıkmaktadır. Kaynağın dersin hangi kısmında, ne şekilde kullanılacağı, hangi yöntem ve tekniğin uygulanacağı vb. hususlar bu aşamanın kapsamı içindedir.

Kaynak kullanımında karşımıza çıkan bir başka husus da değerlendirme aşamasıdır. Kaynağın kullanımının sonuçlarına dair bir değerlendirme aşamasının olması, öğretim sürecinin tamamlayıcı parçasıdır. Değerlendirme süreci bir soru ile yapılabileceği gibi tartışma ya da yaratıcı yazma etkinliği gibi bireysel ya da grup çalışması odaklı kapsamlı bir süreç de olabilmektedir.

⁷⁴ Julia Hendry, 'Primary sources in K-12 education: Opportunities for archives', *The American Archivist*, C. 70, 2007 s. 115-118.

⁷⁵ Keith C. Barton, 'Primary Sources in History: Breaking Through the Myths', s. 751.

⁷⁶ Bill Tally ve Lauren B. Goldenberg, 'Fostering Historical Thinking with Digitized Primary Sources', s. 17.

⁷⁷ Susan. H. Veccia, *Uncovering Our History Teaching with Primary Sources*, s. 2.

⁷⁸ Keith C. Barton, a.g.m., s. 749.

⁷⁹ Bill Tally ve Goldenberg, a.g.e., s.3.

Bu çalışmanın odağı arşiv kaynakları olduğundan tarih öğretiminde kaynak kullanımının detaylarına tarih öğretiminde arşiv kaynaklarının kullanımı başlığı altında değinilecektir. Kaynak kullanımının temel aşamaları, yararları ve sınırlılıkları, kaynak kullanımında kullanılabilecek yöntem ve teknikler gibi hususlara aşağıda tarih öğretiminde arşiv kaynaklarının kullanımı bağlamında yer verilmiştir.

A- Kaynak ve Kanıt

Sözlükte kanıt bir şeyin doğruluğu, gerçekliği konusunda kanaat verici bilgi, delil, iz ve argüman olarak tanımlanmıştır.⁸⁰ Geçmişten günümüze bilgi taşıma kapasitesine sahip olan kaynakların sorgulanması ve bu kaynaklardan anlamlı, tutarlı tarihsel bilgilerin çıkarılması ile tarihsel kanıt ortaya çıkar.⁸¹ Tarih öğretiminde tarihsel kaynakların kanıt olarak kullanılması bilgi aktarımının yanı sıra disiplin içi amaçlara (metodolojik beceriler) hizmet eder.⁸² Fines, kanıta dayalı tarih öğretiminde sınıf içi etkinliklerde öğrencilere tarih araştırması beceri ve alışkanlığının kazandırılmasının öğrencilerin bilgilerinin arttırılmasından daha önemli olduğunu belirtmektedir.⁸³

Akıl yürütme üzerine çalışan psikologlar çocukların tarihsel kanıtlara ilişkin argümanlar üretmelerinin mümkün olduğunu söylemektedir. Bu beceriyi geliştirmek için öğrencilere ilgi çekici, akılda kalıcı deneyimler yaşatmanın yanı sıra kanıtlara basit ve açık uçlu soruların sorulması gerekmektedir.⁸⁴ Tarihsel kanıtı sorgulama, kullanma, değerlendirme ve yorumlama diye kısaca özetleyebileceğimiz kanıt kullanma süreci öğrencilerin *tarihçi becerileri* kazanmasına yardımcı olur.

Kanıt kullanımı ve kanıtlardan çıkarım yapmak, tarih öğretiminde öğrencilere kazandırılmak istenen temel becerilerden biridir. Bu becerileri işe koşturmak tarih derslerinde kaynak ve kanıt kullanımını zorunlu kılar. Zira kanıtlar tarihsel bilgi içeren kaynaklardan çıkarsanır. Bir kaynak bütünü ile ya da bir yönü/ bir kısmı ile tarihi bir sorunun cevabını içermek suretiyle kanıt olur. Eğer kaynak araştırılan/cevabı aranan soruya cevap vermiyorsa ne kadar eski ve değerli olursa olsun (o araştırma için) kanıt olamaz.⁸⁵

Tarih öğretiminde kanıta yaklaşım, sorgulama ve yorumlama olmak üzere iki şekilde olur. Tarih araştırmalarında olduğu gibi kanıtın dış ve iç tenkide tabi tutulması ve sunduğu bilginin ortaya çıkarılması süreci kanıtın sorgulanma sürecidir. İkinci el ve üçüncü el kaynakların (farklı disiplinler tarafından üretilen bilgi, günlük bilgi vs.) işe koşulması ile kanıtın sunduğu bilginin yorumlanması süreci ise kanıta yaklaşımın ikinci yönünü oluşturur. Sorgulama ve yorumlama ile öğrenme ortamında ortaya çıkarılacak yeni bilginin hacim ve kalitesi arttırılır.⁸⁶

Tarih öğretiminde öğrencilerin vaka/olgu- görüş/yorum ayırımını yapabilmeleri istenir. Kanıta dayalı bilgiler kesin /nesnel olduğundan vaka/olgu olarak değerlendirilecekken; kanıta dayanmayan bilgiler görüş/yorum kategorisinde ele alınmalıdır. Dolayısıyla kanıt kullanımı öğrencilerin olaylar ile görüşler arasındaki farkları anlamalarına da katkı sağlar. Öğrencilerin karar verme becerilerini geliştirmek suretiyle kendi kimliklerini oluşturma süreçlerine, dolayısıyla demokratik toplum oluşturmaya da katkı sağlar.⁸⁷

⁸⁰ TDK güncel sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>

⁸¹ Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*, s. 25.

⁸² Yücel Kabapınar, 'Kanıt Temelli Öğrenme; Tanım, Kapsam, Yaklaşımlar', *Kimlik Belirleyen Derslerde Kanıt Temelli Öğrenme*, (Ed. Yücel Kabapınar), s. 29-54. PegemA, Ankara. (2019), s. 30.

⁸³ John Fines, *Evidence: the Basis of the Discipline?*, s. 125.

⁸⁴ Hillary Cooper, 'Historical Thinking and Cognitive Development in the Teaching of History', *Teaching History* (Ed. Hilary Bourdillon), Open University, London. (1994), s. 101-122.

⁸⁵ Yasin Doğan, a.g.e., s. 26-27.

⁸⁶ Sınıfta kanıtın sorgulanması bağlamında bkz: Claire Riley, 'Evidential Understanding, Period Knowledge and the Development of Literacy for Key Stage 3', *Teaching History*, 97, (1999), s. 6-12.

⁸⁷ John Fines, *Evidence the Basis of the Discipline*, s. 126; Yücel Kabapınar, 'Kanıt Temelli Öğrenme; Tanım, Kapsam, Yaklaşımlar', s. 31.

Kabapınar, tarih ve sosyal bilgiler gibi kimlik belirleyen derslerde kanıt kullanmanın faydalarını şu şekilde sıralamıştır:

- Kanıtı sorgulamanın öneminin kavranmasına yardımcı olur.
- Tarih biliminin ezberden ibaret olmadığını ortaya koyar.
- Öğrencilere tarihçilerin aynı kanıtlarla farklı yorumlar geliştirebileceğini fark ettirir.
- Öğrenciler kendi bakış açısını geliştirir.
- Öğrencilere tarihsel bilginin yorumlanmasında mutlak doğrunun olmadığını fark ettirir.
- Tarihsel bilginin temelinde tarihsel kanıtların olduğunu fark ettirir.⁸⁸

B- Tarih Öğretimi ve Tarihçi Becerileri

Tarih biliminin kendine has bir metodolojisi (tarihsel araştırma yöntemi) olduğundan bilgiyi yapılandırma sürecinin öğrencilere aktarılması oldukça önemli bir husustur.⁸⁹ Tarih öğretim programı ve ders kitaplarında tarihsel araştırma yöntemine ilişkin sınırlı bir içerik bulunmaktadır.⁹⁰ Bu sebeple öğretmenlerin konuların işleniş sırasında yapılan uygulamalarla bu yöntemi öğrencilere aktarması gerekir. Ders kitabı dışındaki kaynaklara yönelmek ve öğrencilerin seviyeleri doğrultusunda birinci el kaynakları kanıt olarak kullanmak tarihsel araştırma yöntemi ve metodolojik becerilerin öğrencilere aktarılmasında öğretmenlerin kullanacağı ilk yol durumundadır. Bu bağlamda öğretmenlerin tarih öğretimine arşiv belgelerini katmaları, yani derslerini arşiv belgeleri üzerinden yapılandırmaları faydalı olacaktır. Küçük çocuklar için basit arkeolojik kazı kurgusu ile kazandırılacak tarihsel araştırma becerileri ortaöğretim öğrencilerine arşiv belgeleri üzerinden kazandırılabilir. Öğrencilere arşiv belgeleri ile çalışma fırsatı vermek onların temel tarihçi becerilerini öğrenmelerine yardımcı olur. Böylece öğrenciler tarih bilgisi öğrenirken tarih biliminin yapısı ve tarihçinin özelliklerini de öğrenmiş olur. Bu da tarihsel düşünmenin yolunu açar.

Bu öğrenme sürecinde ilk adımı atmış olmak tarihçi becerilerini kazanmak ya da tarihçi olmak anlamına gelmez. Tarihçinin kaynaklar arasındaki gezintisi ile öğrencilerin kaynaklar arasındaki gezintisi farklıdır. Zira öğrenciler sınırsız bir kaynak havuzu yerine öğretmen tarafından seçilmiş/elenmiş sınırlı kaynak üzerinde çalışırlar. Öğretmen kaynakların ele alınması konusunda öğrencileri (genellikle) yönlendirir. Dolayısıyla yapılan; öğretmen gözetiminde kaynakların incelenmesi ve sorgulanmasıdır. Bu süreçte belgenin tespiti (bulunması, belirlenmesi) ve ders işlenişine katılması genellikle öğrenci tarafından yapılmadığından öğrencilerin tam anlamı ile tarihçinin yaptığı işi yaptığı söylenemez.⁹¹ Ancak belgeyi görmek, sorgulamak ve değerlendirmek gibi süreçler tarihçinin yaptığı işlerden olduğundan arşiv belgeleri ile çalışmanın tarihsel araştırma yöntemini öğrenmek için iyi bir seçenek olduğu söylenebilir.

⁸⁸ Yücel Kabapınar, a.g.m., s. 31-32.

⁸⁹ Brian Garvey ve Mary Krug, *Models of History Teaching in the Secondary School*, Oxford University Press, Oxford, UK. (1985). s. 4282 Yücel Kabapınar, 'Kanıt Temelli Öğrenme; Tanım, Kapsam, Yaklaşımlar', *Kimlik Belirleyen Derslerde Kanıt Temelli Öğrenme*, (Ed. Yücel Kabapınar), s. 29-54. PegemA, Ankara. (2019), s. 30

⁹⁰ 9. Sınıf tarih ders kitabının ilk ünitesi tarih bilimi ve özelliklerini ele almaktadır. Ancak burada metodolojik becerilerin kazandırılmasına yönelik bir içerikten ziyade literatüre dayalı bilgi aktarımı ön plana çıkmaktadır. Diğer ünitelerde de bu becerilerin kazandırılmasına yönelik beceriler sınırlı şekilde işe koşulmuştur.

⁹¹ Tarih eğitimi literatüründe öğrencilere tarihçi becerilerinin kazandırılması anlamında sıklıkla küçük tarihçiler yetiştirmek ifadesine rastlanılır. Kanaatimizce bu kavram sorunludur. Zira tarihçilik tarih yapanın yaşı ile değil; kaynakları bulma, ilişkilendirme ve yorumlama ile ilgilidir. Bu çalışmada küçük tarihçiler yetiştirmek ifadesinden kaçınılmış; bu ifade yerine öğrencilere, metodolojik becerileri kazandırmak, öğrencilere tarihçi becerilerini kazandırmak ya da öğrencilere tarihsel araştırma yönetimini kazandırmak gibi ifadeler tercih edilmiştir.

Beceriler Tablosu

Ortaöğretim (11-12. Sınıf) Öğrencileri İçin Tarih Okuryazarlığı Becerileri	Tarihçi Becerileri	Tarihsel Düşünme Becerileri
• Birinci el veya ikinci el kaynakların analizi alıntılar yapabilmek, detaylarıyla bütün içeriği anlayabilmek, • Birinci el ve ikinci el kaynakların ana fikrini belirleyebilmek; temel öge ve fikirleri bağlayan net bir anahtar cümle oluşturabilmek, • Olaylara ilişkin çeşitli açıklamaları değerlendirecek en uygun açıklamayı belirleyebilmek, kaynağın kesin bilgi vermediği durumları tespit edebilmek, • Kelime ve kavramların anlamlarını belirleyebilmek, • Birinci el kaynağın metin yapısını analiz edebilmek, • Yazarın aynı olaya ilişkin farklı bakış açılarını, ileri sürdüğü iddia ve kanıtları değerlendirebilmek, • Farklı kaynaklarda yer alan bilgileri birleştirebilmek, çelişkileri tespit edebilmek.⁹²	• Bir görüşü, argümanı ya da eleştirel analizi yazılı ve sözlü olarak ifade edebilmek • Birinci el kaynakları yazılı ve sözlü tartışmalarda etkili şekilde kullanabilmek • İkinci el kaynakları yazılı ve sözlü tartışmalarda etkili şekilde kullanabilmek • Metodolojik, karamsal ve teorik yaklaşımları yazılı ve sözlü tartışmalarda etkili şekilde kullanabilmek • Argümanların geliştirilmesi ve ifadesinde eleştirel düşünmeyi işe koşma ve düşünceleri açık olarak ifade edebilmek • Alıntı ve referans bilgilerini (metin içi referans, dipnot, sonnot ve kaynakça) uygun kullanabilmek.⁹³	• Kronolojik düşünme becerisi • Tarihsel kavrama becerisi • Neden-sonuç ilişkisi kurma becerisi • Değişim ve sürekliliği algılama becerisi • Tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma becerisi • Tarihsel analiz ve yorum becerisi • Tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi • Tarihsel Empati⁹⁴

Tarihçi becerileri ile lise düzeyindeki öğrencilerden beklenen tarih okuryazarlık becerilerinin benzeşen yanları olsa da tam olarak aynı olmadığı görülmektedir. Tablo incelendiğinde tarihçilerin tarih üretmelerine yönelik bir amaca odaklanıldığı görülürken; tarih öğrencilerinin kaynakları anlamaları (içerik bilgisi edinme) ve tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeleri bağlamında bir amaca odaklanıldığı görülmektedir.

Burada tarihçi becerileri ile tarih öğretmeni becerilerinin de aynı olmadığını/olamayacağını ifade etmek yerinde olacaktır. Zira tarihçinin geçmişe ve kaynağa bakışı ile tarih öğretmenin geçmişe ve kaynağa bakış açıları farklıdır. Tarih geçmişin şimdiki bilgisi olarak tanımlanmıştır.⁹⁵ Dolayısıyla tarihçiler, geçmişten kalan kanıtlar doğrultusunda -bugünün perspektifi ile- geçmişi yeniden kurgularlar, neden sonuç bağları kurarlar, değerlendirmeler yaparlar. Tarihçilerin amacı geçmişte ne olduğunu tespit etmek ve açıklamaktır.

⁹² CCSSI, 'Literacy in History/Social Studies', *English Language Common Core State Standard Initiative*, <http://www.corestandards.org/ELA-Literacy/RH/11-12/>.

⁹³ Tarih bölümü okuyacak öğrencilerin mezun olduklarında kazanmaları gereken beceriler için bkz: Rubric to Assess Core Competencies in History M.A. Program, <https://history.uccs.edu/sites/g/files/kjihxj2271/files/2021-02/core-competencies-rubric.pdf>

⁹⁴ MEB, TTKB, (2018). Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11.sınıflar) Öğretim Programı. s. 13-17

⁹⁵ Edward H. Carr, *Tarih Nedir?* (Çeviren: Kurtuluş Dinçer), Doğu-Batı Yay. Ankara, (1998). s. 29

Tarih öğretiminde tarihçinin ve kaynakların ortaya koyduğu geçmişteki olaylar güncelle ilişkilendirilir. Geçmiş ve günümüz karşılaştırması yapılarak değişim ve sürekliliğe dair çıkarımlara varılır. Geçmişteki olayların alternatifleri -tarihçilerin yadırgayacağı bir tarzda hipotetik sorular sormak suretiyle (öyle olsaydı/böyle olmasaydı) - kurulmaya çalışılır. Olası alternatif tarih versiyonları ile öğrencilerin daha çok düşünceleri sağlanır. Tarih öğretmenin amacı geçmişte olan olaylar üzerinden öğrencilerin düşünmesini sağlamak, vatan-millet- devlet sevgisi kazandırmak yani sorumlu ve bilinçli vatandaş yetiştirmektir. Tarihçiler için belge kesindir. Belgede yer alan bilgilerin doğruluğu başka belgeler ve kaynaklarla çelişmiyorsa belgenin sunduğu bilgiler sorgulanamaz gerçeklerdir. Oysa tarih derslerinde her şey sorgulanabilir. Olmayan durumlar varmış gibi ya da olanlar yokmuş gibi düşünülerek alternatif durumlar tartışılabilir ya da belge içerikleri sorgulanarak şöyle olsaydı, böyle olsaydı şeklinde speküle edilebilir.

Tarihçi ile tarih öğretmeni arasında nitelik ve yaklaşım farkları olsa da tarih öğretmenin tarihsel araştırmanın ne olduğu ve nasıl yapıldığını bilmesi zorunluluktur. Zira, tarihsel araştırmanın ne olduğunu bilmeyen ve tarihsel araştırma yapmamış bir öğretmenin öğrencilere tarihsel araştırmanın ne olduğunu başarılı bir şekilde aktarmasının pek mümkün olmadığını ifade etmek gerekir.⁹⁶

Tarih öğretiminin amaçlarının bir kısmını öğrencilere tarihsel araştırma becerileri kazandırmak oluşturmaktadır. Ortaöğretim öğrencilerinin çok azı sosyal bilimci/tarihçi olacak ise de bütün öğrencilere tarihsel araştırma yöntemini kazandırmak gerekir. Bunun gerekçelerini Fines şu şekilde belirtmiştir:

- Öğrencilere tarihin nasıl oluştuğunu ve tarihsel bilginin nasıl bu güne kadar geldiğini öğretmek gerekir. Zira sağlıklı bir toplum oluşturmak için tarih bilgisi sadece test çözmek ve yarışma sorularını geliştirmek için değil; demokratik vatandaşlık bilinci ve becerilerini geliştirmek için kullanılmalıdır.
- Uygulamalı öğrenme, öğrenmenin en iyi ve nitelikli yoludur. Bu sebeple öğrencilere tarihsel araştırmayı anlatmak yerine onları kaynaklarla buluşturup tarihsel araştırma yapmalarını sağlamak gerekir. Arşiv belgeleri ve kanıtlarla uğraşmak öğrencilerin ilgisini çekmenin yanı sıra birçok becerilerini de geliştirecek öğrenmeyi kolaylaştıracaktır.
- Arşiv belgeleri ile uğraşmak öğrencilerin tarihle etkin iletişim kurmasına zemin hazırlar. Adeta geçmişe dokunma hissi verir. İkinci ve üçüncü el kaynaklarda bulunamayacak olan bu his öğrencilerin düşüncelerini etkiler.⁹⁷

Arşiv kaynakları yukarıdaki üç yaklaşımın kesiştiği bir alanda kendini göstermektedir. Bu belgeler, geçmişte oluşturulduğu için bizzat geçmişten bir parçadır. Geçmişin yeniden yapılandırılmasında kullanılması zaruridir ve tarih araştırmasında kullanılacak kaynakların başında yer alır. Bu sebeple arşivciler ve eğitimciler arasında işbirliğinin geliştirilmesi arşivlerin tarih öğretimi bağlamındaki işlevlerinin artırılması gerekmektedir.⁹⁸

⁹⁶ Michiel Voet ve Bram De Wever, 'History Teachers' Knowledge of Inquiry Methods: An Analysis of Cognitive Processes Used During a Historical Inquiry', *Journal of Teacher Education*, 63(8), 2017, s. 3.

⁹⁷ John Fines (1994), "Evidence the basis of the discipline", s. 125

⁹⁸ Arşivlerin eğitim işlevlerine yönelik bkz: Sharon Anne Cook, 'Connecting archives and the classroom', *Archivaria* 44, 1997, s. 102-117.

Osborn, okul ve arşivler arasındaki bağı güçlendirmenin öğretime katkı yapacağını belirtmekte ve bunun için çeşitli önerilerde bulunmaktadır.⁹⁹ Bu önerilere bakıldığında arşiv ziyaretleri ve sergilerin düzenlenmesi, arşiv araştırması içeren ödevlendirme ve proje yapılması, bazı derslerin arşivde verilmesi (arşivde okul formasyonu) ve arşivlerin önemine ilişkin konu ve etkinliklerin öğretim programlarına konulması gibi unsurlar dikkat çekicidir. Osborn ayrıca öğretmen ve arşiv uzmanları arasındaki etkileşimi arttırmak için hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitim faaliyetleri ile öğretmenleri arşivlerin kullanımı konusunda eğitmenin de faydalı olacağını belirtmektedir.

IV- Tarih Öğretiminde Arşiv Kaynaklarının Kullanımı

Eğitime dair literatüre bakıldığında arşiv kaynaklarının kullanımının -daha çok birinci el kaynakların kullanımı başlığı altında- öğrencilerin bilgi ve becerilerinin artırılması konularında sıklıkla ele alındığı görülür.¹⁰⁰ *Tarih Öğretim Programında* kaynakların analiz edilmesi ve yorumlanması, kaynaklarda yer alan kanıtların tespit edilmesi ve tarihsel düşünme becerileri kapsamında birinci el kaynaklara ve bu kaynakların kanıt olarak değerlendirilmesine değinilmiştir. Ayrıca konuların öğretiminde tarihi mekân ve müze ziyaretlerinin yapılmasına vurgu yapılarak okul dışı tarih öğretimi teşvik edilmiştir.¹⁰¹ İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında da kanıt kullanımı temel beceriler arasında yer almış; okul dışı ortamlardan faydalanılması gerektiği belirtilerek arkeolojik kazı alanları, atölyeler, müzeler ve tarihi mekânlara geziler düzenlenmesi tavsiye edilmiştir.¹⁰²

Özel Alan Yeterliklerinde Alan Eğitimi Bilgisi yeterlik alanındaki “Birinci ve ikinci elden kaynaklarla ilgili uygulamalar yapabilmek” ifadesi ile A1.2, A1.3, A1.5, B4.7, B5.2, B5.3, fıkralarında yer alan ifadeler tarih derslerinde arşiv kaynaklarının kullanılmasını ve/veya arşiv alanlarında uygulama yapılmasını gerekli kılmaktadır.¹⁰³ Benzer şekilde Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliliklerinde de tarih öğretmenlerinin derslerinde birinci el kaynakları kullanmaları ve arşivcilerle iletişim kurmalarını destekleyici yeterlik göstergeleri bulunmaktadır.¹⁰⁴

Arşiv belgeleri nitelik bakımından çok özel kaynaklar olduğundan tarih öğretiminde birinci el kaynak kullanımının merkezine oturtulmalıdır. Bu tür belgelerle çalışmak, öğretim programında yer alan konuların öğretilmesi ve kazanımların gerçekleştirilmesinin yanı sıra öğrencilere program ötesi bir dünyanın da kapılarını açabilir. Öğrenme teorileri ve bilişsel gelişime ilişkin literatüre bakıldığında lise seviyesi ve üstü öğrencilerin arşiv ve kütüphanelerde araştırma yapabilecek düzeyde oldukları belirtilmektedir.¹⁰⁵ Amerika’daki öğrenci yeterliliklerine ilişkin oluşturulan standartlarda lise öğrencilerinin tarih okuryazarlığı bağlamında birinci el ve ikinci el kaynakları okuma, yorumlama ve kullanma becerilerinin olması gerektiği belirtilir.¹⁰⁶ Buna göre lise 11-12. sınıf seviyesindeki öğrencilerde şu yeterliliklerin olması gerekir:

⁹⁹ Ken Osborne, a.g.m., s. 17,18.

¹⁰⁰ Ellen E. Jarosz ve Stephen Kutay (2017). "Guided Resource Inquiries: Integrating Archives into Learning and Information Literacy Objectives"; Keith C. Barton, "Primary Sources in History: Breaking Through the Myths"; Hasan Işık, *Tarih Öğretiminde Doküman Kullanımının Öğrencilerin Başarılarına Etkisi*; Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*; Sandwell, "Using Primary Documents in Social and History"; John Fines, a.g.m.

¹⁰¹ MEB, TTKB. (2018). Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11.sınıflar) Öğretim Programı,

¹⁰² MEB, (2018). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.,

¹⁰³ MEB. (2011). Tarih Öğretmenliği Özel Alan Yeterlilikleri, http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13160709_TARYH.pdf.

¹⁰⁴ MEB (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri, http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEY_Y_GENEL_YETERLYKLERY.pdf

¹⁰⁵ Marcus. C. Robyns, "The Archivist as Educator: Integrating Critical Thinking Skills into Historical Research Methods Instruction", s. 363-384.

¹⁰⁶ CCSSI, "Literacy in History / Social Studies".

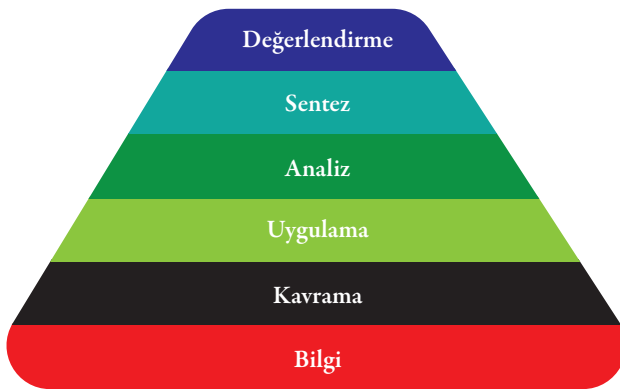

- Birinci el veya ikinci el kaynakların analizinde alıntılar yapabilme, detaylarıyla bütün içeriği anlayabilme,
- Birinci el ve ikinci el kaynakların ana fikrini belirleyebilme; temel öge ve fikirleri bağlayan net bir anahtar cümle oluşturabilme,
- Olaylara ilişkin çeşitli açıklamaları değerlendirerek en uygun açıklamayı belirleyebilme, kaynağın kesin bilgi vermediği durumları tespit edebilme,
- Kelime ve kavramların anlamlarını belirleyebilme,
- Birinci el kaynağın metin yapısını analiz edebilme,
- Yazarın aynı olaya ilişkin farklı bakış açılarını, ileri sürdüğü iddia ve kanıtları değerlendirebilme,
- Farklı kaynaklarda yer alan bilgileri birleştirebilme, çelişkileri tespit edebilme.

Arşiv kaynaklarının eğitimde kullanılması öğrencilerin araştırma sorgulama becerilerini direkt olarak; tarihsel düşünme becerilerini de dolaylı olarak geliştirecektir. Counsell, tarih derslerinde belge kullanımının öğrencilerin tartışmacı yazma becerilerine katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir. Arşiv belgelerinin sorgulanması ve derinlemesine incelenmesi mantıklı düşünebilmeyi ve tartışabilmeyi dolayısıyla da sistematik ve tartışmacı yazmayı geliştirici olacaktır.¹⁰⁷

Arşiv kaynaklarının yazı/ dil açısından zorlukları olsa da yorum içermeyişleri direkt olarak kullanılabilmelerine imkân sağlar. Otantik fiziksel yapıları bir taraftan öğrencilerin dikkatini çekerken diğer taraftan onların geçmişle bağ kurmalarına yardım eder. Kullanılan kâğıt, kâtibin yazım tarzı, metinde geçen kavramlar vb. unsurlar belgenin oluşturulduğu dönemin şartlarını yansıtır ve bu öğrencilerin geçmişle bağ kurmasını kolaylaştırır. Öğrencilerin geçmişte kullanılan isimler, kavramlar, söz öbekleri vs. ile direkt karşılaşması bu bağı güçlendirir.¹⁰⁸ Bu kaynaklarının kullanımı ile öğretim programında yer alamayan birçok unsur öğrencilerin dikkatini çekebilir. Dikkat çeken bu unsurlar belgede geçen bir kavram ya da isim olabileceği gibi belgenin fiziksel özellikleri ile de ilgili olabilir.¹⁰⁹ Bu tür bir ilgi öğrenciyi çok disiplinli bir alanda araştırmaya sevk eder ve böylece öğrencilerin araştırma ve düşünme becerilerine katkı sağlamış olur.

Arşiv belgelerinin oluşturulma nedeni ve süreci ile içeriğinin sorgulanması sürecinde oluşturulacak sorular Bloom Taksonomisi benzeri basamaklandırılabilir. Belgenin ne zaman, kim tarafından, nerede ve ne için oluşturulduğu belge içerisinde yer alan olay ve olgular, kavramlar vb. hususlara ilişkin sorular ilk kademe (bilgi/hatırlama/farketme, kavrama, uygulama); olaylar, kavramlar ve bilgilerden argümanlar, karşı argümanlar çıkarma, tespit edilen bilgileri başka bilgilerle karşılaştırma, değerlendirmeler yaparak yeni bilgiler oluşturma süreci ise ikinci kademe (Analiz, sentez, değerlendirme) düzeyle ilişkilendirilebilir.

Bilgi: Belgeyi (transkripsiyon) oku , bilmediğin kelimeleri çıkar, kavramları tespit et.

Kavrama: Belgedeki kelime ve kavramların anlamını bul, kelime ve kavramları açıkla ,belgenin bölümlerini(başlık,imza, tarih vb.) tespit et.

Uygulama: Kelime ve kavramları kendi cümlelerinde kullan, kelimeleri değiştir.

Analiz: Belge çeviri yazısını çözümle/parçala, ayır, belgeden kanıt çıkar.Metni kendi cümlelerinle yaz. Belge metnindeki sebep ve sonuçları, kişi ve yer adlarını vb. tespit et. Belgeyi özetle.

Sentez: Parçalar arasında ilişki kur. Belgenin ana fikrini çıkar,metni geliştir. Belgede geçen kişilerin tarihsel faaliyetlerini düşün/tespit et.Belgede geçen yer adlarının tarihte hangi olaylara sahne olduğunu düşün tespit et.

Değerlendirme: Belgedeki kanıtları kullanarak argümanlar oluştur. Belgeyi başka belgelerle karşılaştır. Belgenin içerik ve sonuçlarına göre önerilerde bulun. Belgeden yaptığın çıkarımlarla yeni bir tarihsel görüş oluştur, mevcut tarihsel görüşleri eleştir.

¹⁰⁷ Christine Counsell, *Analytical and Discursive Writing*, Historical Association, London, UK. (1997). s.

¹⁰⁸ Brian Garvey ve Mary Krug, *Models of History Teaching in the Secondary School*, s. 40.

¹⁰⁹ Ron Brooks, M. Arris ve I. Pery, *The Effective Teaching of History*, Longman,, Essex, UK (1993), s. 101.

Tarih öğretiminde arşiv kaynaklarının kullanılmasının değer öğretimine de katkı yapacağı açıktır. Başta tarih ve tarihi kişilere değer vermek olmak üzere vatanseverlik, fedakârlık, diğerkâmlık, farklılıklara saygı gibi birçok değere yayınlarda kullanılan içerik üzerinden değinmek mümkündür. Örneğin ‘*Cihan-penah*’ ya da ‘*Kudûs’ta Hristiyan Mezhep ve Milletlerin İdaresi*’ adlı yayınlarda bulunan belge örnekleri üzerinden tarih derslerinde birçok değeri işlemek mümkündür.

Arşiv Kaynaklarının Kullanımının Faydaları

- Öğrencilerin ilgisini çekme.
- Geçmişle bağ kurmayı kolaylaştırma.
- Üst düzey düşünme becerilerine katkı sağlama.
- Değerler alanına katkıda bulunma.
- Aktif öğrenmeyi kolaylaştırma.
- Estetik eğilimlerin ortaya çıkmasına katkı sağlama.
- Etkili öğretmenlik uygulamalarına katkıda bulunma.

Arşiv kaynaklarının bir kısmında sanatsal izler görmek mümkündür. Görsel zenginliğe sahip bu tür belgeler öğrencilerin meraklarını arttırır. Farklı yazı stilleri ve kâğıt süslemesi vb. estetik içeriklere gösterilen ilgi ve merak öğrencilerin sanatsal eğilimlerine ilişkin işaretler taşır. Bu tür kaynaklar öğrencilerin estetik ve sanat anlayışını tespit etmek ya da geliştirmek için kullanılabilirler. Başkanlık Osmanlı Arşivi, Müzehhep Ferman ve Beratlar (BOA MFB) fon adıyla sınıflandırılmış olan belgeler bu şekildedir.

Arşiv kaynakları yerel tarih öğretimi bağlamında oldukça dikkat çekici ve kullanışlı olabilirler. Bunun yanı sıra kurum tarihi ve devlet teşkilatını somutlaştırmak ya da toplumsal hayata ilişkin örnekler ortaya koymak için de arşiv kaynakları öğretim materyali olarak kullanılabilirler. Bu belgeleri derslerde kullanmak öğrencilerin hem tarihçi becerilerini öğrenmelerini sağlayacak hem de literatürde tarihsel düşünme becerileri olarak ifade edilen becerilerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Tarih derslerinde arşiv kaynaklarını kullanırken çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerini işe koşmak mümkündür. Arşiv kaynaklarını ham haliyle kullanmanın avantajları olduğu kadar olumsuzlukları da vardır. Bu olumsuzlukları aşmak için uygun yöntem ve tekniklerin kullanılması, öğrencilerin dikkatlerinin çekilmesi ve belgeye odaklanabilmesi için çalışma yaprağı ve sorularla ilgilerinin canlı tutulması gerekmektedir.

Arşiv kaynakları tarih derslerinde planlanmış bir içerikle öğrencilere sunulmalıdır. Aksi takdirde sıkıcı olabilirler ve amaca hizmet etmezler. Bu bakımdan belgelerin derste kullanımı öncelikle öğretmenin dersi iyi yapılandırmasına, belgeleri ve diğer materyalleri hazırlamasına ve sunumuna bağlıdır.

A- Tarih Derslerinde Arşiv Kaynaklarının Kullanımının Fayda ve Sınırlılıkları

Tarihsel bilginin inşasında arşiv kaynaklarının kullanımında izlenecek adımlar ve bu kaynakların kullanımından kaynaklanan öğrenci kazanımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Tarihsel bir kaynağa erişim becerisi ile bilgi erişimini geliştirmek.
- Kaynağın geçmişe ilişkin sorulara ne ölçüde cevap verebildiğini ve tarihsel öğrenmeyi ne kadar teşvik ettiğini anlayabilmek.
- Tarihsel kaynaklardan çıkarım yapabilme becerisini geliştirmek.
- Referans becerilerini geliştirmek; arşiv belgelerini kanıt olarak kullanabilmek.
- Arşiv belgelerinin bir araştırmadaki önemini değerlendirebilmek.
- Arşiv belgelerinin geçerliliği ve değerini değerlendirebilmek, diğer kaynaklarla karşılaştırmak ve eleştirebilmek.
- Arşiv belgelerinin değerinin onun okunması/anlaşılması ve sorgulanması ile ilişkili olduğunu fark etmek.
- Arşiv belgelerinin bize sunduğu bilgilerin başka belgeler ya da kaynaklarla yanlışlanabilir olduğunu fark etmek.¹¹⁰

110 Hillary Cooper, "Historical Thinking and Cognitive Development in the Teaching of History", s. 128

Arşiv kaynaklarının kullanımının faydaları olduğu gibi sınırlılıkları ya da zorlukları da elbette vardır. Bu zorlukların başında öğretmenlerin belgeleri derslerinde kullanabilme eğilim ve istekliliğine yer vermek gerekir. Öğrencilerin belgeleri anlayabilme/analiz edebilmelerine ilişkin zorluklar ise kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Zira tartışılabilir olsa da tarih öğretiminde matematik ya da fizik gibi derslerde olduğu üzere öncül öğrenme diyebileceğimiz bir öğrenme gereksinimi yoktur. Öğrenciler soyut tarih bilgisini her aşamada öğrenebilmektedirler. Kavramlar, kavramlar arası ilişkiler ve kronoloji temelli bir basamaklandırma yapıyorsa da bunların tam anlamı ile basitten zora, yakından uzağa doğru basamaklandırıldığını ifade etmek zordur. İlginç bir şekilde dünyada ve Türkiye’de, tarih konuları en soyut ve uzak olanla (bir nevi en zor olanla), tarih öncesi dönemle başlar.

Öğretim programının yoğunluğu da geçerli bir zorluk olarak görülemez. Konularla ilişkilendirilebilecek sayısız kaynak arşivlerde beklemektedir ve öğretmenin dersi planlaması ve öğretmen eğilimlerine bağlı olarak bu belgelerin kullanılabilmesi mümkündür. Öğretmen isterse arşiv kaynaklarına dayalı bir dakikalık bir etkinlik yapabileceği gibi; ders süresini oldukça aşan bir planlama da yapabilir. Tarih öğretmenlerinin istekliliğinin dışında arşiv kaynaklarının kullanılmasına ilişkin sınırlılıkları erişim, içeriği anlama ve ilişkilendirme olarak sıralamak mümkündür.

Erişim: Öğretmenler (ve öğrenciler) arşiv belgelerinin nereden, nasıl temin edilebileceğine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmayabilirler/ değıller.

İçeriğı anlama: Ülkemizde Osmanlı Devleti dönemi arşiv belgeleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarına ait arşiv belgelerinde Arap alfabesi kullanılmıştır. Ayrıca yazı biçimleri standart değildir. Rika yazısının yanı sıra divani, kırık divani, talik, celi talik ve matbu yazı gibi farklı yazı stillerine rastlamak mümkündür. Genellikle el yazısı kullanılmış olması yazı stillerinin farklılığı üzerine ilave bir zorluk getirmektedir. Alfabe yazı stillerinin farklılıklarına dilin zorluklarını da eklemek gerekir. Mevzu bahis dönem evrakının çeviri yazısının dahi öğrenciler tarafından anlaşılması zor olacaktır. Zira kullanılan kelimeler ve kalıplar günümüzde kullanılan konuşma dilinden oldukça uzaktır. Örnek vermek gerekirse Atatürk tarafından yazılmış olan “Nutuk” orijinal olarak Arap alfabesi ile kaleme alınmıştır. Bugün çeviri yazısı öğrencilerle birlikte incelenecek olsa birçok öğrenci yazılanları anlayamayacaktır.

İlişkilendirebilme: Konu ile ilişkili belgelerin tespit edilebilmesi ve ders işlenişi esnasında kullanılabilmesi uzmanlık gerektirir. Tarih öğretmenlerinin bu yeterliğe sahip olması gerektiğı ön kabulü olsa da öğretmenlerin öğretim programının yoğunluğu gibi hususları dikkate alarak daha çok ders kitabı ekseninde dersleri işledikleri ve farklı kaynak arayışına pek girmedikleri ifade edilebilir.

Arşiv kaynaklarının kullanılmasında karşılaşılabilecek bu zorlukları aşmak için;

- Arşiv kaynaklarını (ve diğer otantik malzemeyi) yerinde görmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda imkânlar dâhilinde öğrenciler arşiv ve diğer birinci el kaynak bulunduran kurumlara götürülmeli, bu mekânlarda öğretimsel etkinlikler yürütülmelidir.
- Arşiv kaynakları kullanılırken kaynağın dili günümüz diline (güncel Türkçe) çevrilmelidir. Bu yapılırken çeviriyazı ile güncel dil (günümüz Türkçesi/sadeleştirilmiş metin) birlikte kullanılmalıdır. Zira öğrenciler büyük oranda çeviriyazıları anlayamayacaktır.

- Dersi çalışma yaprakları ile zenginleştirmek, içeriğin anlaşılmasına ve özümsemesine yardımcı olacaktır.

Öğrenciler geliştikçe, belgeye ve diline alıştıkça metodolojik becerileri kazanma ve uygulama durumları da gelişecektir.¹¹¹

Arşiv kaynaklarının tarih öğretiminde kullanımının sınırlılıklarının yanı sıra arşiv kaynakları ve bunların kullanımına ilişkin bazı hatalı bilgilere de değinmek gerekir. Bu hatalı bilgiler şunlardır:

- *Amaç belgeyi okumak ve anlamaktır.* Öğretimsel amaçlarla kullanılan arşiv kaynakları için amaç arşiv kaynaklarının okunması ve anlaşılmasından ziyade öğrencilerin öğrenmesini ve kazanıma erişmesini sağlamaktır. Birinci el de olsalar bu kaynaklar öğretimde yardımcı materyaldir.
- *Belgelerin tamamı objektiftir.* Diğer birinci el kaynaklara nazaran arşiv kaynakları daha nesnel ve objektif olsa da tüm belgelerin objektif olduğunu düşünmek doğru değildir.
- *Birinci el kaynaklar ikinci el kaynaklardan daha güvenilirlerdir.* Bu durum değişkendir. Bazı durumlarda ikinci el kaynaklar derlenmiş ve daha kullanışlı bilgiler sunarlar ve birinci el kaynaklara nazaran daha işlevsel olabilirler.
- *Birinci el kaynaklar öğrencilerin becerilerini geliştirir.* Bu, kaynağın içeriğine ve nasıl kullanıldığına bağlıdır. Öğrencileri arşiv kaynakları ile buluşturmak öğrencilerin becerilerinin gelişimi için önemli bir adım olsa da tek başına hiçbir zaman yeterli olmaz.
- *Öğrenciler birinci el kaynaklarla geçmişini anlayabilirler.* Geçmiş oldukça karmaşık ve soyut bir alandır. Tam olarak yeniden oluşturulması ve anlaşılması mümkün değildir. Arşiv kaynakları ile geçmişe bir pencere açılır; ancak geçmiş bütünüyle anlaşılabilir.¹¹²

Sonuçta tarih, kaynakların bize sunduğu imkânlar (kanıtlar) ölçüsünde geçmişin yeniden yapılandırılması sürecidir ve tarih öğretimi ile oluşturulan bilginin yanı sıra bu yapılandırma sürecinin öğrencilere aktarımı da amaçlanmaktadır. Öğrencilere geçmişteki yaşamın nasıl olduğunu göstermek için kaynak kullanımı önemlidir. Zira kullanılan kayıtlar geçmişini somut olarak günümüze taşıyan araçlardır. Ancak geçmişin yapılandırılmasında sadece birinci el kaynakların kullanımı doğru olmaz. Etkili bir tarih öğretimi için birinci el kaynakların yanı sıra derslerde ikinci el ve üçüncül kaynakların da kullanılması gerekir. Kaynak çeşitliliğini arttırmak öğrencilerin kaynakları değerlendirmeleri ve kaynaklar arasında karşılaştırmalar yaparak aralarındaki farkları anlamalarının yanı sıra konuyu anlamaları ve kendi öğrenmelerini gerçekleştirmeleri bakımından da önemli olacaktır.

B- Arşiv Belgelerinin Derslerde Kullanımında Öğretmenin Yapması Gerekenler

Arşiv belgelerinin derslerde kullanılması için öğretmenlerin öncelikle kullanılacak belgeyi tespit etmesi gerekir. Belgelerin nerelerden bulunabileceği ve hangi belgelerin derste kullanılacağı bilgisi teorik olarak öğretmenlerin bilmesi gereken hususlardır. Belgelerin tespitinin ardından bu belgelerin derste nasıl kullanılacağı belirlenmesi gerekir. Belgelerin dersin hangi kısmında, hangi yöntem ve tekniklerle ele alınacağı gibi hususların önceden planlanması gerekir. Önce yöntemin belirlenmesi ve bu yöntem doğrultusunda belge aranması (sürecin tersinden işletilmesi) doğru bir yaklaşım değildir. Öncelikle konunun amacı ve öğretim programında yer alan kazanımlar doğrultusunda belge tespiti yapılmalı; seçilen belgenin/belgelerin özellikleri ve içeriğine göre de ders planlanmalıdır. Dersin işleniş planına uygun olarak gerçekleştirilmeli ve ders kapsamında ya da ders sonrasında bir değerlendirme süreci işletilmelidir.¹¹³

¹¹¹ Ron Brooks, M. Arris ve I. Pery, *The Effective Teaching of History*, Longman, s. 105.

¹¹² Keith C. Barton, "Primary sources in history: Breaking through the myths", s. 748'de uyarlanmıştır.

¹¹³ Brian Garvey ve Mary Krug, *Models of History Teaching in the Secondary School*, s. 42-43.

1- Arşiv Kaynağının Tespiti ve Temini: Öğretmenin temel görevlerinden biri dersin işlenişinde kullanılacak materyalleri ders öncesinde belirlemesi ve hazırlamasıdır. Bu kapsamda öğretmen hangi arşiv kaynağını derste kullanacağını önceden belirlemelidir. Dersin amacı ve konusuna göre derste kullanılabilecek arşiv kaynaklarının neler olabileceği öğretmen tarafından düşünülmeli ve belgelerin tespiti sonrasında temini sağlanmalıdır.

Belgelerin tespit ve temini için arşive gidilebileceği gibi web üzerinden katalog taraması yapılarak belge görüntülerinin temin edilmesi mümkündür. Temin edilen belgeler muhakkak önceden gözden geçirilmeli, amaca ne ölçüde hizmet edeceği düşünülmelidir.

Belge seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlardan bazıları şunlardır:

- Belge öğrencilerin ilgisini çekebilmelidir.
- Belge içerik bilgisi öğrencilerin önceki öğrenmelerini destekleyici olmalıdır.
- Belge, öğrencilerin bildikleri kavram ve yorumlara yenilerini eklemelidir.
- Belge öğrencilerin değişimi anlamalarına katkı sağlamalıdır.
- Belge öğrencilerin yaş ve biliş seviyelerine uygun olmalıdır.
- Belge öğrencilerin geçmişe ilişkin farkındalıklarını artırabilmelidir.
- Belge öğrencilerin karar alma becerilerini geliştirebilmelidir.
- Belge öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirebilmelidir.¹¹⁴

Belgelerin tespitinde öğrencilerin dikkatini çekecek unsurların olmasına özen gösterilmelidir. Konusu ilginç belgeler, görsel unsurlar, kişilerin anıları vb. içerikler öğrencilerin dikkatini çekme anlamında avantaj sağlayacaktır. Bunun yanı sıra belgeler farklı duyu organlarına hitap eden malzeme ile desteklenebilirse öğretimin etki ve verimi artacaktır.

İngiltere ve ABD gibi bazı ülkelerde konu ya da ünite temelli birinci el kaynaklardan oluşan öğretim materyali paketleri hazırlanmakta ve öğretmenlerin kullanımına sunulmaktadır. Yahudi soykırımı, kölelik, suç ve ceza, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı gibi konularda fotoğraflar, arşiv belgeleri, mektuplar, anılar vb. birinci el malzemeyi barındıran bu tür öğretim paketlerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu paketler ticari amaçla üretilmiş paketler olabileceği gibi öğretmen dernekleri ve üniversiteler tarafından geliştirilen projelerde hazırlanmış da olabilmektedir. Ülke arşiv ve kütüphanelerinin de bu anlamda öğretimi destekleyici içerikler oluşturdukları görülmektedir.¹¹⁵ 2000’li yıllar sonrasında ülkemizde de bu anlamda bir ilerleme yaşanmış olsa da birinci el kaynaklara odaklanmış bir çalışmanın varlığından söz etmek henüz pek mümkün değildir. Dolayısıyla öğretmenin kendi çabası ile öğretim malzemesini bulması, temin etmesi yahut oluşturması gerekmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınları da tarih öğretmenlerinin derslerinde kullanabilecekleri arşiv belgelerini işlenmemiş halde bulabilecekleri basılı kaynaklar arasında yer almaktadır. Başkanlığa ait web adresinden bu eserlerin PDF formatında temini daha önce belirtildiği gibi mümkündür.¹¹⁶

2- Arşiv Belgesinin Ders İşlenişinde Nasıl Kullanılacağına Planlanması: Arşiv kaynağının hangi yöntemle, hangi etkinliklerle, hangi bağlamda nasıl kullanacağı öğretmenin karar vermesi gereken sürecin en önemli kısmını oluşturur. Zira bu kısım öğrenme sürecinde esas eylem ve etkileşime (kaynak-öğrenen, öğretmen- öğrenci ve öğrenci-öğrenci etkileşimi) dair planlamaya ilişkindir. Öğretmen, dersin konusu ve amacına göre, öğretim programında yer alan kazanımlar ve açıklamaları da dikkate almak suretiyle derslerini planlamalıdır.

¹¹⁴ Frederic D. Drake, ve Lynn R. Nelson, *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, s. 149.

¹¹⁵ Bu hususta birinci bölümde örnekler verilmiştir.

¹¹⁶ Yayınların yanı sıra çeşitli konularda hazırlanmış sergi malzemesi ve Hazine-i Evrak Daimi Sergi Alanında sergilenen belge ve materyallerin görüntülerinin de web sayfası üzerinden temini mümkündür.

Bu kapsamda öğretmen konuyu nasıl işleyeceğini, arşiv belgesini/belgelerini hangi yöntemle/teknikle dersin ne kadarlık bölümünde işe koşacağını, birden fazla etkinlik yapılacaksa bu etkinliklerin hangi sıra ile ve ne kadar sürede tamamlanabileceğini detayları ile düşünmelidir. Ders planlarını basit de olsa kâğıda dökmek öğretmenin işlenişini uygulamaya koymasında yararlı olacaktır.

Ders öncesinde kullanılacak belgenin/belgelerin görüntüsünü mü yoksa kopyalarını mı kullanılacağı, kopya kullanılacaksa kaç adet çoğaltılacağı, başka malzeme/materyale ihtiyaç olup olmadığı vs. hususlar sunumdan önce belirlenmiş ve ilgili malzeme hazırlanmış olmalıdır.

Kullanılacak belgenin/belgelerin dili gözden geçirilmeli, Osmanlı Türkçesi ile yazılı olanlar muhakkak çeviriyazısı ile birlikte kullanılmalıdır. Bazı belgelerin çeviriyazısı olsa da öğrenciler tarafından anlaşılması zordur. Dolayısıyla çeviriyazısının yanı sıra günümüz Türkçesi ile yazılmış özetlerinin kullanılması, ayrıca belgede/belgelerde geçen kavramların anlamları ile birlikte bir kavram tablosu/listesi şeklinde hazırlanarak öğrencilere sunulması faydalı olacaktır.¹¹⁷ Böyle bir uygulama yapılacaksa özet yaparken hangi bilgilerin tutulup hangi bilgilerin ihmal edileceği, hangi kavram ve isimlerin ön plana çıkarılacağı önemlidir. Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından hazırlanan yayınlarında genellikle belge çeviriyazıları ve özetleri bulunmaktadır. Ancak tarih öğretmenin özetleri gözden geçirmesi ve gerekirse dersin öğretimsel amaçları ile hazırladığı ders işleniş planı doğrultusunda bu özetlere müdahale etmesi faydalı olacaktır. Belgeyi öğretim amaçlı olarak yorumlamak şeklinde ifade edebileceğimiz bu süreçte öğretmen, tarihçinin belgeye sorduğu “*bu belge bize ne söylüyor*” sorusu yerine “*bu belge öğretime nasıl katkı yapar?*” ya da “*bu belge öğrencilerin konuyu öğrenmesine nasıl katkı yapar?*” gibi soruları sormalıdır.

3- Sunum/İşleniş: Arşiv belgeleri dersin başında, gelişiminde ya da sonunda kullanılabileceği gibi dersin tamamında da kullanılabilir. Öğretmen arşiv kaynağını dersin başında dikkat çekmek ve merak oluşturmak için kullanabilir. Birden fazla kaynak kullanarak ders işlenişinde benzerlik ve farklılıklar üzerinden çok yönlü öğretim stratejileri uygulamaya imkânına da sahip olur. Ders kitabındaki bir anlatımı örneklemek için arşiv kaynağı kullanabilir ya da değerlendirme bağlamında arşiv belgesinin incelenmesini öğrencilerinden isteyebilir. Bütün bu yaklaşımlar öğretmenin eğilimleri doğrultusunda yapılandırılacak yaklaşımlardır.

Arşiv kaynakları, otantik yapıları ve görünüşleri gibi unsurlar nedeniyle öğrencilerin dikkatini çekeceğinden konuyu tanıtmaya ya da konuya giriş bağlamında dersin başında kullanılabilirler. Bir arşiv belgesinde bulunan kurum anteti, konu başlığı, imza gibi hususlar dikkat çekmek için iyi bir uyaran olabilir. Benzer şekilde arşiv kaynağında yer alan bir görsel ya da kaynağın bizatihi kendi görünüşü de dikkat çekici bir yapıya sahip olabilir. Sorulacak bir soru ile birlikte arşiv kaynağının öğrencilere gösterilmesi de dikkatleri toplamak için yapılabilecek basit ama etkili ders başlangıcı olabilir.

Arşiv belgeleri ders başında dikkat çekmek için kullanılabilecekse de daha çok bir konuyu öğretmek, derinleştirmek, örneklemek için dersin gelişim aşamasında kullanılırlar.¹¹⁸ Herhangi bir olayın açıklanması, yönetsel birimlere ait kararlar, mahkeme kayıtları vb. metinlerin incelenmesi ve sorgulanması ya da bir döneme ilişkin nüfus bilgileri ya da vergi kayıtları vb istatistiki bilgilerin incelenmesi bu aşamada yapılabilecek etkinlikler arasındadır. Yapılacak bu etkinliklerin bireysel çalışma, küçük grup çalışması ya da tüm sınıf çalışması şeklinde yapılabilmesi mümkündür.

Arşiv belgelerini dersin sonunda anlatılan bir durumu/ olayı örneklemek ya da bir sonuca ulaşmak (karar vermek) bağlamında değerlendirme aracı olarak da kullanmak mümkündür.

¹¹⁷ Brian Garvey ve Mary Krug, *Models of History Teaching in the Secondary School*, s. 43.

¹¹⁸ Garvey ve Krug, *Models of History Teaching in the Secondary School*, s. 43.

Öğrencilerin inceledikleri arşiv kaynağı ve içeriğine ilişkin tanımlayıcı bir yazı yazmaları, kaynaktan edinilen bilgileri tablo- liste halinde yazmaları vb. etkinlikler değerlendirme aşamasında yapılabilecek etkinlikler arasında yer alır.

Bir öğretmenin dersi bütünüyle arşiv belgesi/belgeleri üzerinden yapılandırabilmesi mümkündür. Arşiv kaynaklarının yanı sıra başka birinci el, ikinci el ve üçüncü el kaynaklar kullanmak suretiyle de ders yapılandırılabilir.¹¹⁹ Farklı belge çeşitlerinin kullanılması ve öğretim yöntem ve tekniklerinin çeşitlendirilmesi öğretim açısından yararlı olacaktır. Hangi şekilde kullanılırsa kullanılsa arşiv belgelerinin kullanıldığı derslerde içerik çalışma yaprakları ile desteklenmelidir. Zira çalışma yaprakları içeriğin daha kolay anlaşılabilmesine ve öğrenmenin pekişmesine yardımcı olacaktır.

Dersin tek bir kaynak üzerinden işleneceği durumda arşiv kaynağının ne zaman, ne için, kim tarafından oluşturulduğu tespit edildikten sonra kaynaktan geçen kavramlara odaklanılabilir. Kavramlar listelenerek anlamları ve günümüzde kullanılıp kullanılmadıklarına bakılabilir. Yahut kaynağın içerdiği bilgiye odaklanılarak anafikri tespit edilir. Var ise anlam boşlukları, argümanlar ve karşı argümanlara bakılabilir. Bu bilgiler üzerinden tartışmalar yapılarak konu iletilebilir.¹²⁰

Derslerde birden fazla arşiv belgesi kullanılması gereken durumlar da olabilir. Bu durumda belgelerin nerede (hangi birimde), ne zaman, kim tarafından oluşturulduğu gibi bilgilere bakıldıktan sonra içerdikleri bilginin birbirini tamamlayıcı ve destekleyici olup olmadığına bakılır. Belgeler arasında içerik dil vb. karşılaştırmalar yapılabilir. Bunun yanı sıra belgelerin içerdikleri bilginin başka kanıtlarla nasıl desteklenebileceği ya da çürütülebileceği gibi hususlara da zaman ayrılabilir. Birden fazla belge kullanıldığı zaman belgelerin içerdikleri bilgilerin sentezine odaklanmak ve bunun üzerine yorumlar geliştirebilmek öğrencilerin becerilerini geliştirmek bakımından oldukça önemli olacaktır.

Arşiv kaynaklarının tarih öğretiminde kullanılması açısından en işlevsel yol arşiv kaynağının yanı sıra başka birinci el, ikinci el ve üçüncü el kaynakların bir arada kullanılmasıdır. Materyal zenginliği öğretmene dersi planlama ve işleme açısından oldukça alan açar. Derste farklı kaynakları işe koşturmak öğrencilere kaynakları karşılaştırma imkânı da verir. Öğrencilerin birinci el, ikinci el ve üçüncü el kaynak karşılaştırması yapabilmesi öğrencilerin metodolojik (disipline ilişkin) becerileri kazanmalarına katkı yapar. Öğrencilerin arşiv kaynağından çıkarım yapmaları onların tümünden gelim becerilerini geliştirirken çıkarsanan bilgilerin analizi, karşılaştırılması (başka kaynaklar ve kanıtlarla destekleme ve geliştirme) ve yorumlanarak yeni bilgiler oluşturma sürecinde ise tüme varım becerileri kullanılır.

Arşiv kaynakları ile işlenecek olan dersler öğretmen merkezli, öğrenen merkezli ya da karma olarak işlenebilirler.

Öğretmen Merkezli Dersler: Öğretmen arşiv kaynağını öğrencilere gösterir. Belgeyi ve içeriğini tanımlar. Belgenin hangi zamanda kim ya da kimler tarafından ne amaçla oluşturulduğunu açıklar. Belge içeriğinde yer alan bilgileri öğrencilere aktarır. Belgeyi bütünüyle okuyup, dil açısından eski ise günümüz diline çevirir ya da içeriğini özetler. İçerikte geçen kavramlar ya da söz öbekleri için gerekli açıklamaları yapar[...]

Öğretmen merkezli derslerde öğrencilerin dikkatinin çekilmesi ve ilginin sürdürülmesi zordur. Diğer taraftan zaman kullanımı açısından avantajları vardır. Çarpıcı hikâyesi olan arşiv kaynaklarının bu yolla öğrencilere aktarılması tavsiye edilebilir. Zira öğrenciler hikâyeyi ilgi çekici bulacaklar ve dinleyici olarak derse katılacaklardır. Aşağıda verilen Sultan I. Murad'ın Gazi Evrenos Bey'e yazdığı mektup sureti bu yöntemle derslerde işlenebilir.

Mektup öğretmen tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek öğrencilere okunur. Bazı kavram ve ifadelere dikkat çekmek için öğretmen bu kısımları tekrar tekrar okuyabilir ya da bu kısımlara ilişkin öğrencilere sorular sorar. Sonrasında öğrencilere I. Murad ve Gazi Evrenos hakkında bilgiler verilir ve dersi devam ettirir.

¹¹⁹ Frederic D. Drake, ve Lynn R. Nelson, *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, s. 142.

¹²⁰ Ron Brooks, M. Arris ve I. Pery, *The Effective Teaching of History*, Longman, s. 105

Öğrenen Merkezli Dersler: Bireysel ya da grup çalışması şeklinde yapılandırılabilir. Öğrenciler kendi başlarına ya da gruplar halinde arşiv kaynağını ele alır. Kaynağın özelliklerini belirler ve içeriği analiz ederler. Bireysel ya da grup halinde kaynağa ilişkin verilmiş olan görevler yerine getirilir.

Öğrenen merkezli derslerin planlamasının iyi yapılması gerekir. Öğretmen oluşturacağı yönerge doğrultusunda öğrencileri yönlendirmeli ve ders işlenişinde gerekli materyalleri önceden hazırlamalıdır. Öğrencilerin bireysel ya da grup halinde derse katkısını sağlamak için mümkün olduğu kadar öğrenciye söz vermeli ve öğrenci- öğrenci etkileşimini ön plana çıkaran bir yaklaşımı uygulamaya çalışmalıdır. Bu yaklaşımda zaman yönetimi çok önemlidir zira öğrenen merkezli ders işlenişleri zaman alıcıdır. Aşağıda verilen Sultan I. Murad'ın Gazi Evrenos Bey'e yazdığı mektup sureti bu yöntemle derslerde işlenebilir.

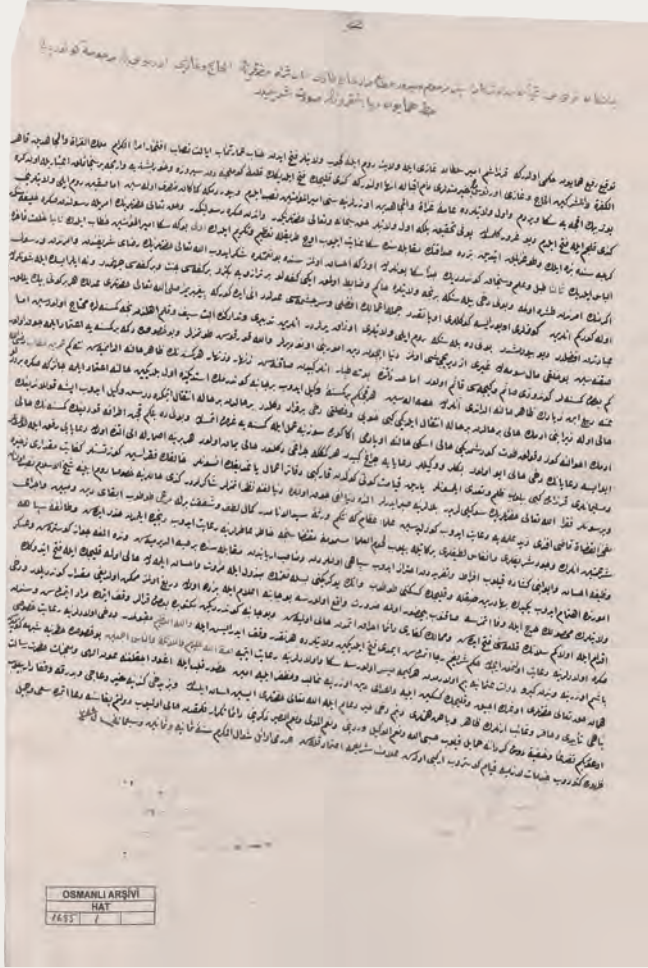
Mektup, sadeleştirilmiş metni ile birlikte öğrencilere dağıtılır. 5-6 kişilik gruplar halinde öğrencilerin mektubu okumaları ve mektupta yer alan ifadelerden çıkarımlar yapmaları istenebilir. Mektupta geçen kavramların listelenmesi ve anlamlarının bulunması; mektup içeriği doğrultusunda tartışma yapılması ya da öğrencilerin yaratıcı yazma etkinliği (mesela, Gazi Evrenos'un cevabi mektubunu yazabilirler) ile dersi sürdürmesi mümkündür.

Karma Yöntem: Dersin öğretmen ve öğrenen merkezli işlenişini ifade eder. Dersin bir kısmında öğretmen aktif olup arşiv kaynağına ilişkin temel bilgileri verir. Bu kaynağın hangi yönden ne amaçla derste kullanılacağını açıklar. Var ise kaynağın hikâyesini anlatır ve öğrencilere kaynağa ilişkin bir görev verir. Bu görev görece kısa süreli olup dersin odağını oluşturan görevdir. Öğrenciler verilen görevi yaparak öğretmene ya da sınıf arkadaşlarına dönüt verir[...]

Bu tür ders işlenişleri toplu öğretim uygulamalarının yapıldığı günümüz sınıfları için tavsiye edilebilir. Öğretim programının yoğunluğu, sınıfların kalabalıklığı ve sınav odaklı öğretim sistemi nedeni ile tamamen öğrenen merkezli dersler yürütmek zordur. Bu nedenle öğretmenlerin tamamen öğretmen merkezli dersler işlemek yerine karma yöntemi kullanmasının faydalı olacağı muhakkaktır. Aşağıda verilen Sultan I. Murad'ın Gazi Evrenos Bey'e yazdığı mektup sureti bu yöntemle derslerde işlenebilir.

Öncelikle öğretmen mektup sureti ve sadeleştirilmiş metnini öğrencilere dağıtır/tahtaya yansıtır. Öğrencilere mektubun hikâyesi (ne zaman kim tarafından yazıldığı ve günümüze nasıl geldiği vb.) öğretmen tarafından anlatılır. Ardından öğretmen öğrencilerden mektubun sadeleştirilmiş metnini okumalarını ister. Öğrenciler okuduktan sonra metindeki vurgulu yerlere ilişkin öğrencilere sorular sorar ve mektupta yer alan temel mesajların neler olduğunu öğrencilere söyler. Öğrencilere bu mesaj dışında mektuptan neler öğrenilebileceğini sorar ve cevapları maddeler halinde tahtaya yazarak dersi devam ettirir.

Hükümdar Merhum Sultan I. Murad (Mekânı Cennet olsun) Hazretleri'nin Hacı Gazi Evrenos Bey'e Gönderdiği Mektubun Kopyasıdır.

BOA , HAT 1655

Sadeleştirilmiş Metin:

Padişahın tuğrasını taşıyan bu belge şu hükmü ihtiva etmektedir:

Kardeşim Emir Sultan Gazi ile Rumeli bölgesine geçip vilâyetler fetheden, beldelerin koruyucusu, eyaletlerin yöneticisi, önde gelen idarecilerin övüncü, gazilerin ve mücahitlerin lideri kafir ve müşrikleri ortadan kaldıran hayırlı insan Hacı ve Gazi Evrenos Bey, *(talihi devamlı olsun)* sana bildiririm ki;

Kendi kılıcınla ele geçirdiğin Gümölcine Kale-si'nden Siroz'a ve Horpeşte'ye varıncaya kadar olan bölgeyi tek bir sancak kabul ederek bir milyon akçeye sana verdim. O vilâyetlerdeki bütün gazi ve mücahitlerin üzerine seni kumandan olarak atadım ve şöyle emrettim, eskiden olduğu gibi aynı şekilde idare edesin. Ama sakın Rumeli vilâyetlerini kendi kılıcım ile ele geçirdim diye gururlanma. Bunu iyi bil ki o vilâyetler Allah Teâla Hazretleri'nin ve andan sonra Resulünün'dür. Hak Teâla Hazretleri'nin emriyle Resulünden sonra onun halifesi-nindir. Gerçi sen de bize iyilik ve doğruluk gösterdin. Biz de sadakatının karşılığında sana iyilik yaparak üç yolla yüceltip saygın hâle getirdik.

Birincisi, sana *"Müminlerin Kumandanı"* şek-

linde hitap ettik. İkincisi, değerli bir kaftan giydirdik. Üçüncüsü, davul, bayrak ve sancak gönderdik. Cidden sana bunlardan daha büyük iyilik olmaz. Sen de bu nimetlere şükredip Allah Teâla hazretlerinin rızasının, emrinin ve O'nun yüce peygamberinin buyruğunun dışına çıkma.

Ve bunu da bilmelisin ki, bir çok vilâyetlere hakim olup elde tutmak iki kefele bir teraziye benzer. Bir kefeşi cennet ve bir kefeşi cehennemdir. Ne yaparsan yap, gözleri uyusa da gönülleri uyanık olan kimselerden ol. Bütün eylemlerin en faziletlisi ve kaynağı adalettir. Adaletle davran, zira Peygamberimiz (Allah onun şanını yüceltsin) Hazretleri; "adaletin her bir günü bin yıllık ibadettten faziletlidir" diye buyurmuştur.

Bunu da bilmelisin ki; Rumeli vilâyetleri uzak yerlerdir. O bölgelerin idaresinde elbet kılıç ve kalem sınıfından (asker ve yöneticilerden) nice kimselere muhtaç olursun. Ama dikkatli ol, bu kimseleri mal sevgisinden başka hiçbir şey azdırmaz. Dünya için din işlerini unuturlar ve Allah korkusunu kalplerinde tutmazlar. Bu konuda en değme bir kimseye bile güvenme. Gündüz oruç tutan, gece namaz kılan pek çok kişi vardır ki aslında puta taparlar. Onlar gibisinden kendini korumalısın. Asla hiç kimsenin dış görünüşüne aldanmayasın. Nitekim Ömer bin Hattab (Allah ondan razı olsun) Rebî ibn-i Ziyad'ın (Ziyad oğlu Rebi'nin) dış görünüşüne alandı, bunlardan hisse almalısın.

Bir kimseyi vekil tayin edip bir tarafa göndermek istediğin zaman o kişinin bildiğin hâline güvenme. Sonradan bin türlü hâlinin ortaya çıkması muhtemeldir. Zira Adem oğlunun görünüşü değiştiği gibi huyu ve ahlakı da hep aynı kalmayıp bir hâlden başka bir hâle geçebilmektedir. Sen vekil edip görevlendirdiğin adamın durumuna göz kulak ol, şimdiki hâli eski hâline uyar mı, ona göre sözüyle hareket et, kimseye kin tutma. Şunu da bil ki çevreye idareci seçtiğin kişinin hâli iyi ise halkın durumu da iyi olur. Beyler ve vekiller halka mum gibidir. Mumu sönen kimsenin hâli yaman olur. Her birine elleri altındaki halka yumuşak davranmalarını ve Müslümanları kardeşleri gibi bilip eziyet çekirtmemelerini tavsiye et. Yarın kıyamet günü gökten kar gibi amel defterleri yağdığını hatırlasınlar. Yüce yaratıcının fakir kullarını gözet sinler. Yeterli miktarda zahire versinler. Fakirler Allah Teâla hazretlerinin sevgilileridir. Belalarına sabrederler, elinde dünyalığı çok olanların dünyalığına yan gözle bakmazlar, kendi hallerine şükrederler.

Özellikle Rumeli'ne şeyhülislam olarak atanan kadıların övücü kadı efendiye (Allah onun ilmini arttırsın) saygı gösterip gözetmelisin. Peygamberin mirasçıları olan büyük âlimlere de oldukça lütuf ve şefkat gösteresin. İslam dininin devamı ve sağlam kanunların yürürlükte kalması onların şerefli varlıkları ve latif nefeslerinin bereketi sayesinde olduğunu bilmelisin. "İlim adamlarının etleri zehirlidir" sözü uyarınca onların hatırlarına saygı gösterip onları kırmaktan sakınmalısın.

Askeri sınıfa yüksek ücretler verip görevde yükselme kapılarını daima açık tutmalısın. Aşırıya kaçmayıp askerlerden ve makam sahiplerinden bu görevleri karşılığında bir buğday tanesi bile aldırılmamalıdır. Alanlara da göz yummayasın. Ve askeriye işlerine özen gösterip, yiğidini ve bahadırını koruyup, kılıcın keskinini bulundurup atın hızlısını beslemelisin. Askerlere nimetini bolca dağıtıp mürüvvet ve iyilik yapmaktan geri durmamalıdır. Kılıcın ile fethettiğin vilâyetlerin gelirlerini harca, yetmez ise sıkıntıya kapılıp huzursuz olmayasın. Bir sıkıntı olursa bu tarafa bildir, bizde olan esirgenmez, mümkün olduğu miktar gönderilir.

Ve de öncelikle Selanik Kalesi'ni ele geçirmeye gayret etmelisin. Kâfir ülkelerini yakıp yıkmaktan geri durmayasın. Bu tarafa gönderdiğin mektupta bazı köyler vakfetmek istemişsin ve senden sonra evlatlarına saygı gösterilmesi için hüküm vermemi rica etmişsin.

Öyleyse şimdi, ele geçirdiğin vilâyetlerde her ne kadar vakfeder isen et. Allah'a yemin olsun ki kabulümdür. Ve de evlatlarına saygı gösterilmesi hususu başım üzerinedir. Benden sonra Osmanlı Devleti benim evladımdan her kime nasip olursa sana ve evlatlarına saygı göstermez ise Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerine olsun. Bu hususta hatırına şüphe getirmeyesin.

Hak Teâla hazretleri yolunu açık ve kılıcını keskin eylesin. Din düşmanlarına karşı seni galip ve muzaffer etsin, amin. Allah'ın yardımı, Hazret-i Peygamber'in mucizeleri, gelmiş geçmiş erenlerin açık-gizli gayretleri ve benim de hayır duam sayesinde kalp huzuru ve yol açıklığı ile Allah Teâla işini kolaylaştırsın.

Bizi de kendine hayır duacı, rehber ve yoldaş bilerek "*Rabbimize açıktan ve gizlice dua edin*" ayetini boynuna muska yaparak, "Allah bana yeter, o ne güzel vekildir" duasını ve "*O ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır*" zikrini devamlı tekrarlamaktan geri durmayıp devletimin bekası için dua etmeye çok gayret etmelisin. Üzerine düşen görevleri yerli yerince yapıp er gibi olmalısın. Şerefli tuğrama itimat etmelisin.

Yedi yüz seksen sekiz senesi Şevval ayının başlarında yazılmıştır.

Fî 10 L. sene 788 [4 Kasım 1386]

4- Değerlendirme: Tarih derslerinde öğrencilerin kaynaklarla çalışmasının üç yolu vardır: Bunlar tüm sınıfın birlikte çalışması (büyük grup çalışması), küçük gruplar halinde çalışma ve bireysel olarak çalışma olarak ele alınabilir. Kaynakların ele alınışında hangi şekilde çalışılırsa çalışılsın değerlendirme aşamasında bilgi ve becerilerin öğrenciler tarafından kazanılıp kazanılmadığına bakmak gerekir. Bu bazen bir soru ile yapılabileceği gibi bazen çeşitli etkinliklerle de yapılabilir. Kaynağın kimlik bilgileri ve içeriğini özetlemek, kaynağın temel mesajının ne olduğunu tekrar etmek ya da kaynaktan yapılabilecek çıkarımların ötesine geçerek kaynağın ima ettiği (dolaylı olarak anlattığı) hususlara ilişkin öğrencilere görevler vermek yapılabilecek değerlendirme çalışmaları arasında yer alır. Derste kullanılabilecek öğretim yöntem ve teknikleri gibi yapılacak değerlendirme çalışmaları da konuya, öğrencilerin bilişsel durumuna ve öğretmenin eğilimlerine göre değişebilmektedir.

C- Tarih Derslerinde Arşiv Kaynaklarının Kullanımında Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Tarih derslerinde arşiv kaynaklarını farklı yöntem ve tekniklerle kullanmak mümkündür. Hangi yöntem ya da tekniğin¹²¹ kullanılacağı öğretmenin eğilimine, öğrencilerin seviyesi ve hazırbulunuşluk durumlarına, derste kullanılacak arşiv kaynaklarının özelliklerine göre değişecektir. İdeal koşullarda her türlü öğretim yöntem ve teknik, arşiv kaynakları ile tarih öğretiminde işe koşulabilir. Hatta öğretmenler literatürde bulunmayan, kendilerine özgü, öğretim tekniklerini de kullanabilirler. Zira öğrenme ne kadar öğrenene özgü ve bireysel ise öğretmek de (bir sanat olarak) o kadar öğretmene özgü ve bireyseldir. Bu bakımdan her yöntem ve tekniği, arşiv kaynaklarının işe koşulduğu tarih derslerinde kullanmak mümkündür. Ancak arşiv kaynaklarının kullanımında işe koşulacak esas öğretim yöntemi/tekniki doküman analizidir. Bunun yanı sıra anlatım, tartışma, yazma etkinlikleri, soru- cevap, gösterim ve canlandırma yöntem ve teknikleri de arşiv kaynaklarının kullanımında kullanılabilir. Doküman analizi dışındaki bu yöntem ve teknikler daha çok bir etkinlik ya da çalışma yaprağı bağlamında işe koşulacağı için aşağıda bu yöntem ve tekniklerin yanı sıra çalışma yapraklarına da kısaca yer verilecektir.

Doküman Analizi: Arşiv kaynaklarının belge temelli kaynaklar olduğu ve belgenin de gelecek kuşaklara aktarılması gereken yazılı çizili, görüntülü, sesli her türlü materyali kapsadığı bu bölümün başında ifade edilmişti. Bu nitelikteki kaynakların incelenmesinde kullanılabilecek en iyi öğretim yöntemi /tekniki, doküman analizidir. Belge incelemesi ya da belge çözümlemesi olarak da ifade edebileceğimiz bu öğretim yöntemi yazılı, basılı, ya da elektronik ortamda bulunan belgelerin sistematik olarak incelenmesi anlamına gelmektedir.

Bu öğretim yöntemi ele alınan belgenin tanımlanması, taşıdığı bilginin çözümlenmesi, ders kapsamında işlenen konu ile ilişkilendirilerek çıkarımda bulunulması süreçlerini kapsar. Belgenin tanımlanması aşamasında belgenin ne zaman, kim tarafından, ne amaçla oluşturulduğu; fiziksel özelliklerinin neler olduğu, yer bilgisi vb. hususlar tespit edilir. Bu süreç, tarih araştırmalarında dış tenkit olarak adlandırılan sürece karşılık gelir.

Belge içeriğinin analizi ise eldeki belgenin taşıdığı bilginin sorgulanması sürecidir. Belge bize ne söylüyor/gösteriyor sorusu bu süreçteki temel sorudur. Bunun yanı sıra belgedeki kavramlar, hitap ve hüküm cümleleri, istatistiki bilgiler ya da görsel içerik söz konusu (harita, çizim, fotoğraf, video vs.) ise görsele ilişkin hususlar belgenin analizinde odaklanılabilecek unsurlardır. Bu süreç doküman analizinin esasını teşkil eder.

Belgenin taşıdığı bilginin ortaya çıkarılması sonrasında, bu bilginin işlenmesi, yorumlanması gerekir. Bu süreçle birlikte belgeden çıkarım yapılmış olur. Yapılan bu çıkarımlar bilgi üretiminde argümanlar olarak kullanılabileceği gibi, yeni sorular üretmek, karşılaştırmalar yapmak ya da mevcut bilgileri çürütmek için de kullanılabilir. Literatürde doküman analizi bağlamında oluşturulmuş standart formlara rastlamak mümkündür.¹²²

¹²¹ Öğretim stratejisi, yöntem ve teknik gibi kavramlar iç içe geçmiş kavramlardır. Burada Arşiv belgesinin kullanılması genel anlamda bir öğretim stratejisi olarak ele alınmış, belgenin kullanım şekline ilişkin yöntem ve teknik ayrımına girilmemiştir. Listelenen unsurların farklı araştırmacılarca yöntem ya da teknik olarak ele alınması pekâlâ mümkündür.

¹²² Bkz: Frederic D. Drake, ve Lynn R. Nelson, „Engagement in teaching history theory and practices for middle and secondary teachers s. 149-150; John Nichol, Teaching History At Key Stage 3 (Teaching and Learning), Cris Kington Publishing, Cambridge, UK. (1995). s. 34-35; Belgelerin analizi için ABD Milli Arşivi’nin doküman analizi için hazırladığı çalışma yapraklarını görmek için bkz: <https://www.archives.gov/education/lessons/worksheets>; Houston Üniversitesi Dijital Tarih Projesi kapsamında hazırlanan doküman analizi çalışma yaprakları için bkz: <https://www.digitalhistory.uh.edu/teachers/worksheets/worksheets.cfm>.

Anlatım: Tarih derslerinde arşiv kaynaklarının kullanımında faydalanılabilecek diğer bir yöntem anlatım yöntemidir. Bu yöntem her türlü içeriğin öğretilmesinde ve diğer yöntemlerin kullanılmasında öğretmenlerin kaçınılmaz olarak kullanacakları en temel yöntemdir. Tarihin, bir yönüyle geçmişin hikâyesi ve anlatısı olduğu gerçeği dikkate alındığında anlatım yönteminin işlevselliği ortaya çıkar. Öğrencilerin derste kullanılacak arşiv kaynağı hakkında bilgilendirilmesi, arşiv kaynağının kendi hikâyesinin öğrencilere aktarılması, bu kaynağın oluşturulduğu dönem ve olaylar vb. içerikler anlatım yöntemi ile aktarılabilir. Anlatım yöntemi zaman kullanımı anlamında avantajlara sahiptir. Ancak tek taraflı iletişimin ön plana çıktığı yöntemin tek başına derslerde kullanımı etkili öğrenmeyi istenilen düzeyde desteklemeyecektir.

Tartışma: Tarih derslerinde arşiv kaynaklarının kullanımında faydalanılabilecek diğer bir yöntem tartışma yöntemidir. Sorgulayıcı, araştırmacı öğrenmenin olmazsa olmazı diyebileceğimiz bu öğretim yöntemi eleştirel düşünen bireylerin yetişmesi ve vatandaşlık eğitimi bağlamında kritik bir öneme sahiptir. Tarih derslerinde arşiv kaynaklarının kullanılmasında kaynağın içeriği ve bu içeriğin başka kaynaklarla karşılaştırılması, kaynağın taşıdığı bilgi ile oluşturulacak argüman ya da karşı argümanların işe koşulmasında bu yöntem kullanılabilir. Kaynakların kanıt olarak kullanılabilirliği ve kanıtların geçerliliğine ilişkin tartışmalar da yapılabilir. Tarih derslerinde karşılaştırmalar yapmak öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar barındırır. Geçmiş ve günümüz arasında yapılacak tüm karşılaştırmalar tartışma yönteminin kullanılması ile yapılabilir ve bu tartışmalar öğrencilerin değişim ve sürekliliği anlama becerilerine katkı sağlar. Tartışma yöntemi küçük grup tartışmaları, büyük grup tartışması, münazara gibi farklı şekillerde yapılandırılarak derslerde işe koşulabilir. Tartışma yöntemi beslediği düşünme becerileri ile öğrenmenin yanı sıra tarih öğretiminin disiplin içi amaçlarına da katkı sağlayacaktır.

Yazma Etkinlikleri: Arşiv kaynaklarının kullanımında kaynağın analizi sonrasında öğrencilere yazma etkinlikleri yaptırılabilir. İncelenen kaynağın içeriğine yönelik değerlendirmelerin yanı sıra kaynağın verdiği bilgilerin kullanılması ile oluşturulacak metinler öğrencilerin yazma becerilerini geliştirecektir. Bir yerleşim yerine ilişkin nüfus kayıtları ve yaşanmış kolera salgınına ilişkin belgelerin incelenmesi sonrasında kolera salgınının bu yerleşim yerine etkilerine ilişkin yazılacak bir yazı; ordunun sefere çıkışı ve lojistiğine ilişkin kaynakların incelenmesi sonrası bir askerin gözünden sefere ilişkin oluşturulacak metin; bir antlaşma metninin maddelerine ilişkin değerlendirme yazısı vb. yazma etkinlikleri bu yöntemin/teknikinin kullanımına örnek olarak verilebilir.

Soru-Cevap: Anlatım yöntemi gibi öğretimin olmazsa olmaz unsurlarından biri soru ve cevaplardır. Arşiv kaynağının incelenmesi ve günümüze taşıdığı bilginin sorgulanması sürecinde birçok sorunun cevaplanması gerekir. Bu süreçte bilgi, kavrama ve anlama düzeyinde sorular sorulabileceği gibi analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarına yönelik üst düzey sorular da sormak mümkündür. Arşiv kaynağının tanımlanması ve taşıdığı bilginin ne olduğuna ilişkin sorular alt basamaklara ilişkin öğrencilerin belgeden bilgi çıkarsamalarını sağlayıcı sorular olacaktır. Arşiv kaynağının taşıdığı bilgiyi yorumlama ve bu bilgiden sonuçlar çıkarmaya yönelik sorular ise üst basamaklara yönelik öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayıcı olacaktır.

Gösterim: Arşiv kaynaklarının sadece yazılı belgeler olmadığı, görsel, ses ve görüntü kaydı gibi unsurların da arşiv kaynakları arasında yer aldığı daha önce ifade edilmişti. Resim çizmek yazı yazmak gibi insanlığın geçmişte kayıt amacı ile kullandığı yollardan biri olmuştur. Harita, plan, kroki gibi çizimlerin yanı sıra ebru, minyatür, portre benzeri sanatsal içeriğe de sahip olan görsel malzemeleri arşiv koleksiyonları içinde bulmak mümkündür. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan fotoğraflar ile aynı yüzyılın sonlarından itibaren başlayan video kayıtları dünya arşiv koleksiyonlarında yerlerini almıştır. Bu tür malzemelerin öğretiminde kullanılabilecek yöntemlerden biri gösterim yöntemidir. Video kayıtları ve diğer görsel malzeme anlamında başkanlığımız koleksiyonları çok zengin olmasa da ilgili arşiv kaynaklarının tarih derslerinde kullanımında gösterim yöntemi kaçınılmaz olarak kullanılacak yöntemlerden biridir.

Drama: Arşiv kaynakları ile tarih öğretiminde kullanılabilecek yöntemlerden bir diğeri de drama yöntemidir. Tarihsel olayların oyun haline getirilmesi ve canlandırılması öğrencilerin derse olan ilgisini arttıracak gibi kalıcı öğrenmeye de katkı sağlayacaktır. Arşiv kaynaklarında yer alan içerik bilgisi doğrultusunda birçok konuda canlandırma yapılabilir ve kaynak içeriğindeki olaylar basit bir şekilde oyuna dönüştürülebilir. Bu yöntem ile öğrencilerin tarihsel empati kurma becerileri de gelişecektir.

Çalışma Yaprakları: Ülkemizde öğretmenler için ders işlenişlerinde ilk akla gelen yardımcı kaynak ders kitabı olsa da son dönemlerde ders materyallerini farklılaştırma yönünde bir değişim olduğu açıktır. Bunda eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarının aldığı Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı gibi derslerinin etkisinin yanı sıra çeşitli platformlar aracılığı ile üretilen farklı yardımcı kaynakların erişiminin kolaylığı da etkili olmaktadır. Bu anlamda MEB tarafından oluşturulan ve her geçen gün içeriği zenginleşen EBA (Eğitim Bilişim Ağı) onaylanmış içeriklerle ön plana çıkarken web ortamında birçok farklı adreslerle içerik paylaşımlarına ulaşmak mümkündür.

Çalışma yaprakları dersi işlemeyi kolaylaştıran yardımcı malzemelerden biridir. Çalışma yaprakları, hazırlanma amacına göre dersin başında, ortasında ya da sonunda dikkat çekme, konuyu işleme ve pekiştirme ya da değerlendirme aracı olarak kullanılabilir. Bu tamamen öğretmenin dersi nasıl planladığına ve çalışma yaprağını nasıl yapılandırdığına göre değişmektedir.

Çalışma yapraklarını sınav mahiyetinde bir değerlendirme aracı olarak görmek yanıltıcı olabilir. Ders işlenişinde değerlendirme aracı olarak kullanılabilmeleri mümkün ise de çalışma yapraklarını tek başına not verilen bir quiz ya da sınav kâğıdı olarak görmemek gerekir.

Öğrenciler tek tip içeriğe sahip çalışma yapraklarını sıkıcı bulur. Yani sadece boşluk doldurma etkinliğini içeren, sadece metin çözümleme etkinliği içeren ya da sadece sorulardan oluşan[...] bir çalışma yaprağı öğrenciler için cazip olmayacaktır. Ders içeriğini ve yardımcı materyalleri çeşitlendirmek gibi çalışma yapraklarında da içeriği çeşitlendirmek öğrencilerin dikkatini çekmek için daha yararlı olacaktır. Öğrencilerin dikkatini çekecek görseller, grafikler, alıntı metinler, tablolar vb. içeriklerle çalışma yaprakları oluşturulmalı; bu unsurlar farklı soru çeşitleri ile sorgulanarak içerik işlenmelidir.

Çalışma yaprakları kavram öğretimine odaklanabileceği gibi olay/olgu öğretimine veya bir konu hakkında öğrencilerin kendi düşüncelerini oluşturmalarına da (perspektif geliştirme) odaklanabilir. Çalışma yaprakları hazırlanırken bilgi aktarımı ya da pekiştirmenin yanı sıra öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesinin amaçlanması da unutulmamalıdır. İyi yapılandırılmış çalışma yaprakları üçlü bir sacayağı oluşturmak suretiyle kavram, olay ve perspektifi bir araya getirerek bilgi ve beceri öğretimine yardımcı olabilir.

III. BÖLÜM

ÖRNEK ETKİNLİKLER

Etkinlik **I**

Arşivden Devlete

Divan-ı Hümayunu Osmanlı Arşivi Rehberi'nden Tanımak

Osmanlı Devleti'nin klasik teşkilatlanmasında (nezaretlerin/bakanlıkların kurulmasından önce) devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı kurulun adı Divan-ı Hümayun'dur. Devlet yönetiminde olan padişah son söz sahibi olsa da padişahın tek başına bütün meselelere hâkim olabilmesi ve sorunları çözebilmesi mümkün değildi. Bu bakımdan padişahın görevlendirdiği üst düzey yöneticiler olarak Divan-ı Hümayun üyeleri, görev alanlarına ilişkin devlet kademesindeki işleri yürüterek aldıkları kararları Divan-ı Hümayun vasıtasıyla padişahın onayına sunmuşlardır. Ayrıca gerekli hallerde kendi alanlarına ilişkin padişaha danışmanlık da yapmışlardır. Padişah ilk dönemlerde Divan-ı Hümayun'a katılarak başkanlık etmiştir. II. Mehmed (Fatih) döneminden sonra bu durum değişmiş toplanmalar Sadrazam başkanlığında yapılmıştır. Alınan kararlar ise padişahın onayına sunulmuştur. Bu dönemden itibaren padişahlar dilerse, Adalet Kulesi altında gerçekleşen Divan-ı Hümayun toplantılarını kafesli pencere bölümünden izleyip dinleyebilirdi. Divan-ı Hümayun üyeleri ve üye sayısı zamanla değişse de başlıca üyeler şunlardır:

Padişah (II.Mehmed'e kadar), sadrazam, vezirler, nişancı, defterdar, şeyhülislam (son dönemlerde divan üyesi değildir), kaptan-ı derya, reisülküttab. (ilk dönemler divan üyesi değildir.)

Amaç: Öğrencilere Divan-ı Hümayun toplantıları ve kurul üyeleri hakkında bilgi verirken bu kurulun arkasında büyük ve organize bir devlet teşkilatlanmasının olduğunu fark ettirmek.

Süre: 40/45 dk.

Hedef Kitle: 10. Sınıf

İlişkili kazanım: 10.6.1. Topkapı Sarayı'nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder.

b) Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divan-ı Hümayun'a değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur.

Anahtar soru: Osmanlı Devlet yapısından Divan-ı Hümayun'un önemi nedir?

Nasıl Geliştirilebilir

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesi yayınlar linkinden **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi** isimli kitap indirilerek buradaki Divan-ı Hümayun ile ilgili defterler incelenebilir. Bu defterlerin hangi kaleminden çıktığı ve içeriklerinin ne olduğu ilgili eserden öğrenilebilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilere ders öncesinde Divan-ı Hümayun hakkında araştırma yapmalarını söyleyiniz. Ders kitabı ve EBA başta olmak üzere online kaynaklardan faydalanarak Divan-ı Hümayun ve üyeleri hakkında bilgi edinmelerini sağlayınız.

Kavramlar

- Arşiv
- Osmanlı Arşivi Rehberi
- Divan-ı Hümayun
- Sadrazam
- Kasr-ı Adl
- Vekil-i Mutlak
- Kubbealtı
- Sadrazam
- Defterdar
- Nişancı
- Şeyhülislam
- Kaptan-ı derya
- Reisülküttâp

İŞLENİŞ

1. Öğrencilere **Çalışma Yapağı 1**'de bulunan ilk görseli dağıtınız / tahtaya yansıtınız. Görselin altında yer alan soruları öğrencilere yöneltiniz. Öğrencilere görselde padişahın olup olmadığını sorunuz. Öğrencilerin padişah olduğunu düşündükleri figürler olursa neden o figürün padişah olarak düşünüldüğünü sorgulayınız. (5 dk.)

2. Ardından öğrencilere **Görsel 2**'yi göstererek padişahın II. Mehmed'den (Fatih) sonra Divan-ı Hümayun toplantılarına katılmadığını hatırlatarak dilerse kafes arkasından toplantıları izleyebildiğini hatırlatınız. İlk görselde de padişahın kafes arkasında silüet halinde görüldüğünü; ortadaki büyük kavuklu ihtişamlı duruşa sahip olanın sadrazam olduğunu hatırlatınız. (5 dk.)

3. Divan-ı Hümayun'un görevleri ve üyelerini gözden geçirmek maksadıyla **Çalışma Yapağı 2**'yi uygulayınız. Öğrencilerin **Görsel 2**'de verilen bilgiler ışığında kesmek suretiyle Divan-ı Hümayun üyelerinin çizimlerini tabloya yapıştırmalarını sağlayınız. (10 dk.)

4. Öğrencilere **Çalışma Yapağı 3**'ü dağıtınız. Çalışma yapağındaki yer alan defterlerin konusunun ne olduğunu ve Divan-ı Hümayun üyelerinden hangisinin sorumluluk alanına girdiğini öğrencilerin bulmasını sağlayınız. (15 dk.)

Değerlendirme: (Aşağıdaki etkinliklerden birini yapınız.)

- Öğrencilerden Divan-ı Hümayun üyelerinden biri olmak isterlerse hangisi olmak isteyeceklerini sorun ve nedenini açıklamalarını isteyiniz.
- Öğrencilere Divan-ı Hümayun- Bakanlar Kurulu karşılaştırması yaptırın ve nelerin benzer nelerin farklı olduğuna ilişkin bir tabloyu tahtaya yazınız.
- Divan-ı Hümayun 'da neden kadın olmadığını öğrencilere sorarak sizce kadın olsaydı hangi görevde kadın olmasını düşünürdünüz? Neden? Sorusunu yöneltiniz. (5 dk.)

Çalışma Yaprığı 1

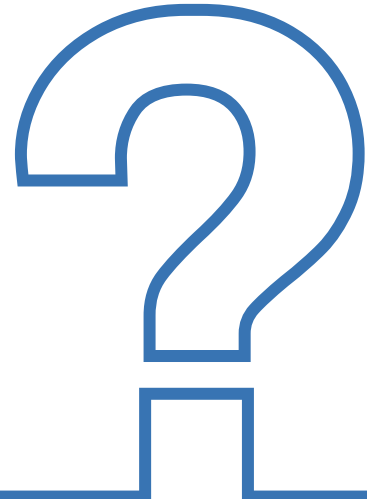
Hangisi Padişah?

Görsel 1

D'Ohsson'un "Tableau général de l'Empire Othoman" kitabından.

1. Bu resimde ne görüyorsunuz? Resimdekiler kimler olabilir?
2. Resimde görülen mekân neresidir? Nerededir?
3. Resimde padişah var mıdır? Varsa hangisidir? Neden?

Divan-ı Hümayun Toplantısı Oturma Düzeni

Görsel 2

Seyyid Lokman, *Şehname-i Selim Han*, TSMK, III. Ahmed, 3595, vr. 11a.

Divan-ı Hümayun (Kubbealtı), Osmanlı devlet yönetiminde XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar en önemli karar organı olmuştur. Osmanlı padişahları II. Mehmed'den (Fatih) sonra Kubbealtı'nda yapılan toplantılara katılmamışlardır. Çoğu kez Adalet Kulesi'ndeki bir odanın Kubbealtı'nı gören kafesli penceresinin arkasından toplantıları izlemişlerdir. Yukarıdaki minyatürde Divan-ı Hümayun toplantısını Sultan II. Selim'in silahtar ve çuhadar ağalar ile izlemesi resmedilmiştir.

- Hemen altında beyaz kaftanlı padişahın mutlak vekili Veziriazam Sokollu/Uzun Mehmet Paşa var.
- Sağında kubbealtı vezirleri, onların da sağında nişancı oturuyor.
- Solunda da Rumeli ve Anadolu kazaskerleri görülüyor.
- Onların sol tarafında ise Rumeli ve Anadolu defterdarları ile reisülküttab efendi bulunuyor.
- Orta kısımda, çavuşlar, katipler vs. görülüyor.

Çalışma Yaprağı 2

Divan-ı Hümayun üyeleri ve Görevleri

Divan-ı Hümayun Üyesi	Görevi
..... Resmi bu alana yapıştırın.	Padişahın vekili olarak devletin egemenlik hakkını temsil eder. Padişah'tan sonraki en yetkili kişidir. Divana başkanlık eder.
Vezir Resmi bu alana yapıştırın.	.....
..... Resmi bu alana yapıştırın.	Osmanlı Devleti'nde hukuki işlerden sorumludur. Divan'da ilmiye sınıfının temsilcisidir. Kadı ve müderrislerin atamasını yapar.
..... Resmi bu alana yapıştırın.	Padişaha ait mal ve mülkün (devlet) vekilidir. Mali işlerden sorumludur. II. Mehmet (Fatih) dönemine kadar tek iken ondan sonra Rumeli ve Anadolu olmak üzere sayısı ikiye çıkmıştır.
Nişancı Resmi bu alana yapıştırın.	.....
Reisülküttâp Resmi bu alana yapıştırın.	.....
..... Resmi bu alana yapıştırın.	Divanda görüşülenleri kaydederler/yazıya dökerler. Divan üyesi olmadıkları halde divan toplantılarına katılırlar.

Tablodaki boş alanları doldurunuz. Size dağıtılan ikinci görseli keserek her görevlinin resmini tablodaki yerine yapıştırınız

Çalışma Yaprağı 3

Ek 1’de yer alan “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi” adlı eserin içindekiler kısmının verilen bölümünü inceleyiniz. Aşağıda verilen arşiv defter gruplarının neyle ilgili olduğunu araştırınız ve Divan üyelerinden hangisinin görev alanına girdiğini belirtiniz. (Bilmediğiniz kelimeleri araştırınız. Verilen defterlere ilişkin açıklamayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi adlı eserin ilgili sayfasından okumak ve bilgi edinmek mümkündür.)

Defter adı	Defterin Ne ile İlgili Olarak Tutulduğu	İlgili Divan-ı Hümayun Üyesi
Mühimme Defteri		
Ahkam Defterleri		
Kalebend Defterleri		
Tahrir Defterleri		
Nâme-i Hümayun Defterleri		
Ruûs Defterleri		
Matbah-ı Amire Defterleri		
Timar Bedeli Defterleri		
Cizye Defterleri		
Temettuat Defterleri		
Surre Defterleri		

BİRİNCİ BÖLÜM
DEFTER TASNİFLERİ

DEFTER TASNİFLERİ	19
I. DİVAN-I HÜMÂYÛN, BÂB-I ÂSAFÎ VE DEFTERHÂNE-İ ÂMİRE DEFTERLERİ	21
A. DİVAN-I HÜMÂYÛN VE BÂB-I ÂSAFÎ DEFTERLERİ	21
1. DİVAN (BEYLİKÇİ) KALEMİ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER	21
a. Divan (Beylikçi) Kalemi Defterleri.....	21
b. Mühimme Defterleri	22
b1. Mühimme Defterleri (1).....	24
b2. Mühimme Zeyli Defterleri (2).....	27
b3. Mühimme Defterleri (3).....	27
b4. Mühimme-i Asâkir Defterleri	28
b5. Mühimme-i Mektûme Defterleri	29
b6. Mühimme-i Mısır Defterleri	29
c. Şikâyet Defterleri.....	29
d. Ahkâm Defterleri	30

IX

d1. Adana Ahkâm Defterleri.....	30
d2. Anadolu Ahkâm Defterleri.....	31
d3. Bosna Ahkâm Defterleri	33
d4. Cezâir ve Rakka Ahkâm Defterleri.....	33
d5. Diyarbakır Ahkâm Defterleri	34
d6. Erzurum Ahkâm Defterleri.....	35
d7. Halep Ahkâm Defterleri.....	35
d8. İstanbul Ahkâm Defterleri	35
d9. Karaman Ahkâm Defterleri	36
d10. Maraş Ahkâm Defterleri.....	37
d11. Mora Ahkâm Defterleri	37
d12. Özi ve Silistre Ahkâm Defterleri.....	38
d13. Rumeli Ahkâm Defterleri	38
d14. Sivas Ahkâm Defterleri.....	40
d15. Şâm-ı Şerif Ahkâm Defterleri	40
d16. Trabzon Ahkâm Defterleri.....	41
d17. Kâmil Kepeci Fonu'ndaki Ahkâm Defterleri	41
d18. Maliyeden Müdevver Defterleri Serisi'nde bulunan Ahkâm Defterleri	41
e. Askerî Ruznamçe Defteri	41
f. Düvel-i Ecnebiye Defterleri	42
f1. Düvel-i Ecnebiye Defterleri (1).....	42
f2. Düvel-i Ecnebiye Defterleri (2).....	43

g. Gayrimüslim Cemaatlere Ait Defterler.....	45
g1. Gayrimüslim Cemaatlere ait Defterler.....	45
g2. Kilise Defterleri.....	46
g2a. Kilise Defterleri (1).....	46
g2b. Kilise Defterleri (2).....	46
h. Hadariye Defterleri.....	46
ı. Hanedan Defterleri.....	47
i. İmtiyaz Defterleri.....	47
j. Mukâvelenâme ve Mukâvelât Defterleri.....	48
j1. Mukâvelenâme Defterleri.....	48
j2. Mukâvelât Defterleri.....	48
k. İzn-i Sefîne Defterleri.....	48
k1. İzn-i Sefîne Defterleri (1).....	49
k2. İzn-i Sefîne Defterleri (2).....	49
l. Muktezâ Defterleri.....	49
m. Kalebend Defterleri.....	50
m1. Kalebend Defterleri (1).....	50
m2. Kalebend Defterleri (2).....	50

X

n. Kanunnâme-i Askerî Defterleri.....	51
o. Kırım Hanlığı Defteri.....	51
ö. Nâme-i Hümâyûn Defterleri.....	52
p. Nefy ve Kısas Defterleri.....	52
r. Nişan Defterleri.....	53
r1. Nişan Kalemî Defterleri.....	53
r2. Kamil Kepeci Nişan Kalemî Defterleri.....	54
s. Nizâmât Defterleri.....	54
ş. Tanzimât-ı Hayriye ve Meclis-i Tanzimat Defterleri.....	55
ş1. Tanzimât-ı Hayriye Defteri.....	55
ş2. Meclis-i Tanzimat Defterleri.....	55
t. Tekâüd Defterleri.....	56
u. Tevcihât-ı Mülkiye Defterleri.....	56
ü. Buyruldu ve İlmühaber Defterleri.....	56
v. Şehbenderlik Defterleri.....	57
y. Tevziât, Zehâir, Esnaf ve İhtisab Defterleri.....	57
z. Yol ve Menzil Defterleri.....	58
2. TAHVİL (NİŞAN) KALEMİ DEFTERLERİ.....	59
a. Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (1).....	59
b. Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (2).....	59
c. Kamil Kepeci Fonu'ndaki Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri.....	61

3. RUÛS KALEMÎ DEFTERLERİ	69
a. Ruûs Defterleri (1).....	70
b. Ruûs Defterleri (2)	70
c. Kâmil Kepeci Fonu'ndaki Ruûs Defterleri	73
4. ÂMEDÎ KALEMÎ DEFTERLERİ	74
a. Âmedî Kalemî Defterleri	75
b. Kâmil Kepeci Fonu'ndaki Âmedî Kalemî Defterleri.....	75
5. TEŞRİFÂT KALEMÎ DEFTERLERİ	76
Teşrifât Kalemî Defterleri (Kâmil Kepeci Fonu).....	76
6. BÂB-I ÂSAFÎ (SADÂRET) MEKTUBÎ KALEMÎ DEFTERLERİ	77
a. Bâb-ı Âsafî (Sadâret) Mektubî Kalemî Defterleri	77
b. Kâmil Kepeci Fonu'ndaki Sadâret Mektubî Kalemî Defterleri.....	77
7. SADÂRET KETHÜDÂLİĞİ (KETHÜDÂ KİTÂBETİ) KALEMÎ DEFTERLERİ	78
Sadâret Kethüdâlığı Defterleri (Kâmil Kepeci Fonu).....	79
8. ÇAVUŞBAŞILIK DEFTERLERİ.....	79
Çavuşbaşılık Defterleri (Kâmil Kepeci Fonu)	79
9. VAK'ANÜVİSLİK KALEMÎ DEFTERLERİ.....	80
10. MUHTELİF VE MÜTENEVVÎ DEFTERLER.....	80

XI

B. DEFTERHÂNE-İ ÂMİRE DEFTERLERİ	81
1. TAHRİR DEFTERLERİ	82
a. Tapu Tahrir Defterleri	83
b. Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defterleri.....	83
2. TİMAR RUZNAMÇE (TİMAR VE ZEÂMET TEVCİHİ) DEFTERLERİ.....	83
Timar Zeâmet (Ruznamçe Defterleri)	84
II. BÂB-I DEFTERÎ (MALİYE DAİRESİ) VE MÜTEFERRİK KONULU DEFTERLER.....	85
A. BÂB-I DEFTERÎ (MALİYE DAİRESİ) VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER.....	86
1. ANADOLU MUHASEBESİ KALEMÎ DEFTERLERİ	86
2. ASÂKİR-İ MANSÛRE KALEMÎ DEFTERLERİ.....	86
a. Asâkir-i Mansûre Defterleri	87
b. Başmuhasebe Kalemî Fonu'ndaki Asâkir-i Mansûre Defterleri	87
3. AVLONYA GÜMRÜĞÜ VE AVLONYA MUKÂTAASI KALEMLERİNE AİT DEFTERLER	87
4. BAŞBAKIKULU KALEMÎ DEFTERLERİ.....	87
5. BAŞMUHASEBE KALEMÎ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER	88
a. Başmuhasebe Kalemî Defterleri.....	89
b. Başmuhasebe Kalemî'ne Bağlı Birimlerin Defterleri	89
b1. Matbah-i Âmire Defterleri.....	89
b2. Etmekçibaşı (Ekmekçibaşı) Defterleri.....	90
b3. Kasabbaşı Defterleri	90
b4. Buzcubaşı Defterleri	90
b5. Peksimet Eminliği Defterleri	90

b6. Muhallefât Halifesi Defterleri	90
b7. Zimmet Halifesi Defterleri	91
b8. Mâlikâne Halifesi Defterleri	91
b9. Emlâk-ı Hümâyûn Defterleri	91
b10. Arpa Emîni Defterleri.....	91
b11. Arabacıbaşı Defterleri.....	92
b12. Sârbânbaşı Defterleri	92
b13. Mekârecibaşı Defterleri.....	92
b14. Tersâne Emîni Defterleri.....	92
b15. Tersâne Zindanı Defterleri	93
b16. Kalyon Kâtibi Defterleri.....	93
b17. Bina Emîni Defterleri	93
b18. Şehremini Defterleri.....	93
b19. İstanbul Ağası Defterleri	93
b20. Odun Emîni Defterleri	94
b21. Kağıtçıbaşı Defterleri	94
b22. Dışkağıt Emîni Defterleri.....	94
b23. Darbhâne-i Âmire Defterleri	94

XII

b24. Hazine, Gümrük, Mukâtaa, Muhassıllık ve Voyvodalık Defterleri.....	95
b25. Cebelü Bedeli Defterleri.....	96
b26. Timar Bedeli Defterleri.....	96
b27. Gelibolu Baruthânesi Defterleri	96
b28. İstanbul Baruthânesi Defterleri.....	97
b29. Selanik Baruthânesi Defterleri	97
b30. Cebelhâne-i Âmire Defterleri	97
b31. Tophâne-i Âmire Defterleri	97
b32. Nüzül Emîni Defterleri.....	97
b33. İrâd-ı Cedîd Hazinesi Defterleri.....	98
b34. Eshâm Kalemî Defterleri	98
b35. Zecriye Rûsûmu Defterleri	98
b36. İstanbul Simkeşhânesi Defterleri.....	99
b37. Kıbrıs Emvâli Defterleri.....	99
b38. Kıbrıs Kaleleri Defterleri.....	99
b39. Salhâne Kâtibi Defterleri.....	99
b40. Sûr-ı Hümâyûn Defterleri	99
b41. Mukâtaâ Hazinesi Defterleri	100
6. BAŞMUKÂTAA KALEMÎ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER	100
7. BURSA MUKÂTAASI KALEMÎ DEFTERLERİ	101
8. BÜYÜK KALE VE KÜÇÜK KALE KALEMÎ DEFTERLERİ	101
a. Büyük Kale Kalemî Defterleri	101
b. Küçük Kale Kalemî Defterleri	102

9. BÜYÜK RUZNAMÇE VE KÜÇÜK RUZNAMÇE KALEMLERİ İLE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER.....	102
a. Büyük Ruznamçe Kalem ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler.....	102
b. Küçük Ruznamçe Kalem Defterleri.....	103
10. CERİDE ODASI DEFTERLERİ.....	103
11. CİZYE MUHASEBESİ VE CİZYE ZİYADESİ (MENSÜH) KALEMLERİ DEFTERLERİ.....	103
a. Cizye Muhasebesi Defterleri	103
b. Cizye Ziyadesi (Mensüh) Defterleri	104
12. ÇELTİK RÜSÜMU KALEMİ DEFTERLERİ	105
13. DEFTERDAR MEKTUBÎ KALEMİ DEFTERLERİ.....	105
14. EVÂMİR-İ MALİYE KALEMİ DEFTERLERİ.....	105
15. GANEM MUKÂTAASI KALEMİ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER.....	105
16. HAREMEYN MUHASEBESİ KALEMİ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER.....	106
17. HAREMEYN MUKÂTAASI KALEMİ DEFTERLERİ	107
18. HASLAR MUKÂTAASI KALEMİ VE BAĞLI BİRİMLERE AİT DEFTERLER	107
19. İSTANBUL MUKÂTAASI KALEMİ DEFTERLERİ.....	108
20. KALEMİYE DAİRESİ DEFTERLERİ.....	108

XIII

21. KEFE MUKÂTAASI KALEMİ DEFTERLERİ.....	108
22. KÜÇÜK EVKÂF KALEMİ DEFTERLERİ.....	108
23. MADEN MUKÂTAASI KALEMİ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER.....	109
24. MASRAF-I ŞEHRİYÂRÎ KALEMİ DEFTERLERİ	109
25. MENSÜHÂT (KAPUDÂN-I DERYÂ) KALEMİ DEFTERLERİ.....	110
26. MEVKÛFÂT KALEMİ VE BAĞLI BİRİMLERİNE AİT DEFTERLER.....	110
27. MUKÂTAA-İ CEDÎD-İ ÜLÂ KALEMİ DEFTERLERİ.....	112
28. NAVUL KALEMİ DEFTERLERİ.....	112
29. PİSKOPOS KALEMİ DEFTERLERİ	112
30. PİYADE MUKÂBELESİ KALEMİ DEFTERLERİ	113
31. SALLYÂNE KALEMİ DEFTERLERİ	113
32. SÜVARİ MUKÂBELESİ KALEMİ DEFTERLERİ	113
33. TEŞRİFÂT KALEMİ DEFTERLERİ.....	114
34. YENİÇERİ KALEMİ DEFTERLERİ	115
B. MÜTEFERRİK KONULU DEFTERLER.....	115
1. MÜTEFERRİK DEFTERLER	115
2. KÂMİL KEPECİ FONU'NDAKİ MÜHÜR TATBİK DEFTERLERİ	115
III. BÂBİÂLÎ DEFTERLERİ.....	117
A. SADÂRET DEFTERLERİ	117
1. SADÂRET DEFTERLERİ	117
2. SADÂRET ÂMEDÎ KALEMİ DEFTERLERİ	118
B. BÂBİÂLÎ EVRAK ODASI DEFTERLERİ	119
1. BEO AYNİYAT DEFTERLERİ	119
2. BEO NEZÂRET VE DEVÂİR GELEN-GİDEN KAYIT DEFTERLERİ	123
3. BEO VİLÂYÂT GELEN-GİDEN KAYIT DEFTERLERİ	126

C. BÂBÎÂLÎ BÜNYESİNDEKİ DİĞER DAİRELERE AİT DEFTERLER	133
1. MECLİS-İ VÂLÂ RİYÂSETİ DEFTERLERİ	133
2. DÎVAN-I AHKÂM-I ADLÎYE DEFTERLERİ	134
3. DEÂVÎ NEZÂRETİ DEFTERLERİ	135
IV. YILDIZ SARAYI ARŞİVİ DEFTERLERİ	136
A. YILDIZ MARUZÂT DEFTERLERİ	136
B. YILDIZ ESAS EVRAKI DEFTERLERİ	137
V. NEZÂRETLERE, TAŞRA ARŞİVLERİNE, MÜFETTİŞLİKLERE AİT DEFTERLER İLE DEVRALINAN DEFTERLER	139
A. NEZÂRETLER	139
1. DAHİLİYE NEZÂRETİ SİCİLL-İ AHVÂL İDÂRE-İ UMUMİYYESİ DEFTERLERİ	139
2. EVKÂF-I HÜMÂYÛN NEZÂRETİ DEFTERLERİ	140
a. Evkâf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri	140
b. Evkâf Nezâreti Defterleri	141
c. Surre Defterleri	141
XIV	
3. TİCARET, NÂFİA, ORMAN, MAÂDİN VE ZİRÂAT NEZÂRETLERİNE AİT DEFTERLER	141
4. ZABTİYE NEZÂRETİ DEFTERLERİ	143
5. MALİYE NEZÂRETİ DEFTERLERİ	144
a. Mektubî Kalemi Defterleri	144
b. Evâmir-i Maliye Kalemi Defterleri	144
c. Masârifât Muhasebeciliği Defterleri	145
d. Vâridât Muhasebesi Defterleri	145
e. Cizye Defterleri	146
f. Temettuât Defterleri	146
g. Cerîde Odası Defterleri	146
h. Maliye Kısmı Müteferrik Defterleri	147
6. BÂB-I SERASKERÎ DEFTERLERİ	147
7. NÜFUS DEFTERLERİ	147
8. HAZİNE-İ HÂSSA NEZÂRETİ DEFTERLERİ	148
a. Hazine-i Hâssa Nezâreti Defterleri	149
b. Hazine-i Hâssa Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri	149
9. DARBHÂNE-İ ÂMİRE DEFTERLERİ	149
10. MİLLÎ EMLÂK'TAN DEVRALINAN DEFTERLER	150
11. KÂMİL KEPECİ TASNİFİ DEFTERLERİ	151
12. MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER	153
13. ŞER'İYYE SİCİLLERİ (MEŞİHAT)	155
14. TOPKAPI SARAYI ARŞİVİ DEFTERLERİ	157
15. YURTDIŞI ARŞİVLERİNDE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ'NE AİT DEFTERLER	157
B. TAŞRA ARŞİVLERİNE VE MÜFETTİŞLİKLERE AİT DEFTERLER	157
1. KIBRIS MUTASARRİFLİĞİ DEFTERLERİ	157
2. RUMELİ MÜFETTİŞLİĞİ DEFTERLERİ	158

SORULAR

1-Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde padişahın Divan-ı Hümayun'a başkanlık yapmayı bırakmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir?

- A) Divan-ı Hümayun'un bir karar alma organı niteliğini yitirmesi
- B) Kafes usulü sistemine geçilmesi
- C) Sadrazamın devlet yönetimindeki etkisinin artması
- D) Devletin yönetim şeklinin (rejim) değişmesi
- E) Askeri konuların önceliğini kaybetmesi

2. Divan-ı Hümayun'a katılan devlet görevlilerinin farklı kıyafet ve oturma düzeninde olması aşağıdakilerden hangisine kanıt olarak gösterilebilir?

- A) Bürokratik hiyerarşiye
- B) Toplumdaki sınıflaşmaya
- C) Devşirme sistemine
- D) Padişahın otoritesine
- E) Pençik sistemine

3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi'nde yer alan aşağıdaki defterlerden hangisi mali özellikteki bilgileri kapsamaktadır?

- A) Mühimme Defterleri
- B) Nâme-i Hümayun Defterleri
- C) Temettuat Defterleri
- D) Ruus Defterleri
- E) Şikayet Defterleri

4. Osmanlı Devleti'nde birbirinden farklı türde tutulan defterlerin o dönemin tarihi açısından önemi ne olabilir?

.....

.....

.....

.....

5. İçerik bakımından sizin dikkatinizi çeken defter hangisidir?

.....

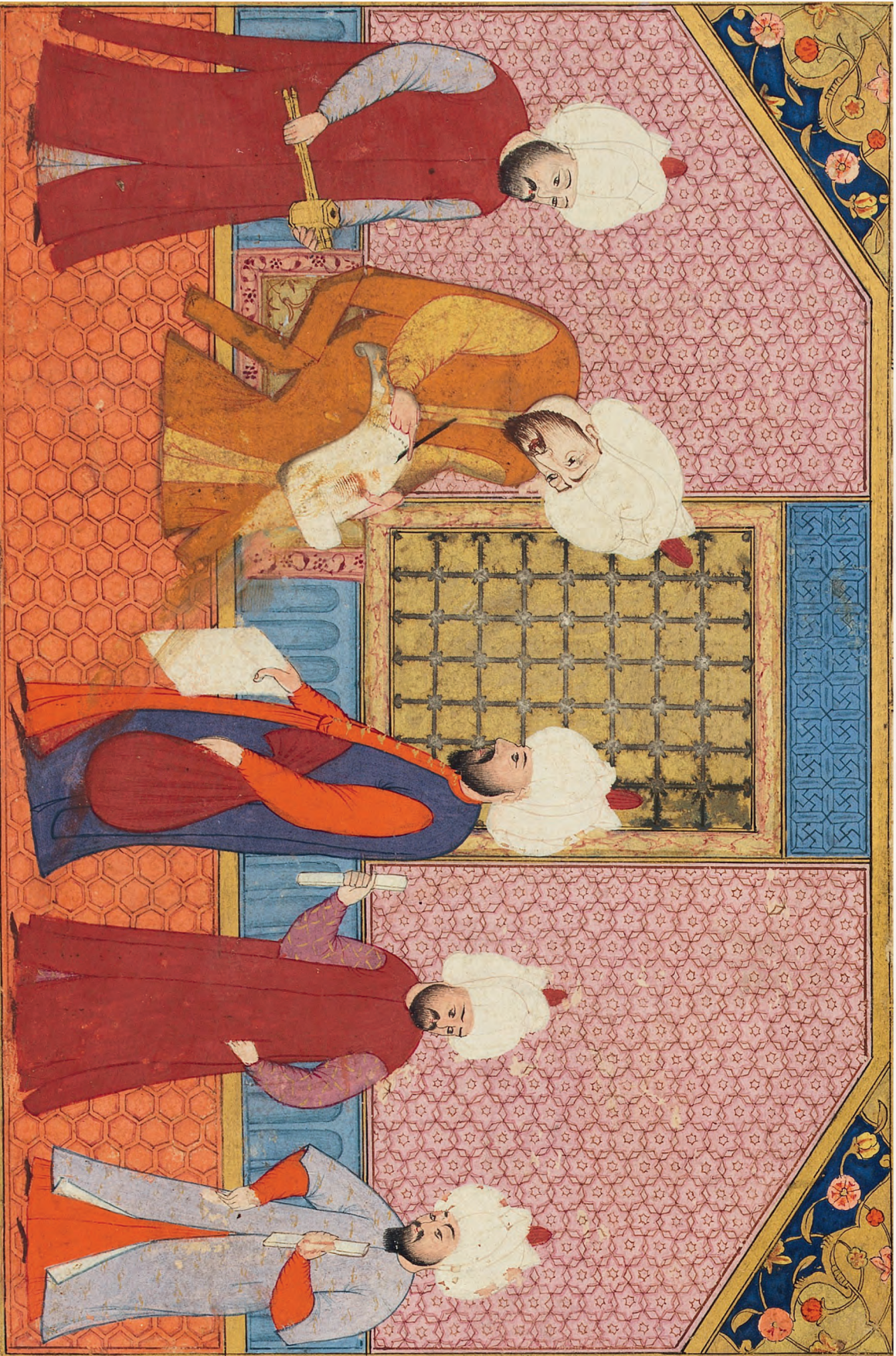
.....

.....

.....

Nisanci Yusuf Paşanın belgeleri müğra çekerken İran ahvalı.

Etkinlik **II**

Mühimme Defterinde

Buyuruldu ki;

Arapça bir kelime olan mühimme önemli, ehemmiyetli anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise Divan-ı Hümayun'da alınan kararların toplanıp yazıldığı defterlere *Mühimme* adı verilmiştir. Divan-ı Hümayun, doğrudan devlet işleriyle ilgili meselelerin görüşüldüğü yani hükümet fonksiyonuna sahip bir karar merciidir. Bu bakımdan Mühimme Defterlerini bugünkü Bakanlar Kurulu kararları olarak da görmek mümkündür.

Amaç: Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun kararlarının yazıldığı Mühimme Defterlerinin kavranması.

- Mühimme Defterlerinde kullanılan temel kavramların örneklenmesi.

Süre: 40 dk.

Hedef Kitle: 10. Sınıf

İlişkili kazanım: 10.4.2. Osmanlı devlet idaresinin ilmiye, kalemiye ve seyyiye sınıflarının birlikteliğine dayalı yapısını analiz eder.

10.6.1. Topkapı Sarayı'nın devlet idaresinin yanı sıra devlet adamı yetiştirilmesinde ve şehir kültürünün gelişmesindeki rollerini analiz eder.

10.6.2. Osmanlı Devleti'nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder.

b) Sarayın bölümleri, saray halkı ve Divan-ı Hümayun'a değinilerek Osmanlı merkezî idaresinde padişah dışındaki aktörler üzerinde durulur.

Anahtar soru: Mühimme Defterlerinde ne tür kararlar bulunmaktadır?

Nasıl Geliştirilebilir

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesi yayınlar linkinden **91 Numaralı Mühimme Defteri** isimli kitap indirilerek içindekiler kısmı incelenebilir. Burada yer alan farklı kararlar okunarak bu kararların analizi yapılabilir. Böylece Osmanlı Devleti'nin hangi coğrafyaya hakim olduğu ve devlet yöneticilerinin Divan-ı Hümayun'da ne tür meselelerle ilgilendiği gibi konularda öğrencilere somut örnekler verilmiş olur.

- Mühimme Defterlerinde yer alan hükümlerin, kararın uygulanacağı coğrafyaya nasıl iletildiğine dair ikinci bir ders içeriği oluşturulabilir. Bu ders kapsamında divan kalemlerinin işlevlerine, kararların nasıl yazışmaya dönüştüğü ve hangi görevliler aracılığı ile uygulandığı gibi hususlara değinilerek devlet işleyişinin daha iyi kavranması sağlanabilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilere ders öncesinde Divan-ı Hümayun ve Mühimme Defterleri hakkında araştırma yapmalarını söyleyiniz. Öğrencilerden **91 Numaralı Mühimme Defteri** isimli kitabın önsözünü okumalarını, hicri takvimde bulunan aylar ve bu ayların kısaltmalarının nasıl yazıldığını araştırmalarını isteyiniz.

Kavramlar

- Divan-ı Hümayun
- Mühimme Defteri
- Hüküm
- Buyuruldu
- Ordu Mühimmesi
- Evail
- Evasıt
- Rebûl Evvel (RA)
- Cemaziyel Ahir (C)

İŞLENİŞ

1. Mühimme Defteri nedir, öğrencilere tanımlayınız. Ardından öğrencilerden Mühimme Defterlerinde ne tür (hangi konularda) kararlar olabileceğini sorunuz. (5 dk.)
2. Sınıftaki öğrencileri gruplara ayırınız (gruplar 5-6 kişilik gruplar olabilir). **Ek 1**'i gruplara dağıtınız. Öğrencilerin bunu inceleyerek Mühimme Defterinde ne tür kararlar olduğunu tespit etmelerini ve kararları kendi belirleyecekleri başlıklar altında gruplamalarını isteyiniz. (10 dk.)
3. **Çalışma Yaprağı 1**'i gruplara dağıtınız/Tahtaya yansıtınız. Öğrencilerin metni okumalarını ve alttaki soruları cevaplamalarını sağlayınız. Ardından öğrencilerin **Ek 1**'de verilen bilgileri göz önünde tutarak tabloyu doldurmalarını isteyiniz. (15 dk.)
4. **Çalışma Yaprağı 2**'yi gruplara dağıtınız. Mühimme defterinden alınan kararların metinlerini ve özetlerini inceleyerek soruları cevaplamalarını sağlayınız. (10 dk.)

Değerlendirme:

- Mühimme Defterleri ve bu defterlerde yer alan kararların Osmanlı devlet teşkilatı ve devlet yönetimini anlamak için neden önemli olduğunu öğrencilere sorunuz.
- Öğrencilere Mühimme Defterlerinde yer alan kararların merkezden (Divan-ı Hümayun'un toplandığı yerden) taşraya nasıl iletildiğini araştırmalarını söyleyiniz.

Çalışma Yaprağı 1

Divan-ı Hümayun'un idarî ve siyasî yetkilerinin yanında, adli işlerdeki fonksiyonu batılı gözlemcilerde hayranlıkla karşılanmıştır. Buraya sosyal mevki, yaş, din, dil, cinsiyet farkı gözetilmeksizin herkes yazı ile veya bizzat başvurabilirdi. İlgili üyeler bütün şikâyetleri dinlemek zorundaydılar. İslâm hukukunda temyiz kavramı olmadığı, kadının verdiği hükmün kesin sayıldığı halde burada kadıların hükümleri de incelenir, haksız görülen kararlar bozulur ve yeniden hüküm vermesi için kadıya gönderilirdi. Şeriat dışındaki örfî konularda ise vezîriâzam ile nişancı ve diğer vezirler karar verirlerdi.

Sadrazam başkanlığında seferde toplanan divan toplantılarında alınan kararların tutulduğu defterlere Ordu Mühimmesi denilmiştir. Sadrazam başkent dışında iken vekili vazifesini gören sadâret kaymakamının başkanlığındaki divanda alınan kararlara dayanan hükümleri ihtiva eden defterlere ise Rikâb Mühimmesi adı verilmiştir. Mühimme Defterlerinde bulunan her bir karara hüküm adı verilir. Defterlerde bulunan her hükmün bir numarası vardır. Hükümlerin altında ise tarihleri yer almaktadır.

XVIII. yüzyıldan sonra Mühimmelerdeki hükümlerin sayısı azalmıştır. İlk defterlerin bazıları bir yıllık hüküm sûretlerini ihtiva ederken **263 Numaralı Mühimme** (1869-1905) yılları arasındaki otuz yedi yılı kapsamaktadır. Mühimme Defterleri, Osmanlı Devleti'nin en yüksek **idarî ve adli** organı olan Divanda tutulduğundan özellikle XVI-XVIII. asırlar için daima birinci derecede kaynak olarak kullanılmış ve bu defterlere dayanan birçok araştırma yapılmıştır.

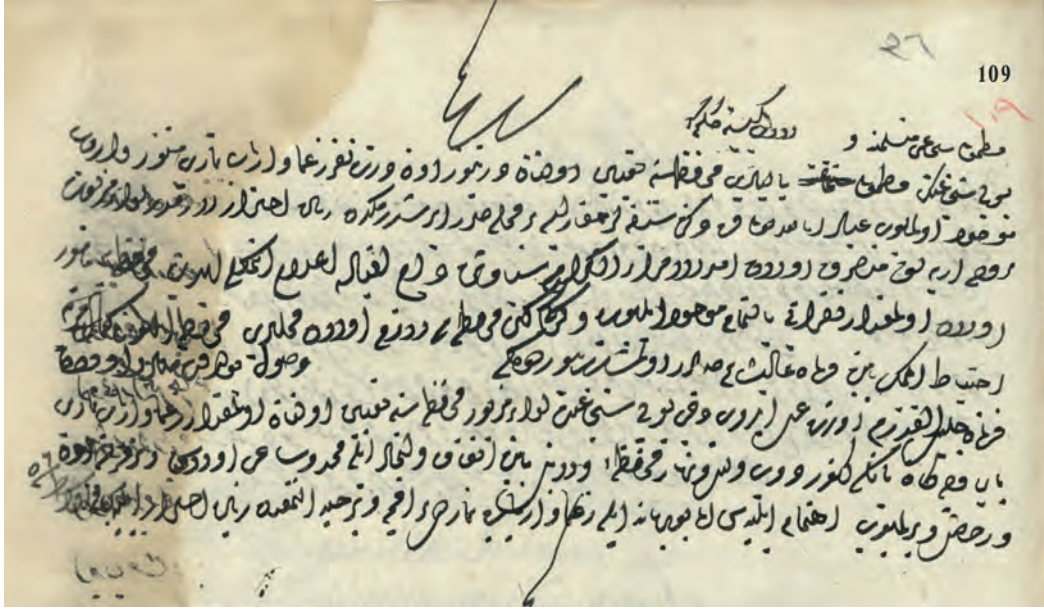
Mühimme Defterleri koleksiyonu Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunmakla beraber günümüze ulaşabilen en eski tarihli [1544 ve 1552 tarihli] iki Mühimme Defteri Topkapı Sarayı'ndadır. Osmanlı Arşivi'ndeki en eski Mühimme Defteri ise 1554 tarihliidir.

- **Divan-ı Hümayun kimler başkanlığı altında toplanabilir?**
- **Sizce neden Divan-ı Hümayun'da dini konular ele alınmamıştır?**

Ek 1'deki bilgileri dikkate alarak aşağıdaki Mühimme Defterlerinde bulunan kararları kategorilere ayarıştıran tabloyu doldurunuz. (tabloya sadece karar numaralarını yazınız.)

İdari (yönetim ve kural koyma konulu) Kararlar	Ekonomik (toprak tahsisi, vergiler ve ticari düzenlemeler konulu) Kararlar	Adli içerikli (soruşturma ve yargılama konulu) Kararlar

BOA, ADVNSMHM.d.91/109

109 Numaralı Hüküm:

Özet:

Kastamonu kıyılarını korumakla görevlendirilen ancak henüz görev yerine varmadıkları bildirilen zeamet ve timar sahiplerinin bir an önce getirilmesi ve memleket muhafazasına azami gayret gösterilmesi hakkında mühimme hükmü.

[5 Mayıs] 1646

Çeviri yazı:

Kastamonu Sancağı Mütesellimine ve Alaybeğisine hüküm ki:

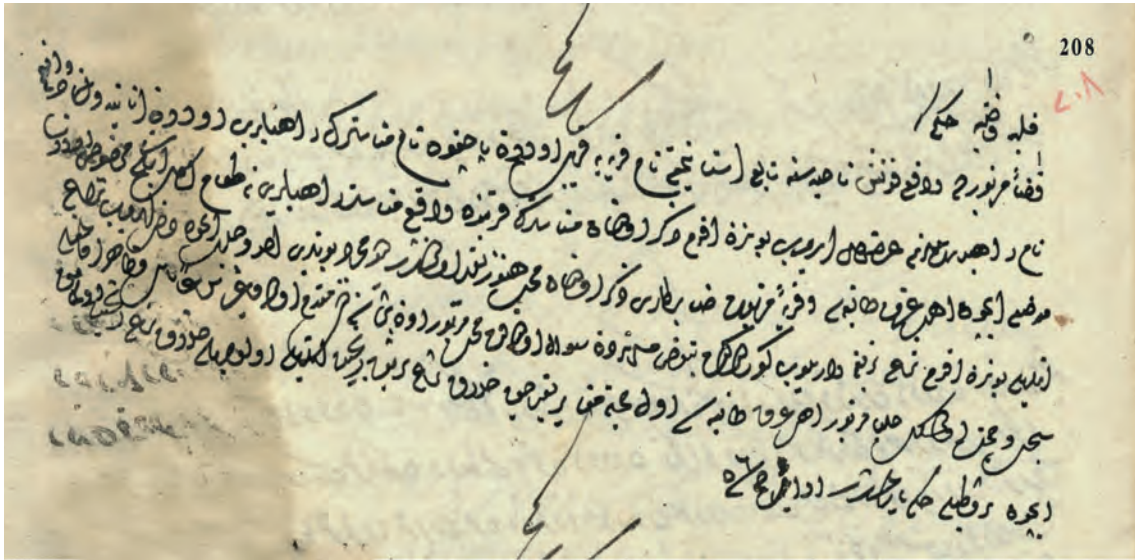
Bolı Sancağının Kastamonu yalıları muhafazasına ta'yîn olunan dört yüz on dört nefer zü'amâ ve erbâbı tîmârî henüz varup mevcûd olmayup ıyâzen bi'llâhi te'âlâ Karadeniz'e sefineler çıkar ise bir mahalle zarar irişdürmekden ziyâde ihtirâz lâzımdır. Livâ-i mezbûra bervechi arpalık mutasarrıf olan emîru'lümerâ'î'lkirâm Siyâvuş dâme ikbâlühû i'lâm itmekle imdi, muhafazaya me'mûr olan ol mikdâr neferâtı bi'ttamâm mevcûd eyleyüp ve gereği gibi muhafazası lâzım olan mahalleri muhafaza eyleyüp kemâlmertebe ihtiyât eylemek bâbında fermânı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda, sâdır olan fermân-ı celîlül-kadrüm üzre amel idüp dahi Bolı Sancağında livâ-i mezbûr muhafazasına ta'yîn olunan ol mikdâr zü'amâ vü erbâbı tîmârî bieyyi vechinkân yanuna getürdüp ve leyl ü nehâr muhafaza-i vilâyet bâbında ittîfâk u ittîhâd ile mücidd ü sâ'î olasın ve bir ferde izni ruhsat virilmeyüp ihtimâm eyleyesin. Ammâ bu bahâne ile zü'amâ vü erbâbı tîmârdan bir akça ve bir habbe alınmakdan ziyâde ihtirâz eyleyesin.

Evâsıt-ı ( ) sene: [1056]

Karar metnini inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Metinde geçen bilmediğiniz kelimeler nelerdir? Bunlar hangi anlama gelebilir?
2. Kararın konusu nedir?
3. Karar kime hitaben yazılmıştır?
4. Kararın tarihi nedir? Miladi tarihe çeviriniz Araştırınız.

BOA, ADVNSMHM.d.91/208

208 Numaralı Hüküm:**Özet:**

Filibe'nin Konuş nahiyesine bağlı İstanimaka köyündeki Baçkova Manastırı rahiplerinin yemek yemelerine mahsus yere ehl-i örf vs. tarafından müdahale edilmemesi.

[23 Temmuz] 1646

Çeviri yazı:**Filibe kadısına hüküm ki:**

Kazâ-i mezbûrda vâkı Konuş nâhiyesine tâbi İstanimaka nâm karyeye karîb olan Baçkova nâm manastırın râhibleri olan Ananya ve İstemad ve Eftim(?) nâm râhibler Südde-i Sa'âdetüme arzı hâl idüp; "Bundan akdem zikrolunan manastırların kurbinde vâkı manastır râhiblerine ta'âm ekletmeğe mahsûs olan mevzi için ehl-i örf tâyifesi ve karye-i mezbûre zâbitleri 'zikrolunan mahal henüz tekayyüd olunmuşdur.' diyü mücerred bunları ahz ü celb için dahlidüp nizâ itmeleriyle bundan akdem şer-i şerîfe varılup görildükde bî-garaz Müslimânlardan sü'âl olundukda mahall-i mezbûr on beş seneden mukaddem olduğu şer'an sâbit ü zâhir olmağla sicill ü huccet olmuşken hâliyâ mezbûr ehl-i örf tâyifesi ol huccete mugâyir bi-gayri hakkın hılâf-ı şer-i şerîf rencide itmeleriyle" ol vechile hılâf-ı şer' rencide olunmamak için... şürûtiyla hüküm yazılmışdur.

Fi-Evâil-i C., sene: [10]56

Karar metnini inceleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Metinde geçen bilmediğiniz kelimeler nelerdir? Bunlar hangi anlama gelebilir?
2. Kararın konusu nedir?
3. Karar kime hitaben yazılmıştır?
4. Kararın tarihi nedir? Miladi tarihe çeviriniz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
İÇİNDEKİLER	5
KISALTMALAR	35

I. BÖLÜM

1	Gebze'nin Çerkeşli köyü yakınında iki çobanın öldürülmesi olayının araştırılması	39
2	Ayasofya-i Kebir Vakfı'nın İstanbul - Çatladıkapı'daki boş arazisinin Pir Mehmed'in tasarrufuna verilmesi	39
3	Dimetoka'daki Tavşan Korusu avlağının muhafazası vazifesinin Edirne bostancıbaşılarınca yürütülmesi	40
4	Karaağaç kazasındaki bir köy ahalisinin uğradığı haksızlığın giderilmesi	40
5	Rumeli Hisarı vakıf pazar kayıklarının yolcu alma hakkına yönelik tecavüzlerin önlenmesi	41
6	Yenişehir ve Fener kazasında Ayşe hatunun evini basan şahısların Asitane-i Saadet'e getirilmesi	41
7	Ohri'nin Vişna köyünün basılıp yağmalanması hadisesinin araştırılması	42
8	Attar esnafının, sabuncu esnafının orducu akçesine müdahalesinin men'i	42
9	Miri kasaplardan, Prevadi'de ölen Mustafa'nın zimmetindeki devlet alacağının tahsili	43
10	Rakka valilerinin emirlere aykırı uygulamaları	43
11	Kayseri'de Şeyh İbrahim isimli vakıf sahibinin evladından olduğunu iddia eden Zahide hatunun davasının görülmesi	44
12	Tefecilik yaptığı iddia edilen Filorinalı Mehmed'in Asitane-i Saadet'e getirtilmesi	44
13	Aydın'ın Bozdoğan kazasında meydana gelen depremin araştırılması ve nüzül ve kürekçi bedellerinin tahsil edilmesi	45
14	Ohri'nin Akçahisar nahiyesindeki bir derbent köyünde vergi hususunda yaşanan anlaşmazlığın halli	45
15	Gürcü Mehmed Paşa'nın duhan vergisi toplarken ahaliden fazla tahsil ettiği paranın iadesi	46
16	Maktul Bekir Paşa'nın çiftliğini satın alan sipahi ile adı geçen kız arasında bu satıştan dolayı ortaya çıkan anlaşmazlık	46
17	Hacı İlyas isimli kişiye Süleymaniye Camii Evkafı gelirlerinden vazife tayini	47
18	Bolu sancakbeyi ve subaşısının Mudurnu ve Bendereğli kazaları gelirlerindeki paylarının tahsil edilmesi	48

19	Tarsuslu Ali'nin sancak mutasarrıfı Mahmud'a yönelik şikâyetinin yerinde mahkemece çözüme kavuşturulması.....	48
20	Leskofca, Ürgüb ve Medvege kazalarında ticarî faaliyet yürüten keşiş ve papaslara haksız para talebiyle suhte taifesi tarafından yapılan müdahalenin önlenmesi	48
21	Muhzır ve subaşılardan Balıkesir'deki İlyas Paşa Hanı'na gelen yolcuların at ve bargirlerini alıp ulağa vermelerine müsaade edilmemesi.....	49
22	Dördüncü Haseki Sultan'ın Amasya ve Canik'teki paşmaklık haslarının hâlen has Voyvodası olan Ali'ye zaptettirilmesi.....	49
23	İpsala'da bezirgânların eskiden olduğu gibi Hüsrev Kethüda Vakfı'na ait bezzazistanda faaliyet göstermelerinin sağlanması.....	50
24	Mensuhat sancakları bedeliyesinin bir an önce toplanması	50
25	Kayseri'deki Köşk Medresesi Müderrisi Şeyh Seyyid Mehmed'in Argıncık köyünün suyuna yaptığı müdahale.....	51
26	Bağdad'daki İmam Hüseyin ve İmam Musa kasabasına yasakçı gönderilmemesi.....	52
27	Sivas Beylerbeyi Siyavuş ve adamlarının Veli isimli sipahiden aldıkları para ve erzakın iadesi.....	52
28	Rum beylerbeyinin, Mehmed isimli şahıstan haksız olarak aldığı para, mal ve erzakı iade etmesi	53
29	Arnavut Belgradı kazasının Birkinik(?) köyünden Süleyman'ın Tapkatis(?) köyüne ait mera ve yaylaklara yönelik tecavüzünden dolayı ortaya çıkan anlaşmazlığın yerinde mahkemece çözüme kavuşturulması.....	53
30	Salina Kadısı Mehmed'in mahkemede bıçaklı saldırıya uğraması ile ilgili davanın görülmesi.....	54
31	Haleb'deki Peynir Hanı Mukataası'nın Süleyman isimli şahsa zaptettirilmesi	54
32	Karahisâr-ı Sahib'de sonradan kurulan ve Mevlevihane'nin başhanesini işlemez hâle getiren başhanenin faaliyetten men edilmesi	55
33	Selanik cizyesinin toplanmasına güç sahibi kişiler tarafından engel çıkarılmasına izin verilmemesi	55
34	Malkara kazasındaki kapıkulu süvarilerine kethüdayeri tayini.....	56
35	Osmancık kazası ahalisinden aynı dönem için iki defa mahsul talebinde bulunulmaması	56
36	Yeniçeri Ocağı hasekilerinden Ali'nin, Ahmed isimli naibdeki alacağı'nın tahsil edilmesi.....	57
37	Çorum ahalisinden aynı dönem için iki defa mahsul talebinde bulunulmaması.....	57
38	Kıbrıs eski Beylerbeyi Ali Paşa'nın, davacıları ile mahkeme olunmak üzere Asitane-i Saadet'e gelmesi	58
39	Ahyolu'da Osman isimli sipahinin evinin basılıp yağmalanması	58

40	İstanbul'da ikamet eden Saliha isimli kadının davalılarının Rodoscuk'tan Asitane-i Saadet'e gönderilmesi	59
41	Ahalinin haksız yere paralarını, mallarını aldıkları ve zulmettikleri bildirilen Zağra-i Cedid Kadısı Seyyid Mehmed ile naibinin Edirne kadısı tarafından teftiş edilmesi	59
42	İnebahtı sancakbeyinin ahaliden haksız yere para almasına izin verilmemesi	60
43	Hâss-ı cedid eminleri tarafından Bolu sancakbeyine verilmesi gereken yava ve kaçkın müjdegânesinin ödenmesinde güçlük çıkarılmaması	60
44	Bolu sancağındaki kadı ve naiblerin halka zulüm ve haksızlık yapmamaları	61
45	Haksız para talebiyle Duşniçe hassı zimmi reâyâsına zulmettiğinden şikâyet olunan Üsküb'de sakin Davudoğlu isimli muamelecinin mahkemeye çıkarılması	61
46	Erzurum'un Künbed köyü ahalisinin haksız malî yükümlülüklerle rahatsız edilmemesi	62
47	Başgeleme'de Hayreddin Hoca'nın yaptırdığı han ve tabhanenin rakabe usulüyle tamir edilmesi	62
48	Kadirîler Tekkesi Vakfı'nın Eflaklı Kostantin'deki alacağının tahsil edilmesi	63
49	Kâmile isimli kadının, Arım Kadısı Mehmed'in borcundan dolayı alacaklıların kendi oğlu Şaban'a musallat olup zulmettiklerine dair şikâyetinin mahkemede görülmesi	63
50	Âyinecik kazasında ölü bulunan Ömer'in katlinden dolayı Halil isimli sipahinin rahatsız edilmemesi	64
51	Sekban Kara Ali Bey Vakfı'na bağlı köylerin kanunsuz vergi talebiyle rahatsız edilmemesi	64
52	Avlonya Sancakbeyi'nin Kethüdası Ebubekir'in yargılanmak üzere Asitane-i Saadet'e gönderilmesi	65
53	Dergâh-ı Muallâ yeniçerilerinden Mehmed'in İznikmid kazası sakinlerinden diğer Mehmed tarafından, üzerinde vakıf alacağı bulunduğu iddiasıyla rahatsız edilmesine izin verilmemesi	65
54	Dramalı Ayşe ve Fâtıma kardeşlerin miras mağduriyetinin giderilmesi	66
55	Bursa'da Ali isimli küçük çocuğun miras mağduriyetinin giderilmesi	67
55/mukarrer	Alâiyeli müteveffa Davud Han'dan alacak iddiasında bulunanların davalarının yerinde görülmesi	67
56	Kelikiras Mütevelliliğinin Müteveli Yusuf'un adamı Fazlı'ya zaptettirilmesi	67
57	İçel'in Karataş kazası ahalisinden olup tüccarların yolunu keserek bazısını öldüren ve paralarını gasbeden şakîlerin yakalanıp mahkemede yargılanmaları	68
58	Halka zulmettiği bildirilen Ergirikası kazasının Goneş köyü ahalisinden Hüseyin'in mahkemede yargılanması	69
59	Rusikası'nda bir çiftliğin Beytülmal'e aidiyeti konusunda çıkan anlaşmazlık	69

[...]

SORULAR

1. Osmanlı Devleti'nde tutulan Mühimme Defterleri için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Divan-ı Hümayun kararları yer almaktadır.
- B) Yazılan kararlarda tarihler yer almıştır.
- C) Devletin kuruluşundan itibaren düzenli olarak kaydı tutulmuştur.
- D) Devlet idaresi ile ilgili farklı konuları içermektedir.
- E) Hükümler halinde sıralı şekilde yazılmışlardır.

2. Mühimme Defterleri, bir araştırmacıya Osmanlı Tarihi hakkında;

- I. siyasi,
- II. sosyal,
- III. askeri

alanlardan hangilerinde kaynaklık eder?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

3. Mühimme Defterlerinin bir araştırmada kullanılmasındaki güçlükler nelerdir?

.....

.....

.....

.....

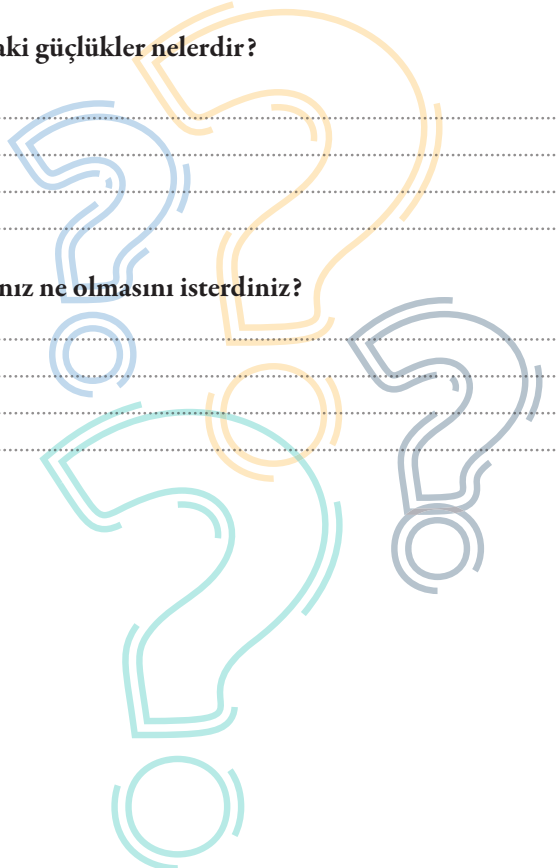
4. Siz Mühimme Defterlerine bir hüküm yazdıracak olsaydınız ne olmasını isterdiniz?

.....

.....

.....

.....

Vezir-i azam Mehmed (Sokullu) Paşa'nın Divan Ahvali

Etkinlik

III

❧ Padişah'tan Mektup Var! ❧

Farsça bir kelime olan ve Türkçe'de ferman, mektup, biti ve buyuruldu anlamlarına gelen "nâme" Osmanlı tarih terminolojisinde bağımsız devlet başkanlarının Osmanlı padişahlarına yazmış oldukları resmî mektupları, "Nâme-i Hümayun" ise Osmanlı padişahları tarafından bağımsız ya da Osmanlı Devleti'ne bağlı yarı bağımsız hükümdarlara gönderilen mektupları ifade etmek için kullanılmaktadır. Nâme-i Hümayunlar, Osmanlı merkez bürokrasisi içerisinde bulunan Divan-ı Hümayun Kaleminde diplomatik bir lisanla hazırlanır, amirlerin tasdikinden geçtikten sonra üzerine padişahın tuğrası çekilip ilgili hükümdara gönderilir ve bir sureti deftere kaydedilirdi. 1699 (Hicrî 1111) yılından önce yazılan Nâme-i Hümayunlar Mühimme Defterleri'ne kaydedilirken, bu tarihten sonra müstakil olarak tutulan Nâme-i Hümayun Defterleri'ne kaydedilmişlerdir. Nâme-i Hümayun Defterleri Osmanlı Arşivi'nin en önemli defter serilerindendir. Bu seride on sekiz adet defter bulunmaktadır. Bunlar genel olarak incelendiğinde sadece gönderilen Nâme-i Hümayunların değil gelen nâmeler ile diplomatik niteliği bulunan sair belgelerin de bu defterlere kaydedildiği görülmektedir.

Amaç: Osmanlı Devletinde tutulmuş olan Nâme-i Hümayun defterlerinin içeriğini kavramak.

Süre: 45 dk.

Hedef Kitle: 10. Sınıf – 11. Sınıf

İlişkili kazanım: 10.6.2. Osmanlı Devleti'nde merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri analiz eder.

11.1.5. 1700-1774 yılları arasındaki süreçte meydana gelen başlıca siyasi gelişmeleri tarih şeridi ve haritalar üzerinde gösterir.

Anahtar soru: Nâme-i Hümayun Defterlerinden neler öğrenebiliriz?

Kavramlar

- Nâme
- Diplomasi
- Divan-ı Hümayun
- Nâme-i Hümayun Defteri
- Reîsülküttâp
- Elçi
- Cülûs

Nasıl Geliştirilebilir

Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesinden "**Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayun** (2 Numaralı Nâme Defteri)" adlı eser indirilerek önsözü okunduktan sonra içindekiler kısmı incelenebilir. **Çalışma Yaprağı 1**'de verilen mektuba oluşturulacak gruplar halinde cevap hazırlanabilir (Kırım Hanı Osmanlı Padişahına cevaben mektup yazacak). Bu mektupta padişaha övgü ve dua cümlelerinin yanı sıra padişahın cülûsundan duyulan memnuniyet ve bu nedenle yapılan kutlamalardan abartıyla bahsedilmelidir.

Hazırbulunuşluk:

Dersten önce öğrencilerinize 'Nâme' ve 'Nâme-i Hümayun' kelimelerini araştırmalarını söyleyiniz.

İŞLENİŞ

1. Öğrencilere padişahların kimlere neden mektup yazacaklarını sorunuz ve verilen cevapları iki sütuna bölünmüş tahtanın sol bölümüne yazınız. (5 dk.)

2. Öğrencilere **Çalışma Yaprağı 1**'i dağıtınız/tahtaya yansıtınız.

Öncelikle öğrencilerin belgelerin çeviri yazılarını okumalarını söyleyiniz. Okudukları metinden ne anladıklarını öğrencilere sorunuz. Ardından günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş metni okumalarını isteyiniz. Çeviri yazı ile sadeleştirilmiş metni karşılaştırarak metni analiz etmelerini sağlayınız. (20 dk.)

3. Öğrencilere **Çalışma Yaprağı 2**'yi dağıtınız / tahtaya yansıtınız. Metni okuyarak verilen soruları cevaplamalarını isteyiniz. Nâme-i Hümayun defterlerinde bulunabilecek bilgilere ilişkin soruya verilen cevapları tahtanın sağ sütununa yazınız. (10 dk.)

4. Günümüzde devlet başkanı ve / veya liderlerin sosyal medya kullanımı eski nâmelerin yerini alırmı? Avantaj ve dezavantajları ne olur? Tartışınız. (10 dk.)

Çalışma Yapağı 1

BOA, A DVNSN.MH.d.,2/1

Sultan I. Mahmud'un Tahta Çıkışının İlanı [4-13 Ekim 1730]

Çeviri yazı:

Kırım Hânı Mengli Giray Hân'a Nâme-i Hümayun

Hazret-i Hudâvend-i Vâhibü'l-âmâl celle şânühû anî's-şebîhi ve'n-nazîri ve'l-misâlün meyâmin-i te'yîdât-ı ezeliyye ve teyâmün-i tevfiât-ı lem-yezeliyyesiyle nâsiyye-i ahvâl-i saâdet-minvâl-i mülûkânemüzde istihkâk-ı kâmile-i İlâhiyye ve cebhe-i ikbâl-i şevket-meâl-i husrevânemüzde olan kâbiliyyet ü isti'dâd-ı şâmîle-igayr-i mütenâhiye muktezâsı üzre emr-i lâzimüt-tebcil-i saltanat u iclâlimüz; "İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arz." * zîne-

tiyle müzeyyen ve tâc-ı bâ-ibtihâc-ı devlet ü ikbâl-i ferhunde-fâlîmüz; "Fa'hküm beyne'n-nâsi bi'l-adl." ** unvânıylamu'an-ven olup ittîfâk-ı ârâ vü re'y-i şûrâ-yı vüzerâ-yı ızâm u ulemâ'-i kirâm veicmâ' u ittîrâd-ı cümle-i havâss u avâmm ile işbu [sene] Selâse ve erba'în ve mi'e ve elf şehri-i Rebî'ü'l-evvelinün On tokuzuncu günü-ki, Bâzâr-irtesidür-serîr-i saltanat-ı mev-rûsümüzde bi'l-istihkâk devlet ü ikbâl ve saâdet ü iclâl ile iclâs ve libâs-ı kerâmet-iktibâs-ı "Ve ce'alnâküm halâ'ife fi'l-arz." *** kâmet-i vâlâ-rütbet-i husrevânemüzde ilbâs olunup hutbe vü sikke nâm-ı şerîfîmüzle müşerref olmağın bu mevhibe-i uz mâ vü atıyye-i kübrâ-yı İlâhiyyenün cümle-i Memâlik-i Mahrûsemüzde i'lâm u i'lân lâzim, husûsâ evliyâ-yı Devlet-i Aliyyemüz olan hukâm-ı kirâma iş'âr u ifhâmı emr-i mütehattim olmağla hâlâ hakkınızda mezîd-i inâyet-i aliyye-i şâhâne ve meziyyet-i re'fet-i seniyye-i Pâdişâhânem zühûra getirüp hâssa-i hılâ'-ı fâhire-i mülûkânemüzden semmûr-ı fâ'izu's-sürûra dühte bir sevb [hıl'at-i] mûrisül-behcet-i sultânî inâyet ü ihsânım olup nâme-i Hümayunumuz ile ( ) irsâl olunmuşdur.

İnde'l-vusûl; inâyet ü ihsânım olan hıl'at-i fâhire vü kisve-i bâhiremüzi envâ'-ı i'zâz ü ikrâm ve asnâf-ı tevkiir u ihtirâm ile istikbâl ve dîş-ı gayret-pûşınıza iktisâ ve ızhâr-ı mübâhât ü mufâharet eyledikden sonra Âsîtan-ı Saâdet-unvân ve dîd-mân-ı müşeyyedül-bünyânımuza olan vüfûr-ı sadâkat ü ihlâs ve fart-ı hulûs-ı taviyyet ü ihtisâsınız muktezâsınca serîr-i saltanat-ı cihân-bânî ve taht-ı âlî-baht-ı kişver-sitânî üzre cülûs-ı Hümayun-ı izzet-me'nûsümüz vâkı' olduğın ma'lûm eyledikde Kırım diyârında ızhâr-ı şâdmânî vü i'lân-ı behcet ü hubûr-ı nâ-mahsûr içün kal'alarda toplan atdurup envâ'-ı şenlikler itdüresiz.

Fi-evâhîri Ra., sene [1]143

Sadeleştirilmiş Metin:

Kırım Hânı Mengli Giray Hân'a Nâme-i Hümayun

İstekleri gerçekleştiren ve eşi, benzeri, misali bulunmaktan münezzeh olan Allahü Teala Hazretleri'nin ezeli destek ve yardımlarının uğur ve bereketiyle ilâhî hakedişimizin ve kabiliyetimizin gereği olarak yüceltilmesi lazım olan saltanatımız; "Biz seni yeryüzünde halife kıldık" âyet-i kerîmesi ile süslü, devlet ve ikbal tacımızın tepesinde; "O hâlde insanlar arasında adaletle hükmet." yazılı olup değerli vezirler ve âlimlerden oluşan şûranın görüş birliği ve bütün seçkin ve sıradan insanların da bu görüşe uymalarıyla işbu bin yüz kırk üç senesi Rebiülevvel ayının On dokuzuncu günü olan Pazartesi günü, miras yoluyla hakkımız olan saltanat tahtına devlet, ikbal, saadet ve iclal ile oturtulduk, üstümüze; "Biz sizleri yeryüzünde halifeler kıldık." elbisesi giydirildi, hutbe ve sikke şerefli adımızla şereflendi. Bu itibarla, şu büyük bağışın ve ilahi hediyeinin bütün Osmanlı ülkesine bildirilip ilan edilmesi ve özellikle de Devlet-i Aliyyemizin işlerini yürüten değerli idarecilere haber verilip anlatılması bir gereklilik olduğundan Padişahlığının bir inayeti olarak zatınıza bir adet sevinç saçan samur kaplı hassa kaftan ihsan olunup nâme-i Hümayunumuz ile ( ) gönderilmiştir.

Tarafınıza ulaştığında, inayet ve ihsanım olan bu kaftan ve giysiye her türlü yüceltme ve saygı ile karşılayarak gayretli omzunuza giyiniş ve iftiharınızı gösterdikten sonra yüce eşiğimize ve hanedanımıza olan sadakat, ihlas ve samimiyyetinizin gereği olarak, cihana hükmeden ve bahtı yüce olan saltanat tahtına Zâtıalimin geçtiği malumunuz olduğunda, bundan duyulan sevinç ve mutluluğu açıkça ortaya koymak ve ilan etmek amacıyla kalelerde toplan attırıp çeşit çeşit şenlikler yaptırınız.21-30 Rebiülevvel 1143 [4-13 Ekim 1730]

* Kur'ân-ı Kerim, 38/26

** Kur'ân-ı Kerim, 38/26: "Fa'hküm beyne'n-nâsi bi'l-hakk."

*** Kur'ân-ı Kerim, 10/14: "Sümme ce'alnâküm halâ'ife fi'l-arz."

Çalışma Yaprağı 2

Metni okuyarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Arşivindeki 2 Numaralı Nâme-i Hümayun Defteri, 1730-1777 (Hicrî 1143-1190) yıllarına ait münhasıran Kırım Hanlığı ile ilgili doksan bir kaydı ihtiva etmektedir. Defter'deki kayıtlar başlıca; Osmanlı Devleti tarafından Kırım'a yapılan han atamaları, hanların taltifleri, 1731-1736 ve 1743-1746 yıllarında meydana gelen Osmanlı-İran savaşları, bu sırada İran Şahı Tahmasb ve Nadir Şah'ın takip ettikleri politikalar ve yapılan barış görüşmeleri, 1736-1739 ve 1768-1774 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşlarının başlamasına sebep olan sınır ihlalleri, Rus ve Avusturyalıların Lehistan'ın içişlerine karışmaları ve bunlara karşı Osmanlı Devleti tarafından alınan tedbirler ile Belgrad Antlaşması, Kırım Hanlığı'nın gerek İran ve gerek Rus savaşlarındaki yeri ve faaliyetleri ile bu savaşlara ilişkin ayrıntılar, bu süreçte Dağıstan'ın durumu, cülûs-ı Hümayun ve şehzade doğumlarının ilanı ile savaşlarda kazanılan zaferlerden dolayı padişahlara gazi unvanı verilmesi ve şenliklerin tertibi konuları yer almaktadır. Bunlardan başka bu defterde ayrıca; Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkilerin keyfiyeti, uygulanan teşrifat, yazışmalarda kullanılan diplomatik dil ve üslup, Kırım'ın idarî ve malî yapısı, Kırım-Özi bölgesinin genel durumu ve İstanbul zahiresinin tedariki bakımından bölgenin taşıdığı ehemmiyet, Nogayların iskanı, Kazaklar, Kabartaylar, Abazalar, Kıpçıklar, bazı askerî, malî ve hukukî konular ile Osmanlı Devleti'nin işleyiş biçimi hakkında da çok kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

1- Siyasi tarih açısından Nâme-i Hümayun defterlerinin önemi neler olabilir?

2- Bu defterlerde ne tür bilgiler bulunabilir?

Sorular

1. Nâme-i Hümayun defterleri diplomasi açısından önemi düşünüldüğünde aşağıdaki alanların hangisine daha fazla kaynaklık ettiği söylenebilir?

- A) Uluslararası İlişkiler Tarihi
- B) İktisat Tarihi
- C) Hukuk Tarihi
- D) Kültür Tarihi
- E) Tarihi Coğrafya

2. Nâme-i Hümayunlar için;

- I Sadece Müslüman hükümdarlara hitaben yazılmıştır.
- II Devletin en üst idarecisinin mektupları olma niteliğine sahiptir.
- III Yazılan nâmelerin tutulduğu defter serileri mevcuttur.

verilen bilgilerden hangileri doğrudur?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

3. Osmanlı Arşivinde bulunan "2 Numaralı Nâme-i Hümayun Defteri", 1730-1777 (Hicrî 1143-1190) dönemine ait münhasıran Kırım Hanlığı ile ilgili doksan bir kaydı ihtiva etmektedir. Bunların yetmiş ikisi Osmanlı padişahlarından Sultan I. Mahmut, III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid tarafından Kırım hanlarına gönderilen Nâme-i Hümayun, Hatt-ı Hümayun ve hükümlere, biri de Kırım Hanlığı'na tâbi Yedisan mirzalarına gönderilen hükme aittir.

Bu bilgilere göre 2 Numaralı Nâme-i Hümayun Defteri için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Kırım Hanlarına ait bilgiler içerdiği
- B) Birden çok Osmanlı padişahının dönemine ait olduğu
- C) 18.yüzyılda kaleme alındığı
- D) Diplomatik bir nitelik taşıdığı
- E) Gönderilen ülke dilinde yazıldığı

İran Elçisi Tokmak Han'ın Arz Odasında Huzura Kabulü [Sultan III. Murad]
 Seyyid Lokman, Şehinşahname-i Sultan Murad, (IÜK F. 1404, 41b,42a)

Etkinlik **IV**

Cihan-Penâh

(Osmanlı Devleti'nde Yardım Kültürü)

“Bir aşiret beyliği iken, başta adalet ve insani değerlere verdiği önem sayesinde kısa sürede üç kıtada hâkimiyet kurma başarısını gösteren Osmanlı Devleti, yıkılma sürecine girdiği dönemlerde bile dünyanın ezilen, zulme uğrayan, dara düşen her millet ve ferdi için bir sığınak olma özelliğini korumuştur. Osmanlı Devleti var olduğu sürece, düşene el uzatmış, gelene kapısını açmış, kapısını çalanın karnını doyurmuştur. Bu sebeple Osmanlı padişahları "Cihan-penâh", "âlem-penâh" (cihanın sığınağı, koruyucusu), gibi vasıflarla anılmıştır. Günümüz terminolojisinde "İnsani Diplomasi" olarak da adlandırılan bu tür uygulamalar, Osmanlı Devleti'ne medeniyet tesis eden bir devlet olma özelliği kazandırmıştır. Osmanlıların insani alandaki yardım faaliyetleri, belki aynı dine inandıkları, dünyanın diğer bölgelerindeki insanlar için sahip olunan hilafet makamının bir gereği idi. Ancak, Osmanlı Devleti farklı inançlara ve siyaseten arasının bozuk olduğu ülkelerin halklarına ve yöneticilerine zor duruma düştüklerinde yardımlarını esirgememiştir. Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı döneminden itibaren süre gelen dünyanın zor durumda kalan çeşitli milletlerin sığındığı veya kapısını çaldığı bir devlet olma hususundaki bu insani mirası/geleneği devam ettirmiştir. İlk yıllarından itibaren devam ettirilen bu gelenek XX. yüzyılın sonlarında ve özellikle XXI. yüzyılın başlarında canlılığını artırmıştır. Son yıllarda bölge ülkelerinden gelerek ülkemize sığınanların ve bu vesile ile ülkemizde misafir edilenlerin sayısı birkaç milyon ile ifade edilmektedir.

Amaç: Öğrencilere Osmanlı Devleti'ndeki yardımlaşma kültürü ve insani diplomasiyi fark ettirmek.

Süre: 45 dk.

Hedef Kitle: 10. Sınıf /11. sınıf

İlişkili kazanım: 10.5.6. Uyguladığı uzun vadeli stratejinin Osmanlı Devleti'nin dünya gücü haline gelmesindeki rolünü analiz eder.

b) Osmanlı'nın XV ve XVI. yüzyıllarda izlediği siyasetin uzun vadeli etkileri [Roma Katolik Kilisesi'ne karşı Ortodoksluğun ve Protestanlığın himaye edilmesi, Avrupa monarşilerinin varlıklarını devam ettirmeleri (Fransa, İngiltere ve Hollanda), Afrika'daki Müslümanların himaye edilmesi] üzerinde durulur.

Kavramlar

- Cihan-penâh
- İnsani diplomasi
- Uluslararası Yardım
- Açe
- Luteran
- Beytü'l - Haram
- Seylan
- Kaliküt

Anahtar soru/lar:

- Devletlerin yönetiminde uzun vadeli stratejilerin önemi nedir?
- Devletler hangi alanlarda uzun vadeli stratejiler yürütmelidirler?

Nasıl geliştirilebilir

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesi yayınlar linkinden **Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi CİHAN-PENÂH** isimli eser indirilerek sunuş ve önsöz kısmı okunup içindekiler bölümünden yola çıkılarak buradan seçilecek örnek olaylar incelenebilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilere ders öncesinde Türk toplumundaki yardımlaşma ve vakıf kültürü ile günümüzde uluslararası alanda faaliyet yürüten resmî kurumlarımızla ilgili araştırma yapmalarını söyleyiniz.

İŞLENİŞ

Öğrencilerden yardımlaşma ile ilgili iki atasözü söylemelerini isteyiniz. (2 dk.) Buldukları atasözlerinden birini tahtanın üst köşesine yazınız.

(Bulamazlarsa 'iyilik eden iyilik bulur', 'komşu komşunun külüne muhtaçtır' gibi yardımlaşmaya ilişkin atasözlerini siz hatırlatabilirsiniz).

1. Sınıfı ikiye bölünüz. Gruplara **Çalışma Yaprağı 1**'deki metinleri veriniz. (Birinci gruba ilk metin; ikinci gruba da ikinci metin verilmelidir.) Öğrencilerden Osmanlı Devleti'nin uzak coğrafyalardaki Müslümanlara neden yardım ettiğini metinlere dayanarak çıkarmalarını isteyiniz. (15 dk.)

2. Öğrencilerden yardım edilen devletler ve toplumların nerede yaşadıklarını dünya haritası üzerinde göstermelerini isteyiniz. (13 dk.)

3. Öğrencilerin **Çalışma yaprağı 2**'de yer alan tabloyu ortak olarak doldurmalarını isteyiniz. Bunu yapmaları için "Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi Cihan-Penâh" adlı yayının içindekiler kısmını (**EK1**) öğrencilere dağıtınız. (ya da tahtaya yansıtınız). Tablonun altındaki soruları cevaplamalarını isteyiniz. (15 dk.)

Değerlendirme : (Aşağıdaki soruları sınıfta tartışınız.)

- Devletler hangi konularda uzun süreli stratejiler geliştirmelidir? Neden?
- Tarih derslerinde şimdiye kadar gördüğümüz uzun süreli strateji olarak değerlendirilebilecek unsurlar nelerdir?

BOA, A.DVNS. MHM.d, 7/244

düz savaş olduğunu, düşman arasında yalnız kaldığınızı, düşmanın her taraftan saldırdığını" bildirerek "tarafınıza savaş araç ve gereçleri ile savaş tecrübesi olan asker kullarımız gönderilmesini" istemişsiniz. Mektubunuzda ayrıca; "o taraflarda 24 bin ada bulunduğunu, buraların padişahının üzerine bir hayli düşmanın saldırdığını, sonunda padişahın yenilip o adaların düşman eline geçtiğini ve buralarda yaşayan bütün Müslümanların kâfirlere esir düştüklerini, padişahlarının da hâlen Osmanlı ülkesinde bulunmakta olduğunu; bu adaların dördünden Mekke-i Mükerreme'ye sefer yapan tüccar ve hacı gemilerinin oradaki bir geçit mahalline vardıklarında kâfirlerin bunlardan yakalayabildiklerini esir ettiklerini, yakalayamadıklarını ise gemilerini uzaktan top atışlarıyla batırıp denizde boğduklarını; ülkenize yakın Seylan ve Kaliküt diye bilinen ve padişahları kâfir, ahalisinin çoğu Müslüman olan iki ülke bulunduğunu, bunların sürekli olarak küffâr ile savaştıklarını, bu iki padişahın, daha önce bizim değerli kulumuz Lütfü'nün o bölgeye geldiğini öğrendiklerinde bize bağlılıklarını arz edip yeminle söz verdiklerini, şâyed o bölgeye bizim tarafımızdan Donanma-yı Hümayunumuz varacak olursa kendi ve kâfir ahalilerinin tamamının imana gelerek her şeyin sahibi olan yüce Allah'ın yardımıyla gazâ ve cihad edip ülkeler ve memleketler fethedeceklerini" bildirmiş; "kale döğmek için bacaluşka, şayka ve havan topları" talep etmişsiniz. Bunlardan başka; "elçiniz hakkında ve 'bu taraftan o taraflara at, silah ve bakır götürülmesine mâni olunmaması' hususunda Mısır ve Yemen Beylerbeyileri ile Cidde ve Aden sancakbeylerine tarafımızdan fermânlar ile size kadırğa ve hisar yapım ustaları gönderilmesini" istemişsiniz. Bütün bunlar ve bunların dışında tarafınızdan daha başka her ne yazılıp söylenmiş ise yüce huzurumuza arz edilmiş; bizim de malûmumuz olmuştur.

Şu hâle göre; büyük ve derecesi yüksek sultan ve hakanların dilek ve isteklerinin kabul edilmesi, taht sahibi şahların ve adaletli padişahların güzel ve beğenilen âdetlerinden olduğu gibi, din-i mübîn-i İslâm coğrafyasının ve peygamberlerin efendisi olan Hazret-i Peygamber'in -en üstün salât ve selâm O'na olsun- Şeriatı'nın korunup himaye

Özet:

Açe Müslümanlarının yabancı saldırılarından korunması, rahatlarının sağlanması ve gündelik hayatlarını sürdürebilmeleri için bölgeye donanma gönderilmesi.

Rebiülevvel 975 / Eylül 1567

Sadeleştirilmiş metin:

Şeref, şân, lütuf, ihsân, adalet, saltanat ve devlet sahibi, Hilâfet'in müntesibi, yaratılmışların yardımcısı, İslâmın bayraktarı, her şeyin sahibi ve mükâfâtlandırıcısı hazret-i Allah'ın apaçık lütfuna mazhar olan, yücelik ve adalet sancaklarını denizin dibinden gökteki yıldız dek taşıyan, melek huylu, melik icraatlı, Allah'ın adaleti gözeten gölgesi, din-i mübîn-i İslâmın yardımcısı, baht ve talihi yüce, kutlu Padişah Alâeddin Şah'ın -Allah devletinin direklerini sağlam, kudret ve izzetini yüce kılsın- sevinç dolu huzurlarınıza ve ayna gibi aydınlık gönüllerinize kervanlar dolusu övgü ve muhabbetli selamlar ulaştırılıp şöyle bildirilir ki:

Şu sırada, hakan ve sultanların sığınağı olan yüce eşiğimize çok değerli veziriniz Hüseyin vasıtasıyla şerefli mektubunuz geldi. Mektubunuzda; "o taraflarda gece gün-

edilmesi ve idare altına alınması konusunda gerekli olan şeylerin yerine getirilip tamamlanması için çaba ve gayret sarfetmek de dinen en mühim ve önemli görevlerdendir. Bu sebeble ben de; ülkemiz dahilindeki Mısır-ı Kâhire'ye bağlı Süveyş Limanı'ndan 15 parça kadirga ve 2 adet barça, Dergâh-ı Muallâ topçularımızdan dökücübaşı ile 7 nefer topçu ve Mısır'daki asker kullarımdan yeterli miktarda asker tayin olunmasını ve kaleler için yeterli miktarda top, tüfenk vs. savaş araç gereci verilmesini buyurdum. Tayin olunup gönderilecek bu askerlerin başına da daha önce İskenderiye Kaptanı olup şimdi Sancakbeyliği rütbesinde bulunan çok değerli Kurdoğlu Hızır'ı serdar yapıp, yüce Allah'ın inayetine tevekkül ve Hazret-i Peygamber'in -salât O'na olsun- çok bereketli mucizelerine tevessül edip küffâr ile Allah yolunda cihad etmek üzere sizin tarafınıza gönderdim. Kendisine de; 'inşâallah varıp size ulaştığında gerek kalelerin fethi gerekse küffârın hakkından gelinmesi hususunda sizin uygun göreceğiniz şekilde din ve devlet uğrunda varını yoğunu ortaya koymasını, hem kendisinin hem de onun emrine verilen topçuların ve askerlerin küçüğünün de büyüğünün de sizin emrettiğiniz şekilde hareket edip emrinize karşı gelmemesini' emrettim. Bu itibarla siz de, şayet size karşı gelen olursa adı geçen Hızır Bey ma'rifetiyle bunların hakkından gelesiniz. Ayrıca bu gönderilen askerlerin bir yıllık maaşları da verilmiştir. Gerekir ki:

Din ve devlet hususunda siz dahi varınızı yoğunuzu ortaya koyup küffârın kalelerini fethetme ve Müslümanlar üzerinden şerlerini def etme hususunda çalışıp gayret gösteresiniz ve yüce Allah'ın inâyeti ile o diyarı küfür pisliğinden temizleyesiniz ki, bizim Padişahlığımız döneminde oralarda yaşayan Müslümanlar da rahat edip gönül huzuru ile kazançlarını temin etmekle meşgul olsunlar.

İnşâallah kalelerin fethi ve memleketin muhafazası konuları istenildiği şekilde halledilip görev tamamlandığında, size gönderilen topçulara dönüş izni veresiniz ve işlerin gidişâtı ve son durumlarını Mustafa Çavuş ile tarafımıza bildiresiniz; bundan sonra da orada bulunan askerler hakkında fermânımız ne şekilde olursa ona göre hareket edesiniz.

Şerefli mektubunuzun gelişi esnasında, ecelleri takdir edip yüce Allah'ın takdiri ile merhum olan cennetlik Babamız Sultan Süleyman, İslâm askeri ile birlikte Allah yolunda gaza etmek için küffâr üzerine sefere çıkıp, Frengistan'da Frenk krallarından Nemçe kralının Sigetvar isimli kalesinin fethine gitmişlerdi. Kullarını korkudan emin kılan ve kapalıları açan yüce Allah'ın inâyeti ile o sağlam kaleyi fethettiği gibi Frengistan memleketlerinden daha nice yerler ve kaleler alındıktan sonra ölümlü dünyadan bâki âleme göç ettiler. Hüküm, bir olan ve üstün güç sahibi Allah'ındır.

Bundan sonra, Allah'ın yardımı ve sonsuz koruması ile tahta biz geçtiğimizden, biz dahi inşâallah daima küffâr ile gaza ve cihad etmek fikir ve niyetindeyiz. Mâdem ki sizin o taraflarda da küffârın durumu mektubunuzda ayrıntılı olarak aktardığınız şekilde imiş, o takdirde sâdık kardeşlerimize her hâl ü kârda yardım ve destekte bulunulması hususunda elden gelen çaba ve gayret ortaya konulacaktır. Zira yüce Allah'ın, ikbâl yurdu eşliğimize olan yüce yardımları sayılıp dökülemeyecek kadar çoktur. İnşâallah o taraflardaki İslâm memleketlerini istila eden İslâm düşmanlarının zararlarının def edilmesi için de muzaffer askerlerimiz daima o taraflara gönderilecektir.

Sizden her zaman âdetiniz olduğu üzere o diyarların durumu ve gidişâtını ayrıntılı olarak âlemin sığınağı olan yüce eşliğimize bildirmekten geri durmamanızı bekleriz. Ayrıca vezirinizin bahsettiği baharatı, bu taraftan gönderilen barçalara yükleyip gönderesiniz. Elçiniz de görevinin gereklerini hakkıyla yerine getirmiş ve kendisine dönüş izni verilip gönderilmiştir.

BOA,A.DVNS.MHM.d,9/204

ye devam ettiğinizi bildirmişsin. Her ne ki demiş isen tafsilâtıyla bana arz olundu, cümle olandan haberim vardır. Bundan önce o cânibe Donanma-yı Hümayunum gönderilip ehl-i İslâm'a her vechile yardım ve desteklemek niyet-i Hümayunum olmuştu. Lâkin Kıbrıs Adası'nın kâfirleri ahidlerini bozup, Akdeniz'den Beytül-Harâm'ı tavaf ve Türbe-i Hazret-i Resûlullah aleyhi efdali's-salati ve's-selam'a ziyarete giden Müslümanlara ve sâir tüccar taifesine saldırılarda bulunmakla isyan ve taşkınlık içerisine girdiler. Bu sebeble Hakk sübhânehû ve Teâlâ'nın yardımına tevekkül ve peygamber efendimizin mucizelerinin bereketini vesile kılarak evvel-baharda Kıbrıs'ın feth ve teshîri hususuna niyetim mukarrer olmuştur. Hakk celle ve alâ hazretlerinden umulur ki Kıbrıs cezaresi kolaylıkla feth olunur, tasarrufumuz altına girer, daha önce olduğu gibi ehl-i İslâm buraları doldurur, İslâmın hükümleri burada da eda olunur. Hac yolcuları, tüccar ve sâir ehl-i İslâm Akdeniz'den emin ve sâlim olarak varıp, gelir. Devam-ı devlet ve muvaffakiyetimiz için duaya devam ederler. Bu durumda; bu husus sebebiyle hâl-i hâzırda ol cânibe asker gönderilmek tehir olundu. Lâkin senin tarafından eğer asker gönderilmek iledir ve eğer silah vermek iledir, ne yolla mümkünse yardım etmeni emr ediyorum. Ve buyurdum ki; bu hüküm sana ulaştığında asla bu hususa kayıtsız kalma, ehl-i İslâma her ne vechile müyesser ise yardım eyle. Amma yerebatası kâfirlere karşı gaflet câiz değildir, uyanık olup din hususunda ve yüce devletimizle alâkalı sâir işlerde oldukça gayret sarfından ve o tarafların ahvâl ve durumunu bildirmekten asla geri kalmayasın.

Özet:

İspanyollar tarafından saldırı uğrayarak yurtlarından edilen Endülüs'teki Müslümanlara yardım edilmesi için Cezayir Beylerbeyine padişahın emri.

10 Zilkade 977/16 Nisan 1570

Sadeleştirilmiş metin:

Cezayirli Hüseyin Çavuş'a verildi.

Cezâir-i garp Beğlerbeğisi Ali Paşa'ya hüküm ki:

Yüce kapıma gönderdiğin mektupta, vilâyetinin son derece emin ve esenlik üzere olduğunu, tamire muhtaç olan yerleri onarttığını, şimdiki halde gerek Müslüman ve gerekse gayr-ı Müslim herkesin huzur içerisinde bulunduğunu belirtmekteisin. Luteran ahalisinin büyük cemiyetler halinde bir araya gelip yanı başınızdaki melun İspanya kralının vilâyetlerini yağmalayıp, memleketlerini alıp gâlib olduklarını bildirmekteisin. Endülüs ehl-i İslâm'ı ise yok olası küffâr tarafından perişan edilmiş. Daha önce de kâfirler Endülüs halkının üzerine hücum etmişlerdi. Ancak inâyet-i Hakk ile Müslümanların galip olduğunu, kendilerine asker ve silah göndererek yardım ettiğinizi, yok olası küffârın vilâyetlerini rahatsız etme-

Çalışma Yaprağı 2

Cihan-Penâh kitabının içindekiler bölümünü göz önünde tutarak (Ek 1) aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

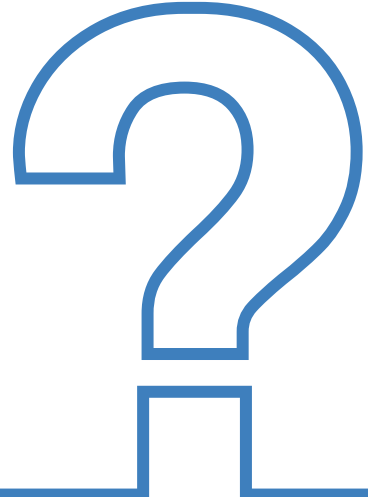
TABLO: Osmanlı'dan günümüze gelinceye kadar farklı zamanlarda değişik toplumlara yapılan yardımlar:

No	Yapılan Yardım Nedir?	Yardımanın Nedeni Nedir?	Kim Zamanında (Tarih/Yönetici)?	Kime Yardım Edilmiştir? Yardım Edilen kişi/Devlet/Toplumu- mun Temel Özellikleri Nelerdir?
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				

* Yardım yapılan kişi/devlet/toplumu ayırt edici özelliklerinden bir kaç yazılabilir. Örneğin Müslüman, Hristiyan, kral, fakirler, felaketzedeler vb.

Soru 1: Yapılan bu yardımlarda temel motivasyon unsurları nelerdir(Devlet bu yardımları aslında neden yapıyor)? Bu bakımdan yapılan yardımları gruplayınız.

Soru 2: Yapılan bu yardımlardan hangileri Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti açısından uzun dönemli strateji bağlamında yapılmış yardımlar olarak değerlendirilebilir neden?

EK 1 Cihan-Penâh Kitabı İçindekiler Bölümü

Sunuş / Foreword.....	3
Önsöz / Preface.....	5
İçindekiler / Contents.....	7
1 Bosna ruhbanlarına II. Mehmed tarafından verilen emanname. / <i>Quarter by Mehmed II given to the Bosnian clergy (1478)</i>	13
2 Ülkesi ve kendisi zor durumda bulunan Fransa Kralı Fransuva'ya Kanuni'nin yardım mektubu / <i>Support letter of Suleiman the Magnificent to the French King Francis whose country and himself is in danger (1526)</i>	15
3 Açe Müslümanlarının dış saldırılardan korunması için donanma gönderilmesi / <i>Sending navy to the Aceh Muslims for protecting them from external attacks (1567)</i>	19
4 Hindistan Müslümanlarını korumak için Akdeniz ile Kızıldeniz arasında bir kanal (Süveyş) açılması / <i>Opening a canal (Suez) between the Mediterranean and the Red Sea in order to protect the Muslims in India (1568)</i>	23
5 Hindistan Müslümanlarını korumak için donanma hazırlanması / <i>Preparation of a navy for protecting the Muslims in India (1568)</i>	27
6 İspanyollar tarafından yurtlarından edilen Endülüs Müslümanlarına yardım / <i>Assistance to Muslims in al-Andalus expelled from their countries by the Spaniards (1570)</i>	29
7 Esir Endülüs Müslümanlarına yardımcı olan İngiltere'nin ve tüccarlarının himaye edilmesi / <i>Supporting Britain and the British traders helping the captured al-Andalus Muslims (1592)</i>	32
8 Osmanlı Devleti'ne iltica eden Endülüs Müslümanlarının iskanı / <i>Settlement of al-Andalus Muslims taking refuge in the Ottoman Empire (1613)</i>	35
9 Osmanlı Devletine iltica eden Macarların iskanı / <i>Settlement of the Hungarians taking refuge in the Ottoman Empire (1699)</i>	37
10 Osmanlı Devletine sığınan Macar Kralı Rakofçi'nin Tekirdağ'da misafir edilmesi / <i>Hosting of the Hungarian King Rakoczi in Tekirdağ, who took refuge in the Ottoman Empire (1726)</i>	40
11 İsveçlilere gönderilen yardım / <i>Assistance sent to the Swedes (1742)</i>	43
12 Avusturyalıların baskıları sebebiyle İstanbul'a göç eden Lehistanlı Yahudiler / <i>Polish Jews migrating to Istanbul because of Austrians' oppression (1785)</i>	47

13	Selanik ve çevresinde iskân edilecek Leh mültecileri / <i>Polish refugees to be settled in Thessaloniki and its surroundings</i> (1772)	49
14	Avusturyalılardan kaçıp Osmanlı ülkesine sığınan Lehistan Yahudileri / <i>Polish Jews taking refuge in the Ottoman lands escaping from the Austrians</i> (1785)	52
15	Geçmişteki yardımlar sebebi ile İsveçlilerin Osmanlı Devleti'ne duygusal bağlılığı / <i>Emotional commitment of the Swedes to the Ottoman Empire because of Ottoman assistance in the past</i> (1798)	55
16	Kıtlık sebebi ile İngiltere'ye buğday desteği / <i>Sending wheat to Britain because of famine</i> (1800)	58
17	Trabzon'da mülteci olarak bulunan Açıkbaş [Gürcistan/İmereti] Meliki Solomon'un maaş talebi / <i>Request for salary of Solomon, the king of Imereti (Georgia), who took refuge in Trabzon</i> (1814)	61
18	Hristiyan Gürcü ileri gelenlerinin Osmanlı Devleti'nden yardım talepleri / <i>Request for assistance of the Christian Georgian notables from the Ottoman Empire</i> (1815)	63
19	Hristiyan Gürcü halkının Osmanlı Devleti'nin kendilerini Ruslardan kurtarmalarını bekledikleri / <i>Expectation of the Christian Georgian people from the Ottoman Empire to rescue them from the Russians</i> (1826)	65
20	Eski Gürcistan Kralı Erekle Han soyundan Aleksandr'ın, Osmanlı Devleti'ne iltica arzusu / <i>Demand of Aleksandr, who descend from the former king of Georgia, Erekle Khan, for taking refuge in the Ottoman Empire</i> (1827)	67
21	Çeçen Hâkimi Gazi Muhammed Efendi'nin yardım talebi / <i>Request for assistance of Chechen ruler Ghazi Muhammad</i> (1827)	69
22	Hokand Hanı Muhammed Han'ın Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı padişahından yardım talebi / <i>Request for assistance of Kokand Khan Muhammad from the Ottoman Sultan against the Russian expansionism</i> (1839)	72
23	Bükreş'teki yangınzedelere Sultan Abdülmecid'in yardımı / <i>Assistance by Sultan Abdülmecid to fire victims in Bucharest</i> (1847)	76
24	Kıtlık sebebiyle İrlanda halkına yapılan yardım / <i>Assistance to Irish people due to famine</i> (1847)	79
25	Macar bağımsızlık önderi Lajos Kossuth'un Osmanlı Devleti'ne ilticası / <i>Taking refuge of Lajos Kossuth, the independence leader of Hungaria, in the Ottoman Empire</i> (1849)	81
26	Fransa'daki selzedelere Sultan Abdülmecid'in yardımı / <i>Assistance by Sultan Abdülmecid to flood victims in France</i> (1856)	83
27	Lehistanlı bekâr mültecilerin devlet yardımı ile evlendirilmeleri / <i>Marriage of single Polish refugees with assistance of the state</i> (1857)	85

28	Prens Witold Czartoryski'den Leh mültecilerine ihsanlarda bulunan Osmanlı padişahına teşekkürü / <i>Gratitude of Prince Witold Czartoryski to the Ottoman Sultan for his grants for the Polish refugees (1857)</i>	87
29	Ülkeleri Ruslar tarafından işgal edilen Çerkes ve Nogayların Osmanlı topraklarına hicretleri / <i>Migration of Circassians and Nogais, whose countries were occupied by Russians, to the Ottoman lands (1859)</i>	89
30	Açe Sultanı Şah Mahsur'un, halkının Hollandalı zulmünden kurtarılmasına dair yardım talebi / <i>Request for assistance of Aceh Sultan Shah Mansur for his people to be rescued from the Dutch cruelty (1850)</i>	93
31	Fransa selzedelerine yardım / <i>Assistance to the flood victims in France (1856)</i>	99
32	Çerkes muhacirlerine yerli halkın yardımı / <i>Assistance by the native people to the Circassian refugees (1860)</i>	102
33	Ümitburnu Müslümanlarının Osmanlı Devleti'nden dinî bilgilerinin artırılması ricası / <i>Request of the Muslims in Cape Town from the Ottoman Empire for increasing their knowledge on religion (1862)</i>	105
34	Yaralı Prusya askerlerine Osmanlı padişahı tarafından gösterilen ilgi ve yardım / <i>Attention and assistance of the Ottoman Sultan to the wounded Prussian soldiers (1867)</i>	109
35	Prusya kıtlıkzedelerine yardım / <i>Assistance to the famine victims in Prussia (1868)</i>	111
36	Doğu Prusya ahalisine padişah tarafından yapılan yardıma teşekkür / <i>Gratitude of Western Prussia people to the Sultan for his assistance (1868)</i>	115
37	İrlanda'da bulunan fukaraya yardım / <i>Assistance to the needy people in Ireland (1870)</i>	119
38	Kıtlık sebebi ile İsveç'e buğday gönderilmesi / <i>Sending wheat to Sweden because of famine (1876)</i> ...	121
39	Muhtelif iskelelerdeki iki yüz bin Kafkasyalı muhacirin sevk, iskân ve idaresi / <i>Sending, settlement and administration of two hundred thousand Caucasian immigrants in various wharves (1878)</i>	123
40	Su taşkınlarından zarar gören Macaristan'ın Segedin şehri ahalisine yardım / <i>Assistance to the flood victims in Szeged, Hungary (1879)</i>	127
41	İspanya'da nehir taşkınlarından zarar görenlere yapılan yardım / <i>Assistance to the river flood victims in Spain (1880)</i>	129
42	İsveç'te yangından zarar görenlere II. Abdülhamid'in para yardımı / <i>Financial assistance of Abdulhamid II to the victims of fire in Sweden (1888)</i>	131
43	Kıtlık sebebi ile Karadağ'dan Osmanlı tarafına iltica eden Karadağlıların iskânı / <i>Settlement of Montenegrins migrating from Montenegro to the Ottoman lands because of famine (1889)</i>	135

44	Rusya'dan hicret eden dokuz bin muhacirin kış bastırmadan Konya vilayetinde iskânı / <i>Settlement of nine thousand refugees, migrating from Russia, in Konya Province before winter comes (1890)</i>	137
45	Almanya'daki Saale Nehri'nin taşmasından zarar gören ahaliye yardım / <i>Assistance to the people suffering from overflow of the river Saale in Germany (1891)</i>	139
46	İran'daki kolera salgını sebebiyle doktor ve eczacı gönderilmesi / <i>Sending doctors and pharmacists to Iran due to outbreak of cholera (1892)</i>	143
47	İran depremzedelerine yardım / <i>Assistance to the earthquake victims in Iran (1894)</i>	147
48	Cape Town'daki kız mektebine yardım talebi / <i>Request for assistance to the school for girls in Cape Town (1894)</i>	149
49	Amerika ormanlarında çıkan yangın dolayısıyla zarara uğrayanlara yapılan yardım / <i>Assistance to the people damaged by forest fires in America (1894)</i>	153
50	Petersburg'da yapılacak cami inşasına padişah tarafından yardımda bulunulması / <i>Assistance by the Sultan to the mosque to be built in St. Petersburg (1896)</i>	155
51	Fransa'da Pastör adına dikilecek heykele para yardımı yapılması / <i>Financial aid for the statue to be erected in France in the name of Pasteur (1896)</i>	159
52	İslâm muhacirlerinin ülkeye kabul edilerek sefaletten kurtarılması / <i>Accepting Muslim immigrants into the Ottoman lands and saving them from poverty (1901)</i>	161
53	Hindistan'da kıtlıktan zarar görenlere yardım gönderilmesi / <i>Sending assistance to the people suffering from famine in India (1902)</i>	165
54	Habeşistan'ın başkentinde bir cami yapılması ve bazı camilerin tamiri / <i>Construction of a mosque in the capital city of Ethiopia and repair of some mosques (1905)</i>	167
55	Rusya'da katledilen Musevilerin yakınları için yardım toplanması / <i>Charity collection for the relatives of the Jews massacred in Russia (1906)</i>	171
56	Sicilya'daki volkan patlamasında mağdur olanlara Padişahın yardımı / <i>Assistance by the Sultan to the victims of volcanic eruption in Sicily (1906)</i>	175
57	Çinli Müslümanların talepleri doğrultusunda din adamı gönderilmesi / <i>Sending religious scholar to China in accordance with the demands of the Chinese Muslims (1909)</i>	179
58	Tebriz'de felakete uğrayanlara yardım / <i>Assistance to the disaster victims in Tabriz (1908)</i>	183
59	Calabria ve Sicilya afetzedeleri için yapılan yardım / <i>Assistance to the disaster victims in Calabria and Sicily (1909)</i>	185
60	Cape Town'daki Osmanlı okulu ve Güney Afrika'daki Müslüman yetim ve kimsesizler için padişahтан ihsan talebi / <i>Demand for grant from the Sultan for the Ottoman school in Cape Town and Muslim orphans and homeless people in South Africa (1909)</i>	189

61	Sırbistan’da sel felaketine uğrayanlara hazineden yardım / <i>Assistance from the Ottoman Treasury to the flood victims in Serbia (1910)</i>	193
62	Çin Türkistanı ahalisine Kur’ân-ı Kerim ve dini içerikli kitaplar gönderilmesi / <i>Sending the Holy Qur’an and religious books to the people of Chinese Turkestan (1910)</i>	195
63	İstanbul’a gelen yoksul Çinli hacıların dönüş masraflarının karşılanması / <i>Covering the return travel expenses of the needy Chinese pilgrims coming to Istanbul (1910)</i>	197
64	Türkistan felaketzedeleri için yardım toplanması / <i>Charity collection for the disaster victims in Turkestan (1911)</i>	201
65	Bosna ve Hersek’in Visoka kasabasındaki yangından zarar görenlere yardım / <i>Assistance to the fire victims in Visoka town, Bosnia and Herzegovina (1912)</i>	205
66	Hac için İstanbul’a gelen Çin ve Buhara hacılarının yardım talebi / <i>Request for assistance of Chinese and Bukhara pilgrims coming to İstanbul before pilgrimage (1913)</i>	209
67	Hollanda’da sel felaketzedelerine para yardımı / <i>Financial assistance to the flood victims in Holland (1916)</i>	211
68	Cava’daki sel felaketzedelerine yirmi beş bin kuruş yardım gönderilmesi / <i>Sending aid of twenty-five thousand kurushs to the flood victims in Java (1916)</i>	213
69	Ermenistan’a yapılan yardım / <i>Assistance to Armenia(1926)</i>	217
70	Fransa’daki mültecilere Kızılay tarafından yapılan yardım / <i>Assistance by the Red crescent to the refugees in France(1940)</i>	221
71	İngiltere’de selden zarar görenlere yardım / <i>Assistance to the flood-victims in England(1947)</i>	226
72	Irak’ta selden zarar görenlere yardım / <i>Assistance to the flood victims in Iraq(1954)</i>	229
73	Güney Vietnam’a 1500 ton çimento yardımı / <i>1500 tons of cement assistance to South Vietnam (1964)</i>	231
74	Selden etkilenen Bangladeş’e yapılan yardım / <i>Assistance to Bangladesh suffering from flood disaster (1988)</i>	233
75	Filistin’e ekmeklik buğday unu hibe edilmesi / <i>Donation of wheat flour for bread to Palestine (2006)</i>	237
76	Pakistan’da selden zarar görenlere yapılan yardım / <i>Assistance to the flood victims in Pakistan(2010)</i>	239
77	Suriye’deki sivil halka un hibe edilmesi / <i>Donation of flour to civilians in Syria(2015)</i>	243
	İndeks / <i>Index</i>	245

Sorular

1. • 1742 yılında Rusya karşısında zor duruma düşen İsveçlilere Sultan I. Mahmud tarafından yapılan yardımdan dolayı İsveç Devleti'nden teşekkür mektubu gönderilmiştir.

• 1847 yılında İrlanda'da meydana gelen kıtlık sebebiyle Osmanlı Devleti'nin yaptığı yardımdan dolayı ülkenin soyluları, ileri gelenleri ve halk Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid'e teşekkür mektubu göndermiştir.

Bu bilgilere göre Osmanlı Devleti için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Güç durumda olanlara yardım elini uzattığı
- B) Yardım konusunda Hristiyanlara öncelik verdiği
- C) Devletler arası anlaşmazlıklarda arabuluculuk yaptığı
- D) Uluslararası yardımlar için kurumlar meydana getirdiği
- E) Avrupalı devletlerle ters düşmek istemediği

2. "Bir aşiret beyliği iken, başta adalet ve insani değerlere verdiği önem sayesinde kısa sürede üç kıtada hâkimiyet kurma başarısını gösteren Osmanlı Devleti, yıkılma sürecine girdiği dönemlerde bile dünyanın ezilen, zulme uğrayan, dara düşen her millet ve ferdi için bir sığınak olma özelliğini korumuştur. Osmanlı Devleti var olduğu sürece, düşene el uzatmış, gelene kapısını açmış, kapısını çalanın karnını doyurmuştur. Bu sebeple Osmanlı padişahları "Cihan-penâh "âlem-penâh" (cihanın sığınağı, koruyucusu) gibi vasıflarla anılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu yönetim anlayışı;

I- kültürel,

II- insani,

III- ilmi,

faaliyet alanlarından hangilerine yöneliktir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) Yalnız III
- D) I ve II
- E) II ve III

3. Osmanlı Devleti'nin cihan-penâh bir devlet anlayışıyla hareket etmesinin devlete ne tür katkıları olmuştur?

.....

.....

.....

.....

4. Osmanlı Devleti'nin cihan-penâh bir devlet anlayışıyla hareket etmesinin günümüze yansıyan sonuçları var mıdır?

.....

.....

.....

.....

Etkinlik

V

Osmanlı Kaleleri ve Şehircilik:

Selanik Örneği

Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın en önemli savunma yapıları olan kaleler, şehirlerin, önemli geçitlerin, liman ve boğazların muhafazası amacıyla yapılmış muhkem yapılardır. Daha çok, düşman saldırılarının gelebileceği yollar üzerinde, askerî önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda inşa edilen kaleler umumiyetle kalın duvarlı, burçlu, mazgallı bir mimariye sahiptir. Genellikle sarp ve güçlükle ulaşılabilen yerlerde inşa edilen kaleler, yapılırken, kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içeridekilerin dışarı çıkabilmesi, uzun süreli kuşatmalarda su ihtiyacını sağlayacak imkânlarla sahip olması, imkân nispetinde bir veya birkaç tarafında tabii engeller bulunması gibi şartlar göz önünde tutulmuştur.

Kaleler temel olarak sur duvarı ve burçlardan oluşmaktadır. Sur duvarları genellikle taştan yapılan kalın duvarlardır. Bazı kalelerde bedenlerin etekleri düşmanın kaleye yaklaşmasını önlemek için meyilli olarak şekillendirilmiştir ki bu tür duvarlara “şiv, şev” denmektedir. Kale duvarlarının üzerinde “mazgal” dediğimiz top ve tüfek yerleştirmek için kullanılan bölmeler bulunmaktadır. Sur duvarlarının üst bölümünde bulunan ve burçlar arasında askerlerin ulaşımını sağlayan yollara ise “seğirdim” denilmektedir. Kalelerin en önemli kısımlarından biri kule de denilen burçlardır. Bu bölümler, askeri koğuş, ambar ve cephane olarak kullanıldıkları gibi bazı kalelerde zindan vazifesi de görmüşlerdir. Kalelerin bir diğer önemli bölümü ise kale kapılarıdır. Çok eski çağlardan beri kale kapılarının iki burç arasında yapılmasına önem verilmiştir.

Bazı kaleler iç kale ve dış kale dediğimiz iç içe yapılmış iki bölümden oluşmaktadır. İç kalede kale dizdarının ikamet ettiği konak, cephane ve anbar; dış kalede ise sivil halkın ve kale muhafızlarının ikameti için ev ve koğuşlar, fırın, cami, sarnıç, gibi yapılar bulunmaktadır. Nüfusu kalabalık olan bazı şehirlerde dış kaleyi çevreleyen surların dışında da mahalleler bulunmaktaydı. Bu tür yerleşimlere ise “varoş” denmektedir. Bazı merkezlerde şehri koruyan dış surlar ortadan kalktığından iç kale müstakil bir yapı olarak kalmıştır. Liman, boğaz veya geçit yerlerini korumak amacıyla yapılan kaleler ise çoğunlukla sadece iç kaleden oluşmaktadır.

Osmanlı döneminde her kalede cephane, mühimmat, harp aletlerinin yanı sıra bir dizdar, kethüdâ ve kale neferleri bulunmuştur. Kalenin ve şehrin güvenliğinden sorumlu idareci olan dizdarlar, görevleri gereği beylerbeyi, sancakbeyi ve kadiya karşı sorumlu ve onların denetimi altında olmuşlardır. Yaptıkları görev karşılığında timar sahibi olan dizdarlar, askerî olarak addedildiklerinden sefere çağrıldıklarında orduya katılmakla yükümlü tutulmuşlardır. Dizdarların timar gelirleri ise kalenin stratejik konumuna ve sahip olduğu askerî gücün fazlalığına göre değişmiştir.

Amaç: Selanik şehri ve kalesi örneği üzerinden Osmanlı şehir ve kale yapılarını anlamak.

Süre: 40/45 dk.

Hedef Kitle: 10. Sınıf / 11. sınıf

İlişkili kazanım: 10.7.1. Osmanlı Devleti'nde millet sisteminin yapısını analiz eder.

10.7.2. Osmanlı Devleti'nin fethettiği yerleşim yerlerinin İslam kültürünün etkisiyle geçirdiği dönüşümü analiz eder.

a) Fethedilen bölgelerdeki gayrimüslimlerin yaşadıkları toplumsal değişimler üzerinde durulur.

11.6.2. Modernleşmeyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik anlayışta yaşanan değişim ve dönüşümlerin gündelik hayata etkilerini analiz eder.

d) Modern şehirlerin dokusunda yaşanan değişim Avrupa'nın büyük metropollerini ile İstanbul, İzmir ve Selanik gibi Osmanlı şehirleri üzerinden ele alınır.

Kavramlar

- Şiv
- Mazgal
- Seğirdim
- Burç
- Varoş
- Dizdar
- Sur
- Hisar
- Gayrimüslim

Anahtar soru:

- Osmanlı Şehirlerinde bulunan kalelerin temel unsurları nelerdir?

Nasıl Geliştirilebilir

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesi yayınlar linkinden **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri** kitabı indirilerek incelenebilir. Burada yer alan kaleler birbirleriyle karşılaştırılıp günümüzde bu kalelerin yer aldığı şehirlerin özellikleri incelenebilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilerden Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınlarından olan Kaleler kitabının önsözünü okumalarını, kitapta yer alan kale ve şehir haritalarını incelemelerini ve bu şehirlerin dünya haritasındaki yerlerine dikkat etmelerini isteyiniz.

İŞLENİŞ

Dersin başında Osmanlı Devleti'nin ulaştığı en geniş sınırları öğrencilere hatırlatarak XIX. yüzyılın başında Osmanlı sınırlarını harita üzerinde öğrencilere gösteriniz. Balkan coğrafyasının Osmanlı hakiyetinde olduğuna dikkat çekerek öğrencilerden bu yıllarda Balkanlarda bulunun önemli şehirleri söylemelerini isteyiniz. İsmi söylenen şehirleri harita üzerinde gösteriniz. İsimleri söylenen önemli şehirleri bir öğrencinin tahtanın sol tarafına yazmasını sağlayınız. (5 dk.)

1. Bir XIX. yüzyıl şehirde neler olabileceğini öğrencilere sorunuz. Öğrencilerin saydığı unsurları bir tahtanın sağ tarafına liste olarak yazdırınız. (5 dk.)

2. Çalışma Yaprağı 1'de yer alan Selanik Şehri ile ilgili metni öğrencilere dağıtınız/tahtaya yansıtınız. Öğrencilerin metni okuyarak metnin ilgili soruları cevaplamalarını isteyiniz. (15 dk.)

3. Çalışma Yaprağı 2'de yer alan Selanik Kalesi Planı'nı öğrencilere dağıtınız/tahtaya yansıtınız. Kale planında dikkat çeken unsurları öğrencilerle değerlendiriniz. (5 dk.)

4. Çalışma Yaprağı 3'te yer alan Selanik şehrinin XIX. yüzyıla ait planını öğrencilere dağıtınız/tahtaya yansıtınız ve daha önce öğrencilerin şehirde olması gerekenlere ilişkin tahtaya yazdıkları listede yer alan unsurların şehir planında olup olmadığını kontrol ediniz. Farklı dini grupların bir arada yaşaması ve şehirdeki camilerin sayısı gibi hususlar üzerinden şehrin o dönemki yapısı üzerine öğrencilerle değerlendirmede bulununuz. (5 dk.)

5. Son olarak internet erişimi de kullanılarak Selanik şehrinin bugünkü durumunu ele alınız. Şehrin kimliği üzerinde değerlendirmeler yapınız. (5 dk.)

Değerlendirme:

- XIX. yüzyıl Selanik şehrinin Atatürk'ün yetişmesine etkisinin neler olabileceği sorusu öğrencilere yöneltilerek ders bitirilebilir.

Çalışma Yapağı 1

Bugün Thessaloniki olarak anılan Selanik, Therme (Selanik) Körfezi'nin kuzey ucunda, Vardar Nehri ağzının 16 km. doğusunda yer alan bir liman şehridir. MÖ. 316 yılında Makedon Kralı Diadok tarafından karısı Thessaloniki adına kurulmuştur. MÖ.168'de Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan şehrin etrafı, IV. Yüzyılın sonlarında İmparator Teodosios tarafından surlarla çevrilmiştir. X. ve XI. yüzyılların başında Arapların, Bulgarların, Normanların saldırısına uğrayan Şehir, 1205-1225 yılları arasında Latin Selanik Krallığı'nın merkezi olmuştur. Selanik, 1349'da yeniden Bizans hâkimiyetine geçmiştir.

Osmanlılar tarafından ilk defa 1387'de ele geçirilen şehirde tam bir idari kontrol sağlanamamıştır. Yıldırım Bayezid, Selanik karşısındaki tepeye bir kule yaptırmıştır. 1402 Ankara bozgunundan sonra Bizanslıların eline geçen şehrin kalesi yıktırılmıştır. II. Murad tarafından ablukaya alınan şehri koruyamayan Bizanslılar Selanik'i Venedikliler'e satmıştır. Buna itiraz eden Osmanlılar Venedik'e savaş açmış ve 1430'da Şehir Osmanlıların eline geçmiştir.

Fetihten sonra şehirde büyük imar faaliyetlerine başlanmış, bu arada II. Murad dedesinin yaptırdığı tepedeki kaleyi de (Yedi Kule/Heptapyrgion) yeniden inşa ettirmiştir (1431). XVI. yüzyılda deniz surlarının doğu ucunda bir burç inşa edilmiştir. Kale 1552 ve 1573 yıllarında tamir görmüştür. Kalenin 1573 yılındaki tamir masraflarının bir kısmı (5 bin filori) şehir nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden ve ticaret sayesinde hayli servet sahibi olan Yahudi ve Hristiyan ahaliden toplanmıştır. Bu tamirat esnasında kaleye yeni bir kule inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi seyahatnâmesinde, Selanik Kalesi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre Kale, sahilde bulunmaktadır. İç kalesi topraklı ve kayalı bir yüksek tepe üzerinde üçgen şeklinde çok büyük ve sağlam yapılı geniş bir kaledir. Denizden uzunluğu üç mildir. Kara tarafında genişliği iki mildir. Kuzeyinde Hortaç Sultan Dağları iç hisara uzak ve yüksektedir. Öyle ki asla top ulaşmaz. Kale'nin iki tarafı karadır ve bir tarafı Bahr-i Sefid'in (Akdeniz'in) bir körfezidir. İç hisarın bütün evleri birbiri üzerine kat kat bu körfeze bakar. Batı tarafında da Vardar Yenicesi'ne varıncaya kadar sahraya bakan güzel evler bulunmaktadır. Kale içi altı kat bölme bölme hisardır. Bu altı kat hisar dizdar ağalığıdır. İlk kat hisar, büyük şehir kalesidir. İkinci kat hisar Vardar Kalesi'dir. Üçüncü katı Kelemerye ağalığıdır.

Dördüncü kat, Yedikule Kalesi'dir. Beşinci kat, Kuşaklı Kule hisarındır. Altıncı katı ise Tophane Kalesi ağalığıdır. Bu altı kat hisarın birer kapılarından başka Yedikule'den aşağı şehre inen iki demir kapısı daha vardır. Bu kapılar, yalın kat kapılardır ama otuzar arşın yüksekliğinde duvarları vardır. Belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla Selanik Kalesi 1770, 1785, 1800, 1829, 1847, 1851 yıllarında tamir görmüştür. 1800 yılında yapılan tamirde Kale'nin harap olan duvar ve damlarıyla tophanesi elden geçirilmiştir. 1829 yılında meydana gelen depremde Selanik Kalesi'nin deniz kenarında bulunan Kanlıkule'den Yalıkapısı'na kadar olan kısımdaki sur duvarları ve karakolhane hasar gördü. Bilâhare bu kısımlar onarıldı. 12 Temmuz 1856'da Selanik'te çıkan yangında Yalıkapısı haricinde bulunan debbaghane, Mısır Çarşısı, dükkanlar, hububat mağazaları ve sair binalar tamamen yandı. Bu yangında Selanik Kalesi ciddi bir zarar görmedi. Kale yakınındaki dükkan ve binalar yeniden inşa edildi. 1863 yılında Selanik Kalesi'nin yeni usule göre tahkim edilmesi, deniz tarafındaki surun yıkılarak şehrin genişletilmesi, Kanlıkule'den başlayarak denizin doldurulması ve bu çalışmalar neticesinde elde edilecek toplam 385 bin zirâ mahallin ve yıkılacak sur duvarının taşlarının satılmasına; buralardan elde edilecek gelirin Selanik, Galos ve Kavala kalelerinin yeni usule göre tahkimi ve Selanik'te hastane yapımında kullanılmasına karar verildi. *Kâmûsü'l-A'lâm*'da verilen bilgilere göre XIX. yüzyıl sonlarında 150.000 civarında nüfusu ile İstanbul'dan sonra Osmanlı'nın Avrupa kıtasındaki ikinci büyük şehri olan Selanik, bir tepenin güneybatı eteğinde kurulmuş olup surlar ve bir takım kulelerle çevrili olduğu halde deniz tarafındaki suru yıkılarak mükemmel bir rıhtım inşa olunmuş ve deniz tarafında şehir genişleyerek muntazam binalardan oluşan yeni mahalleler ve rıhtım boyunca büyük ticarethaneler, mağazalar ve oteller yapılmıştır. Şehre demiryolu hattı döşenmesiyle Avrupa, Ege Adaları, Mısır ve İzmir arasındaki ticarete önemli bir iskele konumuna gelmiş ve bu sayede Şehir günden güne gelişmiştir. Tanzimat'ın ilânından sonra ticaret ve kültür alanında büyük gelişme gösteren ve ayrıca Meşrutiyet'in ilân edilmesinde önemli bir merkez olan Selanik, Birinci Balkan Savaşı sırasında 9 Kasım 1912'de Yunan ve Sırp taarruzu sonunda düşmana teslim edilmiş 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'yla resmen Yunanistan'a bırakılmıştır.*

- Selanik şehrinin stratejik önemi nedir? Harita üzerindeki yerini dikkate alarak cevaplayınız.
- Selanik şehri ne zaman Osmanlı Devleti toprağı olmaktan çıkmıştır?
- Bu metinde anlatılanlar ile Çalışma Yapağı 2'de yer alan Selanik Kalesi planı benzeşiyor mu?

* Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, s.200

SELANİK KALESİ PLANI
(19. Yüzyıl)

(PLK, p. 1339)

- 1- Kara tarafında bulunan yukarı kale yeniden inşa olunmuştur.
- 2- Yalı Kapısı
- 3- Kule Kapısı
- 4- Ahmed Paşa Tabyası ki, Kuşaklıkule olarak adlandırılır, yeniden inşa olunmuştur.

- 5- Yeniden inşa olunan Kanlıkule ki, Kelemerye olarak adlandırılır.
- 6- Tophane Kulesi yeniden inşa olunmuştur.
- 7- Parmak Kapı (Bâb-ı Engüşt)
- 8- Vardar Kalesi olarak adlandırılan kulelerin tamamı yeniden inşa olunmuştur.

- 9- Vardar Kapısı
- 10- Tecdid Kapısı

- 11- Bu kalenin yeniden inşa edilen mahallerinin kenarlarına açılması yapılarak ve kalenin çepeçevre bütün duvarları eksiksiz bir şekilde gereği gibi tamir ettirilerek padişah tarafından görülmek üzere takdime cesaret olundu.

27-

(HRT. N. 204/1)

1- Selanik şehrinin haritasıdır.	9- Tomba	17- Havağazı (gazhane)	25- Selanik Körfezi
2- Kara Hüseyin çiftliği	10- Siroz Caddesi	18- Memleket bahçesi	26- 1/20.000 metre ölçeği
3- Tomba	11- Selanik-İstanbul demiryolunun bağlantı noktası	19- Kale	
4- Kuzey	12- Selanik-Manastır şosesi	20- Liman	
5- Harman Gölü	13- Tomba	21- Beyaz Kule	
6- Yenisu	14- Selanik-Üsküp demiryolu hattı	22- Kışla	
7- Süvari kışlası	15- Selanik-Manastır hattı	23- Tomba	
8- Tomba	16- Bira fabrikası	24- Depo	

1	Hükümet konağı
2	Kazasker Hamamı
3	Saatli Cami
4	Mustafa Paşa Camii
5	Islahhane Hamamı
6	Sanayi Mektebi
7	Rufai Tekkesi
8	Hurdacı Camii
9	Hamzabey Camii
10	Alyanz Kız Mektebi
11	Osmanlı Bankası
12	Frenk Kızları Hastanesi
13	Rüşumat Nezareti
14	Sainas Fabrikası
15	İdare-i Askeriye

Sorular

Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın en önemli savunma yapıları olan kaleler, şehirlerin, önemli geçitlerin, liman ve boğazların muhafazası amacıyla yapılmış muhkem yapılardır. Daha çok, düşman saldırılarının gelebileceği yollar üzerinde, askerî önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda inşa edilen bu yapılar umumiyetle kalın duvarlı, burçlu, mazgallı bir biçimde inşa edilmişlerdir.

Bu bilgilere göre kaleler için;

- I.Stratejik alanlara yapılmışlardır.
- II. Kendilerine özgü bir mimarileri bulunmaktadır.
- III. Genellikle savunma ihtiyacından dolayı ortaya çıkmıştır.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

2. I. Türk- İslam devletlerinde kale muhafazasından sorumlu kişidir.

II. Kaleyi çevreleyen surların dışında kalan yerleşim alanına verilen addır.

Yukarıda yer alan tanımlar aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

I	II
A) Kalebend	Nahiye
B) Dizdar	Varoş
C) Sipahi	Mazgal
D) Sancakbeyi	Kaza
E) Kethüda	Sancak

3. Aşağıdakilerden hangisi kalelerin mimari alanlarından birisi değildir?

- A) Şiv
- B) Mazgal
- C) Burç
- D) Mihrap
- E) Seğirdim

4. Ülkemizde, içerisinde "kale" ve "hisar" geçen yerleşim yerlerini bulunuz. Bu yerleşim yerlerinin özellikleri neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Beylikaz önlerinde bir Osmanlı donanması [1851]

Etkinlik VI

Osmanlı Devleti'nde

Sarayda ve Çalışma Hayatında Kadın

Osmanlı kadınının toplumdaki konumu ve sosyal hayattaki yeri öteden beri hep tartışılmalıdır. Bu alanda yapılan yayınların, söylenen sözlerin ekseriyetle birbiriyle çelişkili olduğu, çoğunda duygusal ve taraflı kanaatlerin ortaya koyulduğu bir gerçektir.

Tarih öğretiminde 2005 yılı ve sonrasında yapılan değişikliklerle sosyal- ekonomik konuların programda yeri arttırılmış olsa da Osmanlı toplumunda kadının yeri gibi bir meseleye pek yer verilmediği görülmektedir. Devletin kuruluşu aşamasında Fuad Köprülü'nün kuruluş teorisi bağlamında (Baciyân-ı Rum) önemli ve değerli olarak görülen kadınlar daha sonra saray işlerine karışan entrikacı negatif bir grup üyesi olarak yansıtılmış ve Osmanlı tarihinde kadınların varlıkları bu iki temel husus dışında ihmal edilmiştir.

Amaç: Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatında kadının yeri ve rolünü anlamak.

Süre: 45 dk.

Hedef Kitle: 11. sınıf

İlişkili kazanım: 11.6.2. Modernleşmeyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik anlayışta yaşanan değişim ve dönüşümlerin gündelik hayata etkilerini analiz eder.

Anahtar soru/lar:

- Osmanlı Devleti'nde kadınların toplumsal hayatta ve çalışma hayatındaki konumu nedir?
- Osmanlı Devleti'nde (son dönemlerde) kadınlar ne tür işler yapmıştır?

Nasıl Geliştirilebilir

Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesinden **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın** adlı eser indirilip incelenerek modernleşmenin Osmanlı kadınına etkisi ve kadının çalışma hayatındaki değişimi değerlendirilir. Bu bağlamda kitapta yer alan "Kadın dernekleri ve faaliyetleri", "Kadın ve eğitim" ile "Edebi ve kültürel hayatta kadın" başlıkları altında yer alan örnek belgelere bakılarak kadının sosyal hayattaki yeri ve modernleşmenin kadına ve kadının hayatına etkisi birinci el kaynaklar üzerinden ele alınabilir.

Hazırlanışluk:

Öğrencilere XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir kadın olsalar nasıl bir hayatları olabileceğini araştırma- larını ve bir kadının günlük yaşamını hayal ederek ana maddeler halinde yazmalarını söyleyiniz. (Örnek: 1820'li yıllarda Ankara'da bir kadınsınız. Günlük yaşamınız nasıl olur maddeler halinde yazınız.)

Ayrıca öğrencilerden Osmanlı Devleti'nde Sarayda (hareme) bulunan kadınlar ve bu kadınların eğitim ve sosyal hayatlarına ilişkin araştırma yapmalarını isteyiniz.

Kavramlar

- Baciyân-ı Rum
- Harem
- Nisvan
- Şua'bât-ı ictimâiye
- Etıbbâ
- Aziz Haydar Hanım
- Belkıs Şevket Hanım
- Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti
- Kadınlar Dünyası Dergisi

İŞLENİŞ

1. **Çalışma Yaprağı 1**'de yer alan görselleri öğrencilere dağıtınız/ tahtaya yansıtınız. Öğrencilere bu görsellerin hangi zamanda ve nerede yaşayan kadınlara ilişkin olduğunu sorarak bu kadınların günlük hayatları hakkında tahminde bulunmalarını isteyiniz. (5 dk.)

2. **Çalışma Yaprağı 2**'yi öğrencilere dağıtınız. Öğrencilerin ikili gruplar olarak (yanlarındaki arkadaşları ile) tartışarak tablonun sol sütununu doldurmalarını isteyiniz. Öğrenciler bitirince birkaç öğrenciden yazdıklarını sınıfa okumalarını isteyiniz. (10 dk.)

3. Devlet Arşivleri Başkanlığı yayınlarından olan “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın” adlı eserin içindekiler kısmının **EK 1**'de yer alan “Çalışma Hayatında Kadın” bölümünü öğrencilere dağıtınız. Öğrencilerden çalışma hayatında kadın ana başlığı altındaki konuları inceleyerek bu başlıklar bağlamında Osmanlı'nın son döneminde kadınların toplumdaki rollerini düşünmelerini ve **Çalışma Yaprağı 2**'de yer alan diğer sütunları doldurmalarını isteyiniz. Çalışma yaprağında yer alan soruları cevaplayınız. (15 dk.)

4. **Çalışma Yaprağı 3**'te yer alan belgeyi inceleyiniz. Metinde geçen “sair şua'bât-ı ictimâiyede olduğu gibi” ifadesini vurgulayınız. Buradan hareketle kadınların eğitim ve çalışma hayatına ilişkin taleplerinin neler olabileceğini öğrencilere sorunuz. (5 dk.)

5. **Çalışma Yaprağı 4**'ü öğrencilere dağıtınız/tahtaya yansıtınız. Öğrencilerden görselin altında bulunan soruları cevaplamalarını isteyiniz. (5dk.)

Değerlendirme

- **Çalışma Yaprağı 3**'te yer alan görseli öğrencilere dağıtınız/tahtaya yansıtınız. Fotoğrafta yer alanların kimler olduğunu açıklayarak öğrencilerin dergi yazarlarından biri olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kadının çalışma hayatındaki yerine ilişkin bir yazı yazmalarını isteyiniz. (5 dk.)

Çalışma Yaprağı 1

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın kitabından alınmıştır.

1. Yukarıdaki görseller hangi döneme ait olabilir?
2. Görsellerde görülen kadınlar hangi şehirlerden olabilir?
3. Kadınlar hangi millet ve dine mensup olabilir?
4. Bu kadınlardan birini seçerek günlük hayatını maddeler halinde kısaca oluşturunuz.

Çalışma Yaprağı 2

Osmanlı Devleti'nin son döneminde (1850'den sonraki yıllar) Kadınlar Osmanlıda hangi işlerde çalışırlardı? Maddeler halinde yazınız	“Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın” adlı eserin içindekiler kısmına göre Kadınlar hangi işlerde çalışmışlardır	Eserde olmasa da kadınların çalışmış olabileceğini düşündüğünüz alanlar hangileridir?
- - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - -	- - - - - - - - - - - -

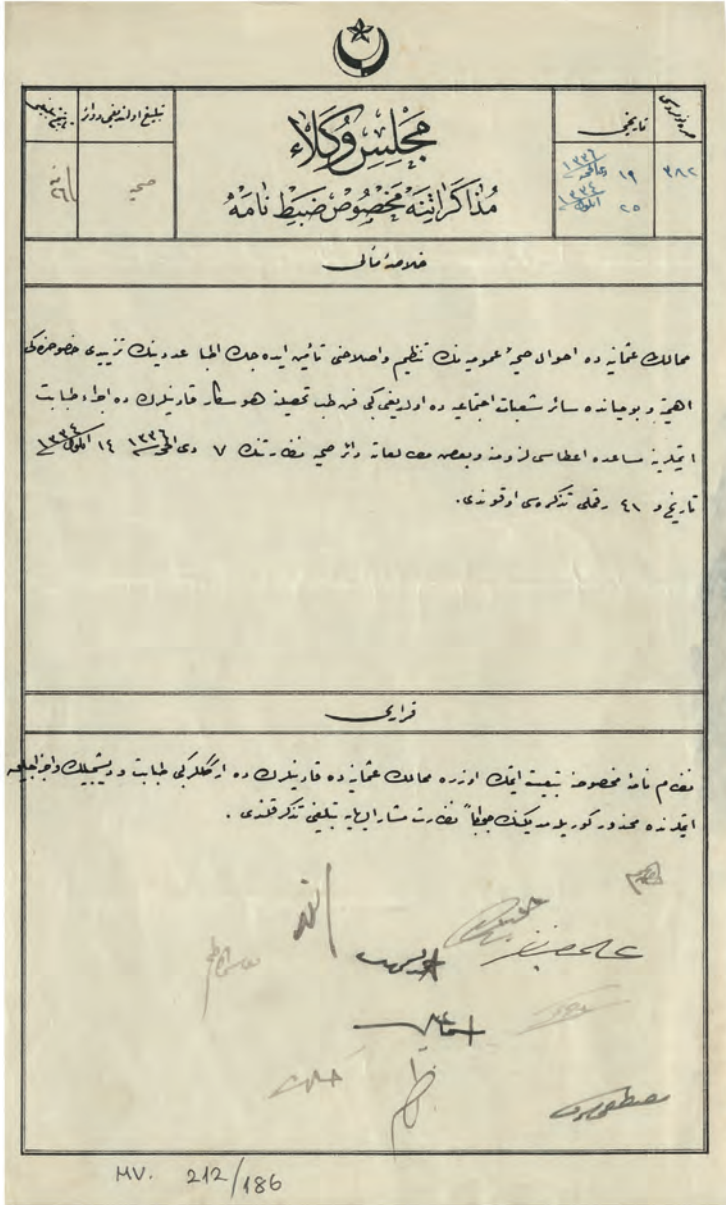
Osmanlı Devletinde (1850 sonrası) çalışma hayatındaki kadınların yaşadıkları zorluklar neler olabilir?

Günümüzde çalışma hayatındaki kadınların yaşadıkları zorluklar sizce nelerdir?

Sizce Osmanlı'dan günümüze kadının çalışma hayatındaki yeri bakımından neler değişti, neler değişmedi? Yorumlayınız.

BOA,MV.212/186

Kadınların Doktor, Eczacı ve Diş Hekimi Olmalarının Önünün Açılması

Özet:

Osmanlı Devleti'nde sağlık işlerinde genel bir düzen ve ıslahın temini için tıp, dişçilik ve eczacılık alanlarına ilgi duyan kadınların da tahsil görmelerinin önünün açılmasına dair Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararı.

25 Eylül 1918

Çeviri yazı :

Meclis-i Vükelâ

Müzakeratına Mahsus Zabıtname

Hülasa-i Meali

Memalik-i Osmaniyye'de ahval-i sıhhiye-i umumiyyenin tanzim ve ıslahını temin ederek etıbbâ adedinin tezyidi hususundaki ehemmiyete ve bu miyan-da sair şua'bat-ı ictimaiyyede olduğu gibi fenn-i tıb tahsiline heveskar kadınların da icra-yı tababet etmelerine müsaade itası lüzumuna ve bazı mütalaata dair Sıhhiye Nezâretinin 7 Zilhicce 1336/14 Eylül 1334 tarih ve 41 rakımlı tezkiresi okundu.

Kararı

Nizamname-i mahsusuna tebaiyet etmek üzere Memalik-i Osmaniyye'de kadınların da erkekler gibi tababet ve dişçilik ve eczacılık etmelerinde mahzur görülemediğinin cevaben nezâret-i müşarünileyhaya tebliği tezekkür kılındı.

19 Zilhicce 1336/25 Eylül 1334

[İmzalar]

- 1- Sizce bu karara ilişkin talep nereden gelmiştir?
- 2- Metne göre bu dönemde kadınların talepleri nelerdir?
- 3- Metnin kadın erkek eşitliği açısından en önemli cümlesi hangisidir?

Çalışma Yaprağı 4

İlk defa tayyareyle uçan Belkıs Şevket Hanım ile Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti üyeleri ve Kadınlar Dünyası dergisinin yazarlarının tayyare önündeki resimleri.

Kadınlar Dünyası Dergisi, Numara 19-100, 6 Muharrem 1331 [16 Aralık 1912]

Kadınlar Dünyası dergisinin 6 Nisan 1918 tarihli nüshasının kapakı

- “Kadınlar Dünyası” adlı dergiye Osmanlı Devleti’nin son döneminde çalışma hayatında kadın konulu bir yazı kaleme almanız istense yazının başlığı ne olurdu?
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın adlı eseri inceleyen bir yazar olarak böyle bir yazıda nelerden bahsederdiniz?

28	Ermeni Kızların Avrupalılarla Evlenme Yasağı.....	84
29	Kadınların Açık Renk ve Büyük Yakalı Feracelerle Çarşı Pazarda Dolaşmamaları.....	86
30	Kadınların Boğaziçi'nde Yabancı Şirketlere Ait Vapurlarda Seyahat Etme Yasağı.....	90
31	Kadınların Ramazan'da Sokaklarda Uygunsuz Davranışlarda Bulunmamaları.....	92
32	Kadınların Beyoğlu'nda Açık Faytonlarla ve İnce Örtülerle Gezmemeleri.....	94
33	Kadın ve Kızların Nüfus Sicillerinde Yaş Düzeltme İşlemleri.....	96
34	Nüfus Sayımlarında Kadınların Da Yazılması.....	98
35	Müslüman Kadınların İslâmiyet Şiarına Aykırı Kıyafetlerle Gezmemeleri.....	100
36	Beyrut'ta İslâm Kadınlarının Sinemalara Girmelerinin Yasaklanması.....	104
37	Kadın ve Erkeklerden Oluşan Karma Musikî Heyetinin Konser Vermesinin Yasaklanması.....	108
38	İslâm Kadınlarının Tiyatro Sahnelerine Çıkmalarının Engellenmesi.....	110

Çalışma Hayatında Kadın

39	Kadınlara Toplum Düzenini Bozacak İşlerin Yaptırılmaması.....	114
40	Üsküdar'da Kadın Güvenlik Görevlisine Hâne Kiralanması.....	116
41	Kadın Eğitime Maaş Tahsisi.....	118
42	Askerî Dikimevinde Çalışan Kadınlar ve Kadın Yöneticiler.....	120
43	Dârülaceze'de Kadın Hizmetli İstihdamı.....	124
44	Isparta'da Kadın ve Kızların Halı Tezgâhlarında İstihdamı.....	128
45	Mudanya İskelesinde Kadın Güvenlik Görevlisi İstihdamı.....	130
46	Sınır Kapılarında Kadın Güvenlikçi İstihdamı.....	132
47	Kadın Hapishânelerinde Kadın Kolcu ve Gardiyan İstihdamı.....	134
48	Ebe Mektebi'nden Mezun Şehver Hanım'ın Sicili.....	136
49	Bursa'da İpek Fabrikalarında Çalışan Kadın İşçilerin Çalışma Ortamları ve Ücretlerinden Şikayetleri.....	138
50	Bursa'da Halı ve İpek Fabrikalarında Çalışan Kadın İşçilerin Grevi.....	142
51	Kadınların İstihbarat Memurluklarında İstihdam Edilmeleri.....	146
52	Üç Kadının Bir Araya Gelerek Şirket Kurması.....	148
53	Kadınların Doktor, Eczacı ve Diş Hekimi Olmalarının Önünün Açılması.....	152
54	Adli Tıp Kurumu'nda Çalışanların Çoğunluğunu Kadınların Oluşturduğu.....	154
55	Bahriye Dikimhânesi'nde Çalışan Kadın İşçiler.....	156

Kadın Dernekleri ve Faaliyetleri

56	Muhadderât-ı Osmaniyye Cemiyet-i Hayriyesi.....	162
57	Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti.....	164
58	Ermeni Maârifperver Kadınlar Cemiyeti.....	168
59	Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti.....	170
60	Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kadınlar Şubesi.....	172
61	Yahudi Koçvil-Giovi Goviel [?] Kadınlar Cemiyeti.....	174

Sorular

1. Lise 3. Sınıf öğrencisi Merve, Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayımlanan “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın” adlı kitabı incelerken eserin 53. sayfasında 17 Mayıs 1618 tarihli bir belge dikkatini çekmiştir. Belgede Emine adlı bir kadının İstanbul Haraççı Mahallesi’ndeki evini yüz bin akçe bedelle Fatıma adlı bir kadına sattığını görmüştür.

Merve’nin dikkatini çeken belgedeki bilgiye göre 17. yüzyıldaki Osmanlı kadını için aşağıdakilerden hangisini söylemek mümkündür?

- A) Mülkiyet hakkına sahip oldukları
- B) Vergiden muaf tutuldukları
- C) Yönetime katıldıkları
- D) Üretime katkı sağladıkları
- E) Devlet yönetiminde görev alabildikleri

2. Tarih Öğretmeni Nazlı Hanım, 11-C sınıfında işlemiş olduğu derste “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın” adlı kitabın 99. sayfasını sınıftaki ekrana yansıtmıştır. Burada yer alan 12 Haziran 1897 tarihli belgede, Osmanlı ülkesinde yapılacak nüfus sayımlarında kadınların da erkekler gibi nüfusa yazılarak toplam sayıya dahil edilmesi ilgililere bildirilmiştir.

Burada yer alan belgeye göre;

I- Osmanlı Devleti’nde ilk kez nüfus sayımı yapılmıştır.

II-Ülkede yaşayan gerçek nüfus belirlenebilecektir.

III-Nüfus sayımında cinsiyet ayrımı ortadan kalkmıştır.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve III
- D) II ve III
- E) I, II ve III

3. Osmanlı Devleti’nde XX. yüzyılda:

- Kadınların emniyet ve asayişle ilgili konularda çalışmalarının uygun olduğuna dair karar alınmıştır.
- Kadınların, doktor, eczacı ve diş hekimi gibi mesleklere girebilmelerine dair hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Bu bilgilere göre aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Yurt dışına göçün hızlandığı
- B) Ülkedeki işsizliğin arttığı
- C) Kadınların çalışma alanının genişlediği
- D) Üretime dayalı işlerde kadınların yer bulamadığı
- E) Yönetici kadrolara kadınların getirildiği

4. **Osmanlı Devleti’nde Kadınlar Dünyası adında bir derginin çıkarılması kadınların aşağıdaki alanların hangisinde etkilerinin artmasına yol açtığı söylenebilir?**

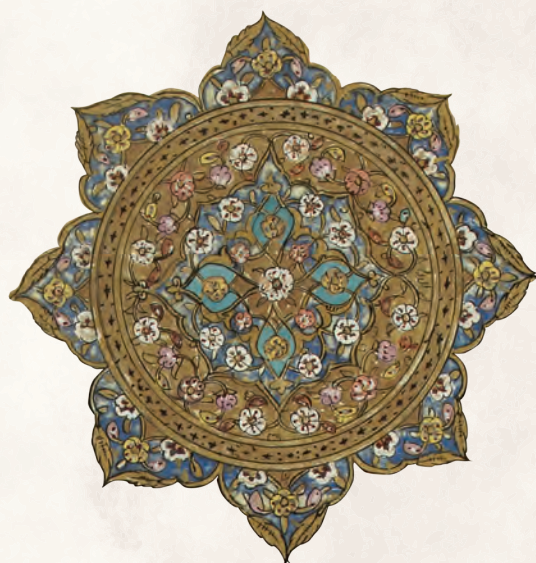
- A) Ekonomi
- B) Kültür
- C) Askeri
- D) Eğitim
- E) Sağlık

Etkinlik VII

Osmanlı Devleti'nde Gösteri Sanatları

Gösteri sanatları kültürel hayatımızın vaz geçilmez bir dalı olarak hemen her toplumda farklı ve kendine özgü şekillerde tarih boyunca var olmuştur. Kültürel hayatımız içinde yer alan geleneksel gösteri sanatlarının izlerini, Anadolu'dan daha gerilere Orta Asya'ya kadar götürmek mümkündür. Osmanlı döneminde revaçta olan geleneksel seyir sanatları incelendiğinde Türk ve İslam coğrafyasından süzüle gelmiş bu zengin tarihi mirasın bu dönemde de yaşatıldığını görmekteyiz. Mimariden musikiye, edebiyattan güzel sanatlara tüm estetik değerleri ile tarihte önemli izler bırakan Osmanlılar, belli kural ve sınırlar çerçevesinde seyir sanatlarının gelişmesine de katkı sağlamışlardır. Osmanlı klasik çağlarında başta saray ve üst düzey yönetim mekanizmaları tarafından himaye edilip, halk nezdinde de büyük ilgi gören; Kukla, Karagöz, Meddah ve Orta Oyunu gibi seyir sanatlarına Tanzimat'la birlikte Batılı tarzda sahne sanatları da eklenmiştir.*

Bu sanatlardan biri olan Karagöz oyunu aslında bir sanatçının tek başına gösterimidir. Sanatçı aynı zamanda, el maharetiyle ve değişik sesleri kullanarak kadın ve çocuklardan çeşitli ağızlara kadar bütün kişilerin seslerini veren bir aktör, giriş-çıkışları, oyunun ritim ve temposunu belirleyen bir rejisör, dansları ve kişilerin hareketlerini düzenleyen bir koreograf, Osmanlı tasvir sanatının en önemli görüntüleri olan tasvirleri kesip boyayan bir ressamdır. Karagöz oyunları zamanla Türk mizah anlayışı, divan, halk ve tekke şiiri, sanat ve halk müziği, çengi, köçek gibi sanat ve halk danslarıyla zenginleşerek Türk kültürünün hemen bütün unsurlarını ihtiva ettiği gibi Osmanlı toplumunu oluşturan değişik ırk ve dinden kavimlerin giyim-kuşamları, karakter ve şive özelliklerini de sergilemiştir. Karagöz sadece Anadolu'da değil Osmanlı Devleti'nin Cezayir, Tunus, Mısır, Romanya, Yugoslavya, Suriye, Lübnan ve geç tarihte Yunanistan olmak üzere sınırları içindeki ülkelere de yayılmıştır.**

Amaç: Osmanlı Devleti'nde gösteri sanatları içerisinde Karagöz oyununun tarihsel seyri ve toplum devlet ilişkisi açısından öneminin kavranması.

Süre: 45 dk.

Hedef Kitle: 10. Sınıf /11. sınıf

İlişkili kazanım:10.4.4. Osmanlı coğrafyasındaki zanaat, sanat ve kültür faaliyetleri ile bunlara bağlı olarak sosyal hayatta meydana gelen değideğişimleri analiz eder.

11.6.2. Modernleşmeyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik anlayışta yaşanan değişim ve dönüşümlerin gündelik hayata etkilerini analiz eder.

c) Kültür endüstrisi ile birlikte ortaya çıkan popüler kültür ve sanat ürünlerine değinilerek bunların sosyal hayatta meydana getirdiği değışimler üzerinde durulur.

Kavramlar

- Karagöz
- Meddah
- Orta Oyunu
- Canbazan
- Hayalbazan
- Hanende
- Hayelciler esnafı

Anahtar soru: Karagöz oyununun Osmanlı Devleti'nde eğlence hayatındaki yeri nedir?

Nasıl Geliştirilebilir

Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesinden **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları** adlı kitap indirilerek incelenebilir. Geçmişte sanatsal anlamda ne tür faaliyetler yapıldığı ve ne tür sorunlarla karşılaşıldığı analiz edilebilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilere Osmanlı döneminde eğlence anlayışından bahsedilir. Bu bağlamda çeşitli ortamlarda (ramazan eğlenceleri, düğünler, sünnet merasimleri vb.) gölge oyunları ve orta oyunu gibi oyunların yanısıra başta güreş, okçuluk ve at yarışı olmak üzere çeşitli sportif faaliyetler yapıldığı öğrencilere anlatılarak bu konularda araştırma yapmaları istenir. Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayımlanan **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor ve Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları** kitapları öğrencilere tavsiye edilebilir.

* Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları, s.3

** TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karagoz> (04.02.2020)

İŞLENİŞ

1. Öğrencilere Osmanlı Devleti'nde insanların düğün ve bayram gibi zamanlarda nasıl eğlendiğini sorunuz? İlk dönemlerinden zamanlarından son zamanlarına kadar Osmanlı Devleti'nde eğlenmek için yapılan faaliyetlerden öğrencilerin söylediklerini tahtaya yazınız ve her bir maddeyi öğrencilerin yardımıyla kısaca açıklayınız. (5 dk.)

2. Öğrencilere **Ek 1**'i dağıtınız/ya da tahtaya yansıtınız. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bayram ya da törenler ile Ramazan aylarında eğlence anlamında ne tür faaliyetler yapıldığını belgeler üzerinden değerlendiriniz. (10 dk.)

3. Sınıfı 5 gruba ayırınız. Her bir gruba aşağıdaki görevlerden birini veriniz. Öğrencilerin **Ek 1**'deki bilgileri de kullanarak belirtilen konular için bir eğlence programı oluşturmalarını, oluşturdukları programlar ilgili **Çalışma Yaprağı 1**'de yer alan tabloyu doldurmalarını ve sınıfa anlatmalarını isteyiniz. (15 dk.)

- Şehzadenin sünnet töreni eğlencesi programı hazırlamak.
- Afetzedeler için para toplamak maksadıyla bir eğlence programı hazırlamak.
- Nevruz Bayramı eğlencesi programı hazırlamak.
- İftar sonrası Ramazan eğlencesi programı hazırlamak.
- Kazanılan askerî bir zafer için eğlence programı hazırlamak.

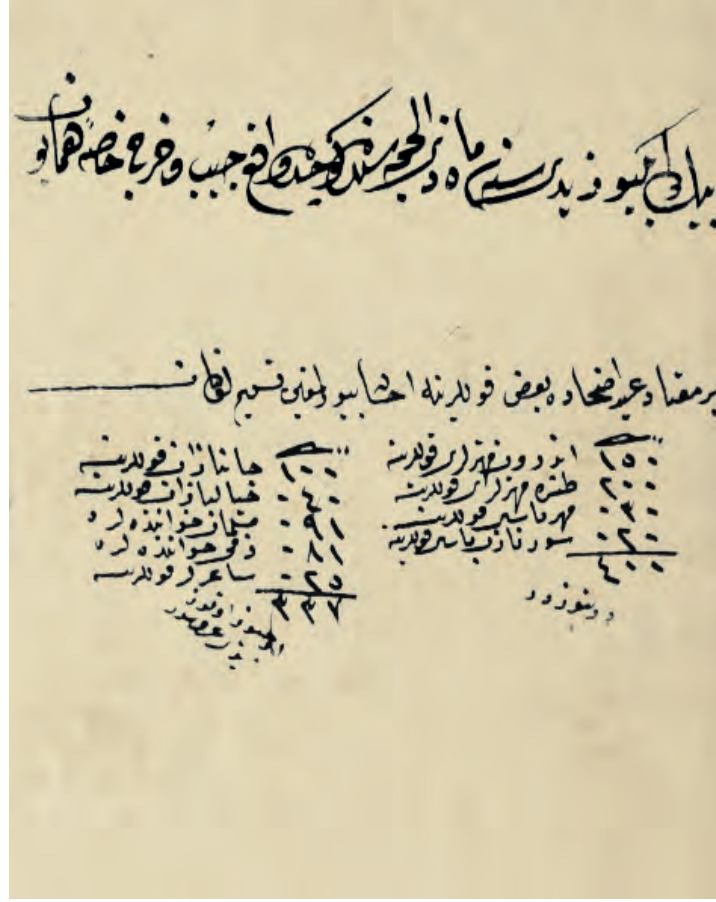
4. Öğrencilerin sunumlarını özellikle zamanın şartlarına ve konu başlığına uygunluk bağlamında değerlendiriniz. Çelişkiler ve yanlışları vurgulayarak öğrencilerin o dönemin şartları ve eğlence hayatını kavramasına yardımcı olunuz. (5 dk.)

5. **Çalışma Yaprağı 2**'yi öğrencilere dağıtınız/tahtaya yansıtınız. Çalışma yaprağında yer alan soruları öğrencilerin cevaplamasını sağlayınız. Bu süreçte değişim ve sürekliliğe ilişkin tespitlere vurgu yapınız. (10 dk.)

Değerlendirme

- Öğrencilere başka neler için eğlence programı düzenlenebileceğini sorunuz.
- Öğrencilere karagöz eğlencelerinin eğitici olması için neler yapılabileceğini sorunuz.

BOA, TS.MA,d. 2438/211

Özet:

Bayramlarda ve padişahın doğum günü münasebetiyle yapılan şenliklerde padişah huzurunda sanatlarını icra eden Hayalbaz (Karagözcü) ve Meddahlara ödenen ücretleri gösteren liste. [listenin sadece bir bölümü verilmiştir.]

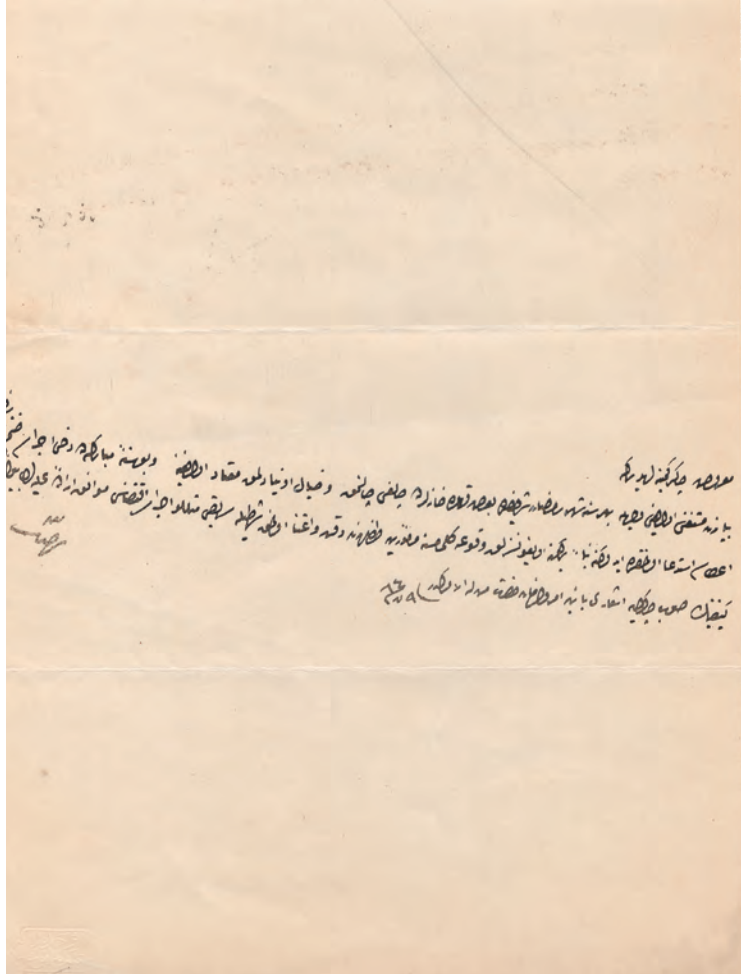
(1207/1793)

Çeviri yazı:

Bin iki yüz yedi senesi mâh-ı Zilhiccesinde göçde vâki ceyb ve harc-ı Hassa-i Hümayun Ber-mu'tâd id-i adhâda bazı kullarına ihsân buyurulmağın teslim olunan .

	Kuruş
Enderun mehterleri kullarına	150
Taşra mehterleri kullarına	200
Mehterbaşı kullarına	30
Surnazenbaşı kullarına	20
	[Yekûn] 400 Kuruş
Canbâzân kullarına	100
Hayalbâzân kullarına	40
Müslüman hanendelere	91
Zimmi hanendelere	81
Şâirler kullarına	25
	[Yekûn] 337 Kuruş

Belge 2

BOA,A.MKT, 143/52

Özet:

Her sene Ramazan ayında kahvehanelerde Karagöz oynatılması gelenek haline geldiğinden, Karagöz oynatmak için ruhsat talebinde bulunanlara uygunsuzluğa yol açmamak şartıyla eskiden olduğu gibi izin verilmiştir.

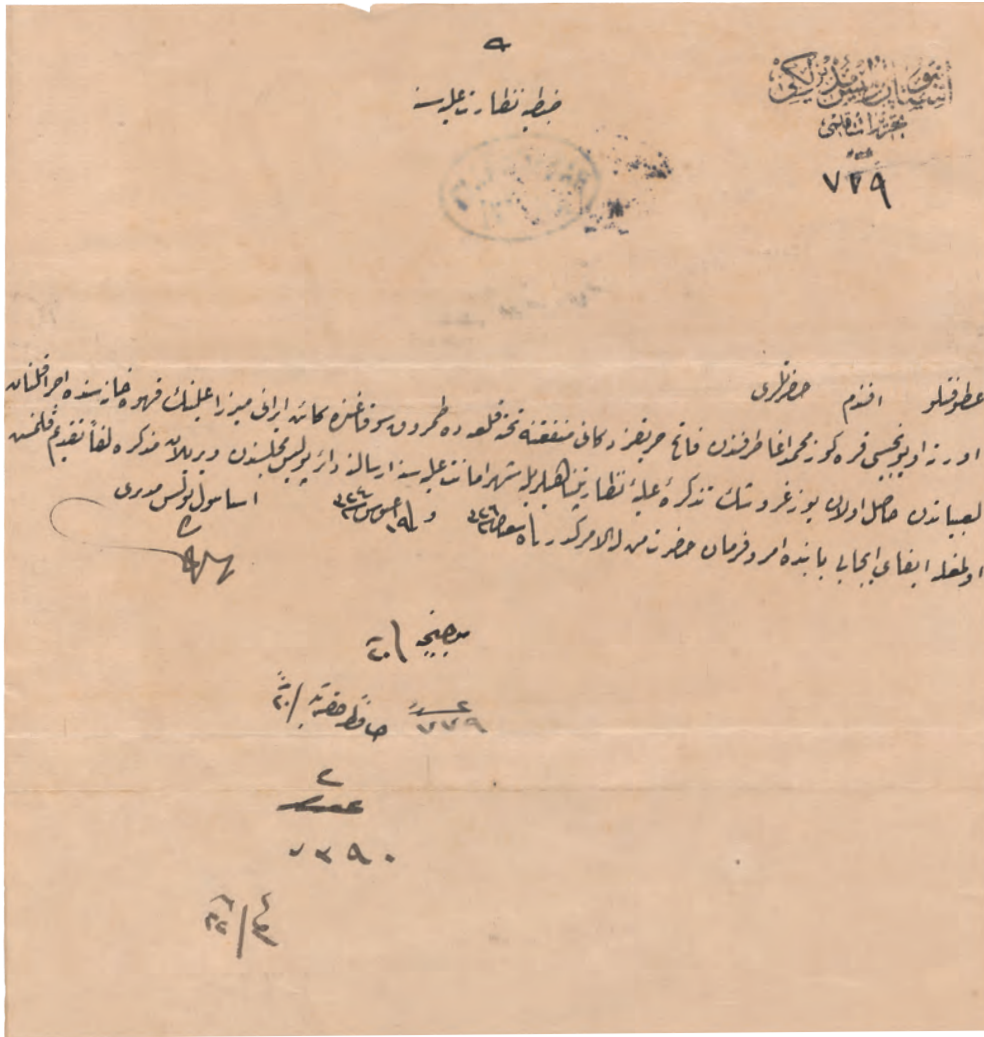
9 Ağustos 1848

Çeviri Yazı:

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Beyandan müstağnî olduğu vechile beher sene şehr-i Ramazan-ı şerifde bazı kahvehânelerde çalgı çalınmak ve hayal oynatılmak mu'tâd olduğuna ve bu sene-i mübarekede dahi icrası zımnında ruhsat i'tâsı istid'â olunmakta idüğüne binâen bir gûne uygunsuzluk vuku'â gelmemesine memurin taraflarından dikkat ve itina olunmak şartıyla sâbıkı misillü icra-yı iktizâsı muvâfık-ı irâde-i aliyyeleri buyurulduktan sonra keyfiyetin savb-ı çâkeriye iş'ârı bâbında emr u fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fî 9 N. sene [1]264.

BOA, ZB, 74/63

Özet:

İstanbul Fatih'teki yangında zarar görenlerin menfaatine Tahtakale'de bir kahvehanede orta oyuncusu Karagöz Mehmed Ağa tarafından oynatılan orta oyunundan elde edilen gelirin gönderilmesin hakkındaki yazı.

01 Eylül 1908

Çevir yazı :**İstanbul Polis Müdürlüğü****Tahrîrât Kalemi****Aded: 779****Zabtiye Nezareti Aliyyesine**

Orta oyuncusu Karagöz Mehmed Ağa tarafından Fatih harîkzedegânı menfaatine Tahtakale'de Tomruk Sokağı'nda kâin İranî Mirza Ali'nin kahvehanesinde icra kılınan lu'biyyâtta hâsıl olan yüz kuruşun tezkire-i aliyye-i nezâret-penâhîleriyle Şehremanet-i Aliyyesi'ne irsâline dair Polis Meclisi'nden verilen müzekkire leffen takdim kılınmış olmakla ifa-yı icabı bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

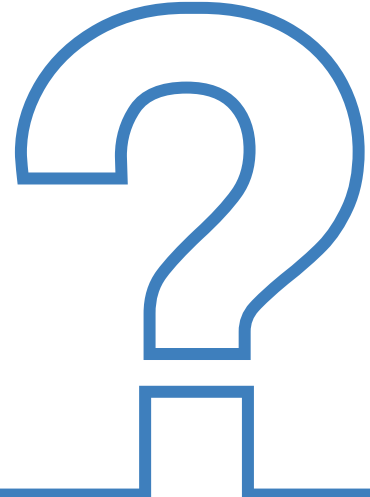
Fî 5 Şaban sene [1]326 ve fî 19 Ağustos sene [1]324.

İstanbul Polis Müdürü**İmza**

Çalışma Yapağı 1

Organizatör olarak XVII-XVIII. yüzyıl şartlarında 3 saatlik bir eğlence programı oluşturunuz. Oluřturduėunuz programla ilgili olarak aşağıdaki tablodaki alanları doldurunuz.

Eğlencenin Duyuru Başlığı	
Eğlencenin Bařlama ve Bitiř Saatleri	
Eğlence İçindeki Etkinlikler ve Ne Kadar Süreceėi (Temel Etkinliklerde Yer Alacak Ana Karakterler Belirtilmelidir.)	
Temel İzleyici/ Dinleyiciler Kimlerdir? (Listeleyiniz.)	
Eğlencenin Gerçekleřtirildiėi Mekân ve Özelliklerini Tanımlayınız. (Açık Hava Ya Da Kapalı Bir Mekân Olabilir.)	
Eğlence Süresince Ya Da Sonrasında İzleyicilere Verilecek İkramlar Nelerdir? (Eğer Sarayda Bir Eğlence İse Menüü Oluşturunuz.)	

Çalışma Yaprağı 2

**Mahalle kahvesinde gerilen bir perdede oynatılan Karagöz oyunu (Münif Fehim'in resmi)
Resimli Tarih Mecmuası, C. 1, sy. 299**

- 1- Bu resim hangi yıllara ait bir eğlence ortamını işlemektedir?
- 2- Günümüz mahalle kahvehaneleri ile resimdeki kahvehane arasındaki benzerlikler nelerdir?
- 3- Günümüz kahvehaneleri ile görseldeki kahvehaneler arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

Sorular

1. Osmanlılar döneminde “hayal-i zıl” olarak isimlendirilen oyun aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Meddah
- B) Karagöz
- C) Orta Oyunu
- D) Cirit
- E) Kukla

2. Karagöz oyunları için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Köklü bir geçmişinin olduğu
- B) Şenliklerin bir parçası haline geldiği
- C) Devlet tarafından desteklendiği
- D) Yılın belirli döneminde icra edildiği
- E) Farklı kültürlerde izlerine rastlandığı

3. Karagöz oyunlarının Osmanlı toplumunda;

- I. eğlence,
- II. sanat,
- III. spor,

alanlarından hangilerine katkı sağladığı ileri sürülebilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

4. “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Gösteri Sanatları” adlı kitabın 69. sayfasında 13 Temmuz 1910 tarihli bir belgede şu bilgiler yer almaktadır: “Adliye Nezâreti’nde katip olarak çalışan İzzet Efendi’nin çeşitli yerlerde uzun zamandır Karagöz oynattığına dair Hayalciler Esnafı tarafından şikayette bulunulduğu ve İzzet Efendi’nin söz konusu meslek erbabının rızkına mani olmaması için bu durumdan men edilmesi hakkında Emniyet-i Umumiye Müdüriyetince işlem yapılması istenmiştir.”

Bu bilgilere göre Karagöz oyunu hakkında aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Belirli bir esnaf zümresi tarafından icra edilmesi gerektiğine
- B) Oyuncuların devlet tarafından belirlendiğine
- C) Oyunla geçimini sağlayanların olduğuna
- D) Devlet denetiminin bulunduğu
- E) İhlallerin önlenmeye çalışıldığına

5. Günümüzde Karagöz ve benzeri oyunların yaygın olmayışının sebepleri neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

Etkinlik **VIII**

Gâvur İşi Eğlenceden Eğitim Materyaline Osmanlı'da Sinema

Lumiere Kardeşler'in 1895 yılında gerçekleştirdiği halka açık ilk gösterimden sadece bir yıl sonra, 1896 yılında, Yıldız Sarayı'nda Osmanlı hanedanı mensuplarına ve ardından Beyoğlu'nda halka açık ilk film gösterimlerinin yapılması sinema tarihimizin başlangıcı açısından çok önemlidir. Bu ilk gösterimler, Osmanlı-sinema ilişkisinin başlangıcını oluşturur. Gölge oyunlarının, orta oyunlarının sergilendiği mekânlar giderek "canlı fotoğraf"ların gösterildiği mekânlara dönüşür. Fevziye Kırathanesi'ndeki gösterimlerle yaygınlaşan ve popülerleşen yeni temâşâ biçiminin oluşturduğu yeni temâşâgerân'ın sinemaya gösterdiği ilgi başka mekânların da sinemaya açılmasına neden olur.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi sadece film gösterimleri ile değil, yabancı sinematografçıların film çekim faaliyetleriyle de tanışır. Giderek artan bu faaliyetler, sinema alanında bir takım düzenlemeler yapılması ihtiyacını ortaya çıkarır. 1903 yılında sinemayla ilgili ilk yasal düzenleme yapılır. Bu arada, tiyatro salonları film gösterimlerine açılırken, ilk yerleşik sinema salonu hizmete girer. 1908 yılında Tepebaşı'nda açılan Pathe Sineması, sinemaya gösterilen güçlü ve kalıcı ilginin bir göstergesi olur. *

Amaç: Türkiye'de sinema faaliyetlerinin Osmanlı Dönemi'nde başladığının öğrenilmesi ve bu alandaki tarihsel sürekliliğin kavranması.

Süre: 45 dk.

Hedef Kitle: 11. Sınıf

İlişkili kazanım: 10.6.2. Modernleşmeyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik anlayışta yaşanan değişim ve dönüşümlerin gündelik hayata etkilerini analiz eder.

c) Kültür endüstrisi ile birlikte ortaya çıkan popüler kültür ve sanat ürünlerine değinilerek bunların sosyal hayatta meydana getirdiği değişimler üzerinde durulur.

Anahtar soru: Filmler eğitim materyeli olarak ne zaman kullanılmaya başlanmıştır?

Nasıl Geliştirilebilir

Devlet Arşivleri Başkanlığı web sitesinden **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları** adlı kitap indirilerek incelenebilir. Geçmişte sinema ve tiyatro alanında ne tür faaliyetler yapıldığı analiz edilebilir.

Hazırlanışluk:

Ders öncesinde öğrencilere "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları" adlı isimli kitabı Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesinden indirilerek incelemelerini tavsiye ediniz. Öğrencilerden sinema ve tiyatronun tarihine ilişkin araştırma yapmalarını isteyiniz.

Kavramlar

- Temâşâ
- Sinema
- Sinema teknolojisi
- İstanbul
- Çanakkale Savaşları
- Sinema ile eğitim

* Peyami Çelikan, "Osmanlı'dan Sinema Manzaraları" Üzerine Bir Değerlendirme – 1, <https://www.tsa.org.tr/> (Erişim 19.03.2020)

İŞLENİŞ

1. **Çalışma Yaprığı 1**'deki görseli tahtaya yansıtınız/öğrencilere dağıtınız. Görselde 1912 yılında Sultan V. Mehmed Reşad'ın Cuma Selamlığı töreninde kurulan kameralarla filme alınması gösterilmektedir. Görselin altında yer alan soruları öğrencilere yöneltiniz. Öğrencilere bu görselin 1912 yılına ait olduğunu söyleyiniz. Öğrencilerin sol alt köşedeki kamerayı (film çekimini) fark edememeleri halinde siz belirterek bugünkü konunun Osmanlı'da sinema olduğunu ifade ediniz. (5 dk.)

2. Öğrencileri ikili olarak gruplayınız ve **Çalışma Yaprığı 2/1**'i dağıtınız. Öğrencilerin öncelikle özet kısmını okumalarını ardından da belge çeviri yazısının alt kısmındaki maddeleri okuyarak bilmedikleri kelimelerin altını çizmelerini isteyiniz. Öğrencilerin bilmedikleri kelimelerin anlamlarını söyleyiniz. (10 dk.)

3. **Çalışma Yaprığı 2/2**'de yer alan maddeleri göz önünde tutarak öğrencilerin tabloyu doldurmalarını isteyiniz. Ardından bu görüntülerden padişah için en yararlı olanın hangisi olabileceğini nedenleriyle birlikte ifade etmelerini isteyiniz. (10 dk.)

4. **Çalışma Yaprığı 3**'te yer alan belge ve çeviri yazılarını ikili gruplar halinde öğrencilere dağıtınız. Öğrencilerin belgeleri inceleyerek filmlerin hangi amaçlarla izlettirildiğini belirtmelerini isteyiniz. (5 dk.)

5. **Çalışma Yaprığı 4**'ü öğrencilere dağıtınız. İlk zamanlarda 'Gâvur Eğlencesi' olarak adlandırılan sinemaya ilişkin belgelerde belirtilen ya da belirtilmeyen ne tür olumsuzlukların/sorunların yaşanmış olabileceğini öğrencilere sorunuz. Sınıf tahtasını iki sütun halinde bölünüz ve verilen cevapları sütunlardan birine maddeler halinde yazınız. Ardından sinemanın o zamanki (XX. yüzyılın başları) olumlu yanlarını öğrencilere sorunuz ve verilen cevapları diğer sütuna yazınız. (10 dk.)

Değerlendirme (Aşağıdaki etkinliklerden birini yapınız.)

- Günümüzde sinemanın/filmlerin olumlu ve olumsuz yanlarını öğrencilere sorunuz. XX. yüzyıl başında sinemaya ilişkin tahtaya yazılan olumlu ve olumsuz durumları göz önünde tutarak değişen ve değişmeyen durumlara ilişkin tespitler yaptırınız. (5 dk)
- Günümüzde sinemanın işlevlerine ilişkin öğrencilere yazılı bir ödev veriniz. (5 dk)

Çalışma Yaprığı 1

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları, s.338-339

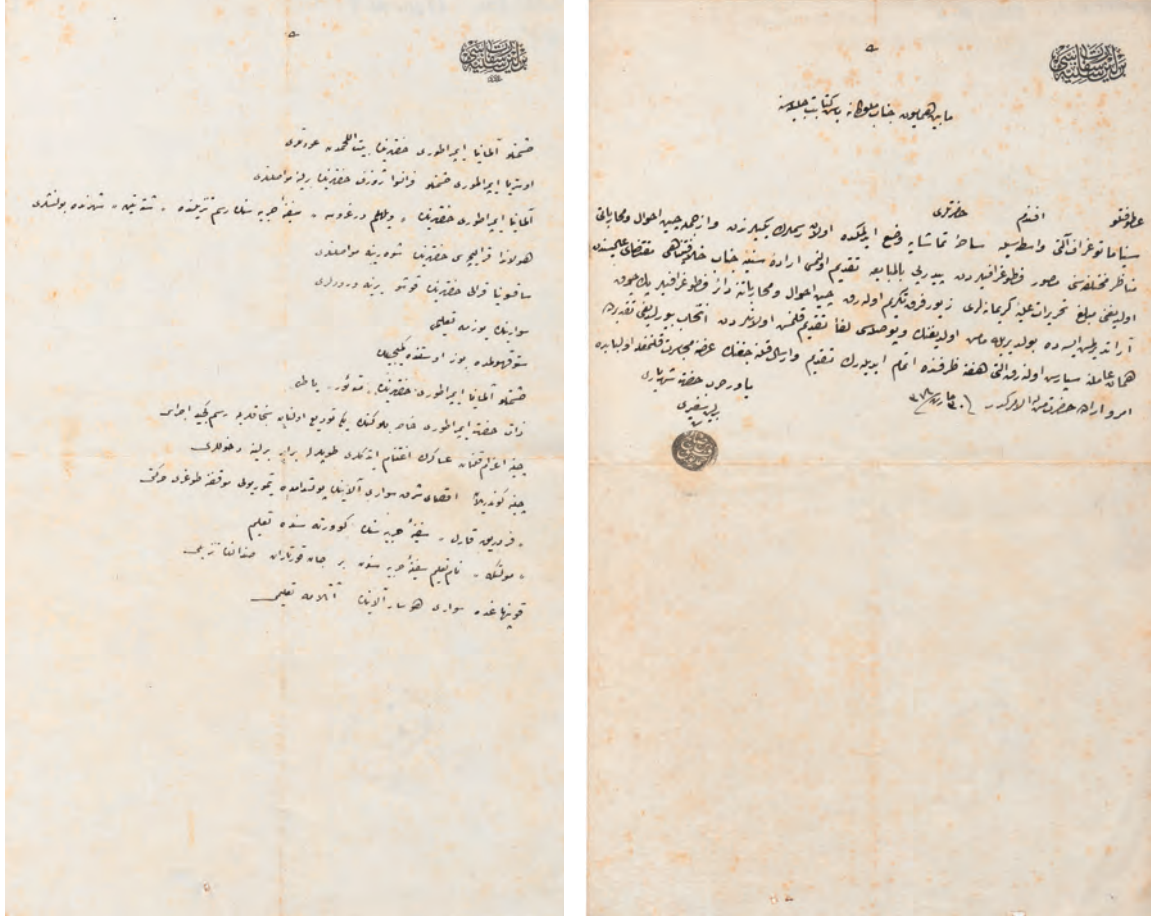
1- Bu görselde dikkatinizi çeken unsurlar nelerdir?

2- Sizce görselde fotoğraflanan olay ne olabilir?

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN BERLİN'DEN TALEP ETTİĞİ SİNEMA FİMLERİ

BOA, Y.PRK.EŞA, 40/1

Özet:

Padişah tarafından talep edilen, Almanya ve Avusturya İmparatorlarının görüntüleri ile Almanya ordu ve donanmasına ait ek listede yer alan sinema filmlerinin istenildiği takdirde altı hafta içerisinde temin edilerek gönderilebileceği, ancak savaş esnasında çekilen fotoğrafların arattırılmasına rağmen bulunamadığına dair Berlin Sefâreti'nden gelen yazı.

12 Nisan 1902

Çeviri yazı:

Berlin Sefâret-i Seniyyesi

Mâbeyn-i Hümayun-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne

Atûfetli efendim hazretleri

Sinematograf aleti vasıtasıyla sâha-i temâşâyâ vaz' edilmekte olan resimlerin yenilerinden ve ezcümle hîn-i ahvâl ve muharebâtı menâzır-ı muhtelifesini musavver fotoğraflardan peyderpey bi'l-mübâyâ'a takdim olunması irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî muktezâ-yı âlisinden olduğunu mübellîğ tahrîrât-ı aliyye-i kerîmâneleri zîver-i farık-ı tekrîm olarak hîn-i ahvâl ve muharebâtına dair fotoğraflar pek çok arattırılmış ise de buldurulamamış olduğunun ve pusulası leffen takdim kılınmış olanlardan intihâb buyurulduğu takdirde hemen âmiline sipariş olunarak altı hafta zarfında itmâm edilerek takdim ve irsâl kılınacağına arzına mücâseret kılınmakla ol bâbda emr u irâde hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 30 Mart sene [1]318

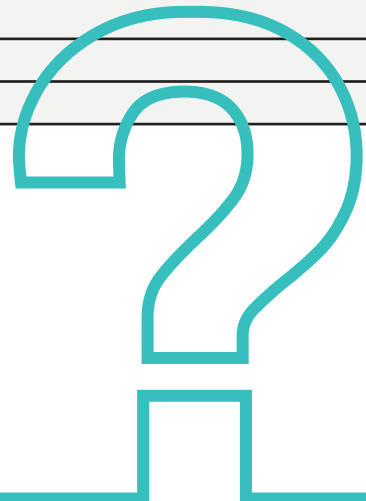
Yâver-i harb-i hazret-i şehriyârî
Berlin Sefîri
Ahmed Tefîk bin Salih

Çalışma Yaprığı 2/2

[Berlin Sefâret-i Seniyyesi tarafından gönderilen liste]

1. Haşmetli Almanya İmparatoru hazretlerinin Beytüllahm'dan avdetleri
2. Avusturya İmparatoru haşmetli Fransuva Josef hazretlerinin Berlin'e muvâsılatları
3. Almanya İmparatoru hazretlerinin "Wilhelm Der Grosse" sefîne-i harbiyesinin resm-i tenzîlinde Stettin şehrinde bulunuşları
4. Hollanda kraliçesi hazretlerinin Schwerin'e muvâsılatları
5. Saksonya kralı hazretlerinin koşu yerine vürûdları
6. Süvarinin yüzme talimi
7. Stockholm'de buz üstünde gemicilik
8. Haşmetli Almanya İmparatoru hazretlerinin "Meteor" yatı
9. Zât-ı hazret-i imparatorî hassa bölüğünün yeni tevdî' olunan sancaklarıyla resm-i geçid icrası
10. Çin'e i'zâm kılınan asâkirin iğtinam ettikleri topraklarla beraber Berlin'e duhûlleri
11. Çin'e gönderilen Aksâ-yı Şark Süvari Alayı'nın Postdam'da demiryolu mevkıfına doğru hareketi
12. "Frederik Karl" sefîne-i harbiyesinin güvertesinde talim
13. "Moltke" nam talim sefîne-i harbiyesinden bir cankurtaran sandalının tenzîli
14. Kopenhag'da süvari husar alayının atlama talimi

Madde No	Sizce Bu Görüntülerin İstenme Nedeni Ne Olabilir? (Bu Görüntüleri Görmek Ne İşe Yarayacaktı?)
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	
11	
12	
13	
14	

Çalışma Yaprağı 3

1- ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN SİNEMA YOLUYLA ÖĞRENCİLERE ANLATILMASI

Özet:

Osmanlı ordusunun Çanakkale'deki harekât ve başarılarını okuldaki öğrencilere sinema yoluyla göstermek gibi millî bir emel ile Çanakkale'ye gönderilecek olan Fotoğrafçı Necati Bey'in harcırah ve zarurî masrafları ile kullana-
cağı sinema filmlerinin bedellerinin Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından karşılanacağına dair.

26 Temmuz 1915

Çeviri yazı:

Maârif-i Umumiye Nezâreti

Kalem-i Mahsus Dairesi'ne

Mahsus Müsvedde

Hususî Dosya Numarası: 424

Tarih: Fî 13 Ramazan sene [1]333 /13

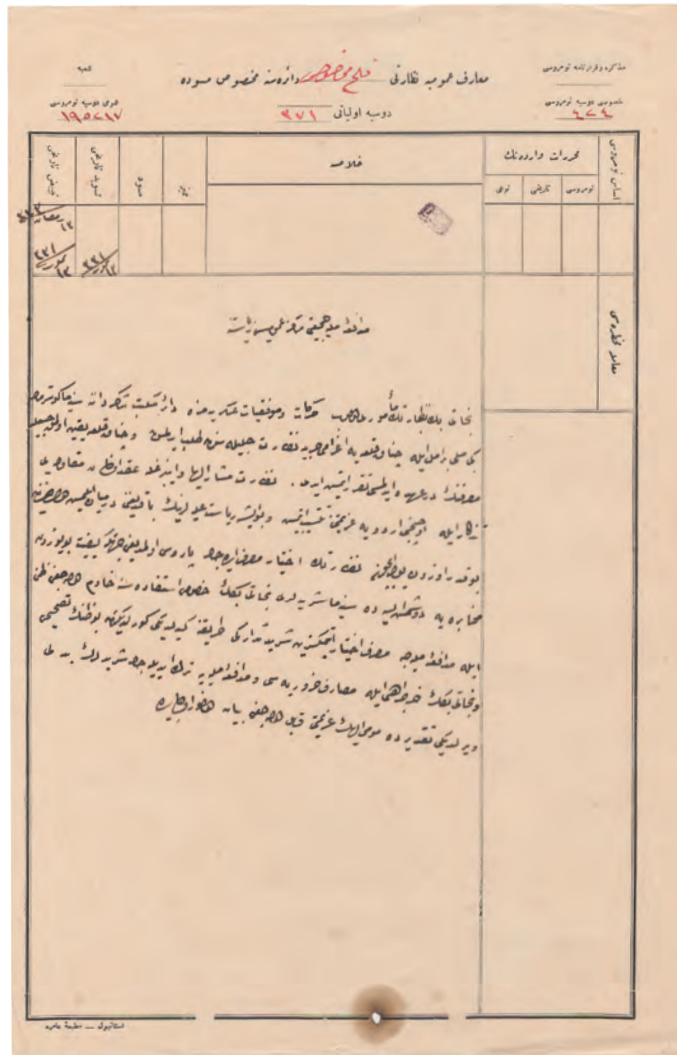
Temmuz sene [1]331

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti

Merkez-i Umumîsi Riyâsetine

Necati Bey nezâretin memuru olup harekât ve muvaffakiyât-ı askeriyemize daimektep şâkirdânına sinema göstermek gibi millî bir emel ile Çanakkale'ye i'zâmı Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nden taleb edilmiş ve Çanakkale yakın olmak hasebiyle masrafının deruhde edilmesi takarrür etmiş idi.

Nezâret-i müşârunileyhâ Weinberg'le akdolunan mukâveleyi tezkâr ile Üçüncü Ordu'ya azîmetini tensîb etmiş ve bu işe ri'yâset-i aliyyelerinin baktığını dermiyân eylemiş olduğundan bu kadar uzun yol için nezâretin ihtiyar-ı masraf edecek parası olmadığı cihetle keyfiyet bu yüzden muhâbereye düşmüş ise de sinema şeritleri Necati Bey'in hususi istifadesine hâdim olacağı zannı ile Müdafaa-i Milliyece masraf ihtiyar etmeksizin şerit tedariki tarîkine gidildiği görüldüğünden bu zannın tashihi ve Necati Bey'in harcırahı ile masârif-ı zaruriyesi ve Müdafaa-i Milliye'ye terk edilecek şeritlerin bedeli verildiği takdirde mûmâileyhin azîmeti kabil olacağı beyân olunur efendim ol bâbda.

BOA,MF.MKT, 1210/63

2- SİNEMALARIN BAYRAMLARDA BİR GÜNLÜK HASILATINI YARDIM KURULUŞLARINA BAĞIŞLAMASI

Özet:

1916 yılı Ramazan Bayramı'nda İstanbul'daki bütün sinemaların bir günlük hasılatlarını Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışladıkları, Osmanlı gazilerinin ihtiyaçlarının karşılanması için gelecek Kurban Bayramı'nın birinci günü sinemaların bir günlük hasılatının da kendi cemiyetlerine bağışlanmasına dair Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin talebi

4 Ekim 1916

Çeviri yazı:

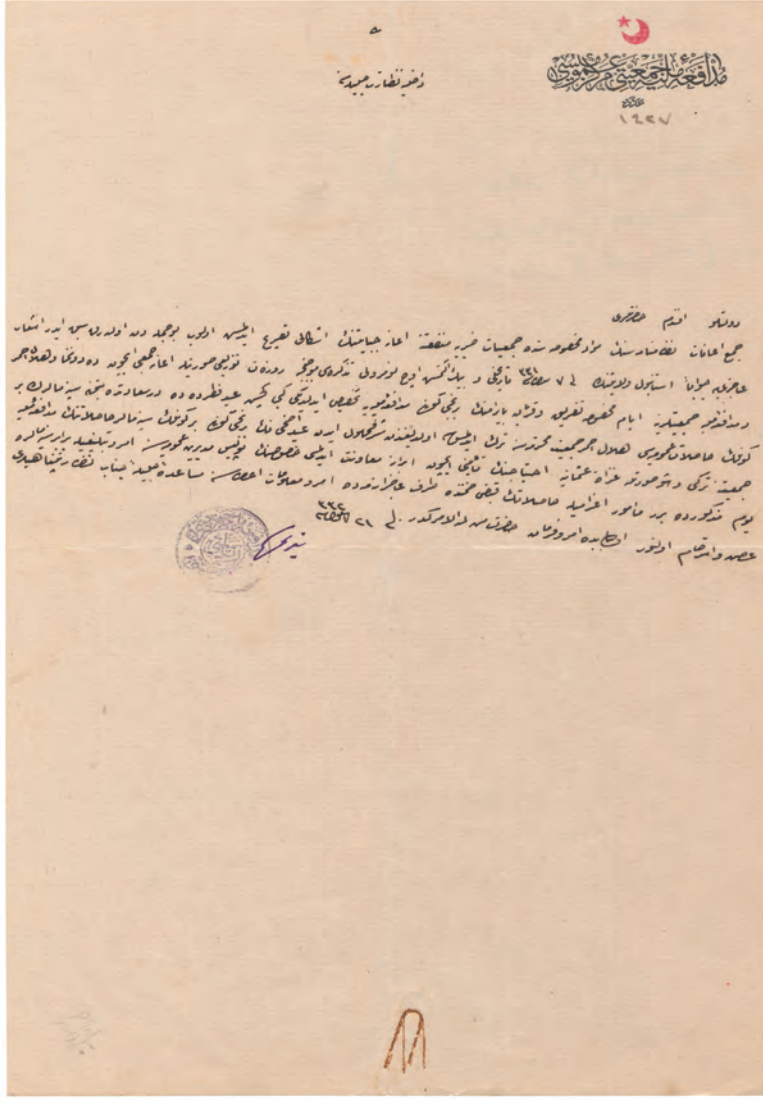
Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumîsi

Aded: 1427

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Cem'-i İânât Nizamnamesini mevâdd-ı mahsusasında cemiyât-ı hayriye menfaatine iâne cibayetin inşâkî tasrih edilmiş olup bu cümleden olarak sebk eden iş'âr-ı acizîye cevaben İstanbul Vilâyeti'nin fî 7 Şubat sene [1]331 tarihli ve bin altmışüç numaralı tezkiresi mücibince rozet tevzî'i suretiyle iâne cem'î için de Donanma ve Hilâl-i Ahmer ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerine eyyâm-ı mahsusatefrîk ve kurban bayramının birinci günü Müdafaa-i Milliye'ye tahsis eylediği gibi geçen id-i fıtrda da Dersâadet'te bütün sinemaların bir günlük hâsılât-ı umumiyesi Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i muhteremesine terk edilmiş olduğundan şeref-hulûl eden id-i adhânın birinci günü bir günlük sinemalar hâsılâtının Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne terki ve şu suretle guzât-ı Osmanîye ihtiyacının te'mini için ibraz-ı muâvenet edilmesi hususunun Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne emr ve tebliğiyle beraber sinemalara yevm-i mezkûrda birer memur i'zâmıyla hâsılâtın kabzı zımında taraf-ı acizânemde emr ve malumât

BOA,DH.İ.UM-EK, 21/43

i'tâsına müsaade-i celîle-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri arz ve istirhâm olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 21 Eylül sene [1]332.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Merkez-i Umumîsi Riyâseti

3- OSMANLI ORDUSUNA DAİR SİNEMA FİMLERİNİN ÖĞRENCİLERE İZLETTİRİLMESİ

Özet:

Dersaadet Merkez Kumandanlığı'nda kurulan ordu sinemasında Osmanlı birliklerinin çeşitli savaş bölgelerindeki askerî harekâtını gösteren bir hayli film hazırlandığı, öğrencileri askerliğe meylettirip, vatana bağlılıklarını arttırmak için bu filmlerin uygun bir ücret karşılığında öğrencilere izlettirilmesine dair Dersaadet Merkez Kumandanlığı'nın yazısı.

24 Eylül 1917

Çeviri yazı:

Dersaadet Merkez Kumandanlığı

Numara: 1/10200

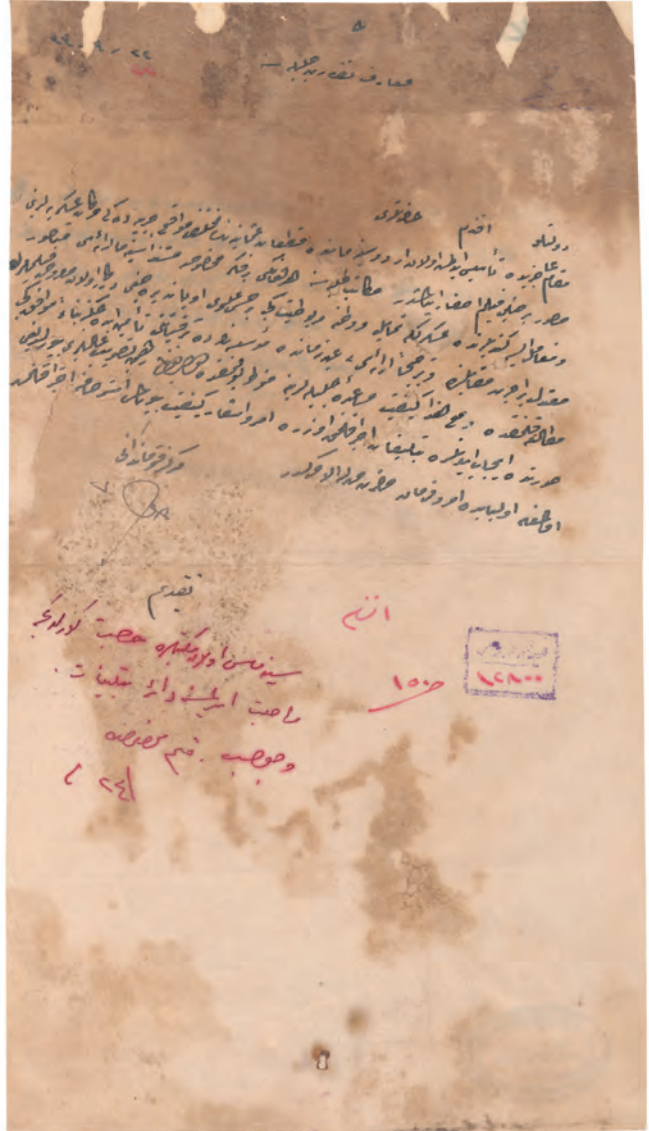
24.9.[1]333

Maârif Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Makam-ı acizîde te'sis edilmiş olan ordu sinemasında kıta'ât-ı Osmaniyye'nin muhtelif mevâki'-i harbiyede harekât-ı askeriyeleri musavver bir hayli film ihzâr edilmiştir. Mekâtip talebesine herhangi bir fikr-i mahsus müstenid sinema irâesi mutasavver ve te'âmül ise kendilerine askerliğe temâyül ve vatana merbûtiyet gibi bir hiss-i ulvî uyandıracığı derkâr olan ma'rûz filmlerin ma'kûl bir ücret mukabilinde ve tercihen irâesi aynı zamanda müessesenin de terakkiyatını te'min edeceğine binâen muvâfık gibi mütâlâa kılınmakta ve maa-hâzâ keyfiyet müsaade-i celîlelerine menûl bulunmakta olduğundan rehîn-i tasvîb-i âlîleri buyurulduğu surette icab edenlere tebligât icra kılınmak üzere emr u iş'âr-ı keyfiyet buyurulması istirhâmına icra kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Merkez Kumandanı
Cevad

BOA,MF.MKT, 1230/37

4- BALKAN SAVAŞINDA TÜRK MİLLETİNİN MARUZ KALDIĞI MEZALİMİN SİNEMA FİLMİYLE ANLATILMASI

Özet:

Balkan Harbi'nde Türk milletinin maruz kaldığı zulüm ve işkenceleri hatırlatmak ve unutturmamak için etkili bir yol olan sinemanın kullanılması kararlaştırılmış olup, sinemacı Weinberg ile birlikte Balkan mezalimini bütün dehşet ve fecatıyla gösteren sinema filmlerinin hazırlanması için çalışmalara başlandığı, bu konuda hükümetin de gereken yardımı yapmasının beklendiğine dair Rumeli Muhacirîn-i İslamiye Cemiyeti'nin yazısı.

13 Aralık 1913

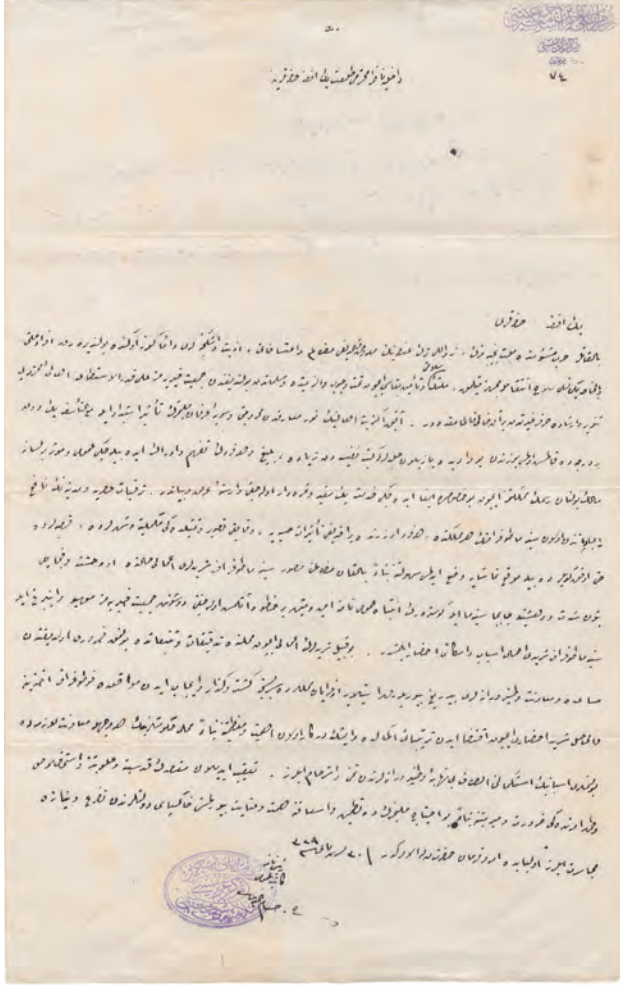
Çeviri yazı:

Rumeli Muhacirîn-i İslâmiye Cemiyeti
Merkez-i Umumîsi
Numara: 74

Dahiliye Nâzır-ı Muhteremi Talat Beyefendi
Hazretleri'ne

Beyefendi Hazretleri

Balkanlar harb-i meş'ûmunda millet-i necîbemiz, zavallı Türk unsurunun ma'rûz kaldığı mezalim ve i'tisâfâtı, eziyet ve işkenceleri önünde bulundurarak efrâd-ı milleti ve bilhassa yeni nesli silah-ı intikamla mücehhez kılmak, milletin selâmeti ve te'min-i bekası için taht-ı vücut ve elzemiyette ve müsellemtan bulunduğundan cemiyet-i hayriyemiz alâ-kaderi'l-istitâ'a ahali-i muhteremeyi tenvir ve irşada sarf-ı gayretten bir an hâlî kalmamaktadır. Ancak ekseriyet ef'âlini nur-ı maâriften mahrumiyeti ve seviye-i irfan-ı millimizin te'sir-i istibdâd ile maa't-teessüf pek dîn bir derecede kalmış olması yüzünden bu vadide yazılan cildlerle kütüb-i nefiseden

BOA, DH. KMS, 63/49

ziyade, belîğ ve her ferdin tefehhüm ve idrak edebileceği umumî ve müessir bir lisana mâlik bulunan resmin memleketimiz için bu hususta ifa edeceği hizmet pek müfid ve semeredâr olacağı vâreste-i arz ve beyandır. Terakkiyât-ı asriye ve medeniyenin nâfi' icâdatından olan sinematografın her memlekette, her ferd üzerinde bıraktığı te'sirât-ı hissiyeye, vekayii tasvir ve temsildeki mükemmeliyet ve şehirlerde, kasabalarda hatta ufak köylerde bile mevki'-i temâşâyâ vaz'edilmesi sühûletine binâen Balkan mezalimini musavver sinematograf şeridleri imali hâlinde o vahşet ve fecâyî'î bütün şiddet ve dehşetiyle câ-becâ sinema ile göstererek intibâh-ı umumî namına emin ve metin bir hatve atılmış olacağını düşünen cemiyet-i hayriyemiz Mösyö Weinberg ile sinematograf şerid imali esbâb ve ıskâtı ihzâr eylemiştir. Bu kabil şeridlerin imali için mahallinde tedkikât ve tettebbuâtta bulunmak zarurî olduğundan müsaade ve muâvenet-i vatanperverâneleri bî-dirîğ buyurularak istilaya uğrayan mahallerde serbestçe geşt ü güzâr ve icab eden mevâki'de fotoğraf ahzına ve l-hâsıl şerid ihzârı için iktizâ eden tertibatı ikmâlde ve işin derkâr olan ehemmiyet ve muazzamiyetine binâen mahallî hükûmetlerin her vechile muâvenet-i lâzımede bulunmaları esbâbının istikmâlîni eltâf-ı bî-nihâye-i vatanperveranelerinden temenni ve istirhâm eyleriz. Takip edilen maksadın kudsiyet ve ulviyetine ve istihlâs-ı vatan emrindeki zaruret ve mübremiyetine binâen bu ihtiyac-ı millîmizin de tatmin ve is'âfına himmet ve inâyet buyurulmasını hak-ı pây-ı devletlerinden tazarru' ve niyaza mücâseret eyleriz. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 30 Teşrîn-i Sâni sene [1]329.

Rumeli Muhacirîn-i İslâmiye Cemiyeti
Merkez-i Umumîsi
Reisi Namına Kâtib-i Umumî
M. Hüsameddin

1- SİNEMA GÖSTERİMİ YAPILAN YERLERİN TEHLİKE ANINDA ÇIKIŞININ KOLAY OLMASI

Özet:

İtalyalı Paskavale Dimitri'nin Uşak'ta sinematograf gösterimi yapmak için kiralamak istediği kahvehanenin yüksek ve dolambaçlı merdivenle çıkılan bir yer olup, bir tehlike durumunda içerde bulunan izleyicilerin kolaylıkla çıkabilmesi mümkün olmadığından tehlikesiz bir yerde gösterim yaptırılmasının uygun görüldüğüne dair Hüdavendigâr Vilâyeti'nin yazısı .

18 Nisan 1911

Çeviri yazı:

Hüdavendigâr Vilâyeti
Tahrîrât Kalemi
Numara: 1506/119

*Hulâsa: İtalyalı Paskavale
Dimitri hakkında.*

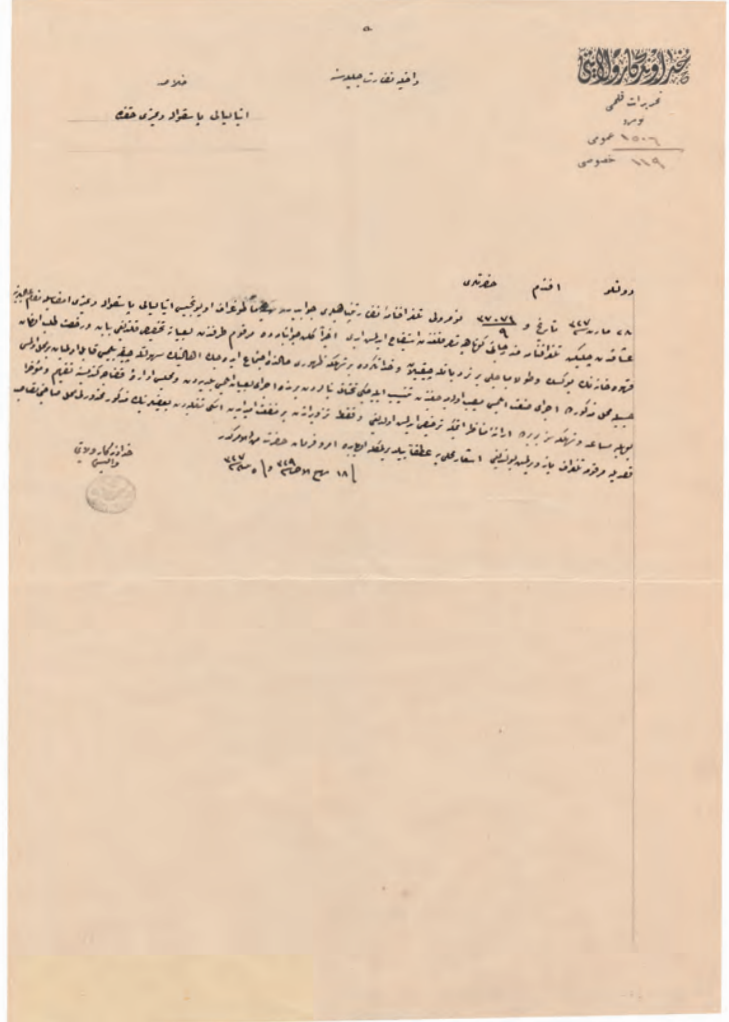
Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

28 Mart sene [1]327 tarih ve 37074/9 numaralı telgrafnâme-i nezâret-penâhîleri cevabıdır. Sinematograf oyuncusu İtalyalı Paskavale Dimitri imzasıyla makam-ı âlîlerine Uşak'tan çekilen telgrafnâme mündericâtı Kütahya Mutasarrıflığı'ndan istizâh edilmiş ahîren gelen cevabname-de merkûm tarafından lu'biyyâta tahsis kılındığı beyân ve ruhsat talep olunan kahvehânenin yüksek ve dolambaçlı bir nerd-bânla çıkılan ve Hüdâ-nekerde bir tehlike zuhuru hâlinde ictimâ edecek ahalinin sühûletle çıkabilmesi kabil olmayan bir mahal olması hasebiyle mahall-i mezkûrda icra-yı san'at eylemesi musîb olamayacağından tensîb eyleyeceği tahtânî binarlardan birinde icra-yı lu'biyyât eylemesi belediyeden ve meclis-i idare-i kazaca kendisine tefhîm ve muahharan böyle müsaid ve tehlikesiz bir yerde irâe-i menâzır etmeğe terhis edilmiş olduğu ve fakat tezvirâtтан bir menfaat ümid eden eski mütegalibeden bazılarının mezkûr mahzurlu mahal sahibini tesâhub kasdıyla merkûma telgraf yazdırılmış bulunduğu iş'âr-ı mahalliye atfen bildirilmekle ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Fi 18 Rebiülâhîr sene [1]329 ve fi 5 Nisan sene [1]327.

Hüdavendigâr Vilâyeti Valisi
Mehmed Hüsnü

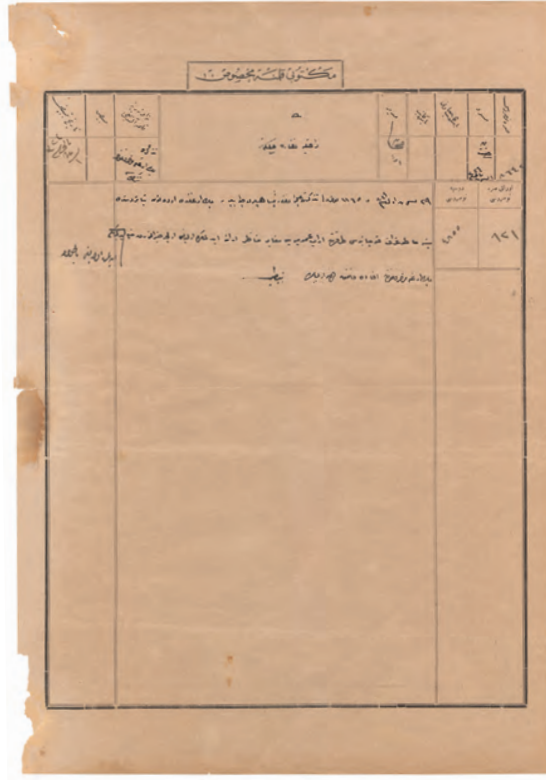
BOA, DH.İD, 65/2

2- SİNEMALARDA GENEL AHLAKA AYKIRI GÖSTERİMLERİN YASAKLANMASI

Özet:

Beyoğlu'nda Odeon Tiyatrosu'nda Sinematograf Kumpanyası'nın ahlaka aykırı filmler göstermesinin yasaklandığına dair Zabtiye Nezâretinin yazısı .

14 Kasım 1908

BOA,ZB, 328/6

Çeviri yazı:

[Zabtiye Nezâreti] Mektubî Kalemî'ne Mahsus

Sıra Numarası: 8642 /Evrak Sıra Numarası: 821

Dosya Numarası: 4855 /Tarih-i tebyîzi: 1 Teşrîn-i Sâni sene [1]324

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

29 Teşrîn-i Evvel sene [1]324 ve 1165 numaralı tezkire-i aliyye-i nezâret-penâhîleri cevabıdır.

Beyoğlu'nda Odeon Tiyatrosu'nda Sinematograf Kumpanyası tarafından âdâb-ı umumiyyeye mugayir menâzır irâe edilmekte olduğu evvelce haber alınarak men edilmiş olduğu bi'l-havale Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan ifade kılınmış olmakla ol bâbda.

Sorular

1. Osmanlı Devleti'nde sinema gösterimi ilk kez aşağıdaki hangi padişah döneminde gerçekleşmiştir?

- A) II. Mahmud
- B) Sultan Abdülaziz
- C) Sultan Abdülmecid
- D) V. Mehmed Reşad
- E) II. Abdülhamid

2. Osmanlı Devleti'nde yürütülen sinema faaliyetleri için;

- I. İhtiyaçlar yerli teknoloji ile karşılanmıştır.
  - II. Devlet tarafından denetlenmiştir.
  - III. Yabancı şirketlere imtiyaz hakkı tanınmıştır.
- yargılarından hangilerinin doğru olduğu söylenebilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

3. Geleneksel gösteri sanatlarına nazaran ilk dönemlerde sinemanın yaygınlaşmasını sınırlı kılan etkenin aşağıdakilerden hangisi olduğu söylenebilir?

- A) Teknik altyapı eksikliğinin olması
- B) Halk tarafından rağbet görmemesi
- C) Oyuncu bulunamaması
- D) Yerli senaryo yazılamaması
- E) İşletmelerin yabancıların elinde bulunması

4. Ülkemizde film endüstrisinin daha çok İstanbul'da yoğunlaşmış olmasının tarihsel faktörleri neler olabilir?

.....

.....

.....

5. Geleneksel gösteri sanatlarının sinema karşısındaki sınırlılıkları nelerdir?

.....

.....

.....

.....

.....

Etkinlik IX

Birinci Dünya Savaşı'nın Ateşleyicisi:

Gavrilo Princip

Savaşlar insanların ve devletlerin hayatlarına direkt etki eden unsurlar olarak insanlık tarihinin önemli bir parçasını oluştururlar. Tarih kitaplarının belki de en kapsamlı konuları savaşlardır. Her ne kadar olumsuzluklarla dolu süreçleri ifade ediyor olsalar da savaşların yeni kuşaklara öğretecekleri şeyler de çoktur. Acıların yanında kahramanlıklar olduğu gibi yıkılan devletler kadar kurulanlar da savaşlarla olmuştur. Sonuçları itibarıyla tarihte kaydedilen en önemli savaşlar bütünüünün ilki I. Dünya Savaşı'dır. Devletlerin oluşturduğu büyük ittifakların bir çok cephede savaştığı ve dört yıl (1914-1918) süren bu büyük savaş Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

Amaç: I. Dünya Savaşı'nı başlatan olayın neden önemli olduğunu kavramak.

Süre: 40 dk.

Hedef Kitle: 10/11. sınıf

İlişkili kazanım: 1.3. I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin durumunu siyasi, askerî ve sosyal açılardan analiz eder.

a) I. Dünya Savaşı'nın sebepleri ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin gerekçeleri üzerinde durulur.

Anahtar soru: Gavrilo Princip'in suikastı neden önemlidir?

Nasıl Geliştirilebilir

Ders öncesinde öğrencilere Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesi üzerinden **Birinci Dünya Savaşı Belgeleri Sergi Katalogu** ve **Birinci Dünya Harbi I-II** adlı kitapları indirerek incelemelerini öneriniz.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilere I. Dünya Savaşı'nın nedenlerini ve nasıl başladığını araştırmalarını ödev olarak veriniz.

Kavramlar

- Cihan Harbi
- İttifak Devletleri
- İtilaf Devletleri
- Hariciye Nezâreti
- Gavrilo Princip
- Prens Franz Ferdinand

İŞLENİŞ

1. Öğrencilere **Çalışma Yaprağı 1**'i dağıtınız/ tahtaya yansıtınız ve soruları cevaplamalarını isteyiniz. (5 dk.)

2. Öğrencilere **Çalışma Yaprağı 2**'yi dağıtınız /tahtaya yansıtınız. Öğrencilerin belgelerin özet ve çeviri yazılarını okuyarak soruları cevaplamalarını isteyiniz. Bilmedikleri kelimeleri çıkarmalarını ve anlamlarını bulmalarını isteyiniz. Öğrencilerin belge çevirisinin altındaki soruları cevaplamasını sağlayınız.(15 dk.)

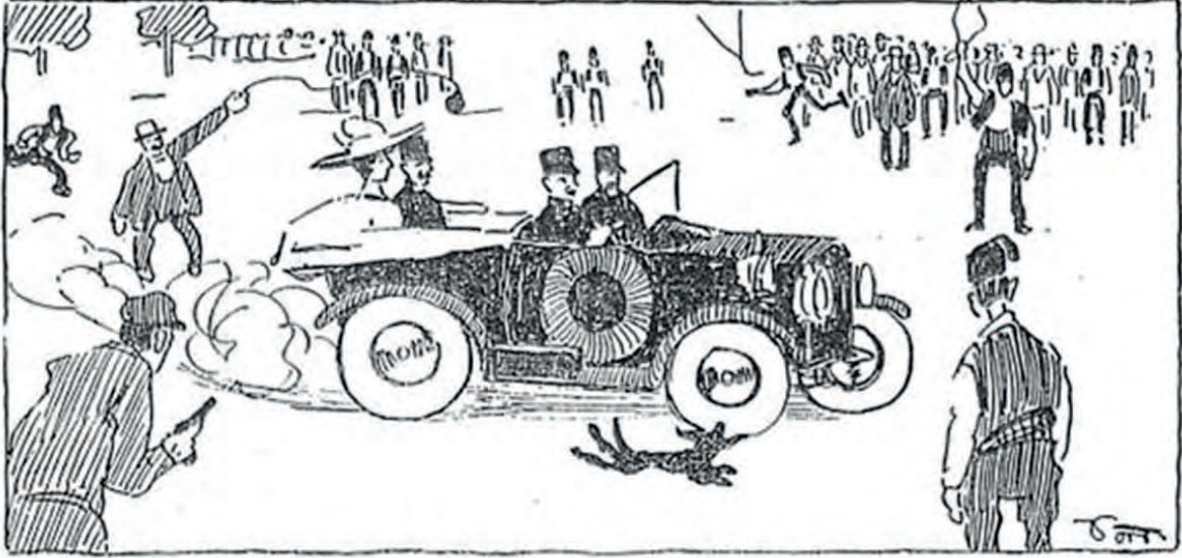
3. Öğrencilere **Çalışma Yaprağı 3**'ü dağıtınız. Öğrencilerin belgeyi inceleyerek savaş açan devletten savaş açılana doğru oklar çizmek suretiyle savaş ilanlarını harita üzerinde göstermelerini isteyiniz. (10 dk.)

Değerlendirme:

- Öğrencilere Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ülkesini işgal etmesine karşı çıkan Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip'in , 28 Haziran 1914'te tahtın varisi Ferdinand'ı vurarak dünyayı büyük bir savaşa sürükleyen olayların önünü açtığını ve I. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insanın öldüğünü hatırlatınız. Daha sonra Haziran 2015'te Gavrilo Princip'in bronz bir heykelinin Sırbistan'ın başkenti Belgrat'ta açılışının yapıldığını ve bu açılıшта Sırbistan Cumhurbaşkanı'nın Princip'i "özgürlük savaşçısı" olarak sıfatlandığını belirtiniz. Öğrencilere Princip'in Sırp tarafından kahraman olarak görülürken Hırvatlar ve Boşnaklar tarafından terörist olarak adlandırıldığını hatırlatarak Princip hakkında kısa bir değerlendirme yazısı yazsalar nasıl bir başlık kullanacaklarını sorunuz. Öğrencilerin Gavrilo Princip hakkında oluşturdukları başlık altında bir değerlendirme yazısı yazmalarını ödev olarak veriniz.
- Öğrencilerden Gavrilo Princip'in kim olduğunu araştırarak oluşturdukları bir başlık altında değerlendirme yazısı yazmalarını isteyiniz. (10dk.)

Çalışma Yaprağı 1

BOSANSKA UPRAVA

ili „sigurnosne mjere“ u Sarajevu za dolaska prijestolonasljednika

1. Görselde ne anlatılmaktadır?
2. Sizce görselde anlatılan olay tarihi açıdan önemli midir, değil midir? Neden?

Çalışma Yapağı 2

AVUSTURYA-MACARİSTAN VELİAHTININ ÖLDÜRÜLMESİ VE SAVAŞ HAZIRLIKLARI

Özet:

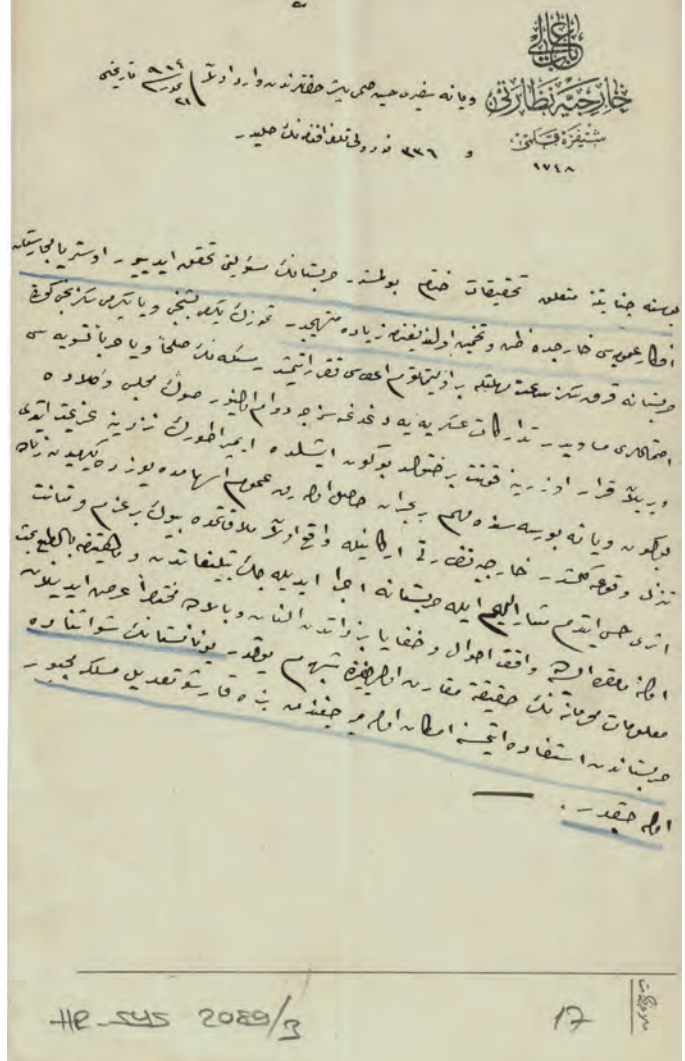
Bosna'da Avusturya Veliâhtı'nın öldürülmesinden Sırbistan'ın sorumlu tutulduğu, kamuoyunda heyecanının had safhada olduğu, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a kırk sekiz saatlik bir süre vermeyi kararlaştırdığı ve sessiz bir şekilde savaş hazırlıklarına devam edildiği, söz konusu olayın Viyana borsasında büyük düşüşlere sebep olduğu hakkında Viyana Sefiri Hilmi Paşa'nın telgrafi.

26 Temmuz 1914

Çeviri yazı :

Bâb-1 Âlî Hariciye Nezâreti Şifre Kalemi

1748 Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa hazretlerinden vârid olan fî 21 Temmuz [1]914 tarihli ve 336 numaralı telgrafnâmenin hallidir. Bosna cinayetine müteallik tahkikât hitâm bulmuştur. Sırbistan'ın mes'uliyeti tahakkuk ediyor. Avusturya-Macaristan efkâr-ı umumiyesi haricde zan ve tahmin olunduğundan ziyade müteheyyicdir. Temmuz'un yirmi beşinci veya yirmi sekizinci günü Sırbistan'a kırk sekiz saat mühletle bir ultimatom itâsı takarrür etmiştir. Meselenin sulhan veya harben tesviyesi ihtimalleri müsâvîdir. Tedarikât-ı askeriyeğe dağdağsızca devam olunuyor. Son Meclis-i Vükelâ'da verilen karar üzerine Kont Berchtold bugün Ischl'de İmparator'un nezdine azîmet etdi. Bugün Viyana Borsası'nda mühim bir buhrân hâsıl olarak umum eshâmda yüzde yirmiden ziyade te-nezzül vukû'a gelmiştir. Hariciye Nezâreti erkânıyla vâkı' olan mülâkâtta büyük bir azm ve metânet eseri hissettim. Müşârunileyhim ile Sırbistan'a icrâ edilecek tebligâtı ve mahiyetinden bittab' bahs olunmakda ise de vâkıf-ı ahvâl ve hafâyâ bir zâtdan alınan ve bâlâda muhtasaran arz edilen malumât-ı mahremânenin hakikaten mukârin olduğundan şübhem yoktur. Yunanistan'ın şu esnada Sırbistan'dan istifade etmesine imkân olamayacağından bize karşı ta'dil-i mesleğe mecbur olacaktır.

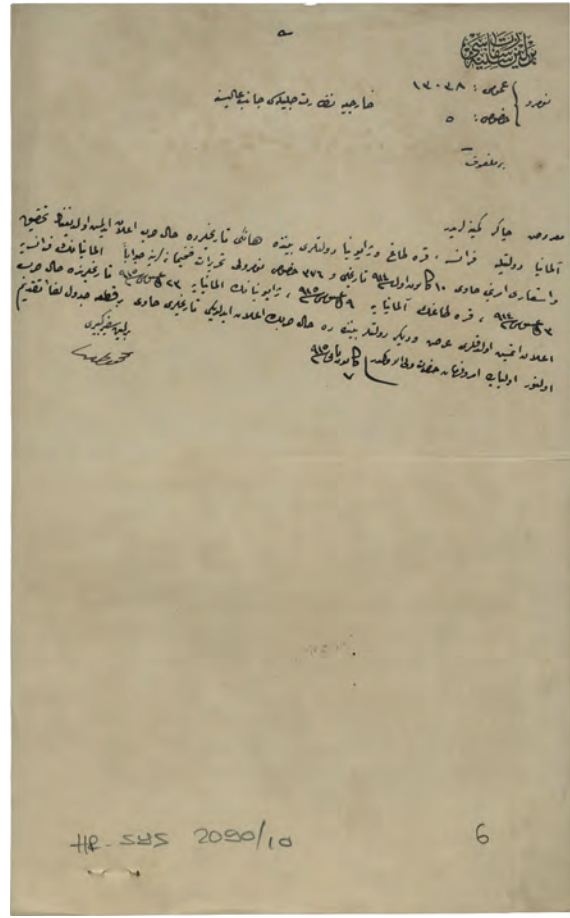
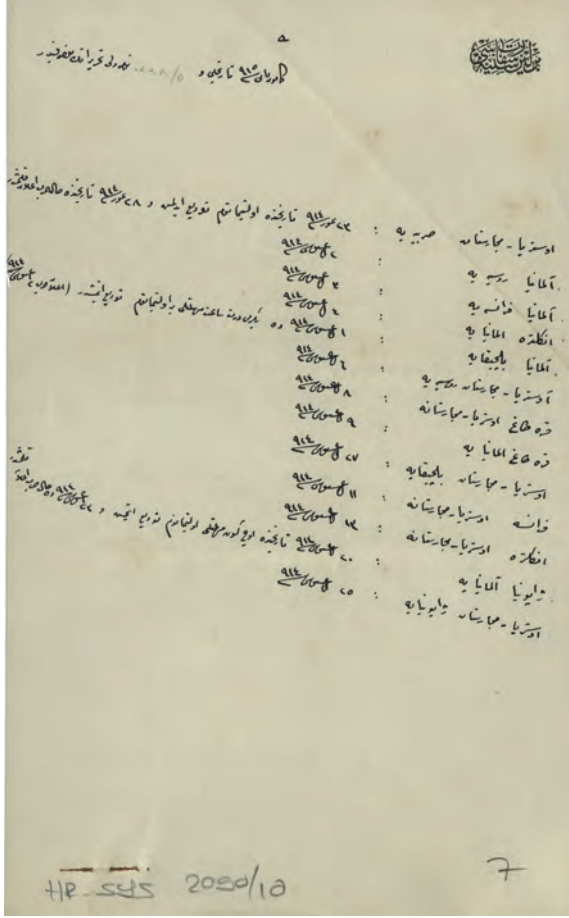

BOA, HR.SYS.2089/3/17

1. Bu belge bize ne anlatmaktadır?
2. Sizce mesele sulh ile halledilseydi günümüzde nasıl bir dünya olurdu? Nedenleriyle kısaca açıklayınız.
3. Osmanlı Devleti bu suikast ile neden ilgilenmiştir?

HARBE GİREN DEVLETLERİ GÖSTEREN LİSTE

BOA. HR. SYS. 2090/10/6,7

2

1

Özet:

Dünya Harbi'nde muharip devletlerin birbirlerine harp ilan etmeleriyle ilgili yazışma (1) tarihlerini gösterir liste. (2)
7 Ocak 1915

Çeviri yazı :

Berlin Sefâret-i

Seniyyesi

Numara

Umumî: 13038

Hususî: 5

Bir melfûf

Hariciye Nezâret-i Celilesi Cânib-i Âlîsi'ne

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Almanya Devleti'yle Fransa, Karadağ ve Japonya devletleri beyninde hangin tarihlerde hâl-i harb ilân edilmiş olduğunun tahkik ve iş'arı emrini hâvî 10 Kanûn-ı evvel [1]914 tarihli ve 376 hususî numaralı tahrîrât-ı fahîmâ-nelerine cevaben Almanya'nın Fransa'ya 3 Ağustos [1]914, Karadağ'ın Almanya'ya 9 Ağustos [1]915, Japonya'nın Almanya'ya 23 Ağustos [1]915 tarihlerinde hâl-i harb ilân etmiş oldukları arz ve diğer devletler beyninde de hâl-i harbin ilân edildiği tarihleri hâvî bir kıt'a cedvel leffen takdim olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 7 Kanûn-ı sâni [1]915

Berlin Sefir-i Kebîri
Mahmud Muhtar

Kanûn-ı sâni [1]915 tarihli ve 13038/5 numaralı tahrîrâtın melfûfudur.

Avusturya - Macaristan Sırbıye	23 Temmuz [1]914 tarihinde ulti­matom tevdi edilmiş ve 28 Temmuz [1]914 tarihinde hâl-i harb ilân kılınmıştır.
Almanya Rusya'ya	2 Ağustos [1]914
Almanya Fransa'ya	3 Ağustos [1]914
İngiltere Almanya'ya	4 Ağustos [1]914
İngiltere Belçika'ya	1 Ağustos [1]914'de yirmi dört saat mûhletli bir ulti­matom tevdi etmiştir.
Avusturya - Macaristan Rusya'ya	6 Ağustos [1]914
Karadağ Avusturya-Macaristan'a	8 Ağustos [1]914
Karadağ Almanya'ya	9 Ağustos [1]914
Avusturya - Macaristan Belçika'ya	27 Ağustos [1]914
Fransa Avusturya-Macaristan'a	11 Ağustos [1]914
İngiltere Avusturya-Macaristan'a	13 Ağustos [1]914
Japonya Almanya'ya	20 Ağustos [1]914 tarihinde üç gün mûhletli ulti­matom tevdi etmiş ve 23 Ağustos [1]914'de hâl-i harb ilân kıl­mıştır.
Avusturya - Macaristan Japonya'ya	25 Ağustos [1]914

Sorular

1. Birinci Dünya Savaşı öncesi devletler arası bloklaşmaların aşağıdakilerden hangisine yol açtığı söylenebilir?

- A) Çok uluslu devletlerin yıkılmasına
- B) Savaşın kısa sürede yayılmasına
- C) Cephe savaşlarının önem kazanmasına
- D) Askeri harcamaların düşmesine
- E) Bazı devletlerde rejimin değişmesine

2. Aşağıdaki Devletlerden hangisi İtilaf Devletleri arasında yer almamaktadır?

- A) Bulgaristan
- B) Rusya
- C) İngiltere
- D) Fransa
- E) Karadağ

3. Dünya Savaşı'nın aktörlerinden birisi olan Osmanlı Devleti, bu savaşa oldukça hazırlıksız yakalanmıştı. Beklemediği şekilde ağır bir mağlubiyet yaşadığı Balkan Savaşları'nın yaralarını henüz saramamıştı. Devlet ekonomik ve askeri yönden son derece kötü durumdaydı. Buna rağmen Avrup'a da şekillenen kutuplaşmada kendine bir yer edinin, yalnızlıktan kurtulmak için yaptığı girişimler, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu İtilaf cephesinde başarısız olmuştu. Hatta "eski tebaa" Yunanistan'a bile ittifak teklifinde bulunmuş ise de reddedilmişti. Bunun üzerine geride kalan yegâne seçeneğe sarılarak Almanya'nın temsil ettiği İttifak bloğuna dahil oldu.

(Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I, s.3)

Bu bilgilere göre;

- I. Osmanlı Devleti müttefik arayışında bulunmuştur.
  - II. Osmanlı idaresi yalnızlık politikasından tedirgin olmuştur.
  - III. Osmanlı Devleti zarureten Almanya'nın yanında yer almıştır.
- yargılarından hangilerine ulaşılabilir?**

- A) Yalnız I
- B) Yalnız III
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

Kütü'l-Amare'de İngiliz askerlerinin teslim alınmasını tasvir eden bir çizim

Etkinlik

X

Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Cephe: Çanakkale

Farklı Hikayelerin Buluşması

Savaş başlamadan önce Osmanlı Devleti , ekonomik ve askerî yönden zayıf ve bitti gözüyle bakılan bir devlet durumunda iken girdiği I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında kendisinden beklenmeyen parlak sonuçlar almıştır. Buna rağmen uzayan savaşın ağır yükünü taşıyamamış, savaşta alınan yenilgiler Osmanlı Devleti'nin fiilen yıkılma sürecinin de başlangıcı olmuştur. Ancak yıkılırken bile eski ihtişamlı ve heybetli günlerine nazire yaparcasına zaferler kazanmaktan geri kalmamıştır. İşte bunlardan birisi de günümüzde bile bir darb-ı mesel olarak milletimizin dilinde dolaşan "Çanakkale Geçilmez" sözünün tüm dünyaya kabul ettirildiği Çanakkale Cephesi'dir.

Çanakkale Muharebeleri dünyanın çok farklı bölgelerinden, farklı milletlerden insanları (İngiliz, Fransız, Ceza-yirli, Hintli, Nepalli Gurkalar, Senegalli, Avustralya ve Yeni Zelandalı, Yeni Zelanda yerlisi Maoriler...) aynı cephede buluşturan, kara, deniz ve havada çok çetin mücadelelere sahne olan, birkaç metrelik bir siper hattını zapt etme veya bir tepeciği ele geçirmenin savaşın gidişatına tesir edebilecek ölçüde olduğu dar bir sahada cereyan eden- karşılıklı siperler arasındaki mesafenin yer yer 8-10 metreye kadar inebildiği- benzeri görülmedik, kendine özgü özellikler taşıyan sıra dışı bir mücadeledir.

Çanakkale Muharebeleri, üzerinde en fazla araştırma yapıp kitap yazılan savaşlardan biridir. Savaşa katılan ülkelerden İngiltere, Fransa, Avustralya ve Yeni Zelanda'da bu savaşlar üzerine çok ciddi araştırmalar yapılmış savaşa katılanlar tespit edilip onlarla görüşülmüş; yazılı, sesli ve görüntülü kayıtlar tutulmuştur.*

Amaç: Çanakkale Savaşı'na katılan askerlerin hikayeleri ile Dünya Savaşı kavramını anlamak.

Süre: 45 dk.

Hedef Kitle: 8/ 11. sınıf

İlişkili kazanım: 1.3. I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin durumunu siyasi, askerî ve sosyal açılardan analiz eder.

c) Çanakkale Cephesi'ndeki deniz ve kara zaferleri ile Irak Cephesi'ndeki Kut'ül-Amâre Zaferi'ne, Kafkas İslam Ordusuna ve Medine Müdafaası'na değinilir.

Anahtar soru: Çanakkale Cephesinde savaşan askerler savaşı nasıl anlatıyor?

Nasıl Geliştirilebilir:

Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesinden **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I- II ve Birinci Dünya Savaşı Belgeleri Sergi Kataloğu** kitapları indirilerek burada yer alan belgelerden savaşın seyrine ve burada yaşanan olaylara dair birinci el kaynaklardan yeni bilgiler edinilebilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilerden Çanakkale savaşlarına katılan askerlerin hangi ülkelerden/coğrafyalardan geldiğini araştırmalarını isteyiniz.

Kavramlar

- Birinci Dünya Savaşı
- Çanakkale Cephesi
- İttifak Devletleri
- İtilaf Devletleri
- Anzak
- Gelibolu
- Muharebe

* Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I Ankara, 2005, s.5-6

İŞLENİŞ

1. Öğrencileri gruplara (4-6 grup) ayırarak her gruba **Ek 1**'de yer alan belgeleri dağıtınız. Öğrencilerin belgeleri okumalarını ve her grubun **Çalışma Yaprağı 1**'de yer alan tabloyu doldurmalarını isteyiniz. (15 dk.)

2. Gruplara **Ek 2**'de yer alan mektupları dağıtınız. (grupların bir kısmına Mektup 1'i diğer kısmına ise mektup 2'i dağıtınız) Öğrencilerin mektupları okumalarını sağlayınız. Ardından **Çalışma Yaprağı 1**'de doldurulan tabloda yer alan askerlerden birini seçerek o askerin ağzından anne babasına/ nişanlısına/ arkadaşına kısa bir mektup yazmalarını isteyiniz. (15 dk.)

3. Gruplara **Çalışma Yaprağı 2**'yi dağıtınız. Öğrencilerin belgelerde yer alan askerlerin nerelerden hangi yollarla geldiklerini (**Çalışma Yaprağı 1**'de oluşturulan tabloda 3. ve 4. satırlar) harita üzerinde oklar çizmek suretiyle belirtmelerini isteyiniz. (Avrupa 1.harita Avustralya 2. harita da gösterilecek) (10 dk.)

4. Öğrencilere **Çalışma Yaprağı 3**'ü Dağıtınız/ tahtaya yansıtınız. Görselin altında yer alan soruları öğrencilere yöneltiniz.(5 dk.)

Değerlendirme:

- Öğrencilere Çanakkale savaşları ile ilgili bir kitap okumalarını performans ödevi olarak veriniz.Aşağıdaki kitaplar örnek olarak tavsiye edilebilir.
- Çanakkale Mahşeri, Mehmed NİYAZİ.
- Diriliş Çanakkale 1915, Turgut ÖZAKMAN.
- Gelibolu Günlükleri "Kendi Anlatımlarıyla Anzakların Gün Gün Hikayesi", Jonathan KiNG.
- Cesarettepe " Çanakkalede Anzak Trajedisi", Peter BURNES.

Ek 1'de Yer Alan Belgeleri İnceleyerek Aşığıdaki Tabloyu Doldurunuz

Sorular	Belge 1	Belge 2	Belge 3	Belge 4	Belge 5
Belgelerde adı geçen askerin adı ve rütbesi					
Asker nerelidir? Medeni hali nedir?					
Ne kadar sürede ve hangi yollarla Çanakkale'ye gelmiştir?					
Nasıl esir olmuştur?					
Sağlık durumu nasıl?					
Kendisine nasıl davranılmıştır?					
Sizce savaşı gidişatı hakkında ne düşünüyor olabilir?					

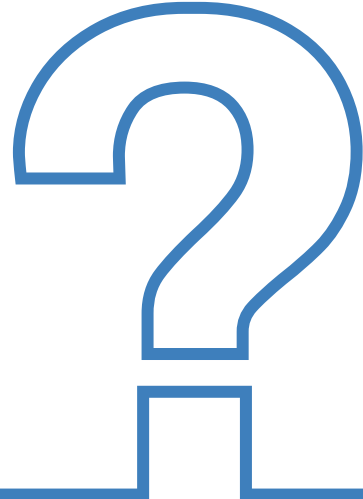

Çalışma Yaprağı 2

Haritaların üzerinde savaşa katılan ülkelerin isimlerini yazınız. İtilaf Devletleri kırmızı kalemle İttifak Devletleri mavi kalemle yazılmalıdır.

Esir alınan askerlerin nereden hangi yollarla Çanakkale'ye geldiklerini gösteriniz.

Birinci Dünya Savaşı Belgeleri(Sergi Kataloğu), s.578

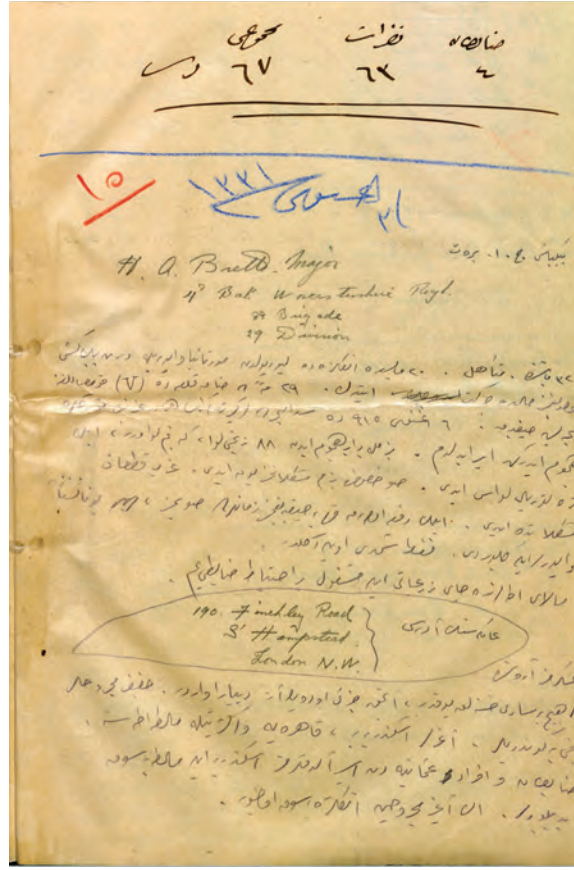
Yukarıdaki fotoğrafta ilgili olarak aşağıdaki soruları cevaplayınız?

1- Sizce fotoğrafta yer alan esirler nereli olabilir? Neden?

2- Fotoğrafta ayakta duran (silahlı) nereli olabilir? Neden?

3- Fotoğraftaki kişilerin bakışları bize neler söylüyor? Sizce her birine 3 dakika konuşma süresi vermiş olsaydık bize neler söylerlerdi?

BDH-KLS-542-DOS-2115-BEL-1-15a
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

Sadeleştirilmiş Metin:

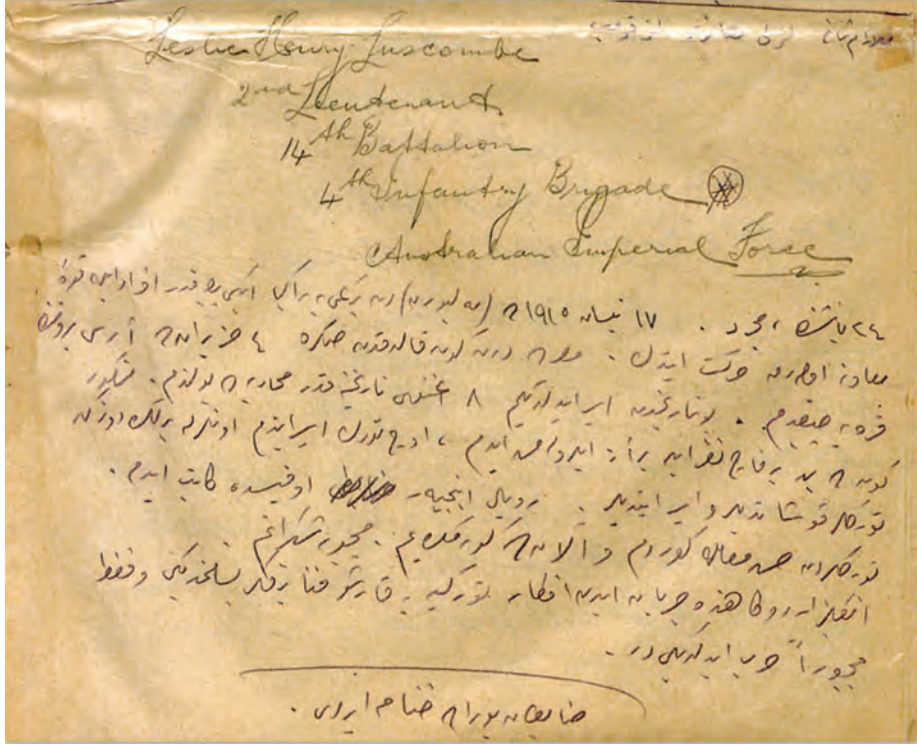
Adı: H. A. Brett
Rütbesi: Binbaşı
Künye Nu: X Bölüğü
Bölük: 88. Tugay
Tabur: 4. Tb.
Alay: Worcestershire Alayı
Tugay: 88. Tug.
Tümen: 29. Tüm.
Kolordu:

190, Finchley Road, S' Hampstead, London N.W.

32 yaşındayım. Evliyim. 20 Mayıs'ta İngiltere'de Liverpool'dan Mauretania vapurunun içinde 4000 kişi olduğumuz hâlde hareket ettik. 29 Mayıs'ta Çanakkale'de İlyas Burnu'na geceleyin çıktık. 6 Ağustos 1915'te Seddülbahir'de Kırte'nin hemen batısında Türklere hücum ederken esir düştüm. Bizimle beraber hücum eden 88'inci Tugay (ki benim Tugayımdır) ile Teritoryal Tugayıydı. Su hususunda bizim sıkıntımız yoktu. Batı birlikleri sıkıntıdaydılar. İlk karaya çıktığımız zamanlarda suyumuz, Yunanistan'dan gemilerle geliyordu. Fakat şimdi öyle değildir. Malay adalarında çay ziraatı ile meşgul bir yedek subayım. Askerimiz arasında hiçbir salgın hastalık yoktur. Çok az ölü ve yaralı vardır. Hafif yaralıları Limni'ye götürdüler. Ağırılar İskenderiye'ye, Kahire'ye ve çoğunlukla Malta adasına. Esir aldığımız Osmanlı subay ve askerleri İskenderiye ile Malta'ya sevk ediliyorlar. En ağır yaralıları İngiltere'ye sevk olunuyor. İngiliz ordugâhında yaygın düşünce şudur. Osmanlı Hükûmeti ile İngiltere Hükûmeti kendi aralarında meseleyi bir aya kadar halledecek ve bu muharebe kısa kalmadan iki devlet arasında sona erecektir. Osmanlı subaylarından görmüş olduğum nezaket ve insani muameleye ebediyen şükran borçluyum.

Belge 2

BDH-KLS-542-DOS-2115-BEL-1-16a

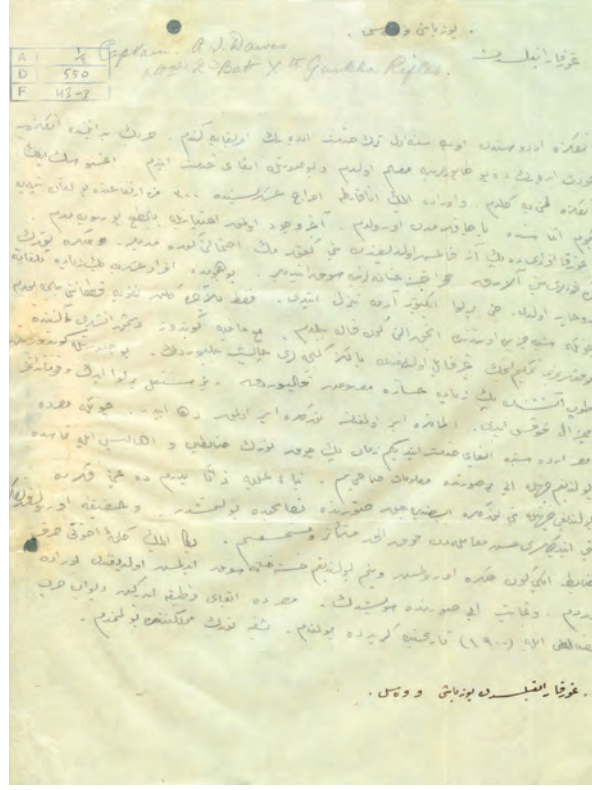
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

Sadeleştirilmiş Metin:

Adı: Leslie Henry Luscombe
Rütbesi: Üsteğmen
Künye Nu:
Bölük:
Tabur: 14. Tb.
Alay:
Tugay: 4. Piyade Tug.
Tümen: Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri
Kolordu:

24 yaşındayım. Bekârım. 17 Nisan 1915'te Melbourne'den bir gemide, 2.000 kadar asker ile yardım kuvveti olarak hareket ettik. Mısır'da dört gün kaldıktan sonra 4 Haziranda Arıburnu'nda karaya çıktım. Bu tarihten, esir edildiğim 8 Ağustos tarihine kadar muharebede bulundum. Esir olduğum gün, ben birkaç er ile biraz ilerlemiştim. Üç Türk'ü esir almıştım. Onlarla birlikte dönerken Türkler bizi kuşattılar ve esir ettiler. Royal Engineer ofiste kâtip idim. Türklerden çok güzel muamele gördüm ve hâlen görmekteyim. Şükran borçluyum. İngiliz ordugâhında hâkim düşünce; Türkiye'ye karşı fena bir fikir beslenmediği; fakat mecburen harp edildiğidir.

Belge 3

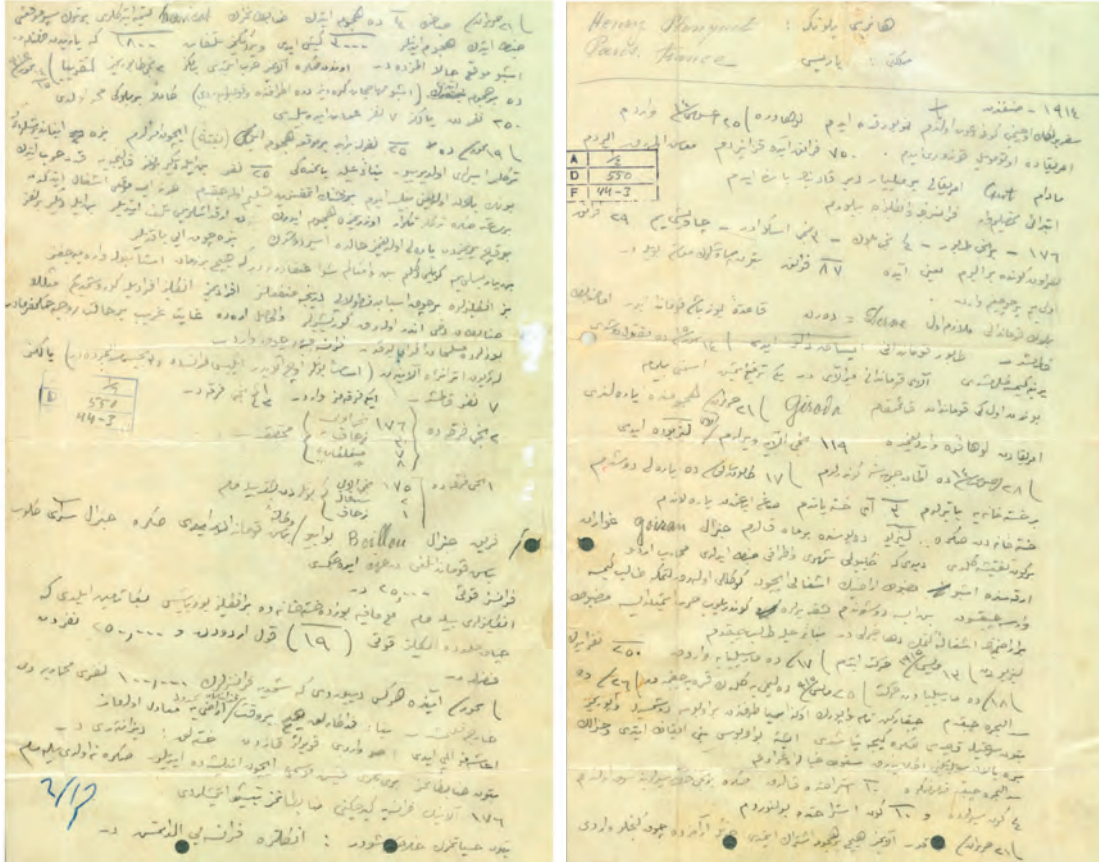
BDH-KLS-542-DOS-2115-BEL-43-3-
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

Sadeleştirilmiş Metin:

Adı: A. J. Dawes
Rütbesi: Yüzbaşı
Künye Nu:
Bölük:
Tabur: 2. Tb.
Alay: 10. Gurka Alayı
Tugay: (...?) (Tug. K. General Fox)
Tümen:
Kolordu:

Üç yıl önce, İngiliz ordusundaki görevimden ayrılarak Amerika'ya gittim. Harp başladığında, İngiltere'ye dönerek, depo taburlarına öğretici oldum ve bu şekilde hizmet etmeye başladım. Anafartalar'a yapılan hücumda ilk asker çıkarılırken 300 metre yüksekliğindeki tepeye hücum esnasında, bacaklarımdan vuruldum. Kilolu olmamdan dolayı, tabii olarak yürüyemedim. Gurka askerleri sayıca az kalmış olduklarından, beni götüremediler. Sonra Türk devriyeleri beni alarak sahra hastanesine sevk ettiler. Yaptığımız bu hücumda, çok sayıda asker kaybettik. Hatta bir tugayın mevcudu 200'e kadar indi. Ancak daha sonra gelen takviye birliklerini bilmiyorum, çünkü Gelibolu yarımadasında ancak altı gün kalabildim. Gündüzleri, Türklerin ateşi altında mevkilerimizi tahkim etmek mümkün olmadığından, yalnız geceleri çalışabiliyorduk. Bu yüzden, gündüzleynin açılan top ateşinden pek fazla zayıya maruz kalıyorduk. Biz, bağımsız bir Tugaydık. Komutanımız General Fox idi. Bana göre, Almanlara esir olmaksızın, Türklere esir olmak daha iyidir. Çünkü Mısır'dayken görevde bulunduğum zaman, çok sayıda Türk subayıyla tanıştığım, çok iyi bilgim var. Zaten babam da bu düşünceyi taşıdığından, bana Türkleri övücü sözler söylemişti. Gerçekten de ben vurulduktan sonra, bana gösterdikleri çok güzel muameleden, olağanüstü derecede etkilendim ve duygulandım. Mısır'da görev yaparken, Divan-ı Harp üyeliğinde; ayrıca, 1900 yılında Girit'te bulundum. Başka, herhangi bir Türk memleketinde bulunmadım.

Belge 4

BDH-KLS-542-DOS-2115-BEL-44-3

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

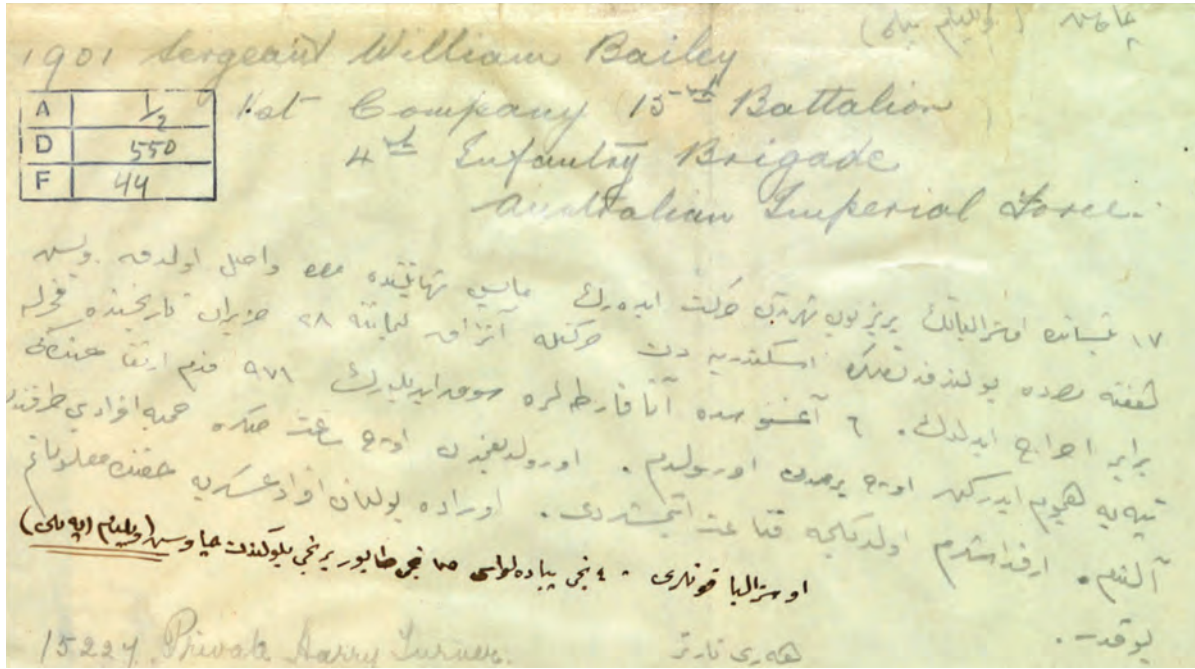
Sadeleştirilmiş Metin:

1914 sınıfındanım. Seferberliğin üçüncü günü çağırıldım. New York'taydım. Le Havre'a 25 Ağustos 1914 günü vardım. Amerika'da otomobil kondüktörüydüm. Maaş olarak ayda 750 frank alırdım. Amerikalı milyarder Madam Gut'un yanında idim. İlk tahsilim var. Fransızca ve İngilizce biliyorum. 176'ncı Alay, 1'inci Tabur, 4'üncü Bölük, 3'üncü Takım Çavuşuyum. Her 10 günde bir 29 frank alırım. Yani ayda 87 frank. Bütün çavuşların maaşı böyledir. Evliyim. Bir çocuğum var. Bölük Komutanı Üsteğmen Derne. Yüzbaşımız komuta eder, ama subay kalmamıştır. Tabur Komutanı İsak Dalu idi. 14 Temmuz 1915'te öldü. Yerine kimse gelmemişti. Alay komutanı albaydır. Yeni terfi etmiş. İsmi bilmiyorum. Bundan önceki komutan Yarbay Giroda, 21 Hazirandaki hücumda yaralandı. Amerika'dan Le Havre'a vardığımda, 119'uncu Alaya verildim. Alay Lizyo'daydı. 28 Ağustos 1914'te Alman cephesine gönderildim. 17 Ocakta sağ ayağımdan yaralandım. Bir hastaneye yatırıldım. Üç ay hasta yattım. Hastaneden sonra Lizyo deposunda bir ay kaldım. General Goiran, bir gün teftiş geldi. Dedi ki: "Gelibolu şehri ve etrafı zapt edildi. Muharip ordunun arkasında bu zapt edilen yerlerin işgali için gönüllüler olarak gitmeye istekli kimse varsa çıksın." Ben de düşündüm, başka yerlere gönderilip harp etmektense zapt edilmiş bir arazinin işgaline gitmek daha hayırlıdır. İstekli oldum. Lizyo'dan 13 Mayıs 1915'te hareket ettim. 17 Mayıs'ta Marsilya'ya vardım. 250 askerdik. 18 Mayıs'ta Marsilya'dan hareket ederek 25 Mayıs 1915'te Limni'ye geldik. Karaya çıkmadık. 26 Mayıs günü Seddülbahir'e çıktım. Çıkarken tam vapurun önüne Asya tarafından bir obüs mermisinin düşmesiyle, vapurumuz bütün süratiyle kaçtı. Sonra geceleyin yanaştı. İşte bu obüs, beni uyandırdı. Generalin bize yalan söylediğini anlayarak hayal kırıklığına uğradım. Seddülbahir'e çıktuktan sonra 10 gün dinlendik. Sonra birinci hat siperlerine sevk olundum. Dört gün siperlerde, 10 gün istirahatı idim. 21 Hazirana kadar Alayımız hiçbir hücumla iştirak etmedi. Çünkü aramızda çok gençler vardı. 21 Haziran sabahı saat 04.00'te hücum ettik. Subaylarımızın "dışarı" diye adlandırdıkları siperi zapt ettik. Hücum edenler 3000 kişiydi. Verdiğimiz kayıp 1800. Bu yarından fazladır. Bu mevki hâlâ elimizdedir. Ondan sonra Alayımız harp etmedi. Yalnız 2'nci Taburumuz, yaklaşık 14 Temmuz 1915'te bir hücum etti. Bu hücumlar Kerevizdere etrafında yapılmıştı ve bir bölük tamamen mahvoldu. 250 erden yalnız yedi er geri dönebildi. 19 Temmuzda 25 erle beraber bir mevkie hücum etmek için ansızın emir aldım.

Türkler esirleri öldürüyor diye bizi şartlandırmışlardı. Bu yüzden yanımdaki 25 er ile diğer bir er kalıncaya kadar harp ettik. Bunun yalan olduğunu bilseydim bir mermi atmaksızın teslim olurdum. Her ne ise, mevkiyi işgal ettikten bir saat sonra, Türkler tekrar üzerimize hücum ederek bütün arkadaşlarımı telef ettiler. Benimle beraber diğer bir er, birkaç yerimizden yaralı olarak esir düştük. Bize çok iyi baktılar. Ben Parisliyim. Köylü değilim. Ben ve arkadaşlarım şuna inanıyoruz ki hiçbir zaman İstanbul'a varamayacağız. Biz, İngilizlere birçok sebepten dolayı, derinden gücümüş bulunuyoruz. Askerlerimiz İngiliz askerleriyle görüşmedikleri gibi subaylar da ender olarak görüşürler. Velhasıl orada gayet garip bir ruh hâli hüküm sürmektedir. Buralarda Müslüman asker yoktur. Fransa cephesinde çok vardır. Lejyon Etranjer Alayından (Esasen bunlar üç alaydır. İkisi Fransa'da ve üçüncüsü Seddülbahir'dedir.) yalnız yedi er kalmıştır. 1'inci ve 2'inci Tümenlerimiz vardır. 2'nci Tümente; 176'ncı Alay, 3'üncü Zuhaf Alayı, 7'nci ve 8'nci Sömürge Alayları. 1'inci Tümente; 175'inci Alay, 2'nci Senegal Alayı ve 1'inci Zuhaf Alayı bulunmaktadır. Bundan başka bir bilgin yoktur. General Baillou başkomutandı. Sonra General Ceraile gelip başkomutanlığı üstlenecekti. Fransız kuvveti 25.000'dir. İngilizleri bilemem. Burada, hastanede bir İngiliz yüzbaşısı, bana " Çanakale'de İngiliz kuvveti 19 kolordudan ve 250.000 askerden fazladır." dedi. Temmuz ayında, herkes diyordu ki şimdiye kadar Fransızların 100.000 Askerî muharebe dışı kalmıştır. Ancak fedakârlık hiçbir vakit kazanılan sınırlı toprağa denk olamaz, laşemiz iyiydi. Su vardı. Kuyular kazdık. Hastalık, dizanteridir. Subaylarımız, kış mevsimi için endişeliydiler. Sonra ne oldu bilemem. 176'ıncı Alayın Fransa'ya gideceğini subaylarımız müjdelemişlerdi. Bütün hayatımızın özeti şudur: İngiltere, Fransa'yı aldatmıştır.

Belge 5

BDH-KLS-542-DOS-2115-BEL-44

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

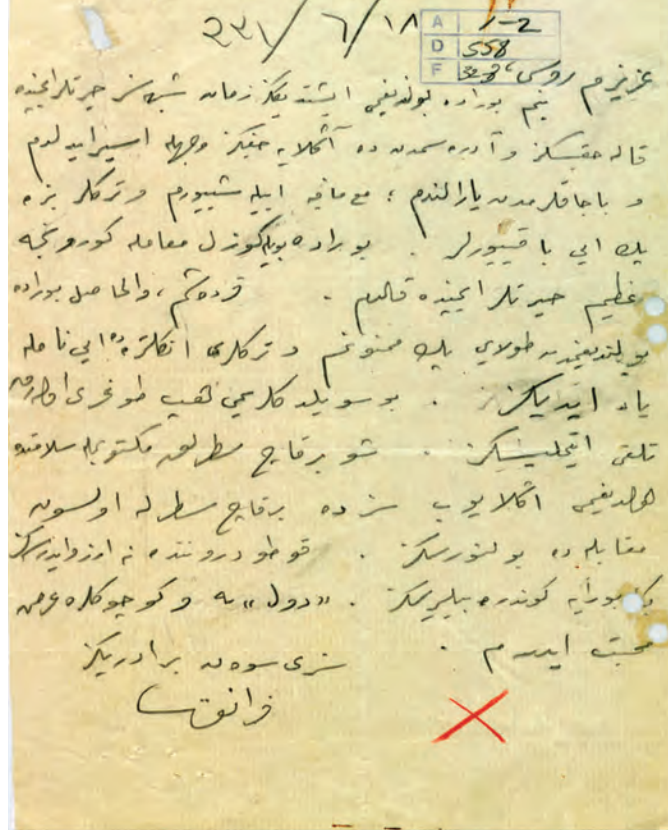
Sadeleştirilmiş Metin:

Adı: William Bailey
Rütbesi: Çavuş
Künye Nu: 1901
Bölük: 1. Bl.
Tabur: 105. Tb.
Alay:
Tugay: 4. Piyade Tug.
Tümen: Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri
Kolordu:

17 Nisan'da Avustralya'nın Brisbane şehrinde hareket ederek Mayıs sonlarında Mısır'a vardık. Beş hafta Mısır'da kaldıktan sonra İskenderiye'den hareketle 28 Haziran tarihinde sabahın ilk ışıklarıyla Anzak Limanı'na çıkarıldık. 6 Ağustosta Anafartalar'a sevk edildim. 971 rakımlı tepeye hücum ederken üç yerimden vuruldum. Vurulduktan üç saat sonra sıhhiye askerleri tarafından alındım. Arkadaşlarım öldüğüme kanaat etmişlerdi. Orada bulunan askerler hakkında bilgim yoktur.

EK 2: Mektup Örnekleri

Mektup 1

BDH-KLS-540-DOS-2107-BEL-32-3
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

Sadeleştirilmiş Metin:

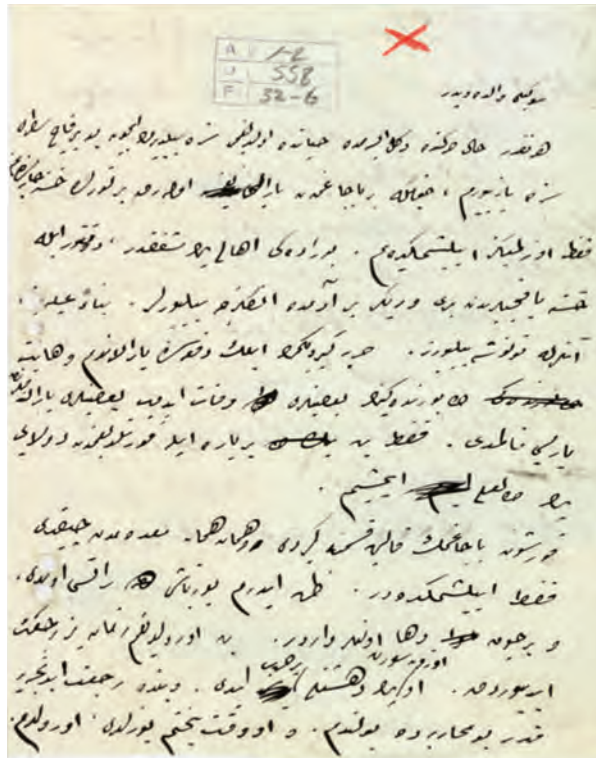
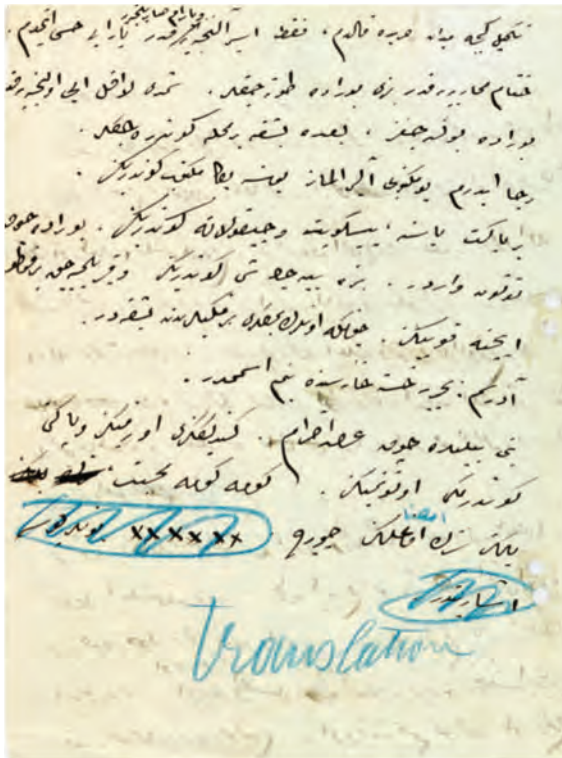
31 Ağustos 1915

Azizim Reeves

Benim burada bulunduğumu uyduğunuzda hayretler içinde kalacağınızdan eminim. Adresimden de anlayacağınız gibi esir düştüm. Bacaklarımdan yaralandım, ancak iyileşiyorum. Türkler bize çok iyi bakıyorlar. Burada böyle güzel muamele görünce hayretler içinde kaldım. Kardeşim, kısacası burada bulunmaktan çok memnunum. Türkleri İngiltere’de iyi olarak anlatınız. Bu söylediklerimin hepsi doğrudur. Şu birkaç satırlık mektubumla endişe edilecek bir durumda olmadığımı anlayarak siz de birkaç satırlık olsun karşılık veriniz. Kutu içinde ne isterseniz buraya gönderebilirsiniz. Doll’a ve küçüklerime sevgilerimi sunarım .

Sizi seven kardeşiniz, Frank

BDH-KLS-540-DOS-2107-BEL-32-6
Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi

Sadeleştirilmiş Metin:

Sevgili Anne ve Babacığım,

Her ne kadar hareket edemiyorsam da hayatta olduğumu size bildirmek için bu birkaç satırı yazıyorum. Çünkü bacağımdan yaralı olarak bir Türk hastanesindeyim. Üzülmeyiniz, iyileşmekteyim. Buradaki insanlar çok sevecendir. Doktorla hastabakıcılardan biri ve bir diğer adam daha İngilizce biliyorlar. Bundan dolayı onlarla konuşabiliyoruz. Harbe girer girmez yaralandım. Hant Taburundakilerin bazıları ölüp bazıları yaralandıklarından yarısı kalmıştı. Bir yarayla kurtulduğum için çok şanslıymışım. Kurşun kalçamdan girdi, hemen hemen midemden çıktı. Yaram iyileşiyor. Zannederim Yüzbaşı Ratsi(?) öldü. Daha birçok ölen var. Vurulduğum zaman geri çekiliyorduk. O, uzun süren çok şiddetli bir harpti. Ben de geri çekilinceye kadar bu muharebedeyim. O zaman yoruludum ve vuruldum. Bütün gece harp meydanında kaldım. Esir alınıncaya ve yaram sarılıncaya kadar yarayı hissetmedim. Muharebe sonuna kadar bizi burada tutacaklar. Şimdi en azından iyileşinceye kadar burada kalacağız. Sonra başka bir yere gönderecekler. Lütfen bu mektubu alır almaz bana mektup yazınız. Bir paket pasta, bisküvi ve çikolata gönderiniz. Burada çok tütün var. Bize yiyecek şey gönderiniz. Kırılmayacak bir kutuyla gönderiniz. Çünkü onların yemekleri bizimkilerden farklı. Adresim: Deniz Hastanesi Beni tanıyanlara saygılar. Kendinizi üzmemeyiniz ve paketi göndermeyi unutmayınız.

Sevgiler. Oğlunuz George

Sorular

1. İtilaf Devletleri sömürgelerinden getirdikleri farklı milletlerden askerlerle Çanakkale Savaşları'nda Osmanlı güçleri ile mücadele etmişlerdir.

Bu husus;

- I. Osmanlı Devleti'nce savunma savaşı yapıldığına,
- II. Savaşın kısa sürede neticelendiğine,
- III. İtilaf Devletleri'nin fazla kayıp verdiğine

durumlarından hangilerine kanıt olabilir?

- A) Yalnız I   B) Yalnız II   C) Yalnız III
- D) I ve II   E) I, II ve III

2. Çanakkale Muharebeleri, üzerinde en fazla araştırma yapıp kitap yazılan savaşlardan biridir. Savaşa katılan ülkelerden İngiltere, Fransa, Avustralya ve Yeni Zelanda'da bu savaşlar üzerine çok ciddi araştırmalar yapılmış, savaşa katılanlar tespit edilip onlarla görüşülmüş; yazılı, sesli ve görüntülü kayıtlar tutulmuştur.

Bu bilgilere dayanarak Çanakkale Savaşları için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Farklı ülkelerde araştırmalar yapıldığına
- B) Değişik materyallerle aydınlatılmaya çalışıldığına
- C) Yabancı kaynakların Türkçe kaynaklardan fazla olduğuna
- D) Aydınlatılmasında röportajlara yer verildiğine
- E) Birden çok dilde yayınların çıktığına

3. Çanakkale kara savaşları aşağıdaki yerlerin hangisinde gerçekleşmiştir?

- A) Bandırma
- B) Çorlu
- C) Enez
- D) Gelibolu
- E) Ayastefanos

4. Çanakkale Savaşlarını Osmanlı Devleti kaybetmiş olsaydı muhtemel sonuçları neler olurdu?

.....

.....

.....

5. Esir düşenlerin yakınları ile iletişim kurmalarına neden izin verilmiştir, esirlerin böyle hakları var mıdır?

.....

.....

.....

6. Çanakkale Savaşlarında esir düşen İtilaf askerlerin yakınlarına yazdıkları mektubu hangi vasıta ile göndermiş olabilir?

.....

.....

.....

Etkinlik **XI**

Tehcir Kararı Neden Alındı ?

Ermeni Meselesi'nin uluslararası bir konu olarak gündeme gelmesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile olmuştur. Daha sonrasında büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskı aracı olarak kullandıkları bir sorun haline gelmiştir. Büyük devletlerin desteğinden cesaret alan bir kısım ihtilalci Ermeniler, Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan kurma hayaliyle terörizmi mücadele metodu olarak seçen örgütler kurarak 1890 yılından itibaren silahlı eylemlere girişmişlerdir.

Balkanlardaki örnekleri gibi büyük devletlerin müdahalesine yol açacak bir ortamın hazırlanması amacıyla 1890'dan 1914 yılına kadar birçok isyan çıkaran Ermeni örgütleri, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasını kendileri için bir fırsat olarak değerlendirmişler ve savaş başladığında vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı İtilâf Devletleri ile işbirliği içine girmişler, Ruslarla savaşan Osmanlı ordularını arkadan vurmak ve ikmal yollarını kesmek amacıyla harekete geçip silahlı isyanlara başlamışlardır.

Osmanlı Hükûmeti I. Dünya Savaşı'nın başlarında bazı idari tedbirlerle olayları önlemeye çalışmış, 24 Nisan 1915 tarihinde çıkardığı bir genelgeyle Ermeni komite merkezlerini kapatarak elebaşlarını tutuklamıştır. Osmanlı Hükûmeti'nin Ermeni komitelerini kapatması ve bir kısım komitecileri tutuklaması olayları önlemeye yetmemiştir. Ermeni terör olayları ve isyanlarına bağlı olarak alınan tedbirler giderek artırılmış, isyana kalkışan ve Ruslarla işbirliği yapan bölgeler başta olmak üzere "sevk" ve "iskân" uygulaması başlatılmıştır. İlk önce Van, Erzurum, Bitlis ve Çukurova bölgesi sevk ve iskâna tabi iken, sonradan diğer bölgeler de bu uygulamaya dahil edilmiştir.

Amaç: Tehcir Kanunu'nun neden çıkarıldığının ve sonuçlarının neler olduğunun kavranması.

Süre: 40 dk.

Hedef Kitle: 11. Sınıf

İlişkili kazanım: 11.3.2. Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına yönelik tehditleri analiz eder.

b) 1815 Viyana Kongresi ile başlayan süreçte büyük güçlerin müdahalesiyle uluslararası boyut kazanan konular (...93 Harbi ve sonrasında Berlin Kongresi ile Doğu Anadolu'daki Ermeni Meselesi...) bağlamında Osmanlı Devleti'nin varlığının Avrupalı devletler tarafından tehdit edildiği üzerinde durulur.

1.3. I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin durumunu siyasi, askerî ve sosyal açılardan analiz eder .

d) 1915 Olayları ile Ermeni Tehciri'ne değinilir.(T.C. İnk. Tar. DÖP)

Anahtar soru: Osmanlı Devletini tehcir (sevk ve iskan politikası) kararını almaya götüren sebepler nelerdir?

Nasıl Geliştirilebilir

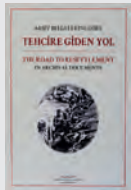
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesinden **Arşiv Belgelerine Göre Tehcire Giden Yol** adlı kitap indirilerek eserin önsözü okunup içerisindeki belgeler incelenebilir.

Hazırbulunuşluk:

Öğrencilere ders öncesinde Ermenilerin Osmanlı Devleti'ndeki yeri ve XIX. yüzyıl sonlarında devletle ilişkileri bağlamında neler yaşandığını araştırmaları söylenir. Bu bağlamda II. Abdülhamid'e yapılan saldırı, Ermenilerin I. Dünya Savaşı sırasında Ruslarla ve Fransızlarla işbirliği faaliyetleri gibi hususlara dikkat etmeleri istenir.

Kavramlar

- Tehcir
- Sevk
- İskan
- Soykırım
- Millet-i Sadıka
- Meclis-i Vükelâ
- Vilâyet-i Sitte
- Talat Paşa

İŞLENİŞ

1. **Çalışma Yaprağı 1'i** öğrencilere dağıtınız/ tahtaya yansıtınız. Öğrencilerin metni okumalarını ve metnin altındaki soruları cevaplamalarını isteyiniz. Tahtayı iki bölüme (her soru için ayrı bir bölüm) ayırarak öğrencilerin verecekleri cevapları maddeler halinde tahtaya yazınız. (10 dk.)
2. Öğrencileri sekiz gruba ayırarak (üç / dört kişi) her gruba **Ek 1'de** yer alan belgelerden birini (birinci gruba 1 numaralı belgeyi, ikinci gruba 2 numaralı... altıncı gruba 6 numaralı belgeyi) her grup üyesine birer adet olacak şekilde dağıtınız. Öğrencilerin belgeleri okumalarını, belgede geçen olaylara ilişkin olarak **Çalışma Yaprağı 2'de** yer alan tabloyu doldurmalarını sağlayınız. (15 dk.)
3. **Çalışma Yaprağı 3'te** yer alan görseli gruplara (her gruba bir adet) dağıtınız/ tahtaya yansıtınız. Öğrencilerin tanıtım metninin okumalarını ve grupların kendi içlerinde tartışarak görsellerin altında yer alan soruyu cevaplamalarını sağlayınız. Her grubun cevabını sınıfla paylaşmasını isteyiniz. (10 dk.)
4. **Ek 2'de** yer alan görseli tahtaya yansıtınız ve öğrencilere anıtın alt kısmına bir cümle yazmaları istense ne yazacaklarını sorunuz. (5 dk.)

Değerlendirme:

- Öğrencilere tahtada yazılı olan isyan etme ve devlet kurma sebeplerini tekrar okumalarını isteyiniz. Anıt mezarlar için oluşturdukları ifadeleri de hatırlatarak “Sizce buna değer miydi?” sorusunu öğrencilere yöneltiniz.

Çalışma Yaprağı 1

Sözlükte “göç ettirmek” anlamındaki tehçir, kökü olan hicret kelimesinin de işaret ettiği gibi zorunlu bir göç hareketidir. Bu tür göçürmeler, Osmanlılar’ın dışında diğer imparatorluklarda da görülen bir iskân ve cezalandırma yöntemi olup Osmanlılar’da bu kelimenin fazla bir kullanım alanı yoktur. Tehçir, özellikle I. Dünya Savaşı esnasında çeşitli unsurlara uygulanan geçici sevk ve iskân ifade etmek için gündeme gelmiş olmakla birlikte bir tarih terimi olarak özelde 1915’te Ermeniler için bu anlamdaki uygulamayı tanımlar. Fakat bunların zorunlu sevk ve iskânıyla ilgili çıkarılan kanun metninde tehçir kelimesi geçmez. Yabancı dillerde tehçir karşılığında genelde déportation kullanılır. Bu kelime öncelikle “yurt dışına sürmek” mânâsını da içerdiğinden konunun yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Halbuki kelimenin devletin sınırları içinde uzaklardaki başka yerlere nakil ve sevk etme karşılığında kullanıldığı, meselâ, “geçici sevk ve iskân kanunu” ifadesinin “the temporary law of deportation” olarak tercüme edilmesinden de anlaşılmaktadır.

Savaş esnasında Ermeniler’den başka halklar da yer değişimine tâbi tutulmuştur. Osmanlı idarecileri, genelde bu tür zorunlu nakillere gerekçe olarak açık isyan hali veya ciddi boyutta güvenlik tehdidi aramışlardır. Nitekim Genelkurmay Başkanı General Bronsart von Schellendorf’un Rumlar’ın Ege sahillerinden iç kesimlere nakline dair talebi Sadrazam Talat Paşa tarafından açık bir isyan hali bulunmaması sebebiyle geri çevrilmiştir. *

Aslında Ermeniler, geçmişte hâkimiyeti altında yaşadıkları devletlere ihanetlerinden dolayı birçok kez göç hareketlerine tabi tutulmuşlardır. Sasaniler 379’larda 70.000 Ermeni’yi İran’a, Bizanslılar 651 yılında çok sayıda Ermeni’yi, Kayseri, Adana ve Çukurova bölgelerine, yine Bizanslılar 1025’lerde Doğu Anadolu’daki 40.000 Ermeni’yi Sivas ve Kayseri’ye, Memluklar 1250’lerde 10.000 kadar Ermeni’yi Mısır’a, 1743’te İranlılar, 24.000 Ermeni’yi İran içlerine ve 1777’de Kırım’ı işgal eden Ruslar, bölgedeki binlerce Ermeni’yi steplere sürmüştür.

Tarih boyunca sayısız göç ve sürgün olayına maruz kalan Ermeniler, bunların hiç birini gündeme getirmeden, sadece 1915’te Osmanlı Devleti tarafından son derece haklı gerekçelerle yer değiştirmeye tabi tutulmalarını sorun haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bu tavır, maksatlı ve Türkiye’nin bütünlüğünü bozmaya yönelik politikaların bir ürünüdür. Bazı ülkelerin, Afrika ve Balkanlarda yaşanmakta olan gerçek anlamdaki soykırım hareketlerine seyirci kalarak, sözde Ermeni soykırımı iddialarına ve yalanlarına destek vermeleri de bunun en açık göstergesidir. **

1- Daha önceleri sadık millet (Millet-i Sadıka) olarak adlandırılan Ermeniler neden Osmanlı’dan ayrılarak kendi devletlerini kurmak istemiş olabilirler?

2- Yıllarca aynı köyde/mahallede bir arada yaşadıkları insanlara karşı çete faaliyetleri yürüten ve düşmanla iş birliği içine giren Ermenilere karşı devlet ne tür tedbirler alabilirdi?

* KEMAL BEYDİLLİ, "TEHCİR", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehcir> (06.03.2020)
** <https://atauni.edu.tr/soykirim-nedir> (Erişim: 06.03.2020)

Çalışma Yaprağı 2

Belgede geçen olayın tarihi nedir? Olayın tarihi belli değilse yazının tarihi nedir?	
Belgede geçen olay nerede geçmiştir/ yazı nereyle ilişkilidir?	
Belgede geçen ama bilmediğiniz kelime/kavramlar nelerdir?	
Belge kim tarafından oluşturulmuştur/ Yazıyı oluşturanın görevi nedir?	
Belge kime hitaben oluşturulmuştur/ Kime yazılmıştır?	
Belgenin konusu nedir? Yazıyı bir cümle ile özetleyiniz.	

Ermeniler Tarafından Katledilen Şehit Türkler Anıt ve Müzesi

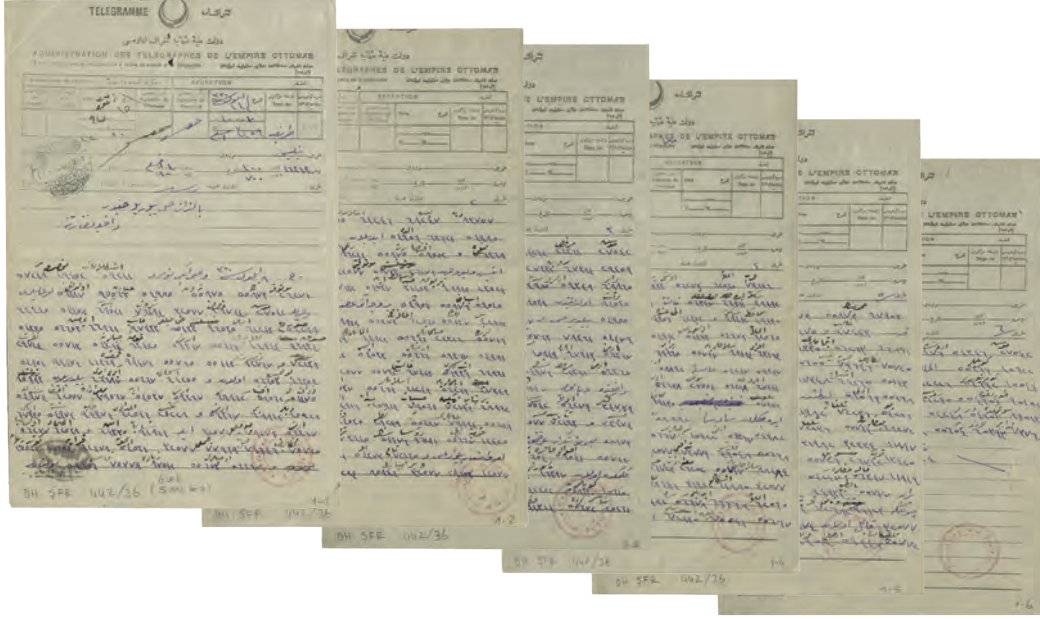
Bu anıt 1915-1920 tarihleri arasında bölgede yaşayan Ermeni saldırılarını sembolize etmektedir. Her ay 4.000 civarında ziyaretçi müzeyi gezmektedir. 350 m² kapalı alana sahip olan müze toplamda 14.000 m² alanı kapsamaktadır. Yerden yüksekliği 43,5 metredir. Dolayısıyla Türkiye'nin en yüksek anıtıdır. Yapımına 1 Ağustos 1997 tarihinde başlanmış ve 5 Ekim 1999 tarihinde hizmete girmiştir.

Sizce anıt müzenin kapalı alanında neler sergileniyordur? Maddeler halinde yazınız.

Belge 1

BOA, DH.ŞFR, 442/36

ERMENİ KOMİTE İLERİ GELENLERİNİN ERMENİLERİN SAVAŞIN DURUMUNA GÖRE TAKINACAĞI TUTUMA DAİR KARARLARI

Özet:

Güvenilir kaynaklardan elde edilen istihbarata göre: Ermeni ileri gelenlerinin; savaş ilan edilirse ordudaki Ermenilerin silahlarıyla beraber düşman tarafına geçmeleri, ordumuz ilerlerse devlete itaate devam etmeleri, eğer ordumuz geri çekilecek olursa silahlanarak çete haline geçip birliklerimizin geçişini ve birbiriyle bağlantı kurmalarını güçleştirmeleri kararını alarak bunu Erzurum ile Muş arasındaki Ermeni köylerine tebliğ ve telkin ettikleri.

27 Eylül 1914

Çeviri yazı:

Telgrafnâme

Mahreci: Bitlis

Numara: 16369

Fî 14 Eylül sene [1]330

Bizzat hall buyrulacaktır

Dahiliye Nezâretine

C[evab] 8 Eylül sene [1]330:

İstıtlâât-ı mahsûsa-i mevsûkanın neden ibaret olduğu emr-i âlileri vechile Muş Mutasarrıfı Servet Bey'den sordum. Eski Osmanlılığı gâib etmemiş sâdk-ı kelâmıyla Ermeni komitecilerine nefret ve husumetle bakmakta bulunmuş olan ve isimleri ayrı ayrı bildirilen zevât ki ihtiyar bir Ermeni ile Meclis-i İdare azâsından diğer bir Ermeni ve Mekteb-i İdadi talebesinden iki Ermeni çocuğu ile şâyân-ı emn ü itimad olup tekâlif-i harbiye cem'i için kurâyâ gönderilen ve Ermenilerle ziyade temasta bulunanlar dört-beş İslâmdan ibarettir. Bunlar vasıtasıyla elde edilen istıtlââtın menâbî'in tenevvü ve ihtisârına rağmen cümlesi yekdiğerine tevâfuk etmiş ve bu vechile mevsûkiyeti tahakkuk ve te'yyüd eylemiştir. Tarassudâtın birçok vesâit ile icrasına tevessül edilmesinin esbâbını da ber-vech-i âtî arz ediyorum: Evvelce arz eylediğim vechile seferberlik ilânının birinci ve ikinci haftalarında Müslümanlar Almanların muzafferiyeti arzusunu Ermeniler ise Rusların muhakkak addettikleri gâlibiyeti temenniyâtını izhâr eylemeleriyle İslâmlar ile Ermeniler arasında bir tebayün-i hissiyât meydan almış ve aynı zamanda Ermenilerin hâlleri nazar-ı dikkati câlib bulunmuş idi.

Ermeni komiteleri rüesâsının tarassud-ı ahvâlleri cânib-i sâmillerinden emr u iş'âr buyurulması ve tam o sırada Van Mebûsu Vramyan'ın Muş Murahhası Taşnak Murahhası Rupen ve Bitlis Murahhası Ermenak ile beraber Erzurum'dan Muş'a hareketleri şâyân-ı dikkat olduğundan ahvâllerinin tarassudu Erzurum Vilâyetinden bildirilmiş ve her üçünün Muş'taki Çanlı Manastırı'na gelerek Ermeni ileri gelenlerini oraya davet eylemesi ve Muş Ermeni Murahhasasının seferberlik ibtidâsındaki ahvâli, vilâyet dahilinde ve bilhassa her yerden ziyade Ermenisi kesir olan Muş ve civarında tarassudât ve tefahhusâtın teşyid ve te'yidi lüzumunu hâsıl eylemiştir. Tebligât ve telkinât-ı vâkı'anın mücmelen tekrar arzını münasib görüyorum:

Evvelâ; Ermeniler silahlarını ahvâl-i hâzıraya binâen sık sık köylere gidip gelmekte olan memurlara göstermemek için gizleyecekler, köylere saklamağa muvaffak olamazlar ise manastırlarda hıfz edeceklerdir.

Sâniyen; Rusya Devleti'yle harb ilân olununcaya kadar muhafaza-i sükûn edecekler.

Sâlisen; Harb ilân edilmezse muhafaza-i sükûn ve itaatte devam eyleyeceklerdir.

Râbi'an; Harb ilân olunursa ordudaki Ermeni efrâd silahlarıyla beraber düşman tarafına geçeceklerdir.

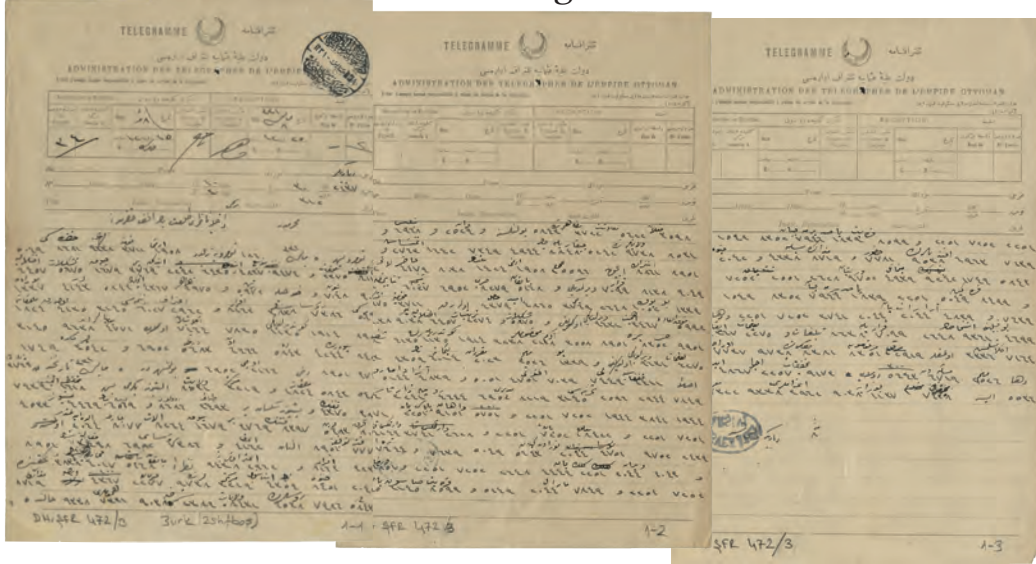
Hâmisen; Ordumuz düşman arazisine ilerlemeğe muvaffak olursa davete intizâren muhafaza-i sükûnette devam edeceklerdir.

Sâdisen; Ordumuz ric'at ederse Ermeni köylüleri mümkün olduğu kadar Kürtlere karşı tedafü'î vaziyet alıp aynı zamanda silahlarıyla mevâridât-ı askeriyyeyi mürûr ve ubûru işkâle çalışacaklardır. Maamâfih harb ilân edilirse yeni hatt-ı hareketleri tayin ve tebliğ edileceği ilâve ve harb-i umumînin vaziyeti suret-i kat'iyede ta'ayyün edinceye kadar gâlib ve mağlubdan bahs ve izhâr-ı hissiyât etmemeleri ve Hükûmetin taleb edeceği tekâlîf-i harbiyyeyi i'tâdan hiçbir suretle imtinâ eylememeleri de köylülere ihtar edilmiştir. Köylülerden bir kısmı bu tebligâta harfi harfine riâyet etmeyecekleri, bazılarının tebligât-ı mezkûreyi müstehziyâne iş'a etmeleriyle anlaşılıyor. Ancak komita mensubîni bu tebligâta sâdık kalacaklardır. Bu tebligât mevsûk ve mühim olmakla beraber bittab' isbatı müşkil ve muhâldir. Çünkü vesâik-i tahrîriye yoktur. Her vakit ketmi kâbil olan akvâle müsteniddir. Aynı telkinât Erzurum vilâyetindeki [köyler] ile Muş arasındaki köylerde de olmuştur. Köylüler el-hâletü hâzihî tamamen sâkin ve mutî' görünüyorlar. Kasabalılar me'yûs ve mütereddid durmakta ve Rusya Konsolosu zaferler ilân ettikçe sevinmektedirler. Bu istitlâ'ata karşı buraca tedâbîr-i lâzimeye tevessül edildiğini arz eylerim.

Fi 14 Eylül sene [1]330

Bitlis Valisi
Mustafa

Belge 2

BOA, DH.ŞFR, 472/3

DIYARBAKIR'DAKİ İSYAN HAZIRLIKLARININ ORTAYA ÇIKARILDIĞI

Özet:

Ermeni komitaları hakkındaki soruşturmalar derinleştirildikçe birçok isyan hazırlığının ortaya çıkarıldığı, Diyarbakır ve bağlı yerlerde yüzlerce silah ve binlerce fişek ele geçirildiği, Ermeni komitacılarının itiraflarından; Cenova ve İstanbul'da toplanan komitacıların, Rusların şark vilâyetlerine hücum etmeleri halinde onlara destek kararı aldıkları, Van, Bitlis ve Mamuretülaziz vilâyetlerinde çıkarılacak karışıklık ve ihtilale Ermenilerin hazırlanması için şifahi talimatlar verdikleri, bu kararları alan kişiler hakkında İstanbul'da daha mühim bir meseleden dolayı tahkikat yapılmıyorsa Diyarbakır'a gönderilmeleri.

21 Mayıs 1915

Çeviri yazı:

Telgrafnâme

Mahreci: Diyarbakır

Numara: 2137

Tarih: Fî 8 Mayıs sene [1]331

[Şifre]

Mahremdir

Dahiliye Nâzırı Talat Beyefendi Hazretlerine

5 Mayıs sene [1]331 [tarih ve] 186 numaraya zeyldir:

Ermeni komitaları hakkındaki tahkikât ve ta'mikât tevsi' ettikçe birçok teşkilât-ı ihtilâliye bütün vuzûhuyla te-beyyün ve tezâhür etmektedir. Buradaki rüesânın ikrar ve itiraf neticesi olarak mülhakâta gönderildiği anlaşılan bombalardan Siverek'te on dört ve Çermik'te dahi üçü bulunmuştur. 5 Mayıs sene [1]331 tarihinden beri de mülhakât ve merkez-i vilâyet[te] altı yüz yirmi beş muhtelifül-cins tüfenk ve beş yüz seksen bir tabanca revolveri ve beş bin beş yüz kırk dört fişenk, birçok âlât-ı câriha elde edilmiştir. Taht-ı tevkife alınan azâ ve rüesâ-yı faâliyesinin ikrar ve itiraflarına nazaran Balkan Muharebesi'nin akabinde Cenova [ve] İstanbul merkezlerinde cereyân eden müzâkerede Rusların vilâyât-ı şarkiyeye hücumları hâlinde fi'len muâvenet [ve] müzâherette bulunulmasına ve Van ve Bitlis ve Mamuretülaziz vilâyetlerinde çıkarılacak iğtişâş ve ihtilâle iştirak için umum Ermeni milletinin hazırlanmasına karar verildiği ve Balkan Harbi netâyicinden büyük bir ümid hâsıl olarak komite teşkilâtına fevkalâde ehemmiyet verildiği ve teşkilât ve tertibât-ı ihtilâliye için her yere adam-ı mahsûslar gönderilerek şifahen talimât verildiği ve bu mühim mukarrerât-ı leimânenin de aslen Kafkasyalı Agnuni ve Azadamard Gazetesi Müdürü Rupen Zartaryan ve Vahan Papasyan ve Malumyan ve Vartkes Kapril Noradunkyan ve Zohrab ve Diran Kelekyan ve Vramyan ve Maral ve Karabet Sasonyan ve Karabet Pastırmacıyan efendilerin huzur ve müzâkeresiyle ve Cenova'da Mihail Vrentyan(?) ve Karakin Pastırmacıyan ve Araratyan ve daha bu kabil eşhâsın kararıyla tebligât ve talimât ifa olduğu anlaşılmış olmakla merkûmün haklarında oraca daha mühim meseleden dolayı tahkikât icra edilmiyor ise buraya i'zâmları ma'rûzdur. 8 minh. [Mayıs sene 1331]

Diyarbakır Valisi

Reşit

Belge 3/1

BOA,DH.EUM.2.Şb, 4/39

RUM VE ERMENİLERİN ARTVİN TARAFLARINDA MÜSLÜMANLARI DİRİ DİRİ GÖMDÜKLERİ

Özet:

Artvin'den bildirildiğine göre: Düşmanın İslam köylerindeki erzak ile hayvanları Kars'a naklettiği, Rum ve Ermenilerin Müslümanları sağ sağ gömdükleri, kaçıp kurtulan kadın, çocuk ve güçsüzlerin süngü darbeleriyle yaralanmış oldukları.

4 Şubat 1915

Çeviri yazı:

[Telgrafnâme]

Mahrec: Erzurum

Numara: 95744

Tarih: Fî 22 Kânûn-i Sâni sene [1]330

[Şifre]

Dahiliye Nezâret-i Celîlesine

Artvin'de Bahaeddin Şakir Bey'den alınan telgraf aynen arz olunur:

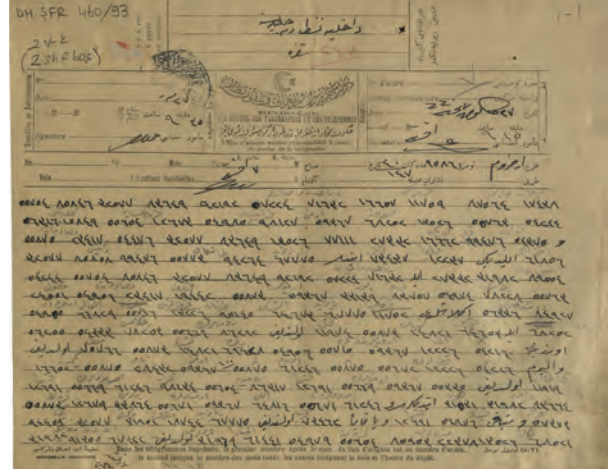
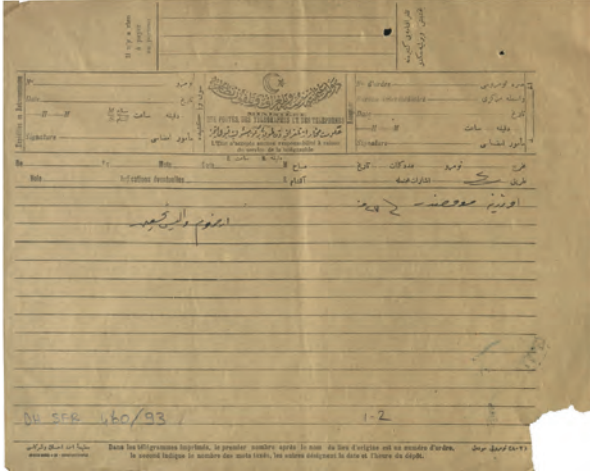
Fî 21/22 minh. [Kânûn-ı Sâni sene 1330]

Erzurum Valisi

Tahsin

Suret

- 1) Düşman İslam köylerinin erzak ve mevâşisini [Mer]denek'e ve oradan da Kars'a naklediyormuş. Rum ve Ermeni canavarları İslamları sağ sağ gömüyorlar. Kaçıp kurtulan kadın çocuk ve aceze süngü pâreleriyle mecrûhturlar.
- 2) Kapan köyünde düşman tecavüzü püskürtülmüş ve düşmana on beş telefât verdirilmiştir. Bizden de üç mecrûh, iki şehid vardır.

BOA, DH.ŞFR, 460/93

MİLLETVEKİLİ KARAKİN PASTIRMACIYAN'IN ERMENİ GÖNÜLLÜLERİYLE DÜŞMAN SAFLARINDA KILINÇGEDİĞİ ÇATIŞMASINA KATILDIĞI

Özet:

Eski Milletvekili Karakin Pastırmacıyan'ın Ermeni gönüllüleriyle düşman saflarında Kılınç Gediği çatışmasına katıldığı, Karakilise, Bayazıt, Eleşkirt ve Tutak kazalarında ne Müslüman ne de Ermeni hiç kimsenin kalmadığı, köylerin yakılıp tahrip edildiği, Ermenilerin kısmen Rusya'ya firar, Müslümanların da kısmen iç taraflara hicret ettikleri.

9 Şubat 1915

Çeviri yazı:

[Telgrafnâme]

Mahrec: Erzurum

Numara: 95860

Tarih: 27 Kânûn-ı Sâni sene [1]330

Şifre

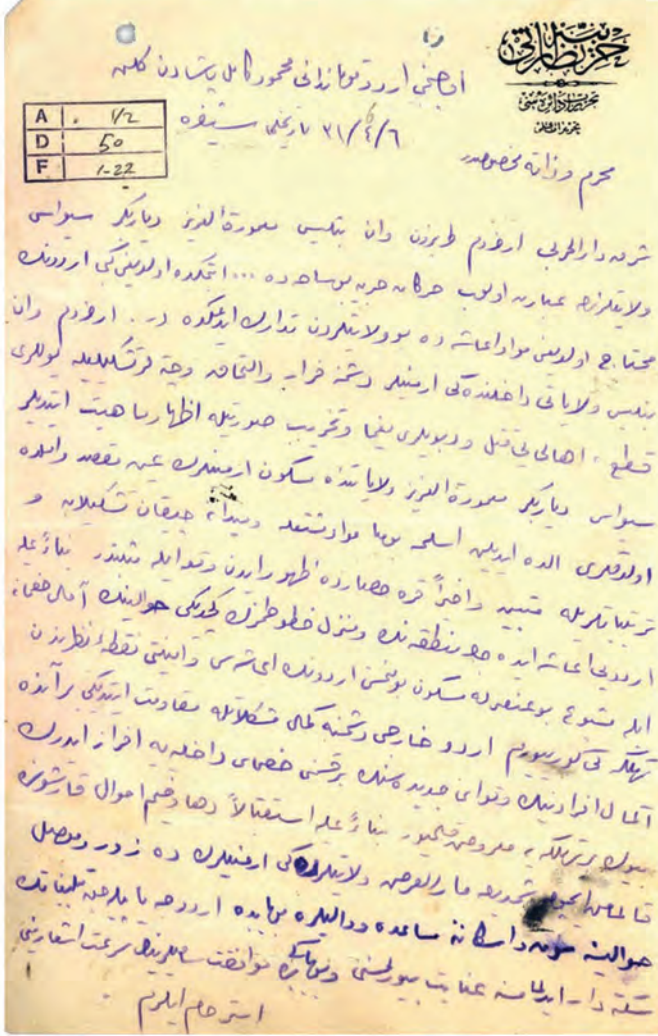
Dahiliye Nezâret-i Celîlesine

Mebûs-ı sâbık Karakin Pastırmacıyan'ın beş yüz Ermeni fedaisiyle Karakilise'ye geldiği ve oradan Kılınç Gediği müsâdemâtına iştirak eylediği kat'iyen tahakkuk etti. Bayazıt Taşnak Reisi Surpen ile Pastırmacıyan çetesinden dört yüz Ermeni'nin muhtelif müsâdemâtta maktûl düştükleri anlaşıldı. Karakilise, Bayazıt, Eleşkirt, Tutak kazalarında ahali-i İslâmiyeden beş yüz ile altı yüz kişinin katl olunduğu, Rusların çekilmesi üzerine bu kazâ Ermenilerinden de bin kişinin telef olduğu ve el-yevm bu kazâlarda ne İslâm ne Ermeni nâmına kimse kalmadığı, Ermenilerin kısmen Rusya'ya firar, İslâmların kısmen dahile hicret ettikleri ve İslâmlardan elli, Ermenilerden yirmi karyenin ihrâk ve mütebâkîsinin kısmen veya tamamen tahrib olunduğu Bayazıt Mutasarrıf Vekili Ziya Bey'in meşhûdât-ı zâtiyesine istinâden verdiği izahât-ı şifahiye üzerine ma'rûzdur.

Fî 27 minh. [Kânûn-ı Sâni sene 1330]

Erzurum Valisi

Tahsin

ATASE, BDH, 401.1580.1-22

Çeviri yazı:

Harbiye Nezâreti
Tahrirât Dairesi
Tahrirât Kalemi

SİVAS, DİYARBAKIR VE
MAMURETÜLAZİZ
VİLÂYETLERİNDEKİ
ERMENİLERİN DE ZOR VE
MUSUL HAVALİSİNE SEVKİ

Özet:

Sivas, Diyarbakır ve Mamuretülaziz vilâyetlerindeki Ermenilerin Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetlerindeki Ermenilerle aynı emelde oldukları elde edilen silah ve ortaya çıkan teşkilat, tertibat ve meydana gelen hadiselerle sabit olduğu, ordunun iş ve emniyeti açısından, dış düşmanla savaşıldığı bir sırada kuvvetlerinin bir kısmının içerdeki düşmanlara ayrılmasının büyük bir tehlike oluşturduğu, ileride daha kötü durumlara kalmamak için Sivas, Diyarbakır ve Mamuretülaziz vilâyetlerindeki Ermenilerin de Zor ve Musul havalisine sevk ve iskânına müsaade edilmesi.

19 Haziran 1915

Mahrem ve zâta mahsûstur

Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmud Kamil Paşa'dan gelen 6/4/[13]31 tarihli şifre

Şark dârülharbi; Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis, Mamuretülaziz, Diyarbakır, Sivas vilâyetlerinden ibaret olup, harekât-ı harbiye bu sâhada ... etmekte olduğu gibi ordunun muhtac olduğu mevâdd-ı işe de bu vilâyetlerden tedarik edilmektedir. Erzurum, Van, Bitlis vilâyâtı dahilindeki Ermeniler düşmana firar ve iltihak ve çeteler teşkiliyle yolları kat', ahaliyi katl ve depoları yağma ve tahrib suretiyle izhâr-ı mahiyet ettiler. Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz vilâyâtında meskûn Ermenilerin aynı maksad ve emelde oldukları elde edilen esliha, bomba, mevâdd-ı müşte'ile ve meydana çıkan teşkilât ve tertibâtlarıyla mütebeyyin ve ahîren Karahisâr'da zuhur eden vak'a ile müsbittir. Binâenaleyh orduyu işe edecek mıntikanın ve menzil hututumuzun geçtiği havalinin âmâl-i hasmâne ile meşbû' bu unsurla meskûn bulunmasını Ordunun iâşesi ve emniyeti nokta-i nazarından tehlikeli görüyorum. Ordu, harici düşmana kemâl-i müşkilâtla mukâvemet ettiği bir anda ikmâl efrâdının ve kuvâ-yı cedîdesinin bir kısmını husamâ-yı dahiliyeye ifrâz ederek büyük bir tehlikeye ma'rûz kalıyor. Binâenaleyh istikbalen daha vahim ahvâl karşısında kalmamak için şimdiden mârrü'l-arz vilâyetlerdeki Ermenilerin de Zor ve Musul havalisine sevk ve iskânına müsaade ve valilere bu bâbda Orduca yapılacak tebligâtın sekte-dâr edilmemesine inâyet buyurulmasını ve bu bâbdaki muvâfakat-ı sâmi-lerinin sür'at-i iş'ârını istihâm eylerim.

Belge 5/1

TELEGRAMME

دولت علية شاهیة تتراف ااداری

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

1. Une t'empore aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

RECEPTION

Table with 4 columns: Date, Time, Signature, and Remarks.

EXPEDITION

Table with 4 columns: Date, Time, Signature, and Remarks.

21 May 1915

22872

BOA, DH.ŞFR, 475/81

ŞEBİNKARAHİSAR ERMENİLERİNİN İSYAN ETTİKLERİ

Özet:

Karahisar'da Ermenilerin isyan ederek şehrin kalesine kapanıp, kaleden ve evlerden ateş atmeye başladıkları, iki şehit ile üç yaralımızın olduğu, çatışmanın devam ettiği.

21 Mayıs 1915

Çeviri yazı:

Telgrafnâme

Mahreci: Sivas

Numara: 22872

Tarih: Fî 2 Haziran sene [1]331

[Şifre]

Dahiliye Nezâretine

Karahisâr Mutasarrıflığından alınan telgrafi aynen arz ediyorum. Makine başında keyfiyeti sordum. Bugün sabahleyin Ermeniler şehrin kalesine tahassun ile gerek kaleden ve gerek hânelerden silah atmaya başlayarak bu suretle alâim-i isyan ve ihtilâl izhârına başlamışlar. Vak'ada iki şehidimizle üç mecrûhumuz vardır. Müsâdeme devam ediyor. Alucra ve Suşehri'ne lâzım gelen tebligât ifa edildi ve icab eden tedâbir ittihâz olundu. Mutasarrıf Hilmi Bey'in acz-i idaresi hakkında müteaddid defalar ma'rûzâtta bulunduğum cihetle tekrarına mahal görmedim. Netice-i icraattan arz-ı malumât olunacaktır, efendim.

Fî 2 [Haziran sene 1331]

Vali

Muammer

Suret

Bugün merkez-i livâdaki Ermeniler Hükûmet'in icraatına karşı silahla müdafaaya kıyâm ve müsâdeme devam etmekte olduğundan eldeki kuvvetle tedâbir-i tenkilîyeye müracaat olunduğu.

BOA, DH.ŞFR, 455/134

GEVAŞ VE KARÇIKAN'DA BAŞLAYAN AYAKLANMANIN ŞATAK VE HAVASOR'A YAYILDIĞI

Özet:

Van'ın Karçıkan nahiyesi Pelli Karakolu'na saldıranlardan üçünün jandarmalar tarafından öldürüldüğü, köyün de yakıldığı, Gevaş ve Karçıkan'da sükunetin sağlandığı, Ermeni asker firarileriyle şapkalı olduklarından yabancı oldukları tahmin edilen bazı Ermeniler tarafından Atalan'dan geçen Gevaş Kadısı ile postaları getiren üç jandarma nferinin şehid edildiği, kalkışmanın Şatak ve kısmen Havasor havalisine yayıldığı, Şatak telgraf hatlarının da kesildiği.

29 Aralık 1914

Çeviri yazı:

[Telgrafnâme]

Mahrec: Van

Numara: 52239

Aded: 591

Tarih: 16 Kânûn-ı Evvel sene [1]330

Şifre

Dahiliye Nezâretine

C[evab] 15 Kânûn-ı Evvel sene [1]330:

Bu husus hakkında 6-7 ve 7-8 Kânûn-ı Evvel sene [1]330 tarihli şifrelerle kısmen arz-ı malumât edilmiştir. Karçıkan'da vâki Pelli Karakolu'na tecavüz edenler Hükûmetçe takib ve tazyik edilerek o havaliden avdet eden Mebûs Münip Efendi mütecâsirlere üçünün jandarmalar tarafından katledilip cesedlerini gördüğünü ve daha maktûl olduğunun Ermeniler tarafından ifade olunduğunu ve yüz hânelik olan mezkûr karyenin yakıldığı ve ahalisinin dağıldığını ifade ediyor. Kaymakam'dan alınan telgrafta Gevaş ve Karçıkan'da sükûnun tamamen avdet ettiği ancak bu bâbda vâki olan icraât ile vekâyî'in mûcibesini bir raporla bildirileceği yazılıyor. Henüz rapor gelmemiştir.

Kaymakam ve kuvvetlerimiz Karçıkan'da bulunduğu esnada Vastan'a yarım saat mesafede vâki Atalan Ermeni köyünde tecemmu' eden Ermeni asker firarîleriyle şapkaklı olduklarından ecnebi zannolunan bazı Ermeniler tarafından oradan geçen Gevaş Kadısı ile ertesi gün postalarını getiren üç jandarma neferi şehid edilmiş ve mürûr ve ubûr münkatı' olmuş iken mebûsların oraya gitmesiyle artık ikâ'-ı cinayetden sarf-ı nazar eden müctemi'in tarafından hâl-i tecemmu' birkaç gün daha vukuâtsiz muhafaza edilmiş idi. Son günlerde oradan bu gibi mütehaşşid asker firarîleriyle ecnebler dağılmış ve müsellağ olarak yalnız birkaç köylü kalmıştır ki evvel ü âhir bu karyede olan tecemmu'âtın ve ahîren bazı müsellağ eşhâsın hâlâ karyede kalmalarının sebebi olmak üzere de Kürtlerce vuku'u melhûz bir tecavûze karşı gelmekten ibaret olduğunu Ermenilerin beyân etmelerine mebnî Cevdet Beyefendi ile bi'l-muhabere kendilerinin (...) muhafazası zımınında köye bir müfreze vaz'ı ve buna [karşı] da edepsizlikleri görülürse saff-ı harbden bir mikdar asker celb edilip şediden te'dibleri takarrür etmiştir. Yarın icab edenlere bu kararı tebliğ edeceğim ve neticesine göre hareket edeceğim. Gerek Pelli ve gerek Atalan karyelerinde ikâ'-ı cinayet edenler arasında ecnebi bulunduğu, şapkaların şekil ve adedinden istidlâl edilmekte ve kuvvetli birkaç çete hâlinde olup Ermeni asker firarîleriyle tevhid-i şakâvet etmektedirler. Atalan'da sükûn husûlünden sonra bu cereyân Şatak ve kısmen Havasor havalisine intikal ederek el-yevm Şatak telgraf hatları maktû'dur. Hasbe'l-hâl mübâlağât ile mâlî olan rivâyâta bakılırsa birçok yerlerde jandarma ve ahali ile memurînden adamlar ve hatta Şatak Kaymakamı Hamit Bey'in de şehid edildiği anlaşıyorsa da bu bâbda Gevaş ve Norduz kaymakamlarıyla merkez-i vilâyetten gönderilen bir jandarma zâbiti tarafından icrasına başlanılan tahkikât neticesi alınamadığından şimdilik bir şey arz edilemez. Bu memurlar Şatak merkezine kadargitmeye çalışacaklar ve ahvâl hakkında vâzıh malumât alacaklardır. Van'ın havali-i ma'rûzasında zuhura gelen bu ahvâl câlib-i dikkat ise de esaslarına henüz nüfuz-ı nazar edilememiştir. Karçıkan'dan başlayan bu cinayetler ve kıyâmlar menba'larında zâhiren olsun sükûna münkalib ola ola cereyân ettiğine nazaran bunun tertibât-ı dahiliye olmaktan ziyade nüfuz ve te'sirât-ı hariciye ile veya bununla birlikte hâdis olduğuna hükmedilmek icab eder. Şatak havalisinde Hükûmet için henüz muzlim bulunan vekâyî'in derecesi malum olmadıkça ve Gevaş Kaymakamı'nın tedkikât-ı zâtiyeye müstenid raporu gelmedikçe bu bâbda Vilâyetçe daha ziyade bir fikr ü mütâlaanın arzına imkân yoktur. Merkez-i vilâyet ahvâlinde sükûn ber-devamdır. Efendim.

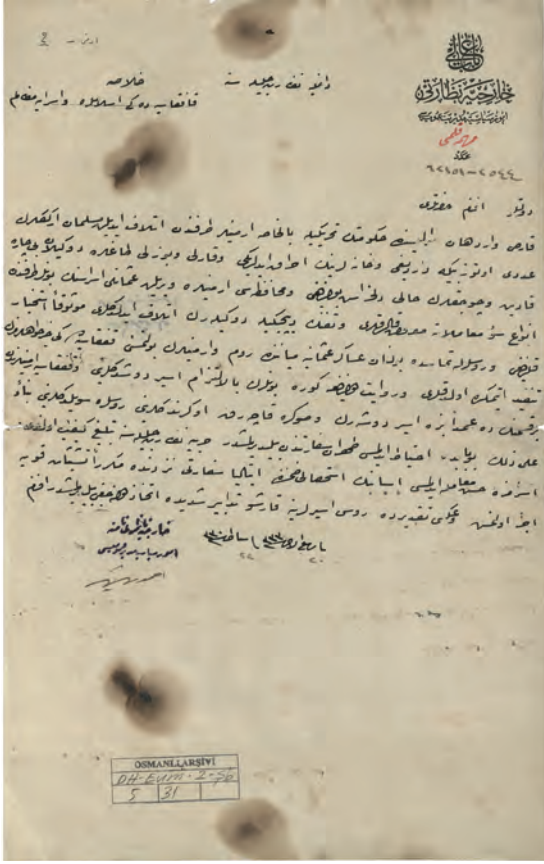
Fî 16 minh. [Kânûn-ı Evvel sene 1330]

Van Valisi Nâmına
Şefik

Belge 7

KARS VE ARDAHAN'DA ERMENİLERİN 30.000 MÜSLÜMAN ERKEĞİ İLE MÜSLÜMAN ESİRLERİ KATLETTİKLERİ

Özet:

Kars ve Ardahan'da Rusların kışkırtmasıyla özellikle Ermeniler tarafından öldürülen Müslüman erkeklerin sayısının 30.000'e vardığı, evlerin yakıldığı, kadın ve çocukların perişan halde oldukları, koruması Ermenilere verilen Osmanlı esirlerinin türlü kötü muamelelere maruz bırakıldıkları ve tüfek dipçisiyle dövülerek öldürüldükleri. Ermenilerin kasten esir düşüp sonra kaçarak elde ettikleri bilgileri Ruslara aktarmalarından ötürü ihtiyatlı davranılması gerektiği.

21 Mart 1915

BOA, DH.EUM.2.Şb, 5/31

Çeviri yazı:

Bâb ı Âlî

Hariciye Nezâreti

Umûr ı Siyasiye Müdüriyet i Umumiyesi

Mühimme Kalemî

Aded: 62151/2544

Hulâsa: Kafkasya'daki İslâmlara ve üserâyâ mezâlim

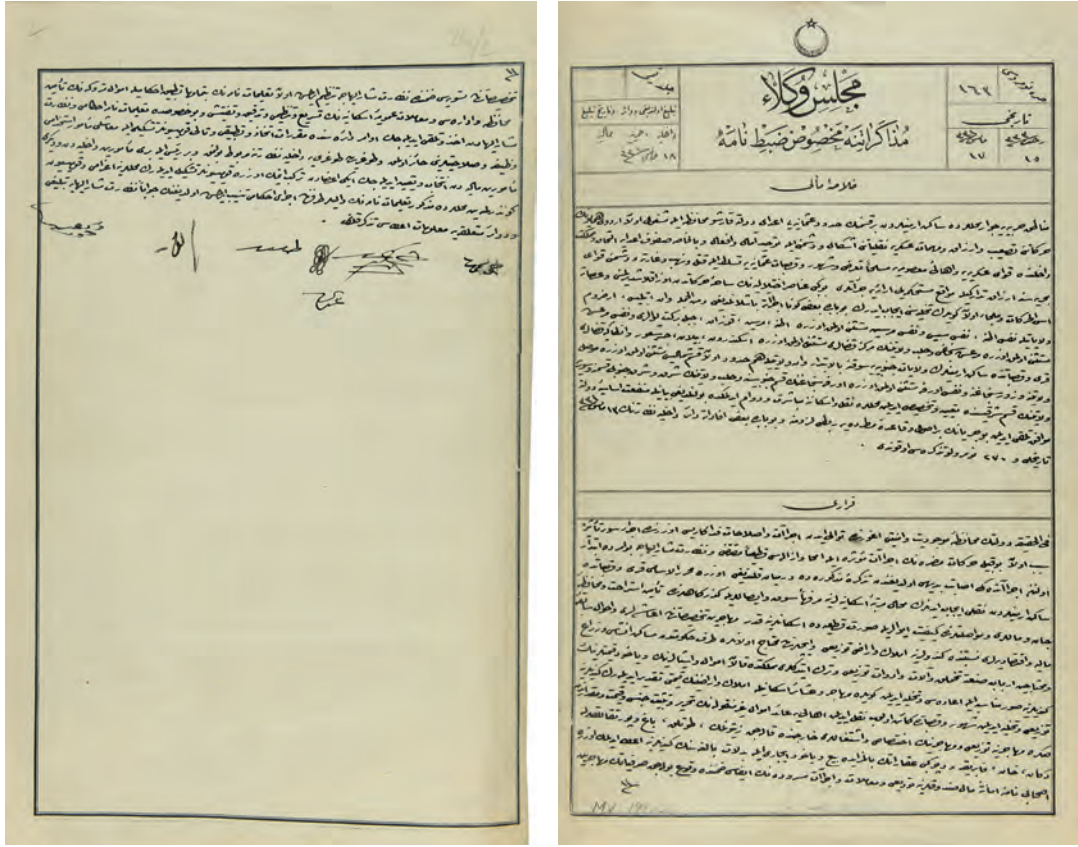
Dahiliye Nezâret i Celîlesine

Devletli Efendim Hazretleri:

Kars ve Ardahan havalisinde Hükûmetin tahrikiyle bilhassa Ermeniler tarafından itlâf edilen Müslüman erkeklerin adedi otuz bine vardığı ve hânelerinin ihrâk edildiği ve karlı ve buzlu dağlara dökülen bıçare kadın ve çocukların hâli dil hırâş bulunduğu ve muhafazası Ermenilere verilen Osmanlı üserâsının bunlar tarafından envâ' ı sû i muamelâta ma'rûz kaldıkları ve tüfenk dipçisiyle döğülerek itlâf edildikleri mevsûkan istihbâr kılındığı ve Ruslarla temasta bulunan asâkir i Osmaniyye miyânında Rum ve Ermenilerin bulunmasını Kafkasya'daki hayrhâhlarımızın tenkid etmekte oldukları ve rivayet olunduğuna göre bunların bi'l iltizâm esir düştükleri ve Kafkasya Ermenilerinden bir kısmının da 'amden bize esir düşerek ve sonra kaçarak öğrendiklerini Ruslara söylediklerini, binâen alâ zâlik bu bâbda ihtiyât edilmesi Tahran Sefâretinden bildirilmiştir. Harbiye Nezâret i Celîlesine tebliğ i keyfiyet olundu. Üserâmıza hüsn i muamele edilmesi esbâbının istihsâli zımında İtalya Sefâreti nezdinde mükerreren teşebbüsât ı kaviyye icra olunmuş ve aksi takdirde Rus esirlerine karşı tedâbir i şedîde ittihâz olunacağı bildirilmiştir, efendim.

Fî 20 Rebiülâhir sene [1]333 Fî 22 Şubat sene [1]330

Hariciye Nâzırı Nâmına
Umûr ı Siyasiye Müdür i Umumîsi
Ahmet Reşit

BOA, MV, 198/24

MECLİS-İ VÜKELÂ'NIN ERMENİLERİ SEVK KARARI

Özet:

Osmanlı ordusunun hareketini güçleştiren, askeri ihtiyaçların nakliyatını zorlaştıran, düşmanla işbirliği yapan, masum halkı katleden ve isyan çıkaran, düşman deniz kuvvetlerine erzak sağlayarak askeri mevzileri gösteren harp mıntıkları civarlarındaki Ermeni ihtilal unsurlarının hareket sahasından uzaklaştırılarak Musul, Zor, Halep ve Suriye'nin bazı bölgelerine sevkleri için Meclis-i Vükelâca alınan sevk kararı.

30 Mayıs 1915

Çeviri yazı:

Meclis-i Vükelâ

Müzâkerâtına Mahsûs Zabtnâme

Sıra numarası: 163

Tarih: 15 Receb sene [1]333

17 Mayıs sene [1]331

Kararı

Fi'l-hakika devletin muhafaza-i mevcudiyet ve emniyeti uğrunda tevâlî eden icraât ve îslâhât-ı fedakârîsi üzerinde icra-i sù'-i te'sire sebep olan bu kabîl harekât-ı muzırranın icraât-ı müessire ile imha ve izâlesi kat'îyyen muktezî ve Nezâret-i müşârunileyhâca bu emirde ibtidâr olunan icraâtta isabet bedîhî olduğundan tezkire-i mezkûrede dermiyân kılındığı üzere muharrerü'l-esâmî kurâ ve kasabâtta sâkin Ermenilerden nakli icab edenlerin mahâll-i müret-tebe-i iskânîyelerine müreffehen sevk ve îşâlleriiyle güzergâhlarında te'min-i istirahat ve muhafaza-i can ve malları ve muvâsalatlarında keyfiyet-i îvâlarııyla suret-i kat'îyyede iskânlarına kadar Muhacirîn Tahsisâtından iâşeleri ve ahvâl-i sâbika-i maliye ve iktisadiyeleri nisbetinde kendilerine emlâk ve arazi tevzî'i ve içlerinden muhtac olanlara taraf-ı Hükûmetten mesâkin inşası ve zurrâ' ve muhtacîn-i erbâb-ı san'ata tohumluk ve âlât ve edevât tevzî'i ve terk ettikleri

memlekette kalan emvâl ve eşyalarının veyahut kıymetlerinin kendilerine suver-i münasibe ile iadesi ve tahliye edilen köylere muhacir ve aşâir iskânıyla emlâk ve arazinin kıymeti takdir edilerek kendilerine tevzî'i ve tahliye edilen şuhûr ve kasabâtta kâin olup nakledilen ahaliye aid emvâl-i gayr-i menkûlenin tahrîr ve tesbit-i cins ve kıymet ve mikdarından sonra muhacirîne tevzî'i ve muhacirînin ihtisas ve iştigâlleri haricinde kalacak zeytinlik, dutluk, bağ ve portakallıklarla dükkân, han, fabrika ve depo gibi akârâtın bi'l-müşâyede bey' veyahut icârı ile bedelât-ı bâliğasının kendilerine i'tâ edilmek üzere ashâbı nâmına emaneten mal sandıklarına tevdi'i ve muamelât ve icraât-ı mesrûdenin ifası zımında vuku bulacak sarfiyâtın Muhacirîn Tahsisâtı'ndan tesviyesi zımında Nezâret-i müşârunileyhâca tanzim edilmiş olan talimâtnâmenin bi-tamamihâ tatbik-i ahkâmıyla emvâl-i metrûkenin te'min-i muhafaza ve idaresi ve muamelât-ı umumiye-i iskâniyenin tesrî' ve tanzimi ve tedkik ve teftişi ve bu hususta talimâtnâme ahkâmı ve Nezâret-i müşârunileyhâdan ahz ve telakki edilecek evâmîr dairesinde mukarrerât ittihâz ve tatbiki ve tâlî komisyonlar teşkili ile maaşlı memur istihdamı vazife ve salâhiyetlerini haiz olmak ve doğrudan doğruya Dahiliye Nezâretine merbût bulunmak ve bir reis ile biri memurîn-i Dahiliyeden ve diğeri memurîn i Maliyeden intihâb ve tayin edilecek iki azâdan tereküb etmek üzere komisyonlar teşkil edilerek mahallerine i'zâmı ve komisyon gönderilmeyen mahallerde mezkûr talimâtnâmenin valiler tarafından icra-yı ahkâmı tensîb edilmiş olduğunun cevaben Nezâret-i müşârunileyhâya tebliği ve devâir-i müte'allikaya malumât i'tâsı tezekkür kılındı.

(Meclis i Vükelâ azâlarının imzaları)

Bu anıtın alt kısmına bir cümle yazmanız istense ne yazardınız?

Sorular

1. Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Tehcir Kanunu ile aşağıdakilerden hangisi amaçlanmıştır?

- A) Osmanlı ordusundaki asker sayısının artırılması
- B) Ülkede sükunetin sağlanması
- C) İtilaf Devletleri ile ateşkes yapılması
- D) Seçimlerin yenilenmesi
- E) Padişahın yetkilerinin kısıtlanması

2. Tehcir Kanunu, Osmanlı Devletinde;

- I. demografik
- II. ekonomik
- III. jeopolitik

unsurlardan hangilerine yöneliktir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) Yalnız III
- D) I ve II
- E) II ve III

3. Tehcir Kanunu'nun uygulandığı dönemde Dahiliye Nâzırlığı (İçişleri Bakanlığı) görevini kim yürütmekteydi?

- A) Enver Paşa
- B) Cemal Paşa
- C) Damat Ferit Paşa
- D) Talat Paşa
- E) Ahmet İzzet Paşa

4. Tehcir Kanunu'nun günümüzde gündeme getirilmesinin sebebi neler olabilir?

.....

.....

.....

5. Tehcir Kanunu uluslararası hukuk açısından değerlendiriniz?

.....

.....

.....

CEVAP ANAHTARI

[Etkinlik Sonlarında Yer Alan Çoktan Seçmeli Soruların Cevaplarıdır.]

Etkinlik I

1	2	3
C	A	C

Etkinlik II

1	2
C	E

Etkinlik III

1	2	3
A	D	E

Etkinlik IV

1	2
A	B

Etkinlik V

1	2	3
E	B	D

Etkinlik VI

1	2	3	4
A	D	C	B

Etkinlik VII

1	2	3	4
B	D	C	B

Etkinlik VIII

1	2	3
C	D	A

Etkinlik IX

1	2	3
B	A	E

Etkinlik X

1	2	3
A	C	D

Etkinlik XI

1	2	3
B	A	D

KAYNAKÇA

A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul. (1985).

Barbara Rockenbach, 'Archives, undergraduates, and inquiry-based learning: case studies from Yale University Library', *The American Archivist*, cilt 74, s. 297-311 (Bahar 2011).

Bill, Tally ve Lauren B. Goldenberg 'Fostering Historical Thinking with Digitized Primary Sources.' *Journal of Research on Technology in Education* 38, no. 1 s. 1-21 (2005) <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ719935.pdf> Erişim tarihi 15.03.2021

Brian Garvey ve Mary Krug, *Models of History Teaching in the Secondary School*, Oxford University Press, Oxford, UK. (1985).

Burçak Şentürk "The use of archives in education: examples from abroad", *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, cilt: 4 sayı 1, (2013), s. 108-11.

CCSSI, "Literacy in History/Social Studies", *English Language Common Core State Standard Initiative*, <http://www.corestandards.org/ELA-Literacy/RH/11-12/>. Erişim tarihi: 02.03.2021

Christine Counsell, *Analytical and Discursive Writing*, Historical Association, London, UK. (1997).

Claire Riley, 'Evidential Understanding, Period knowledge and the development of literacy for key stage 3', *Teaching History*, No 97, (1999).

DAGM, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, C. I, Ankara, 2005.

DAGM, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, C. II, Ankara, 2005.

DAGM, *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayun (2 Numaralı Name Defteri)*, İstanbul, 2013.

DAGM, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, C. I, İstanbul, 2013.

DAGM, *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, C. II, İstanbul, 2013.

DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., İstanbul. 2014.

DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., İstanbul. 2015.

DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., İstanbul, 2015.

DAGM, *91 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056/M. 1646-1647)*, Özet, Çeviri Yazı ve Tıpkıbasım, İstanbul, 2015.

DAGM, *Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi, Cihan-penâh*, İstanbul, 2016.

DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Tehcire Giden Yol = The Road to Resettlement in Archival Documents*, İstanbul, 2016.

DAGM, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, İstanbul, 2016.

DAGM, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul, 2017.

DAGM *Birinci Dünya Savaşı Belgeleri (Sergi Kataloğu)*, İstanbul 2017.

DAB, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*, İstanbul, 2018.

David Korbin, *Beyond the textbook: Teaching history using documents and primary sources*, Portsmouth: Heinemann, (1996).

Edward H. Carr, (Çeviren: Kurtuluş Dinçer), Doğu Batı Yay. Ankara, (1998).

Ellen E. Jarosz, ve Stephen Kutay, 'Guided resource inquiries: integrating archives into learning and information literacy objectives', *Communications in Information Literacy*, cilt. 11/1 ss.204- 220 (2017).

Erdal Aslan, "Neden Tarih Öğretiyoruz?", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 20, s. 162-173. İzmir (2006).

EvgeniaVassilakaki ve ValentiniM. Papaconstantinou, Beyond preservation: Investigating the role of archivist, Library Review, Vol. 66 Issue: 3, pp.110-126, (2017).

Frederic D. Drake,ve Lynn R. Nelson,. *Engagement in teaching history theory and practices for middle and secondary teachers*, New Jersey, PearsonEducation. USA. (2005).

Hasan Işık, Tarih öğretiminde doküman kullanımının öğrencilerin başarılarına etkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, cilt 16, No 2, (2008). 389-402

Hilal Kibar, *Ortaöğretim tarih ders kitapları kanıt temelli öğrenme yaklaşımının neresindedir? Bir saptama çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2019).

Hillary Cooper, Historical thinking and cognitive development in the teaching of history, *Teaching History* (Ed. Hilary Bourdillon), ss. 101-122, Open University, London. (1994).

İshak Keskin, Yapılandırmacı öğretim bakımından arşiv kaynaklarının önemi, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt3, Sayı: 5. 1-29, (2013).

İsmet Binark,. Turkish archival studies, *Türk Kütüphaneciliği*, 9/ 3, (1995), s. 258-264. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/996/991> Erişim tarihi 15.03.2021

Jamie Byrom, Working with sources: scepticism or cynicism? Putting the story back together again, *Teaching History* No. 91, s. 32-35, (1998).

John Fines, "Evidence the basis of the Discipline?", *Teaching History* (ed: Hillary Bourdillon.) s.122-126, London, Routledge 1994.

John Nichol, Teaching History At Key Stage 3 (Teaching and Learning), Cris Kington Publishing, Cambridge, UK. (1995).

Julia Hendry, 'Primary sources in K-12 education: Opportunities for archives', *The American Archivist*, cilt.70, (Bahar 2007), s. 114-129

Keith C. Barton, 'Primary sources in history: Breaking through the myths', *Phi Delta Kappan* 86:10, (2005) s. 745-753

Ken Osborne, 'Archives in the classroom', *Archivaria*, No: 23, (Winter 1986-87) s. 16-40, <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11364> Erişim tarihi 12.02.2021

Marcus C. Robyns, 'The archivist as educator: Integrating critical thinking skills into historical research methods instruction', *American Archivist*, no 64, (2001).

MEB, *Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı*, (2018).

MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*, (2018).

MEB, *Tarih Öğretmenliği Özel Alan Yeterlilikleri*, (2011). http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13160709_TARYH.pdf). Erişim Tarihi: 19.02.2020

MEB, *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri*, (2017). http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEY_YENEL_YETERLYKLERY.pdf Erişim Tarihi: 12.02.2018

Michiel Voet ve Bram DeWever, 'History teachers'knowledge of inquiry methods: an analysis of cognitive processes used during a historical inquiry, *Journal of Teacher Education*, 63(8), s. 312-329, (2017).

Mesut Güvenbaş, *Tarih öğretiminde arşiv belgeleriyle hazırlanan internet destekli öğretim materyaline ilişkin öğretmen görüşleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara. (2013).

Mübahat Kütükoğlu *Tarih araştırmalarında usul*, Kubbealtı neşriyat, İstanbul. (1991),

Müşerref Can, *'Kültürel Miras ve Müzecilik', Kültür ve Turizm Bakanlığı Çalışma Raporu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2009). <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> Erişim tarihi 15.03.2021.

Peter Carini, 'Archivists as Educators: Integrating Primary Sources into the Curriculum', *Journal of Archival Organization*, 7: 1, (2009), 41- 50.

Richard. J. Cox, Janet C. Alcala, ve Leanne Bowler, (2002). 'Archival document packets: A teaching module in advocacy training using the papers of Governor Dick Thornburgh', *The American Archivist* Vol. 75s. 371-392, (Fall/winter 2012)

Resmî Gazete, 11 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, No: 30480 (16.07.2018).

Resmî Gazete, Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, No: 30922, (18.10.2019).

Robert Stradling, 20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. (2003).

Ron Brooks, M. Arris ve I. PeryThe Effective Teaching of History, Longman,, Essex, UK (1993).

Ruth W. Sandwell, (2008). 'Using primary documents in social and history', *The Anthology of Social Studies Issues and Strategies for Secondary Teachers* (cilt 2). (Ed: R. Case ve Penney Clark), s. 295-307, Pasific Educational Press, Vancouver.

Sammy Morris, Lawrence J. Myktiuk ve Weiner Shron, 'Archival literacy for history students: Identifying faculty expectations of archival research skills', *The American Archivist*, Cilt. 77, No. 2, (2014). s. 394-424.

Sharon Anne Cook, 'Connecting archives and the classroom', *Archivaria* 44, 102-117, (1997).

Susan. H. Veccia, *Uncovering our history teaching with primary sources*, American Library Association, Chicago, USA, (2004).

The National WWII Museum, *Guidelines for using primary sources in your classroom*, <https://www.nationalww2museum.org/sites/default/files/2017-07/using-primary-sources.pdf>. <http://www.corestandards.org/ELA-Literacy/RH/11-12/>

Tony McAleavy, 'The Use of sources in school history 1910-1998: A critical perspective' Teaching History, No: 98, s. 10- 16, (Mayıs 1998).

Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihsel yazılı kanıtların kullanımı*, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. (2007).

Yücel Kabapınar, Kanıt temelli öğrenme; tanım, kapsam, yaklaşımlar, *Kimlik belirleyen derslerde kanıt temelli öğrenme*, (Ed. Yücel Kabapınar), s. 29-54. PegemA, Ankara. (2019)

Web Adresleri

- <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/YeniKayit.aspx>
- <http://www.archives.gov>
- <http://www.nationalarchives.gov.uk>
- <https://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/>
- <https://www.naa.gov.au/>
- <https://www.devletarsivleri.gov.tr>
- <https://www.https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Galeri.aspx>
- <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx>
- <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Sergiler.aspx>
- <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Etkinlikler.aspx>
- <http://www.naa.gov.au/visitus/education/resources/index.aspx>
- www.europeana.eu
- <https://www.docsteach.org/>
- <https://www.loc.gov/programs/teachers/getting-started-with-primary-sources/>
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://history.uccs.edu/sites/g/files/kjihxj2271/files/2021-02/core-competencies-rubrik.pdf>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/karagoz>
- <https://www.tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/47/-osman-lidan-sinema-manzaralari--uzerine-bir-degerlendirme-1>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/tehcir>
- <https://atauni.edu.tr/tr/soykirim-nedir>

ARŞİV BELGELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.DVNS.MHM.d. 7/204, 9/204, 91/109, 91/208
A.DVNS.NMH.d.2/1,7/204,
A.MKT.143/52
DH.EUM.2.Şb.4/39,5/31,
DH.İD.65/2
DH.İUM-EK,21/43
DH.KMS, 69/3
DH.ŞFR.50/127,442/36,455/134,472/3,460/93,475/81
HR.SYS.2089/3/17,2090/10/6,7
HRT.h.204/1
MV.198/24,212/186
MF.MKT.1210/63,1230/37
PLK.p.1339
TS.MA.d.2438/211
Y.PRK.EŞA.40/1
ZB.74/63,328/6

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)

BDH-KLS-401-DOS-1580-BEL-1-22,KLS-540- DOS-2107-BEL-32-3,32-6,542-DOS-2115-
BEL-1-15a,16a,43-3,44-3,44,

Yazma Eserler

Seyyid Lokman, *Şehinşahname-i Murad*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, no. 1404.

